

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

ТЕТЯНА ГРАНЧАК

**БІБЛІОТЕКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУПРОВОДІ
УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ:
ПОЛІТИКО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ**

Київ 2014

УДК 021.1:321.01:316.77
ББК Ч730.036+Ф043
Г776

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 10 від 17.07.2013)

Н а у к о в и й р е д а к т о р
В. М. Горовий, доктор історичних наук, професор

Р е ц е н з е н т и:
Л. А. Дубровіна, член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор
М. М. Романюк, член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор

Гранчак Т.

Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / Тетяна Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – 184 с.

ISBN 978-966-02-7136-4

У монографії висвітлено участь бібліотек і їхніх інформаційно-аналітичних підрозділів у забезпеченні інформаційного супроводу процесів управління суспільним розвитком, проаналізовано досвід функціонування бібліотечних структур у системі політико-комунікаційних взаємодій у різних соціально-економічних і суспільно-політичних умовах, обґрунтовано можливості бібліотек у забезпеченні інформаційного підґрунтя прийняття управлінських рішень, розкрито специфіку їх функціонування як інформаційної бази, каналу та суб'єкта політичної комунікації.

Орієнтована на науковців, практиків у сфері інформаційно-комунікаційних техно-логій, студентів, широкий загаль читачів, які цікавляться цією проблемою.

УДК 021.1:321.01:316.77
ББК Ч730.036+Ф043

ISBN 978-966-02-7136-4

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ БІБЛІОТЕКИ В ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	8
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕКИ В ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИКО- КОМУНІКАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	36
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУТ БІБЛІОТЕКИ В СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	45
РОЗДІЛ 4. ПОЧАТОК ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ТА КАНАЛУ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	68
РОЗДІЛ 5. СТАНОВЛЕННЯ БІБЛІОТЕКИ ЯК СУБ'ЄКТА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	101
РОЗДІЛ 6. УЧАСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ СТРУКТУР У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ.....	120
ПІСЛЯМОВА.....	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	157

ПЕРЕДМОВА

Розвиток суспільства нерозривно пов'язаний із процесами комунікації, які визначальним чином впливають на темпи й напрями цього розвитку. Процеси глобалізації та інформатизації, які супроводжуються зростанням обсягів інформаційних потоків та інтенсивності інформаційних обмінів, актуалізували протягом останніх десятиліть значення ефективної комунікаційної взаємодії.

В умовах, коли інформація і комунікація стають стратегічним ресурсом та системоутворювальними факторами соціально-політичної реальності, спостерігається стійка тенденція до підвищення ролі комунікаційних аспектів у функціонуванні політичної системи. Забезпечення її стабільного розвитку, налагодження ефективного механізму взаємодії гілок влади, центральних і регіональних органів державного урядування, встановлення конструктивного діалогу влади й громадськості потребує вдосконалення системи політичної комунікації, розвитку в ній каналів прямого і зворотного зв'язку.

Однак, слід констатувати, що проблеми політичної комунікації є недостатньо розробленими. Це стосується поняттєвого апарату, тенденцій та перспектив розвитку політичної комунікації, специфіки її функціонування на різних комунікаційних рівнях та в різних суспільно-політичних умовах, використання потенціалу окремих суспільних інститутів у політико-комунікаційних процесах.

Бібліотека як інтегративний соціальний інститут, що включений до різних підсистем суспільства, зі зміною ролі інформації в житті соціуму стає опорним центром соціально-комунікаційної структури. Водночас її можливості в процесах політико-комунікаційної взаємодії, участі в забезпеченні інформаційного супроводу управлінської діяльності поки що недостатньо досліджені. Місце й роль бібліотек у системі політичної комунікації потребує додаткового наукового осмислення.

Отже, актуальність монографічного дослідження зумовлена його спрямованістю на розв'язання суперечностей між невизначеністю місця в системі політичної комунікації бібліотеки, її ролі в забезпеченні інформаційного супроводу процесів управління суспільним розвитком за наявності колосального інформаційно-комунікативного потенціалу цього соціального інституту.

Проблеми політичної комунікації стали предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, переважно, політологів, соціологів, філософів, філологів. Як констатує В. Грубич, у другій половині минулого століття окреслюється науковий напрям, який зосереджується переважно на феномені комунікації взагалі і політичної комунікації зокрема [92].

Утім, у наукових розробках цього спрямування зарубіжних і вітчизняних учених увага приділялась, в основному, теоретичним моделям здійснення політичної комунікації, розгляду переважно її медійно-технологічного аспекту, ігнорувалася та роль, яку в політичній комунікації здатна відігравати бібліотека, інформаційно-комунікативний потенціал бібліотечних установ залишався нерозкритим.

Вивчення бібліотекознавчої літератури, у свою чергу, довело, що місце й роль бібліотек у системі політичної комунікації поки що недостатньо досліджені й потребують додаткової наукової уваги. Цінні наукові висновки стосовно діяльності бібліотечних установ і розвитку бібліотечної справи, зроблені такими вченими, як О. Онищенко [199–201], В. Горовий [46–54], М. Дворкіна [99, 100], В. Ільганаєва [120–122, 127–129], Ю. Столяров [271–275, 277–348], М. Слободяник [249–255], А. Соколов [258–260], В. Мінкіна [178–180] та ін., не застосовуються ними для з'ясування специфіки участі бібліотечних структур у процесах політичної комунікації. Вирішення цими вченими проблеми виведення бібліотеки за межі функціонування виключно як книгозбірні, окреслення її можливостей як універсального інформаційного комплексу не передбачало ґрунтовного аналізу специфіки участі бібліотеки безпосередньо в політичній комунікації. Отже, цей аспект діяльності бібліотек залишився невисвітленим у їхніх працях.

Таким чином, виходячи з того, що проблема функціонування бібліотек у системі політичної комунікації до останнього часу залишалася поза науковою увагою, їхній потенціал у налагодженні ефективного інформаційно-аналітичного супроводу суспільно-політичних процесів потребує додаткового вивчення.

Аналіз літератури з проблем вивчення специфіки функціонування системи політичної комунікації, що є підсистемою, з одного боку, політичної системи суспільства, а з іншого – системи соціальної комунікації, ролі й місця бібліотеки в політичній комунікації, аналітико-синтетичне опрацювання джерел, що відбивають участь бібліотек у процесах політико-комунікаційної взаємодії, дали можливість виокремити ряд проблем, що належним чином не розкриті та не узагальнені у вітчизняній і зарубіжній історіографії.

У першу чергу йдеться про розкриття політико-комунікаційної ролі й потенціалу бібліотеки як соціального інституту в системі політичної комунікації, визначення основних напрямів її функціонування як компонента цієї системи в процесах управління суспільним розвитком у сучасних умовах, висвітлення розвитку діяльності бібліотек як учасників політичної комунікації в різних суспільно-політичних і соціально-економічних умовах тощо.

Пропонована до уваги наукова праця присвячена з'ясуванню цих та інших актуальних аспектів участі бібліотек у політико-комунікаційних процесах як інформаційної бази, опосередкованих каналів і суб'єктів політичної комунікації, здатних сприяти підвищенню ефективності функціонування системи політичної комунікації в цілому.

У монографії послідовно розглянуто наукові погляди на функціонування бібліотеки як соціального інституту в системі політичної комунікації; визначено базові методологічні підходи до дослідження сучасної ролі бібліотек як соціальних систем та

участі бібліотек у процесах політико-комунікаційної взаємодії; розкрито історію розвитку бібліотек у контексті їхньої участі в процесах політичної комунікації з визначенням його тенденцій і закономірностей; висвітлено становлення бібліотек як інформаційної бази та каналу політичної комунікації, умови їх трансформації в суб'єкти політико-комунікаційних процесів; визначено умови й пріоритетні напрями розвитку діяльності бібліотек у забезпеченні належного інформаційного супроводу управління суспільними процесами.

Видання адресоване фахівцям, а також усім читачам, які цікавляться питаннями розвитку інформаційної діяльності як чинника суспільних трансформацій.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ БІБЛІОТЕКИ В ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Теоретична основа дослідження участі бібліотек у політико-комунікаційних процесах і в забезпеченні інформаційного підґрунтя для управління суспільним розвитком складається з наукового доробку фахівців різних галузей знань – політологів, філософів, істориків, бібліотекознавців тощо.

Проблеми політичної комунікації стали предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Аналіз еволюції наукових поглядів на проблему дає підстави для висновку, що дослідження окремих аспектів «комунікативної» складової природи публічної влади і політики в цілому, вивчення ролі й місця комунікації в політичних процесах мають давню традицію в гуманітарній науці. Уже мислителі античності – Платон, Аристотель, Цицерон та ін. – приділяли цьому питанню значну увагу. Проблема комунікативного зв'язку в суспільстві між правителями й підданими в більшому або меншому ступені привертала дослідницький інтерес Ф. Аквінського, Н. Макіавеллі, Д. Локка, Ш. Л. Монтеск'є. У ХХ ст. у теоретичних конструкціях стосовно політичної комунікації простежується зв'язок проблематики комунікації з проблемами як безпосередньо політичної структури, так і з проблемами особливостей людини як феномена спілкування. З другої половини минулого століття окреслюється науковий напрям, спрямований на дослідження як комунікації взагалі, так і політичної комунікації зокрема.

Серед представників цього напрямку загальновідомі авторитетні імена: Г. Аренд [7], Х. Ортега-і-Гассет [204], П. Рікбор [235], Ю. Хабермас [297], К.-О. Апель [6], В. Гьосле [94] та ін. В останні десятиріччя минулого століття комунікативній проблематиці стали приділяти наукову увагу й вітчизняні дослідники – А. Єрмоленко [111], Л. Ситниченко [245] та ін. Нарешті на зламі сторіч в українській і російській соціально-філософській думці з'являються праці, присвячені дослідженню політичної комунікації. Тут варто відзначити роботи М. Грачова [88–90], С. Пролєєва [231], Є. Суліми [284], К. Гаджиева [40], А. Панаріна [206]. Процеси політичної комунікації досліджували Г. Почепцов [213–215], О. Зернецька [116–118], В. Іванов [125], В. Шкляр [306], А. Чічановський [305, 306], В. Бебик [12], І. Підлущка [210], І. Ненов [192], В. Недбай [191], Ю. Фінклер [296], С. Денисюк [101] та ін.

Розробляючи, в основному, теоретичні моделі здійснення політичної комунікації, розглядаючи, переважно, її медійно-технологічний аспект, згадані дослідники не звертали увагу на ту роль, яку в політичній комунікації здатна відігравати бібліотека, інформаційно-комунікативний потенціал соціального інституту

бібліотеки залишився поза їхньою увагою.

Що стосується бібліотекознавчих наукових розвідок, то слід звернути увагу на те, що дослідження бібліотеки як активного учасника різноманітних соціокомунікаційних процесів – досить новий напрям бібліотекознавства, що пояснюється відносною молодістю самої теорії соціальних комунікацій і її недавною формалізацією як наукового напрямку в Україні. У цьому контексті показово, що рішення про доповнення переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь, напрямом «соціальні комунікації» було ухвалене Кабінетом Міністрів України лише у 2006 р. [220], а наказ Вищої атестаційної комісії України за № 67 «Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» про включення до цього напрямку спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство – у 2007 р. [219].

За висновком Н. Кушнарєнко та А. Соляник, введення нової наукової галузі «соціальні комунікації» з рядом наукових спеціальностей – історична подія, «прорив» у вітчизняній науці, початок якісно нового етапу розвитку соціальних комунікацій як одного з перспективних і пріоритетних наукових напрямів дисертаційних досліджень в Україні [161].

З іншого боку, порівняно недавно з'явилося саме поняття бібліотеки як соціального інституту. До цього, як зазначає Р. Мотульський, до середини ХХ ст. бібліотека визначалась як зібрання книг (М. Лісовський, М. Рубакін, О. Покровський, Л. Хавкіна), згодом як установа освітнього, просвітнього, культурного, ідеологічного характеру або як установа, яка поєднує означені напрями діяльності [185]. О. Чубарьян після уточнень дав визначення бібліотеки як ідеологічної та науково-інформаційної установи, яке було взято за основу авторами термінологічного стандарту, що запропонували визначити бібліотеку як ідеологічну, культурно-просвітню та інформаційну установу. Це визначення в уточненому вигляді було закріплено в термінологічному словнику, де бібліотека визначалась ідеологічною, культурно-просвітньою і науково-інформаційною установою [21, с. 21].

Лише в останні десятиріччя ХХ ст. ряд дослідників, зокрема М. Акіліна [1, 2], Н. Жадько [112], С. Красовський [149], В. Леонов [163], Р. Мотульський [184–187], К. Селіверстова [243, 244], А. Соколов [259, 260], Ю. Столяров [271, 272, 277, 279, 283], В. Фірсов [292–294], М. Слободяник [249–255], В. Ільганаєва [120–122, 127–129] та ін., почали розглядати бібліотеку як соціальний інститут, аргументуючи таку позицію тим, що бібліотека є відносно стійкою формою організації соціального життя, яка забезпечує стійкість зв'язків і відносин у межах суспільства. Поняття «бібліотека – соціальний інститут» містить у собі весь комплекс положень, які реалізуються сукупністю бібліотек різних типів і видів у різних країнах і в різні часи, починаючи з окремих установ і закінчуючи особистими колекціями.

Розуміння бібліотеки як соціального інституту зробило проведення дисертаційного дослідження можливим у принципі, адже в різні часи участь у процесах політичної комунікації брали різні види бібліотек, використовуючи при цьому специфічні форми діяльності, відіграючи різну роль у процесах політико-комунікаційної взаємодії. Узагальнення цього досвіду і визначення спільних тенденцій

та перспектив розвитку бібліотек як учасників процесів політичної комунікації стало можливим лише з позиції ставлення до бібліотеки як до соціального інституту.

При цьому серед бібліотекознавців не вироблено єдиного погляду на те, яким саме соціальним інститутом є бібліотека. За висновком Н. Жадько, наприкінці минулого століття в пострадянському бібліотекознавстві затвердились два підходи до розгляду сутності бібліотеки як соціального інституту, інформаційний і культурологічний [112, с. 58]. С. Басов, погоджуючись із тезою Н. Жадько по суті, уточнює формулювання: конфліктуючими на світоглядному рівні системами в бібліотекознавстві він називає технократичну й гуманістичну ідеології, які спираються відповідно на інформаційно-сервісний і соціокультурний підходи [11].

Однак варто зауважити, що віднесення позицій ряду бібліотекознавців стосовно бібліотеки як соціального інституту до інформаційного (за С. Басовим, інформаційно-сервісного) підходу виглядає не зовсім виправданим. З точки зору відмінності їхніх уявлень від культурологічного підходу таке розмежування може мати місце, утім якщо характеризувати сутність поглядів і концептуальне бачення, то використання терміна «інформаційний» виглядає не зовсім коректно. Так, наприклад, складно назвати інформаційним підхід до трактування бібліотеки як соціального інституту Ю. Столярова, наріжним каменем моделі бібліотеки якого був документ, а не інформація. Детально аналізуючи у своїх працях співвідношення понять «документ» й «інформація», дослідник робить недвозначний висновок: документом є єдність інформації та носія, прирівнювати носій до документа – дуже сильна «натяжка», яка постійно призводить до методологічних помилок. Те саме можна сказати про прирівнювання інформації до документа [281]. Уточнюючи при цьому, що документ є лише частковим випадком інформації [274], Ю. Столяров усе ж таки стосовно бібліотеки й бібліотечної діяльності вважає за доцільне дотримуватись не інформаційного, а саме документального підходу. Зокрема, коментуючи активізацію досліджень, присвячених інформаційній функції бібліотек, він зазначає, що з розпадом Радянського Союзу після незначного замішання першорядною було вирішено визнати інформаційну функцію. Новим теоретикам здавалося все так просто, навіть очевидно, що немає про що й дискутувати. Треба, мовляв, погодитись із новою точкою зору і все одразу стане на свої місця. Проте на практиці нове уявлення спричинило спочатку підміну бібліотечної термінології: замість неї широким потоком хлинули інформативні поняття, а потім почалася підміна й самої суті бібліотечної діяльності. Наприклад, предметом бібліотекознавства оголошуються не закони й принципи формування, взаємодії і розвитку бібліотечних систем, а взаємодія читачів з інформацією. Слідуючи цьому визначенню, головне завдання бібліотекар повинен бачити не в комплектуванні й видачі літератури, а в проникненні під черепну коробку читача в момент сприйняття ним інформації з публікацій. Як це здійснити, а головне, навіщо це потрібно чи бібліотекарю, чи читачу? Така установка, якщо приймати її всерйоз, повністю перекутила б зміст і сутність бібліотечної діяльності, зауважує Ю. Столяров [279].

Враховуючи ж внесок ученого в теорію бібліотекознавства та вплив на розвиток науки його послідовників [167], виглядає доцільним виокремити серед існуючих на сьогодні основних підходів до вивчення бібліотеки як соціального інституту не лише інформаційний, а й документальний (документний – за

В. Скворцовим [248], і документалістський – за Г. Швецовою-Водкою [310, с. 41]) підхід.

Названі підходи були успішно застосовані відомими теоретиками бібліотекознавства в дослідженнях, які сьогодні вже стали класикою. Так, серед прихильників соціокультурного підходу такі авторитетні імена, як Н. Бобилева, А. Ванєєв, В. Фірсов, А. Чачко, А. Черняк, М. Дворкіна, Б. Володін, К. Генієва, Н. Жадько та ін.

Сьогодні з культурологічних позицій бібліотека досліджується Т. Марковою [172], І. Тікуною [286, 287], К. Генієвою [41], Н. Захаровою [115], Л. Лучкою [169], Г. Паршуковою [207], Н. Новіковою [194], Н. Солонською [262–266], О. Матвійчук [175], В. Ясьмо [319] та ін.

Так, Т. Маркова, констатує, що бібліотека як культурний інститут привертає до себе дослідницьку увагу з часів її усвідомлення як специфічного елементу життя культурної людини, досліджує бібліотеку як культурний феномен, що трактується в широкому культурно-філософському сенсі – зі своєю структурою, системою організації, еволюцією своїх інститутів, культурно-соціальних функцій.

І. Тікунова в пошуку шляхів вирішення проблеми соціокультурних трансформацій сучасної бібліотеки як соціального інституту розглядає бібліотеку як елемент соціокультурної інфраструктури сучасного суспільства. Дослідниця доходить висновку про те, що бібліотека, залишаючись соціокультурним інститутом відтворення знань, при формуванні суспільства знань стає визначальним структурним елементом сучасної соціокультурної інфраструктури. За І. Тікуною, сучасна бібліотека – це адаптивна багатофункціональна, відкрита культурно-цивілізаційна інституція, призначення якої – сприяння обігу й розвитку накопиченого людством знання шляхом забезпечення вільного доступу до нього, збереження документованого знання як суспільного надбання [286].

К. Генієва, виходячи з підходу до бібліотеки як до одного з найдавніших культурних інститутів, розкриває потенціал бібліотек у міжкультурній комунікації.

Н. Захарова у своєму дослідженні обґрунтовує доцільність осмислення й розкриття ролі бібліотек у культурно-просвітницькій діяльності як актуального завдання бібліотекознавства в період розвитку українського суспільства, становлення основних засад нової парадигми національно-культурного розвитку України. У контексті вирішення завдань духовного розвитку українського суспільства нею досліджується досвід культурно-просвітницької діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в бібліотечній сфері – висвітлюється історія становлення та розвитку культурно-просвітницької діяльності в НБУВ, трансформація культурно-масової роботи в культурно-просвітницьку та культурно-інформаційну, аналізуються основні форми й методи цього напряму діяльності, простежується їх еволюція відповідно до запитів суспільства, розкривається роль культурно-просвітницької діяльності сучасної бібліотеки у вирішенні проблеми ефективного використання нагромаджених під час історичного розвитку людства знань й інформаційних ресурсів.

Л. Лучка досліджує роль і діяльність бібліотек різного підпорядкування в культурно-духовних процесах Катеринославщини, розглядає форми й напрями такої діяльності, відтворює картину становлення та розвитку бібліотек наукових товариств,

музейного закладу й нелегальних гуртків.

Г. Паршукова висвітлює місце бібліотеки як соціально-культурного інституту серед інших соціальних інститутів, розглядає пов'язані з цим «соціально значущі функції» бібліотеки, звертаючи увагу на ту роль, яку відіграє бібліотека в культурному просторі.

Згадані автори справедливо називають бібліотеку феноменом світової культури, фактором розвитку суспільства, розглядають її як соціальний об'єкт культурного призначення, якому відводиться особлива роль у задоволенні інформаційних і культурних потреб суспільства. Розглядаючи основні аспекти розвитку теорії бібліотекознавства як науки, вони наголошують на конкретно-практичному значенні проблем бібліотекознавства для соціокультурного контексту.

При цьому Г. Паршукова, констатує з позицій культурологічного підходу небезпеку аномії (за Е. Дюркгеймом [109]) бібліотеки як соціального інституту, однією з причин якої дослідниця бачить надмірну персоналізацію бібліотечної діяльності, проявом чого стає визначення пріоритетів бібліотеки відповідно до схильностей їхніх керівників – автоматизація, бібліосоціальна робота, просвіта, освіта тощо, звертає увагу на активізацію за таких умов латентних функцій (за Р. Мертоном [177, с. 300]) бібліотеки, наприклад пожвавлення бібліосоціальної роботи (виконання бібліотеками поряд із традиційними деяких функцій установ соціальної роботи, вирішення частини соціальних проблем своїх користувачів методами бібліотечної діяльності) [207]. Посилаючись на Ю. Столярова, який, виходячи з того, що бібліотеки не змогли своєчасно інтегруватись ні в науково-технічний прогрес (що спричинило появу наприкінці 1950-х років виникнення мережі структур НТІ), ні в інформатизацію суспільства, робить висновок про кризу бібліотеки як соціального інституту, Г. Паршукова відносить активізацію латентних функцій бібліотеки до кризових проявів. Аналіз діяльності сучасних бібліотечних установ не дає підстав сумніватись у твердженні дослідниці стосовно розширення меж функціонування бібліотеки, зокрема можна констатувати активізацію участі бібліотек у процесах політичної комунікації та правовій сфері. Утім, не можна погодитись з її визначенням цих процесів як кризових для бібліотеки. Точніше, як кризових у негативному сенсі. Виходячи із синергетичного підходу, варто розглядати нинішній період як таку кризу бібліотеки як соціального інституту, яка створює умови для вироблення нових правил, норм, цінностей, завдань тощо для функціонування цього інституту.

У цьому розрізі розширення меж функціонування бібліотеки, рівно як і персоналізація її діяльності, є проявом не дезінтеграції, а пошуку бібліотекою механізмів адаптації до навколишніх змін, розвитку й трансформації її системи. У цьому контексті доцільним виглядає дослідження участі бібліотек у «нетрадиційних» для них, на традиційний погляд бібліотекознавців, сферах діяльності, зокрема в процесах політичної комунікації. Утім, Г. Паршукова, виходячи із сутності бібліотеки як культурного феномену, обмежується констатацією невідповідності завдань бібліотеки зі створення умов для реалізації зростаючих культурних запитів користувачів сучасному невисокому рівню культури суспільства, пов'язаному з поширенням ринкової культури. Отже, питання впливу участі бібліотек у процесах політичної комунікації на трансформацію бібліотеки як соціального інституту

перебувало поза її науковою увагою і залишилося недослідженим.

З позицій інформаційного підходу розглядають бібліотеку у своїх працях В. Скворцов [246–248], Н. Сляднева [256, 257], О. Онищенко [199–201], М. Слободяник [249–255], В. Горовий [46–54], Г. Шемаєва [312–316], І. Давидова [96–98], Т. Берестова [16–18] та ін.

З обґрунтуванням інформаційної парадигми бібліотечної науки наприкінці 1990-х років виступив В. Скворцов, який, аналізуючи вплив на розвиток бібліотеки процесу інформатизації суспільства, зазначив, що наслідком цього впливу стала нова, більш конкретна, більш специфічна концепція бібліотеки, яка відображає потреби людства, що інформатизується. Вона дістала назву інформаційної концепції бібліотеки [248].

За В. Скворцовим, інформаційна концепція виходить з того, що центральне місце у функціонуванні бібліотеки належить «не документу загалом, не книзі, не журналу, не газеті зокрема, а саме інформації». У контексті розгляду бібліотеки як інформаційної установи В. Скворцов, відповідно до суті процесу інформаційної взаємодії, що відбувається в бібліотеці, основною функцією бібліотеки визначає інформаційну, яку розуміє як сукупність видів її (бібліотеки. – Т. Г.) діяльності з інформаційного забезпечення матеріального й духовного виробництва. Реалізація функції виражається у вигляді процесу задоволення інформаційних потреб користувачів за рахунок масиву інформації, накопиченого в ній, а також інших доступних їй джерел інформації. Це фундаментальна, універсальна, сутнісна функція сучасної бібліотеки [248].

Концепція трансформації бібліотеки в загальнодержавний науково-інформаційний комплекс, реалізована на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, була розроблена в 1990-х роках О. Онищенко – засновником вітчизняної школи інформаційного бібліотекознавства, який досліджує роль бібліотек як універсальних інформаційних центрів у соціокультурних процесах, що відбуваються в державі, формуванні в Україні інформаційного, громадянського суспільства.

Н. Сляднева, аналізуючи специфіку інформаційно-аналітичної діяльності, розглядає бібліотеки в ряду інформаційно-інфраструктурних, інформаційно-допоміжних служб, які традиційно впорядковували інформаційний простір, оптимізували та направляли рух інформаційних потоків, забезпечували збереження накопичених інформаційних ресурсів тощо [256].

Ґрунтовне дослідження бібліотеки як елемента інформаційного простору провела Т. Берестова.

В. Горовий, аналізуючи у своїх працях зміни, що відбуваються сьогодні у сфері соціальної інформації, питання її організації і впливу цієї організації на розвиток соціуму в цілому, даючи визначення соціальної інформаційної бази як усього необхідного обсягу соціально значущої інформації, керованого, постійно поповнюваного, призначеного для самоідентифікації, збереження й розвитку певної людської спільності, розглядає бібліотечні установи як загальносуспільні інформаційні центри, здатні до акумулювання соціально значущої інформації, керування широкими інформаційними потоками й задоволення суспільних інформаційних потреб, а також висвітлює місце й перспективи бібліотечних структур

у процесі творення та розвитку інформаційної бази українського суспільства [49].

М. Слободяник, конструюючи базову модель бібліотеки, серед основних її елементів поряд з управлінням і комунікаційним потенціалом називає також інформаційний потенціал та інформаційну діяльність.

Основними складовими елементами «інформаційний потенціал», на думку дослідника, є бібліотечний фонд і каталоги, електронні бази даних. Елемент «інформаційна діяльність» покликаний забезпечити ефективний пошук та надання читачам бібліотеки первинних і вторинних документів, а також інтегрованої і синтезованої інформації. Результатом інформаційної діяльності має стати система інформаційної продукції та послуг для читачів і віддалених користувачів бібліотеки. Цей елемент, як вважає науковець, забезпечуватиме ефективне використання інформаційного потенціалу в комунікаційній діяльності бібліотеки [251].

Інформаційно-комунікаційні аспекти функціонування бібліотеки стали предметом наукового інтересу Г. Шемаєвої. Дослідниця розглядає питання використання електронних технологій у поширенні наукової інформації, зокрема специфіку функціонування електронних журналів, аналізує пов'язані з цим нові завдання, що постають перед бібліотеками, – дотримання авторського права, архівне зберігання електронних варіантів, особливо у випадку, коли видання існує виключно в телекомунікаційній мережі.

І. Давидова розглядає функціонування бібліотек на документно-інформаційному та інформаційно-когнітивному рівнях соціальних комунікацій. У контексті вирішення проблеми забезпечення професіоналізації керування інформаційними ресурсами бібліотеки нею пропонується доповнити бібліотечну діяльність інформаційним менеджментом, ефект від застосування методів якого стає особливо істотним у бібліотеках з великим і різноманітним технологічним потенціалом. На думку І. Давидової, можливі два варіанти розробки розвитку стратегії бібліотеки: «від інформаційних ресурсів до ринків» і «від платоспроможних ринків до інфоресурсів» [98].

Що стосується документального підходу, його представниками є Ю. Столяров [271–283], Н. Кушнарєнко [283, 157–160], С. Кулєшов [152–155], Г. Швецова-Водка [307–311], А. Соляник [267–269], О. Борисова [26, 27], К. Селіверстова [243, 244], О. Коршунов [146, 147]. У 2012 р. у Росії з питання використання документального підходу в бібліотекознавстві захищено відповідну докторську дисертацію Є. Плєшкевичем [211]. У працях названих авторів детально аналізуються поняття «документ», «документована інформація», «документні ресурси» та ін., звертається увага на появу під впливом поширення електронних технологій нових понять «електронний ресурс», «електронний документ» тощо, розглядаються питання функціонування бібліотеки як інституту, покликаного забезпечувати доступ користувачів до потрібних їм документів та ін.

При цьому Є. Плєшкевич у своєму дисертаційному дослідженні «Документальний підхід в бібліотекознавстві і бібліографознавстві: етапи формування і напрями розвитку» (2012), аналізуючи розвиток і сучасний стан у бібліотечно-бібліографічних дисциплінах, доходить висновку про оформлення кількох напрямів документального підходу. Центральне місце він відводить документальному напрямку, основні положення якого були розроблені П. Отле й розвинуті С. Бріє та

Ю. Столяровим. Другий напрям – комунікаційний – оформився в процесі досліджень комунікаційної природи документа. Його основні положення розроблялись А. Соколовим і Г. Швецовою-Водкою.

Утім, із поглибленням процесу інформатизації актуалізувалося питання інформаційної природи документа, що спричинило у 1990-х роках виокремлення інформаційного підходу (В. Скворцов, Н. Сляднева). Проте, за висновком дослідника, інформаційна природа бібліотеки і бібліографії, розглянута без врахування її документальної специфіки, виявилась недостатньо розкритою. На його думку, причиною цього стала відсутність спеціалізованих теоретичних досліджень, орієнтованих на комплексне документально-інформаційне розкриття специфіки процесів у бібліотечній, бібліографічній і близьких до них видів діяльності.

Таким чином, Є. Плешкевич доходить висновку про необхідність об'єднання інформаційного й документального підходів у документально-інформаційний. Примітно, що раніше у своєму дослідженні «Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.)» (2008) про представлення рядом дослідників у своїх працях бібліотеки з позицій інформаційно-документального підходу зазначала В. Копанева [143].

Про доцільність інтегрування різних підходів у процесі дослідження бібліотеки як соціального інституту можна зробити висновок з висловлювань В. Ільганаєвої, яка простежує діалектичний зв'язок між культурою та інформатизацією. На думку дослідниці, інформаційну політику варто розглядати як культурне обґрунтування інформатизації, а керування інформаційними процесами має на меті гармонізацію інформаційних середовищ на різних рівнях функціонування соціумних систем. Бібліотека, яку б форму вона не прийняла під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, через свої сутнісні функції залишається найважливішою культуроутворювальною соціальною структурою. Бібліотечна сфера діяльності як соціальний інститут, переживаючи трансформацію під впливом інформатизації, усіма своїми засадами входить у живу тканину сучасного інформаційного середовища та одночасно є джерелом і носієм інформаційної культури, робить висновок В. Ільганаєва [120].

Надуманим вважає протиставлення інформаційного й культурологічного підходів до бібліотеки як соціального інституту Т. Берестова. Таке протиставлення дослідниця пояснює достатньо вузькою трактовкою терміна «культура», посилаючись на М. Дворкіну, яка розглядає інформаційне (отже, за Т. Берестовою, і бібліотечне) як феномен культури й комунікації, як механізм доступу користувачів до інформації і поширення знань [99].

Т. Берестова, вважаючи перебільшенням твердження стосовно того, що бібліотека відіграє вирішальну роль у засвоєнні інформації та введенні людини в «культуротворчість» (на її думку, це здійснює інформація, що міститься в документі), усе ж таки не виключає можливості культуротворчості у випадку, якщо бібліотека бере на себе й ролі інших комунікаційних інститутів: освіти, дозвілля тощо. Вона висловлює свою солідарність із М. Дворкіною в тому, що філософія доступності інформації та ідеали просвітництва в бібліотечному контексті фактично не мають відмінностей і робить висновок стосовно того, що і в соціокультурному аспекті в бібліотеки головною (сутнісною) функцією залишається комунікаційна, тобто

організатора «зустрічі» документа й споживача [16].

Подібну думку висловлює С. Басов. Він обґрунтовує необхідність доповнення інформаційної складової діяльності бібліотеки, надання читачу документної послуги, культуротворчою складовою, яка включатиме створення культурних цінностей і їх інтерпретацію. З нашої точки зору, бібліотечне обслуговування має двоєдину сутність, воно подвійне по своїй природі, бо спирається на два види активності: інформаційну і соціокультурну, які породжують на практиці два відносно самостійні види діяльності, які конкурують один з одним за критерієм «час обслуговування». Час документарного обслуговування – від отримання запиту до видачі документа має прагнути до нуля. Споживач схильний мінімізувати свої часові затрати на пошук інформації й навіть відмовитися від послуг бібліотекаря на користь технічних засобів, що забезпечують йому віддалений доступ. А час соціокультурної спільної діяльності в просторі бібліотеки має прагнути до безкінечності. Адже тільки соціокультурна діяльність перетворює людину на повноцінну особистість. У цьому виявляється її культурна стратегія, творчий початок, направлені на конкретного читача, вважає С. Басов [11].

Привертає позитивну увагу його спроба розглянути суперечності між інформаційною та соціокультурною активністю бібліотеки як основний закон бібліотечної діяльності, порушення якого неминуче призведе до втрати (зміни) сутності соціального інституту бібліотеки.

Детально аналізуючи переваги й недоліки кожного з підходів, на початку 2000-х років із пропозицією щодо їх поєднання виступив Р. Мотульський [185]. Причому, враховуючи поліфункціональність бібліотеки й зміну нею протягом часу пріоритетів своєї діяльності, така пропозиція виглядає цілком логічною.

У своїх працях учений висвітлює генезу й сутність бібліотеки як соціального інституту, принципи і функції діяльності, типологізацію бібліотек, концептуальні засади їх розвитку в умовах інформатизації. Дослідник визначає роль бібліотеки як соціального інституту, розглядає сучасний стан бібліотеки в умовах розвитку електронних технологій, розмірковує над перспективами існування бібліотек. Привертає увагу, що початкове визначення Р. Мотульським бібліотеки як соціального інституту, що здійснює збирання і поширення в просторі й часі соціально значущих документів з метою задоволення інформаційних потреб користувачів [185] дається в руслі визначення, запропонованого раніше Ю. Столяровим, але дещо суперечить визначенню мети бібліотеки як задоволення інформаційних потреб. Адже, виходячи з мети, більш логічним було б визначати бібліотеку як інститут, що здійснює збирання й поширення не документів, а знань, або, як мінімум, інформації. Надалі дослідник звертає увагу саме на цей аспект функціонування бібліотеки й зазначає, що бібліотека є одним з елементів системи створення і поширення інформації в суспільстві, і як хранитель, і розповсюджувач документів, посередник між документом і споживачем безпосередньо бере участь у процесі задоволення інформаційних потреб і створення індивідом нової інформації [185]. Враховуючи розвиток інформаційної функції бібліотеки, Р. Мотульський звертає увагу на те, що бібліотека виступає також у ролі колективного автора, створюючи бібліографічну, аналітичну, реферативну та інші види інформації, які згодом оформлюються в такі види документів, як каталоги, картотеки, електронні бази даних, самостійні видання – журнали, збірники, монографії [185], і на цій підставі робить висновок про можливість класифікувати бібліотеку як

інформаційний соціальний інститут.

Водночас, виходячи з того, що інформація, яка зберігається в бібліотеці і відображає всю діяльність людства, є відображенням його культури, бібліотека як результат діяльності людства і як хранитель інформації про результати його діяльності виступає культурним соціальним інститутом. За такого підходу, за словами Р. Мотульського, поняття «культура» й «інформація» представляються синонімічними: культура – усе, що створено людиною, а інформація – відображення всього, що створено людиною. У зв'язку з цим дискусія про те, яким соціальним інститутом є бібліотека – культурним або інформаційним, втрачає сенс. Враховуючи цей факт, а також виходячи з того, що бібліотека включена в різні підсистеми суспільства й безпосередньо пов'язана ...із забезпеченням інтересів соціальної спільності в цілому, її необхідно розглядати як інтегративний соціальний інститут, що містить інформаційні й культурні компоненти, здійснює збирання, зберігання й поширення в просторово-часовому континуумі соціально значущих документів з метою задоволення та формування інформаційних потреб користувачів [185].

Інтегративну сутність бібліотеки щодо зовнішнього середовища не заперечує сьогодні й засновник документального підходу Ю. Столяров. Називаючи основні функції елементів бібліотеки – інформаційну для документа, меморіальну для бібліотечного фонду, реорганізаційну для контингенту користувачів, техногенну для матеріально-технічної бази, учений вважає, що бібліотека в цілому стосовно зовнішнього середовища виконує інтегративну цілісну (у науці її називають емерджентною) функцію, у якій зливаються функції всіх її складових елементів і підсистем. Ця функція полягає в тому, щоб з'єднати документ і користувача, документи між собою, користувачів і бібліотекарів і т. ін. [279]. Він визначає зовнішньосистемною, онтологічною, сутнісною функцією бібліотеки як цілісності документально-комунікаційну.

За висновком автора, розуміння бібліотеки як інтегративного соціального інституту виводить вивчення її функціонування за межі виключно культурної або інформаційної сфер і відкриває широкі перспективи для дослідження участі бібліотечних структур у різноманітних соціально-комунікаційних процесах. Саме така позиція створює підґрунтя для розгляду участі бібліотек і в системі політичної комунікації [82, с. 25].

При цьому все ж таки в концепціях згаданих дослідників не повністю висвітлюються зміни у функціонуванні бібліотек, пов'язані з розвитком їхньої інформаційної функції, у результаті якого бібліотеки стають центрами з виробництва нової синтезованої інформації. І хоча в багатьох працях звертається увага на інформаційну діяльність бібліотеки, наголошується на тому, що бібліотека стає колективним автором (Р. Мотульський), створює інтегровану й синтезовану інформацію (М. Слободяник), трансформується в інфополіс (О. Онищенко), бере участь у формуванні суверенних інформаційних ресурсів (В. Горовий) тощо, питання впливу розвитку інформаційної функції на зміну місця бібліотеки в комунікаційних процесах у них не розкривається. Доцільним було б також врахування згаданого аспекту для доповнення відповідним чином визначення бібліотеки як соціального інституту, який, крім збирання, збереження й поширення інформації, здійснює також і її виробництво. Таке доповнення виглядає актуальним ще й з огляду на те, що

відповідає ролі бібліотеки в різноманітних комунікаційних процесах, у тому числі в процесах політичної комунікації. Розвиток інформаційної функції бібліотек і перехід бібліотечних структур до виробництва синтезованого знання приводить до розширення їх функціонування від опосередкованих каналів передачі інформації до рівня суб'єктів комунікації. Результати дослідження функціонування бібліотеки в системі політичної комунікації могли б дати додаткові аргументи на користь уточнення визначення бібліотеки як соціального інституту, проте таке дослідження названими вченими не проводилось. Отже, визначення місця й ролі бібліотек у процесах політичної комунікації зберігає актуальність.

Що стосується дослідження комунікаційних аспектів функціонування бібліотеки, то в контексті соціально-комунікаційної теорії бібліотечну діяльність розглядали В. Ільганаєва [121, 122, 127–129], М. Слободяник [249–255], Ю. Столяров [271–275, 277–283], А. Соколов [258–260] та ін.

Комплексний аналіз трансформації бібліотечного соціального інституту в умовах формування інформаційного суспільства, дослідження проблем удосконалення системи інформаційно-бібліографічного обслуговування та визначення нових стратегій управління в бібліотеках, упровадження інформаційних технологій у бібліотечні процеси тощо здійснено В. Ільганаєвою, яка визначила фундаментальні для української бібліотекознавчої школи дефініції: «бібліотечний соціальний інститут», «соціально-комунікативна діяльність», «документальний, документально-інформаційний, інформаційний, когнітивний рівні соціально-комунікативної діяльності», які увійшли в науковий обіг і стали методологічною базою для наукових досліджень інших фахівців. В. Ільганаєва звернула увагу на тенденцію інтеграції бібліотечної діяльності, обумовлену зміною масштабів професійної діяльності бібліотечних працівників, якісними змінами форм і засобів обробки інформації, зростанням інтегративних тенденцій у бібліотечних та інформаційних технологіях.

В основних наукових працях М. Слободяника розроблено і всебічно досліджено якісно нову системно-функціональну модель бібліотеки в системі наукових комунікацій, яка передбачає взаємодію структури, функцій, технології та організації, обґрунтовано сутнісні функції бібліотеки та організаційно-технологічні засади їх реалізації. При цьому, за визначенням дослідника, елементи «функції» і «технології» мають чітко виражену комунікаційну спрямованість. У першу чергу М. Слободяник виокремлює в цьому контексті комунікаційну функцію, звертаючи увагу й на комунікаційну орієнтацію інших сутнісних функцій – меморіальної, інформаційної, когнітивної. Забезпечення активізації комунікаційних процесів, що відбуваються в бібліотеці, є, за висновком ученого, сутнісним призначенням й елементу «технологія».

Пізніше дослідник запропонував удосконалену модель бібліотеки як інституту, що входить до системи соціальних комунікацій, вихідним принципом якої визначається інформація та її обіг. Оновлена модель бібліотеки складається з таких чотирьох елементів: інформаційний потенціал – інформаційна діяльність – комунікаційний процес – управління, які перебувають між собою у відношеннях взаємозв'язку і взаємозалежності. При цьому в елементі «комунікаційний процес» М. Слободяник виокремлює комунікаційні відносини: бібліотекар – читач; бібліотекар – бібліотекар; читач – бібліотекар; читач – читач; віддалений користувач – сайт

бібліотеки; читач – інтернет-ресурси.

Структурно-функціональний підхід до розробки моделі бібліотеки був застосований Ю. Столяровим, який уперше представив бібліотеку як систему чотирьох елементів – документного фонду, користувачів, бібліотекарів і матеріально-технічної бази, розкрив їхні сутнісні характеристики, історію розвитку, взаємозв'язку і взаємодії у процесі функціонування бібліотеки. Учений розглядає бібліотеку з позицій її сутності, яка завжди залишається незмінною, і з позицій її функціонування в умовах певної суспільної формації, яка впливає на зміст діяльності бібліотеки. Важливо наголосити, що соціальне призначення бібліотеки дослідник бачить у забезпеченні комунікації між абонентом і задокументованим знанням, з огляду на що визначає її «зовнішньосистемною, онтологічною, тобто сутнісною» функцією як цілісності документально-комунікаційну.

Як соціально-комунікаційний інститут висвітлює бібліотеку в контексті своєї теорії соціальної комунікації А. Соколов. Учений переконливо доводить, що розвиток бібліотечної діяльності відбувається під впливом загального розвитку соціальних комунікацій та процесу інформатизації і зумовлений розширенням спектра потреб користувачів інформації.

Відштовхуючись від базових висновків згаданих дослідників, віддаючи належне їхньому внеску в загальний розвиток бібліотекознавства, слід, утім, констатувати, що питання функціонування бібліотек як соціально-комунікаційних інститутів у системі політичної комунікації ними спеціально не розглядалось.

Комунікаційні аспекти діяльності бібліотечно-інформаційних структур висвітлюються також у працях М. Дворкіної [99, 100], В. Мінкіної [178–180], А. Чачко [302–304]. Зокрема, у працях М. Дворкіної представлено теорію інформаційного обслуговування, яке характеризується як цілісна система і як діяльність із задоволення інформаційних потреб користувачів шляхом надання інформаційних послуг, як феномен культури й комунікації, як механізм доступу користувачів до інформації та поширення знань; звертається увага на зміну соціальної ролі та філософії бібліотечного обслуговування під впливом сучасних соціальних, економічних, культурних обставин; висвітлюється поява нових типів користувачів, нових видів і форм бібліотечних послуг.

В. Мінкіна звертає увагу на важливість формування комунікативного простору бібліотеки, основні завдання її зовнішньої та внутрішньої комунікативної політики. Інформаційне обслуговування досліджено нею з позиції сервісної діяльності. У працях В. Мінкіної детально охарактеризовано властивості інформаційних потреб, шляхи їх виявлення, розглянуто сучасні інформаційні продукти та послуги, формування бази даних, проаналізовано проблеми просування інформаційної продукції бібліотек, управління її якістю.

А. Чачко аналізує трансформаційні процеси бібліотеки як культурно-цивілізаційного феномену з позицій соціокультурних змін, підкреслює розширення сфери затребуваності бібліотечних послуг в умовах інформатизації.

Утім, цінні наукові висновки, що стосуються комунікативного аспекту функціонування бібліотек, зроблені цими вченими, не застосовуються ними для з'ясування специфіки участі бібліотечних установ у процесах політичної комунікації.

Питання документної комунікації та участь у цьому процесі бібліотек

досліджувалися С. Кулешовим [152–155], Ю. Столяровим [273–275], Н. Кушнарєнко [157–160], Г. Швецовою-Водкою [307–311], В. Бездрабко [13, 14], які зробили істотний внесок у розвиток документознавства. Проте наукова увага цих науковців зосереджена насамперед на документі й документній комунікації, яка за своєю суттю не обов'язково представляє різновид політичної комунікації, а може бути компонентом культурної, наукової, виробничо-економічної та інших видів соціальної комунікації. З іншого боку, політична комунікація не обмежується документною, а може мати й усну, недокументну форму. Що стосується документної політичної комунікації, то окремі її проблеми, пов'язані з управлінською комунікацією (інколи зустрічаються її визначення як спеціальної, владної, державної), розглядаються в працях С. Кулєшова та В. Бездрабко з управлінського документознавства. Незважаючи на документознавчу спрямованість цих досліджень, у них висвітлюються такі важливі для розробки методики підвищення ефективності управлінської комунікації питання, як практична робота з документом, властивості управлінського документа, документна інформація, вироблення наукових методик керування документаційними процесами та ін. Враховуючи ступінь розробленості зазначеного аспекту політичної комунікації, у цій роботі він спеціально не розглядається.

Висвітленню різних аспектів діяльності бібліотек, закономірностей й тенденцій їхнього розвитку, ролі й місця в системі соціальних комунікацій останнім часом присвячені праці Я. Шрайберга [317, 318], О. Онищенко [199–201], Б. Володіна [37, 38], В. Горового [46–54], К. Генієвої [41], Г. Шемаєвої [312–316], Н. Грабар [55–59], В. Копанєвої [141–143] та ін.

Завдання, що постають перед бібліотеками в умовах інформатизації й переходу до суспільства знань, шляхи адаптації діяльності бібліотечних установ до вимог сьогодення, інтегрування їхніх ресурсів до електронного інформаційного простору, сучасна трансформація бібліотечних функцій і послуг знайшли ґрунтовне висвітлення в працях Я. Шрайберга. Утім, аналізуючи розширення комунікативних можливостей бібліотеки з упровадженням в її діяльність електронних технологій узагалі, дослідник не ставить за мету визначення його наслідків для участі бібліотечних установ саме в політичній комунікації. Поза його науковим інтересом залишаються проблеми визначення місця й ролі сучасних бібліотек у системі політико-комунікативної взаємодії, аналіз можливостей бібліотечних установ, спектра їхніх послуг у процесі передачі інформації політико-правового характеру.

О. Онищенкою була розроблена концепція трансформації бібліотеки в сучасний інфополіс, яка стала вагомим внеском у переосмислення ролі й місця бібліотеки як соціального інституту в сучасних умовах, в усвідомлення можливості розширення меж її функціонування в різних сферах суспільного буття. За концепцією О. Онищенко, в умовах переходу до суспільства знань наукова бібліотека покликана не лише здійснювати традиційні бібліотечні функції збирання, систематизації, збереження документальної спадщини суспільства й надання до неї доступу, вона має і може взяти на себе виконання функції науково-дослідного, інформаційного, видавничого й культурно-освітнього центру, що забезпечує належний інформаційно-аналітичний супровід суспільного розвитку. Синтезована інформація, яка продукується в бібліотеках, стає затребуваним інформаційним джерелом у процесі прийняття рішень економічного, політичного, науково-гуманітарного характеру.

Водночас вирішення вченим проблеми виведення бібліотеки за межі функціонування виключно як книгозбірні, окреслення її можливостей як універсального інформаційного комплексу не передбачало ґрунтовного аналізу специфіки участі бібліотеки безпосередньо в політичній комунікації. Отже, цей аспект діяльності бібліотек залишився невисвітленим у його працях.

Етапи розвитку бібліотечної справи на прикладі описів конкретних бібліотек Європи, Азії, США, Росії в історичному аспекті – бібліотеки Стародавнього світу, раннього і пізнього Середньовіччя, доби Просвітництва, ХІХ – початку ХХ ст., міжвоєнного періоду й кінця ХХ ст. – досліджено Б. Володіним. Утім, це дослідження здійснено з позицій історичного, а не комунікативного підходу до бібліотеки як соціального інституту, що обумовило відсутність розгляду в ньому особливостей трансформації бібліотек як суб'єктів політичної комунікації.

Питання функціонування бібліотек у системі соціальних інформаційних комунікацій, їхні можливості щодо підвищення її ефективності висвітлено в працях В. Горового, який розглядає бібліотеки як сучасні соціальні інформаційні бази. Детально аналізуючи зміст функцій сучасних бібліотек, проблеми комплектування їхніх фондів, бібліотечну інформаційно-аналітичну діяльність, участь бібліотек в інформаційних обмінах, дослідник доходить висновку про взаємозалежність і взаємовпливи процесів розвитку соціальних комунікацій та еволюції бібліотек, підкреслює значення їхньої суспільної ролі як джерела наповнення соціальних інформаційних комунікацій, наголошує на необхідності оновлення бібліотечних установ у контексті завдання підвищення ефективності інформаційних ресурсів, розвитку структури інформаційного забезпечення бібліотек як фактора підвищення ефективності соціальних інформаційних комунікацій.

Висвітлюючи в контексті соціальних комунікацій окремі аспекти інформаційно-комунікативної взаємодії бібліотек із владними структурами й громадянським суспільством, В. Горовий разом з тим не розглядає їх системно, що залишає відкритим питання стосовно розвитку структури, функцій та завдань бібліотеки як компонента системи політичної комунікації.

Практичним аспектам міжкультурної комунікації в бібліотеці присвячене дослідження К. Генієвої, яка розглядає сучасну бібліотеку в контексті актуальних культурологічних концепцій як один з найважливіших інститутів суспільства, який не лише збирає і зберігає документи, а й бере активну участь у соціалізації читачів, сприяє формуванню плюралістичного бачення й засад толерантного мислення. Ці висновки, які не викликають сумнівів, обмежуються, однак, виключно сферою культури, не поширюючись на сферу політики й політичної комунікації.

Теоретичне обґрунтування процесів коеволюційного розвитку бібліотеки й системи наукової комунікації в умовах інтелектуалізації суспільства здійснено в дослідженні Г. Шемаєвої. Дослідницею виявлено та простежено взаємозалежність процесів зародження, становлення й розвитку бібліотеки, науки і системи наукової комунікації, їх організаційно-функціональні трансформації в умовах інформаційного суспільства, доведено залежність формування інформаційного простору української науки від рівня організації внутрішніх і зовнішніх зв'язків складових системи наукової комунікації, визначено інфраструктурні особливості бібліотек. Значну увагу приділено також напрямам розвитку електронних ресурсів бібліотек України як інтеграційного

фактора в системі наукової комунікації, доведено провідну роль бібліотеки в сучасній моделі наукової комунікації й послідовність зміни моделей функціонування бібліотеки в системі наукової комунікації: лінійна – інтеракційна – інтеграційна – аналітико-когнітивна.

Водночас бібліотека як суб'єкт політико-комунікативної взаємодії не стала предметом наукового інтересу дослідниці.

У працях Н. Грабар комплексно досліджено виховну діяльність бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ) у нових соціально-комунікаційних умовах, розглянуто багаторівневу систему виховання особистості з урахуванням бачення бібліотечного середовища як головного елемента інформаційно-комунікаційного простору ВНЗ, визначено функціонально-змістові, структурно-організаційні аспекти виховної діяльності бібліотек ВНЗ, які полягають у закріпленні результатів соціалізації молоді у довузівський період і скеровані на формування інформаційно-комунікаційного, освітнього середовища самонавчання та самовиховання на партнерських засадах з науково-педагогічними й студентсько-громадськими структурами; обґрунтовано концептуальну модель виховної діяльності бібліотеки ВНЗ. Утім, основна увага дослідниці приділяється функціонуванню бібліотек вищих навчальних закладів, визначенню їхньої ролі в підготовці творчої особистості, фахівця-професіонала. Питання ж виховання політичної свідомості, участі бібліотек у політико-комунікаційних процесах спеціально не розглядається.

Шляхи адаптації бібліотек до умов глобальних комп'ютерних мереж, бібліотекознавчі та інформаційно-технологічні засади розвитку їхньої діяльності з формування, зберігання і використання фонду мережевої інформації вивчаються В. Копаневою. Дослідницею, зокрема, було обґрунтовано необхідність формування в інтранет-середовищах вітчизняних бібліотек нових інформаційних складових – фондів мережевих ресурсів, розроблено концепцію кооперативного архівування науково-інформаційних і суспільно значущих ресурсів Інтернету провідними галузевими й регіональними бібліотеками України. Разом з тим у працях В. Копаневої відсутній спеціальний розгляд питань комплектування бібліотечних фондів мережевою інформацією політико-правового характеру, перспективи використання таких ресурсів бібліотек у процесах політичної комунікації.

Поряд з науковими працями, присвяченими розгляду комунікаційних аспектів функціонування бібліотеки, останнім часом з'являються дослідження, присвячені безпосередньо проблемі політико-комунікативної взаємодії бібліотек із владними структурами – органами державної влади й місцевого самоврядування, участі бібліотек у забезпеченні комунікаційних процесів у правовій сфері. Зокрема, ці питання стали предметом наукового інтересу В. Пальчук [205], Н. Іванової [126], Л. Северин [241], Ю. Марчука [174], І. Міхнової [182, 183], Є. Кузьміна, О. Демідова, М. Усачова [150, 151], Н. Стародубової [270], Н. Богзи [25] та ін.

Спробу визначити основні завдання бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення у сприянні ефективної роботи органів державної влади в період оновлення процесу державного управління, інформатизації усіх сфер українського суспільства було здійснено в дослідженні В. Пальчук. Дослідниця аналізує розвиток інформаційної функції сучасних бібліотек й робить висновки про її трансформацію під впливом реалізації інформаційних запитів органів державної влади в інформаційно-

аналітичну. У цьому контексті звертається увага на тенденцію до підвищення рівня наукоємності аналітичних матеріалів, збільшення знанневої складової в аналітичних розробках. В. Пальчук уважно розглядає діяльність інформаційно-аналітичних структур бібліотек як інтелектуально-комунікативних підсистем, що сприяють введенню в суспільний обіг інформації, наукових знань шляхом використання сучасних форм аналітико-синтетичного опрацювання бібліотечних фондів, у тому числі масивів електронної інформації.

Окреслюючи коло нових наукових завдань, пов'язаних з дослідженнями ролі бібліотек у системі сучасних соціальних інформаційних комунікацій, удосконалення їх ефективності в бібліотечному інформаційно-аналітичному забезпеченні органів державної влади, дослідниця аналізує та узагальнює напрацьований протягом останніх двох десятиліть досвід вирішення цих завдань Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, практики аналогічної діяльності інших бібліотечних установ України, що освоюють сучасні інформаційно-комунікаційні технології.

У дослідженні В. Пальчук розглянуто й охарактеризовано види інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек, оптимальних для інформаційних запитів органів державної влади в контексті розвитку бібліотечно-інформаційного виробництва, обґрунтовано становлення нових підходів організаційно-методичних основ бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, окреслено перспективи вдосконалення бібліотечної роботи в задоволенні запитів владних структур.

Беручи до уваги наукові напрацювання В. Пальчук, варто звернути увагу на те, що інформаційно-комунікаційна взаємодія бібліотек з органами державної влади розглядається дослідницею як один з напрямів діяльності бібліотек з обслуговування користувачів, а не як окремий вектор їх комунікативної активності. Тобто органи державної влади розглядаються нею лише як окрема специфічна користувачька аудиторія, а не як політичний інститут і суб'єкт політичної комунікації. Такий підхід звужує можливості для вивчення проблеми, оскільки йому бракує системності. При цьому В. Пальчук обмежується узагальненням вітчизняного досвіду інформаційно-комунікаційної взаємодії владних структур і бібліотек, залишаючи поза дослідженням світові тенденції розвитку такого напрямку бібліотечної діяльності.

Аналізуючи розвиток інформаційної функції бібліотек у процесі забезпечення інформаційних потреб органів державної влади, дослідниця не розглядає трансформацію інших соціальних функцій бібліотеки. Отже, висвітлення згаданих аспектів не втрачає своєї актуальності.

Система бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні досліджувалася Л. Северин, якою було з'ясовано суть компенсаторної (управлінсько-допоміжної) функції місцевої публічної бібліотеки з метою інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування, проаналізовано специфіку системи місцевого самоврядування як сфери управлінської діяльності та об'єкта бібліотечно-інформаційного забезпечення. Особливу увагу в дослідженні Л. Северин було приділено інформаційно-аналітичній діяльності публічних бібліотек, водночас досвід провідних зарубіжних і вітчизняних бібліотек із забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу діяльності центральних органів

державної влади залишився нею не висвітленим.

Ю. Марчук у своєму дослідженні детально аналізує проблему забезпечення органів регіональної влади ситуативною інформацією, обґрунтовує роль останньої у вирішенні управлінських завдань. Науковець презентує розроблений ним алгоритм нового різновиду бібліографічного забезпечення – ситуативного інформування, визначає його структуру, до якої входять три основні блоки – документальний, фактографічний, бібліографічний, окреслює заходи, реалізація яких дасть змогу підвищити ефективність використання бібліографознавчого потенціалу в системі ситуативного інформування. Утім, у дисертаційній роботі Ю. Марчука не передбачалося висвітлення ролі в забезпеченні інформаційного супроводу управлінської діяльності аналітичної продукції бібліотек і технологій її підготовки, також поза сферою наукових інтересів Ю. Марчука залишилися питання політико-комунікативної взаємодії бібліотек із громадськістю.

Активізація діяльності бібліотек із забезпечення доступу до інформації правового характеру, пов'язані з цим зміни в підходах до формування бібліотечних фондів, створення й розвиток нових бібліотечних служб і структур, які забезпечують доступність офіційних видань і відповідної довідково-правової літератури, розглядаються в дисертаційному дослідженні Н. Іванової.

Констатуючи, що правова інформація виступає невід'ємним компонентом соціальних механізмів розвитку суспільства та його підсистем і нові актуальні явища правотворення та інші правовияви як в ідеологічній сфері, так і в суспільній практиці мають знаходити місце в розвитку та утвердженні правової системі, Н. Іванова зосереджується на вивченні розвитку й сучасного стану електронного інформування в правовій сфері користувачів бібліотек і визначенні шляхів його вдосконалення.

Зокрема, дослідниця приділяє увагу виявленню соціальних тенденцій, під впливом яких актуалізується необхідність організації електронного інформування в правовій сфері бібліотечними установами у визначений період (1998–2008), дає характеристику електронній правовій інформації як різновиду правової інформації взагалі і визначає її специфічні особливості в контексті вдосконалення бібліотечного обслуговування, розкриває специфіку потреб електронного інформування користувачів бібліотек у правовій сфері, що виникли на етапі сучасного історичного процесу, визначає чинники, які впливають на них.

У дослідженні Н. Іванової висвітлюються форми використання та поширення бібліотеками правової інформації, окреслюються шляхи вдосконалення системи електронного інформування в правовій сфері та роль бібліотечних установ у цьому процесі, здійснюється аналіз поняття електронної правової інформації, її специфіки як різновиду суспільно значущої інформації, що вводиться в обіг бібліотечними установами. Ґрунтовно досліджуючи питання здійснення бібліотеками електронного інформування в правовій сфері, Н. Іванова не ставить за мету розгляд участі бібліотек у сфері політичної комунікації. Питання використання електронних технологій сучасними бібліотеками в процесах політико-комунікативної взаємодії нею не розробляється.

У публікаціях І. Міхнової, Н. Стародубової, Є. Кузьміна, О. Демидова, М. Усачова, Н. Богзи аналізуються шляхи налагодження інформаційно-комунікаційної взаємодії між бібліотеками та органами державної влади й громадськістю,

висвітлюються різні аспекти функціонування створених у структурі бібліотек центрів доступу до правової інформації

Зокрема, І. Міхнова в підготовленому нею практичному посібнику характеризує діяльність муніципальних бібліотек, що дає підстави називати їх інформаційними центрами для населення, висвітлює відповідний досвід московських бібліотек, здійснює спробу окреслити перспективи розвитку бібліотечної інформаційної функції. Дослідниця звертає увагу на проблеми, пов'язані з отриманням і наданням інформації, актуалізує питання вивчення запитів користувачів, аналізує перспективи інформаційного співробітництва між владою і громадськістю за допомогою бібліотек. За її висновком, бібліотеки здатні виконувати більшість функцій, що покладаються на муніципальні інформаційні центри, які створюються сьогодні поряд муніципальних органів.

Під керівництвом І. Міхнової було також підготовлено збірник матеріалів «Бібліотека. Населення. Інформація. Досвід публічних бібліотек США» [19], у якому висвітлено досвід діяльності публічних бібліотек США у сфері інформування населення. Матеріали збірника відображають загальнонаціональну орієнтацію з трансформації бібліотек в інформаційні центри для населення.

При цьому політико-правовий сегмент у загальному інформуванні бібліотеками населення дослідницею не виокремлюється, діяльність бібліотек як інформаційних центрів розглядається нею безвідносно до процесів політичної комунікації. Поза сферою наукового інтересу І. Міхнової залишається також дослідження можливостей бібліотек у забезпеченні зворотного зв'язку в процесі політичної комунікації, з одного боку, і подоланні комунікативних шумів – з іншого.

Перший досвід формування системи доступу громадян Росії до правової інформації підсумовується Є. Кузьмінім, О. Демидовим і М. Усачовим, які оперують багатим статистичним матеріалом і, наголошуючи на важливості такої форми комунікації між владою і громадськістю, звертають увагу на необхідність подальшого розвитку матеріально-технічної бази центрів і використання ними якісних телекомунікаційних каналів.

Розвиток і сучасний стан створених у структурі бібліотек публічних центрів правової інформації стали предметом наукової уваги Н. Стародубової, яка аналізує фонди офіційних юридичних документів, виокремлюючи у їхній структурі документи в паперовій та електронній формах, мікрофішах і мікрофільмах, і поділяє їх на дві групи: друковані публікації, електронні періодичні видання (включно з правовими базами даних) і сервери глобальної мережі Інтернет.

Серед користувачів бібліотечних інформаційних ресурсів юридичного характеру Н. Стародубова виокремлює дві групи: фахівців, що працюють з офіційними правовими документами постійно, для яких важлива насамперед повнота отриманої інформації, і читачів, мотивованих до вивчення окремих юридичних питань життєвими обставинами. Останні зацікавлені в першу чергу в отриманні кваліфікованої консультації з питання, яке їх цікавить.

Аналіз запитів користувачів, здійснений дослідницею, виявив специфічні відмінності в запитах користувачів різних видів бібліотек. Зокрема, у Бібліотеці Адміністрації Президента РФ найбільшим попитом користуються документи органів державної влади й управління; у Державній публічній історичній бібліотеці – зібрання

постанов вищих органів державної влади й закони Російської імперії; у центральних бібліотеках суб'єктів РФ поряд з федеральними законодавчими актами увагою читачів користуються регіональні законодавчі й нормативні акти; в обласних і краєвих бібліотеках – законодавчі акти федеральних і місцевих органів влади.

Поряд із цими безсумнівними здобутками в дослідженні Н. Стародубової не звертається увага на інформаційно-аналітичну складову діяльності публічних центрів правової інформації, не розкривається, власне, механізм їх взаємодії з органами державної влади й громадськістю, відсутній розгляд інформаційно-аналітичної продукції, яка готується центрами тощо. Роль і місце цих бібліотечних структур у системі політичної комунікації залишаються також невисвітленими.

В українській науці спробу висвітлення досвіду співпраці бібліотек з органами місцевого самоврядування на прикладі діяльності бібліотечних установ Миколаївській області здійснила Н. Богза, яка зосередила свою увагу на реалізації нової моделі розвитку обласної універсальної наукової бібліотеки та інноваційного підходу до розвитку сільських бібліотек регіону й не ставила за мету визначити загальні тенденції участі бібліотек, навіть на регіональному рівні, у процесах політико-комунікативної взаємодії між органами державної влади й громадськістю.

У контексті поглиблення процесу інформатизації в Україні зростає дослідницький інтерес науковців до інформаційно-аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень, у тому числі до інформаційно-аналітичної діяльності бібліотечних структур. Різним аспектам цієї проблеми присвячені праці В. Горового [46–52], В. Бакуменка [10], Н. Слядневої [256, 257], В. Ільганаєвої [127], Л. Філіпової [295], І. Давидової [96], О. Кобелева [133–137], Т. Гранчак [60–87], С. Кулицького [156], Д. Блюменау [23] та ін.

Названими вченими розглядаються такі важливі питання, як сутність і напрями інформаційно-аналітичної діяльності, її місце й значення в розвитку бібліотек, склад і роль інформаційно-аналітичних систем в оцінці стану розвитку науки, зміст і методика створення інформаційних та інформаційно-аналітичних продуктів тощо.

Так, у працях Л. Філіпової висвітлюються організаційні аспекти інформаційно-аналітичної діяльності, уточнюються сутність й ознаки понять «аналітика» та «інформаційна аналітика». Примітно, що до інформаційно-аналітичної інфраструктури дослідниця відносить «як найдавніші винаходи людства (бібліотеки, архіви, бібліографічні служби), так і сучасніші реферативні служби, органи НТІ, новітні фірми, що розробляють електронні (зокрема, мережеві) інформаційні ресурси». Даючи характеристику інформаційно-аналітичним службам (підрозділам), які функціонують у структурі органів влади, міністерствах і відомствах, системі НТІ, органах ЗМІ, сфері бізнесу, при політичних партіях і рухах тощо, Л. Філіпова звертає увагу на таку їхню особливість, як органічна інтегрованість у відповідні сфери діяльності, функціональний та організаційний симбіоз з їхніми соціальними інститутами й конкретними організаціями. За її висновком, у діяльності зазначених аналітичних служб, покликаних здійснювати інформаційний супровід управління у відповідних сферах, найчіткіше виявляється інформаційно-допоміжна природа інформаційної аналітики, що споріднює останню з іншими видами інформаційно-інфраструктурних, інформаційно-допоміжних служб, які традиційно впорядковують інформаційний простір, оптимізуючи й спрямовуючи рух інформаційних потоків, забезпечують збереження накопичених

інформаційних ресурсів тощо.

При цьому важливо наголосити на тому, що дослідниця визначає місце інформаційної аналітики на перетині наукової (виробництво нового знання) й управлінської (розробка варіантів рішень, сценаріїв) діяльності, аргументуючи таку позицію тим, що інформаційна аналітика, використовуючи всі можливості інформаційно-допоміжних служб, активно оперуючи їхніми інформаційними продуктами й послугами, виконує насамперед завдання якісно-змістовного перетворення інформації з метою оптимізації управління. Ідеться про аналітичне перетворення інформації та її структурне впорядкування (інформаційний аналіз, узагальнення, згортання; консолідація великих інформаційних масивів у формі баз даних і їх поширення).

Інформаційно-аналітична діяльність розглядається нею не лише як інформаційна, а і як творча аналітична діяльність, призначена для оцінювання інформації та підготовки прийняття рішень; як сукупність процесів семантичної обробки даних, у результаті чого розрізнені дані перетворюються на закінчену інформаційну продукцію – аналітичний документ. Зазначені фактори визначили статус і спеціалізацію інформаційно-аналітичних центрів, яким належить проміжне становище між традиційними інформаційними службами та спеціалізованими науковими організаціями. Водночас Л. Філіпова спеціально не вивчала функціонування таких структур у сфері політичної комунікації, їхнє місце й роль у політико-комунікативних процесах нею не досліджувалися.

Питання інформаційної аналітики активно розроблялися Н. Слядневою, яка дає таке її визначення: інформаційна аналітика займається виробництвом нового знання на основі переробки наявної інформації з метою оптимізації прийняття рішень. Сучасна інформаційна аналітика – складна комплексна діяльність, що ґрунтується як на природному інтелекті, так і на комп'ютерних технологіях оперування інформаційними масивами, методах математичного моделювання процесів тощо [256]. У своїх працях дослідниця також актуалізувала проблему інформаційного шуму, до якого відносить і поширення в інформаційному просторі низькоякісних – «профанних» – текстів і смислів. Аналізуючи інформацію соціальних мереж, форумів, чатів, гостьових інтернет-сторінок, Н. Сляднева робить висновок про те, що в умовах анонімності інтернет-середовища, можливості «сховатись» під ніком та аватаром різко знижується самоцензура користувачів, наслідком чого є поширення таких повідомлень, які, можливо, важко було б зробити, дивлячись в очі реальному співбесіднику [257]. У результаті зростає небезпека формування в субкультурах заниженого стандарту цивілізованого спілкування.

Водночас, говорячи про значення для комунікаційних процесів інформаційно-аналітичної діяльності, Н. Сляднева зазначає, що займатися нею мають спеціальні інформаційно-аналітичні центри, з якими бібліотеки в цій сфері не здатні конкурувати. На її думку, сутнісна, базова функція інформаційної аналітики принципово відрізняється від тих завдань, які в інформаційному просторі вирішують інформаційно-інфраструктурні, інформаційно-допоміжні служби, до яких Н. Сляднева відносить і бібліотеки. Їхнє завдання, на переконання дослідниці, полягає в кількісному перетворенні інформації (інформаційному згортанні – бібліографуванні, анотуванні, реферуванні; консолідації великих інформаційних масивів у вигляді баз і

банків даних) і її структурному впорядкуванні (систематизації, предметизації тощо). Інформаційна ж аналітика, використовуючи можливості таких служб й оперуючи їхніми продуктами і послугами, виконує завдання якісного – на змістовному рівні – перетворення інформації. При цьому Н. Слядневою не враховуються такі конкурентні переваги бібліотек, як оперативний доступ до широких масивів наукової інформації з бібліотечних фондів та досвід і навички інформаційної роботи бібліотечних працівників, можливості бібліотечних структур як навігаторів інформаційних потоків і координаторів інформаційно-аналітичного виробництва, зарубіжний досвід успішної інформаційно-аналітичної діяльності бібліотечних структур.

На здатності бібліотеки ефективно проводити інформаційно-аналітичну діяльність наголошує В. Ільганаєва, на думку якої такий вид діяльності є проявом найвищого комунікаційного рівня бібліотечної діяльності загалом. Інформаційно-аналітичну діяльність бібліотеки дослідниця висвітлює в контексті розгляду зовнішнього і внутрішнього рівнів бібліотечної діяльності, «взаємодія між якими і є простором формування засобів та способів вирішення виробничих суперечностей при задоволенні суспільних потреб у використанні інформаційних та інтелектуальних (когнітивних) ресурсів». До зовнішньої структури В. Ільганаєва відносить суспільні потреби в інформації та знанні; потоки, масиви інформації та знань, що виникають і циркулюють у суспільстві, характер соціально-комунікаційної діяльності, соціально-комунікаційні середовища, інформаційний простір суспільства. Внутрішня структура діяльності в бібліотеці, на її переконання, визначається, в основному, її функціональними характеристиками. Важливим видається висновок дослідниці стосовно того, що «структура діяльності в бібліотеці відбиває стадії ідентифікації запиту й вибору шляху його задоволення за певними вимогами суспільства в будь-якій формі і в будь-якій якості, але сутність вибраних технологій зумовлюється предметом праці, результатом якої є різні продукти. Відповідно до цього в найвищому своєму комунікаційному розвитку бібліотечна діяльність підіймається до інформаційно-аналітичного рівня і вже має ознаки сфери діяльності когнітивного рівня розвитку соціальних комунікацій». Можна цілком прийняти твердження В. Ільганаєвої про те, що недооцінка бібліотек як соціально-комунікаційних інституцій, які виникли, були, є і будуть носіями комунікаційної культури суспільства, призводять до порушень не тільки в системі знань про бібліотеку й діяльність у бібліотеках, а й відбиваються на всіх процесах організації та керування їхнім розвитком. Прикладом подібних ситуацій стосовно інформаційної діяльності може слугувати період створення системи науково-технічної інформації (НТІ) в СРСР [127, с. 110]. Утім, наголошуючи на значенні бібліотек як соціально-комунікаційних інститутів у процесі комунікації, обґрунтовуючи їхню здатність до інформаційно-аналітичної діяльності, В. Ільганаєва не має на меті простежити механізми реалізації інформаційно-аналітичного потенціалу бібліотек у процесах політичної комунікації. Цей аспект бібліотечної діяльності нею спеціально не досліджувався.

Багато уваги розвитку інформаційно-аналітичної складової в діяльності бібліотечних структур приділяється в дослідженні В. Горового [50], який послідовно відстоює важливість цього вектора бібліотечної діяльності для забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу процесу прийняття управлінських рішень і зростання інформаційного, творчого потенціалу суспільства. На переконання вченого,

розвиток інформаційної функції бібліотек до рівня інформаційно-аналітичної створює підґрунтя для трансформації бібліотечних установ у сучасні інформаційні центри. Розкриваючи проблему функціонування соціальних інформаційних баз, учений звертає увагу на необхідність відповідності інформаційно-аналітичної продукції запитам суспільних інститутів, окреслює напрями вдосконалення методик бібліотечного обслуговування дистантних користувачів. Варто наголосити, що в дослідженні В. Горового враховано й узагальнено 15-річний досвід роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, засновником якої є вчений. Як зазначає В. Горовий, створення служби відбувалось в умовах «становлення нової української держави», коли «в бібліотечній сфері з'явилися суттєві проблеми, прямо пов'язані із суспільною затребуваністю, новими умовами діяльності, що потребували нестандартних рішень» [53, с. 165–178]. На цей підрозділ покладалося завдання підготовки власної інформаційно-аналітичної продукції, розробка і налагодження відповідних методик інформаційного забезпечення діяльності владних структур усіх рівнів, вивчення особливостей розвитку демократичних процесів в українському суспільстві.

На базі аналізу закономірностей розвитку процесу інформатизації, еволюції запитів користувачів у бібліотечних установах учений прогнозує підвищення значення бібліотечних структур у забезпеченні нового, якісно вищого рівня розширення доступу до інформації всіх категорій людей в умовах інтенсифікації внутрішньосуспільних і глобальних інформаційних обмінів, насамперед за рахунок посилення аналітичної складової діяльності бібліотеки.

Останнім часом у сфері наукових інтересів В. Горового – дослідження ролі інформаційно-аналітичних структур бібліотек у вирішенні проблеми забезпечення інформаційного суверенітету держави і створення суверенних інформаційних ресурсів. На його переконання, ефективне використання державою потенціалу інформаційно-аналітичних підрозділів провідних бібліотек України сприятиме активізації національного виробництва інформаційних ресурсів в інтересах розвитку українського суспільства; техніко-технологічному, організаційно-методичному, науковому забезпеченню процесу підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, зростання на базі розвитку інформатизації творчого потенціалу українського суспільства, його якісного розвитку; організації ефективної роботи з використання ресурсів глобального інформаційного простору для збагачення вітчизняних інформаційних ресурсів, задоволення потреб вітчизняних користувачів; ефективному представленню національних інформаційних ресурсів у міжнародних інформаційних обмінах [54].

Висновки В. Горового є важливими для усвідомлення можливостей інформаційно-аналітичних структур бібліотек у політичній комунікації і сприянні забезпеченню стабільного розвитку політичної системи й суспільства в цілому, утім, сам науковець спеціально ці аспекти функціонування бібліотечних інформаційно-аналітичних підрозділів не досліджував.

Питанням інформаційно-аналітичної діяльності присвячено ряд публікацій О. Кобелева, причому предметом особливої уваги дослідника є саме бібліотечні інформаційно-аналітичні підрозділи. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек

розглядається ним як соціокомунікаційний феномен, базовий елемент формування когнітивного потенціалу суспільства.

Вивчаючи механізм використання інформаційно-аналітичних технологій, аналітичну основу прийняття управлінських рішень, учений дає визначення засадам формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у бібліотечній галузі в Україні і виступає на підтримку поглядів Л. Філіпової та Н. Слядневої стосовно виконання інформаційною аналітикою завдання із змістовного перетворення інформації та її перебування на функціональному перетині з науковою і управлінською діяльністю. При цьому найважливішою функцією інформаційної аналітики він визначає виробництво нового знання на основі переробки наявної інформації з метою оптимізації процесу прийняття управлінських рішень.

Науковцем також досліджуються концептуальні засади формування системи організаційно-аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень у соціально-комунікаційній сфері України, визначаються склад, структура й перспективи використання цієї системи.

За твердженням О. Кобелева, інформаційно-аналітичні структури мають забезпечувати отримання органами управління систематичної аналітично-оглядової інформації з найважливіших аспектів зовнішнього управлінського середовища; підготовку аналітичних і прогностичних матеріалів з актуальних проблем стану й розвитку управлінського об'єкта; розробку ситуаційних моделей вирішення перспективних проблем; оперативного отримання оптимального обсягу інформації в непередбачених і надзвичайних ситуаціях.

Утім, визначені завдання О. Кобелев не розглядає в контексті функцій інформаційно-аналітичних відділів, які, власне, і не визначає, а безпосередньо діяльність таких відділів не пов'язує з процесами політичної комунікації. Зокрема, у розділі своєї монографії «Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні», присвяченому висвітленню специфіки інформаційно-аналітичного забезпечення суспільних підсистем у бібліотеках, ним аналізується інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у науковій, освітній, економіко-комерційній, побутовій сферах і державному управлінні. І хоча питання інформаційно-аналітичного супроводу процесів держуправління можна віднести до сфери політичної комунікації, обмежувати політичну комунікацію виключно ними було б істотним звуженням проблеми.

Досліджуючи феномен аналітичної діяльності, науковець також залишає поза увагою інформаційно-аналітичні продукти й види послуг. Основні аспекти, що ним висвітлюються, пов'язані з організаційно-технологічним процесом виробництва інформаційно-аналітичної продукції та значенням такої продукції для процесу прийняття управлінських рішень. Поза предметом розгляду дослідження О. Кобелева залишився також зарубіжний досвід інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у сфері політичної комунікації.

Окремі аспекти участі бібліотек у процесах політико-комунікативної взаємодії були висвітлені в контексті ряду досліджень з історичного бібліотекознавства, зокрема це стосується історії окремих бібліотек – бібліотеки Ашшурбаніпала, Александрійської бібліотеки, Національної бібліотеки України імені

В. І. Вернадського НАН України та ін. – та історії бібліотек у конкретний період розвитку суспільства і в окремих країнах. До таких досліджень можна віднести праці Г. Флейшхауера (H. J. De Vleeschauwer) [358], М. Харріса (M. H. Harris) [377], С. Гордона [45], Л. Кассона (L. Casson) [325], С. Крамера (S. N. Kramer) [342], Ж. Спун (J. C. Spoon) [356], Х. Філліпс (H. A. Phillips) [350], Д. Фінцке (J. C. Fincke) [333], Д. Філден (J. Fielden) [332], М. Берті (M. Berti) [324], С. Бейлса (S. Bales) [321], К. Дікс (T. K. Dix) [330], Г. Веліш (H. H. Wellisch) [359]. Що стосується пострадянського наукового простору (у тому числі й вітчизняного) і досліджень радянського періоду, доводиться констатувати брак наукових розвідок з історії бібліотек. Така ситуація пояснюється тривалими ідеологічними обмеженнями, які призвели до перенесення дослідницьких акцентів у бік прикладного бібліотекознавства. До фундаментальних у царині історичного бібліотекознавства серед таких праць можна віднести дослідження О. Глухова [43, 44], Б. Володіна [37], О. Онищенко і Л. Дубровіної [104–108], вагомим науковим доробком стали напрацювання Н. Солонської [262–266] і дослідження М. Орешкіної [203].

У працях цих науковців звертається увага на зацікавленість й участь у заснуванні великих бібліотек державних структур та окремих правителів і державних діячів, політичне значення, яке протягом усієї історії надавалося бібліотекам і бібліотечним фондам, державне регулювання бібліотечною справою в різні часи, ту роль інформаційної бази, яку відігравали бібліотеки в процесі прийняття державних рішень, ті бібліотечні послуги та інформаційно-аналітичні продукти, які були спрямовані на задоволення інформаційних потреб державних замовників.

Так, на ролі держави та урядової діяльності у формуванні перших бібліотек наголошував відомий бібліотекознавець та історик М. Харріс (M. H. Harris), який вважав, що такі бібліотеки створювались унаслідок трансформації урядових архівів, які розросталися за рахунок накопичення юридичних, історичних і генеалогічних записів [377, р. 9]. За висновком американського дослідника С. Бейлса (S. Bales), своєрідним символом політико-культурної парадигми О. Македонського стала Александрійська бібліотека [321, р. 111]. Раніше з подібною гіпотезою виступив його бельгійський колега Г. Флейшхауер (H. J. De Vleeschauwer), який обґрунтовував створення Александрійської бібліотеки в контексті політики й соціально-культурного експерименту О. Македонського [358].

С. Крамер (S. N. Kramer) узагалі дійшов висновку про те, що, якою б не була державна бібліотека, в основі її діяльності – мета сприяти зміцненню держави й підтримці пануючих цінностей [342, р. 249–268].

Н. Солонська, висвітлюючи в ряді публікацій специфіку формування і функціонування Бібліотеки Ярослава Мудрого, наголошує на її статусі князівської бібліотеки, «першої державної книгозбірні наших землях» [263, с. 10] і звертає увагу на те, що керування бібліотекою було централізоване, сконцентроване в руках великого князя. Розкриваючи сутність Бібліотеки Ярослава Мудрого як поліфункціональної системи, науковець метою і завданнями її діяльності визначає піднесення авторитету держави у світі, поширення та закріплення християнства в Київській Русі, зміцнення великокнязівської та верховної київської влади за рахунок цього, поширення грамотності, державне будівництво [263, с. 16]. Зазначимо, що чотири з перелічених п'яти позицій (виняток – поширення грамотності) мають

політичний характер.

Приклади налагодження в бібліотеці механізму задоволення інформаційних потреб державних структур у необхідному інформаційно-аналітичному супроводі процесу прийняття рішень надає російський дослідник історії бібліотек О. Глухов, який, детально описуючи специфіку функціонування в XVII ст. Бібліотеки Посольського приказу, висвітлює процес підготовки, по суті, інформаційно-аналітичного регулярного рукописного видання – газети «Куранти», призначеного для інформування царя і боярської думи про події за рубежем [44].

Видатні українські дослідники-бібліотекознавці О. Онищенко і Л. Дубровіна, висвітлюючи внесок у розбудову української національної науки В. Вернадського, звертають увагу на те «першочергове національне значення» [105, с. 114], якого видатний учений надавав становленню академічних інституцій – Академії наук і Національної бібліотеки – у контексті державотворення, «значення розвитку природничих наук для економічного поступу держав та гуманітарних – для національного самоствердження» [105, с. 105].

Плідною і прогресивною називають дослідники ідею В. Вернадського стосовно одночасної організації Академії наук і Національної бібліотеки, «що мала б існувати при Академії як наукова база досліджень, накопичуючи універсальні книжкові фонди, акумулюючи досягнення світової науки та культури минулого й сьогодення, що всебічно сприяло б не лише розвитку науки, а й процесу розбудови та зміцнення держави» [105, с. 113]. Не оминають учені й того факту, що на час заснування «Національної бібліотеки Української держави» В. Вернадський був не просто видатним науковцем з передовим баченням перспектив розвитку науки, а й державним діячем, обіймаючи на той момент посаду міністра освіти в гетьманському уряді.

Розкриваючи позиції В. Вернадського стосовно призначення і функцій Національної бібліотеки, принципів її формування, О. Онищенко та Л. Дубровіна констатують, що, на переконання вченого, така установа має бути «поза відомчою, поза політичними чи суспільними настроями, що постійно змінювалися: вона повинна бути осередком розумової культури, який повинен бути дорогий однаково всьому населенню України» [105, с. 115].

Водночас науковці підкреслюють, що В. Вернадський, розуміючи важливість розвитку політичних функцій держави й ролі бібліотеки в реалізації таких функцій, поставив питання про організацію спеціального бібліотечного підрозділу, який би сприяв діяльності майбутнього парламенту та збирав політико-юридичну літературу.

На використанні бібліотек державою в ідеологічних і політичних цілях у 40–80-х роках XX ст. в УРСР наголошує М. Орешкіна, у дослідженні якої був проаналізований вплив ідеологічного фактору на розвиток бібліотек Української РСР на прикладі конкретних бібліотек, які мають свою специфічну історію та бібліотечну традицію. Результати дослідження дали змогу стверджувати, що бібліотеки в цей час були, у першу чергу, ідеологічними установами та виконували всі функції відповідно до такого типу установ. Висвітлюючи особливості державного регулювання діяльності бібліотечних установ у зазначений період часу, характеризуючи розвиток законодавчої бази функціонування бібліотек і передумови їх перетворення на ідеологічні установи, розкриваючи зміни в загальних і специфічних підходах у діяльності бібліотек, що відбулися в розглянутий період, М. Орешкіна дійшла

висновку про те, що «бібліотеки УРСР у 40–80-і рр. ХХ ст. фактично перетворилися на пропагандистські установи, а їхнім головним завданням стала ідеологічна робота. До обов'язків бібліотек передусім входило пропагування ідей правлячої партії, популяризація її настанов серед широкого загалу населення. Цей напрям їхньої діяльності був закріплений на законодавчому рівні, суворо регламентувався і контролювався» [203, с. 1].

Утім, аспекти участі бібліотек у політичній комунікації в дослідженнях названих учених мають переважно епізодичний характер і не розглядаються системно. Даючи багатий фактографічний матеріал для висновків стосовно участі бібліотек у процесах політико-комунікативної взаємодії, вони водночас мають на меті вирішення принципово інших дослідницьких завдань.

Отже, окремі питання участі бібліотечних структур у процесах політичної комунікації розглядалися багатьма вченими, проте несистемно, комплексного дослідження, присвяченого бібліотеці як учаснику процесів політичної комунікації немає. Таким чином, можна зробити висновок про те, що проблема функціонування бібліотек у системі політичних комунікацій до останнього часу залишалася поза увагою дослідників, їхній потенціал у налагодженні ефективного інформаційно-аналітичного супроводу суспільно-політичних процесів потребує додаткового вивчення.

Вирішення цього дослідницького завдання обумовлює також використання широкого кола джерел, які можна об'єднати в шість груп:

- закони, постанови, укази, розпорядження, що стосуються розвитку інформаційної сфери та бібліотечної діяльності, прийняті Верховною Радою, Президентом і Кабінетом Міністрів України;
- зарубіжні урядові документи, що регламентують питання інформаційних обмінів;
- документи, що стосуються стратегії розвитку інформаційної сфери та бібліотек Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій ІФЛА і ЮНЕСКО;
- внутрішньобібліотечні документи нормативно-правового характеру, що визначають структуру, напрями діяльності, функції та завдання бібліотек – статuti, стратегічні плани, звіти;
- наукові та інформаційно-аналітичні видання бібліотек;
- веб-сайти провідних бібліотек світу та вітчизняних бібліотечних структур.

Використання першої групи джерел – Конституції України [140], законів «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [218], «Про інформацію» [221], «Про Національну програму інформатизації» [224], «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [227] та ін., указів Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» [225], «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» [223], «Про Національну юридичну бібліотеку» [226] тощо – обумовлено необхідністю формування уявлення стосовно особливостей державного регулювання діяльності й розвитку бібліотек в Україні на сучасному етапі; цілей і завдань, які сьогодні держава визначає для бібліотеки як соціального інституту в контексті забезпечення основних прав і свобод людини в умовах інформатизації та розбудови правової держави й громадянського суспільства; правових засад, які обумовлюють специфіку

функціонування бібліотечних структур у нашій державі, а також необхідністю окреслення основних напрямів розвитку діяльності бібліотечних структур з метою забезпечення необхідного інформаційно-аналітичного супроводу процесів суспільної трансформації в умовах глобалізації.

Опрацювання джерел другої групи, наприклад постанов уряду Російської Федерації «Про затвердження статуту федеральної державної бюджетної установи “Президентська бібліотека імені Б. Н. Єльцина”» [196], «Про єдину систему міжвідомчої електронної взаємодії» [195], Акта Конгресу США «Про поліпшення діяльності законодавчої гілки влади Федерального Уряду» в частині зміни місії Дослідницької служби Конгресу Бібліотеки Конгресу США [Congressional Research Service (Library of Congress)] у напрямі інтенсифікації проведення досліджень та аналітичної діяльності з метою інформаційної підтримки законодавчого процесу [320], Закону «Про Національну парламентську бібліотеку» Японії (National Diet Library Law) [347] та ін., дає необхідний матеріал для висновків стосовно основних підходів зарубіжних держав до використання потенціалу бібліотек у здійсненні інформаційної політики, яка, враховуючи загальні процеси інформатизації, відповідала б національним потребам у забезпеченні суспільного поступу; стимулюванні з боку держав інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у сфері політичної комунікації, зокрема у забезпеченні необхідного для функціонування органів державної влади інформаційного супроводу їхньої діяльності та формуванні громадянської свідомості й почуття патріотизму. Також опрацювання документів цієї групи джерел створило умови для проведення порівняльного аналізу відповідності державної політики України у сфері підтримки функціонування бібліотечних структур як важливого компонента національної системи інформаційно-комунікаційної взаємодії у вирішенні завдання налагодження ефективної політичної комунікації загальносвітовим тенденціям.

Третю групу джерел становлять документи, що стосуються стратегії розвитку інформаційної сфери та бібліотек Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій ІФЛА і ЮНЕСКО. Документи цієї групи – Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» [230], Стратегічний план ІФЛА на 2010–2015 рр. (IFLA Strategic Plan 2010–2015) [340], Стратегічні пріоритети ІФЛА 2009–2010 рр. [357] тощо – насичені інформацією про окреслені світовим співтовариством завдання з подолання інформаційної нерівності й реалізації права людей на доступ до інформації та знань, а також шляхи їх вирішення; переосмислення міжнародним співтовариством у зв'язку з цим ролі інформаційного інституту бібліотеки; загальну стратегію та тактичні завдання розвитку бібліотек, визначених міжнародною бібліотечною спільнотою, шляхи підвищення їхнього статусу й розширення інформаційно-комунікаційної участі в різних сферах суспільного буття.

Четверта група джерел представлена внутрішньобібліотечними документами нормативно-правового характеру – статутами, положеннями, стратегічними планами, звітами. Матеріали, віднесені до цієї групи, висвітлюють широке коло питань, серед яких структура бібліотек, принципи й напрями їхньої діяльності, функції та завдання, а також планування й статистичні показники розвитку бібліотечних установ, результати реалізації ухвалених планів і програм діяльності.

Опрацювання матеріалів наукових та інформаційно-аналітичних видань

провідних світових і вітчизняних бібліотек, у першу чергу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, дає підстави для висновків стосовно представлення в їхньому тематичному репертуарі політико-правової проблематики.

До останньої групи джерел віднесено веб-сайти провідних бібліотек світу та України. Матеріали цієї групи можна умовно поділити на дві підгрупи: веб-сайти зарубіжних бібліотечних структур і вітчизняних бібліотек. Під час дослідження було проаналізовано структуру й змістовне наповнення веб-сайтів таких бібліотек урядових департаментів, як Бібліотека Конгресу США (Library of Congress), Національна парламентська бібліотека Японії (National Diet Library, NDL), Бібліотека Європейського парламенту (European Parliament Library, EUROLIB), Бібліотека палати лордів (The House of Lords Library) і Бібліотека палати общин Великобританії (The House of Commons Library), Парламентська бібліотека Канади (The Library of Parliament of Canada), Парламентська бібліотека Австралії (The Parliamentary Library of Australia), Парламентська бібліотека Російської Федерації, Президентська бібліотека Республіки Білорусь та ін., а також національних бібліотек – Національної бібліотеки Китаю (The National Library of China, NLC), Національної бібліотеки Республіки Казахстан, Бібліотеки і архівів Канади (Library and Archives Canada, LAC) – загалом більше 60 веб-сайтів національних бібліотек. Щодо вітчизняних бібліотек, було досліджено веб-сайти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) НАН України, Національної парламентської бібліотеки України, Бібліотеки Верховної Ради України та ряду обласних універсальних наукових бібліотек. Аналіз цієї групи джерел дав змогу зібрати багатий фактографічний матеріал стосовно особливостей визначення бібліотеками своєї місії в сучасних умовах, їх структури, пріоритетів комплектування фондів та обслуговування користувачів, форм і видів участі бібліотек у процесах політичної комунікації – проведення відповідних тематичних виставок, лекцій, семінарів, круглих столів, конференцій тощо, розробки й упровадження інтерактивних проектів, спрямованих на активізацію громадянської та політичної участі користувачів, реалізації проектів, що сприяють розвитку політико-правової культури громадян, зміцненню почуття патріотизму. Змістовне наповнення веб-сайтів бібліотек містить також інформацію стосовно видавничої діяльності бібліотечних структур – видання ними збірників, бібліографічних покажчиків, монографій політико-правового спрямування, підготовки тематичних інтернет-путівників.

Багатий матеріал для узагальнення дала багаторічна практична діяльність автора як завідувача відділу політологічного аналізу Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕКИ В ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИКО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Визначення методологічної бази дослідження функціонування бібліотеки в процесах політико-комунікаційної взаємодії обумовлюється специфікою проблеми, що розглядається, і ґрунтується на попередніх здобутках у сфері методології бібліотекознавства. При цьому варто звернути увагу на те, що більшість вітчизняних і зарубіжних фахівців у сфері бібліотечної справи констатують недостатню розробленість теоретико-методологічних питань сучасного бібліотекознавства. Певним узагальненням існуючого стану справ став висновок, зроблений у 2006 р. Ю. Столяровим, який сам дослідник назвав «доволі дискусійним через його незвичність». У статті «Науковий міф про спеціальні методи документально-комунікаційних дисциплін» учений висловлює міркування стосовно того, що метод бібліотекознавства – поняття інтуїтивне, розмите, збірне, чітко невизначене. У середині бібліотекознавства використовуються методи соціології, математики, логіки, філософії тощо. Принципово кажучи, бібліотекознавство, утім, як і документознавство, архівознавство і т. ін., використовує весь спектр відомих у науці методів, за винятком методу ...власне бібліотекознавства, або методу бібліотечного (іншої відповідної дисципліни) [278].

Ґрунтовний аналіз сучасного етапу розвитку методологічної бази сучасних бібліотекознавчих досліджень подає О. Воскобойнікова-Гузєва в статті «Дискусійні питання розвитку теорії і методології бібліотекознавства», констатуючи, що «з огляду на комплексність здійснюваних останніми роками робіт бібліотекознавцями використовується весь спектр дослідницьких методик соціогуманітаристики. Залучаються як загальнонаукові (системний, історичний, проблемно-хронологічний, структурно-функціональний та порівняльний методи) і притаманні суміжним галузям знання, так і спеціальні підходи та методи (бібліотекознавчого і фондознавчого аналізу, фондової реконструкції і моделювання та ін.), які ґрунтуються на принципах історизму та наукової об'єктивності, актуалізму та розвитку» [39, с. 6–7]. При цьому, говорячи про спеціальні підходи та методи, дослідниця, поряд із зазначеними вище, називає методи експертної оцінки, інтерв'ювання та анкетування, моделювання і моніторингу, спостереження, опитування та експерименту й уточнює, що вони «базуються на загальноприйнятих методах наукового дослідження, але тісно пов'язані з практикою бібліотечної

справи» [39, с. 7]. Отже, знову йдеться про загальнонаукові емпіричні, емпірико-теоретичні та теоретичні й конкретно-наукові методи в застосуванні до вирішення проблем бібліотекознавства. Таким чином, враховуючи досвід попередніх бібліотекознавчих досліджень та комплексний характер завдань, що вирішуються в монографії, для їх вирішення було використано комплекс дослідницьких методів, дотримано принцип наукової об'єктивності.

Базовим у дослідженні став **діалектичний метод**, застосування якого передбачало розгляд бібліотечної справи як невід'ємної складової суспільного розвитку, із притаманними останньому тенденціями ускладнення і спеціалізації. Саме діалектичний метод допоміг у визначенні об'єкта і стратегії дослідження, загального спрямування роботи. Розуміння процесів і явищ у їхньому розвитку та в системі взаємозв'язків і взаємовпливів дало змогу простежити зміни в бібліотечній діяльності, спричинені особливостями політичних умов – політичними режимами, видове ускладнення бібліотечної системи як наслідок процесу соціальної структуризації суспільства, розвиток соціальних функцій бібліотеки як учасника процесів політичної комунікації.

З іншого боку, застосування діалектичного методу дало змогу з урахуванням взаємозв'язку і взаємовпливів політичної системи суспільства з іншими сферами суспільного буття розкрити значення налагодження ефективної комунікативної взаємодії в системі політичної комунікації для забезпечення стабільного суспільного розвитку та окреслити роль бібліотеки в оптимізації процесу політичної комунікації, а отже, довести значення інституту бібліотеки для забезпечення динамічного суспільного розвитку через сприяння діалогу «влада – суспільство».

Діалектичний метод дав змогу уникнути абсолютизації якогось одного методу в процесі дослідження і створити єдину субординовану систему методів і підходів, яка складається з чотирьох рівнів: загальнофілософського (діалектичний метод), загальнонаукового (системний, історичний, термінологічний, структурно-функціональний, порівняльний, інформаційний підходи, методи аналізу, синтезу, гіпотези, узагальнення, індукції, дедукції, аналогії, моделювання, абстрагування, конкретизації, пояснення, систематизації, класифікації, спостереження), конкретно-наукового (конкретні методи й підходи історії – історико-генетичний, проблемно-хронологічний; політології – інституціональний; психології – метод емпатії; соціології у застосуванні до відповідних аспектів бібліотечної справи) і спеціальних методів бібліотекознавства (методи порівняльного бібліотекознавства; аналіз статистичної інформації стосовно бібліотечної справи в її конкретних деталях; бібліографічний метод).

При визначенні базового методологічного підходу монографічного дослідження було враховано різноманітні підходи, які становлять методологічну базу сучасного бібліотекознавства. Основні з них такі:

- соціально-функціональний – застосовується для аналізу сутнісного призначення бібліотеки і визначення її специфічних завдань у конкретних історичних і суспільно-політичних умовах;

- структурно-функціональний – дає змогу осмислити бібліотеку як системний об'єкт, що характеризується власною структурою, стійкими взаємозв'язками між

окремими елементами і підсистемами, специфічними функціями компонентів і системи;

– діяльнісний – застосовується для аналізу бібліотечної праці шляхом виділення в її структурі мети, об'єкта і суб'єкта, засобів, результатів і змістовної характеристики самого процесу діяльності;

– соціокультурний – розглядає бібліотеку в системі загальнолюдських цінностей і пріоритетів, при цьому бібліотекознавство розглядається як гуманітарна галузь, спрямована на людину, її духовні потреби, які практично реалізуються в процесі бібліотечної діяльності;

– соціологічний – застосовується для виявлення закономірностей і визначення тенденцій трансформації бібліотечної справи як соціального інституту, що постійно і закономірно адаптується до змін макро- і мікросоціумів;

– технологічний – дає змогу розглянути бібліотеку як виробничу систему із специфічними атрибутами: вихідною «сировиною» і предметами праці, технологічними процесами і кінцевою продукцією;

– просвітницький – розглядає суть бібліотеки через гуманістичні ідеали, основне її призначення визначає як збереження духовних досягнень людської цивілізації, «пам'ять людства»;

– аксіологічний – дає змогу розглядати бібліотеку крізь призму понять аксіології, що дає можливість зрозуміти її призначення і гуманістичну місію;

– когнітивний – передбачає вивчення структури й закономірностей когнітивних (знанневих) процесів у бібліотечній справі, вивчає процеси накопичення, обробки, поширення, дії знань, а також мотивації, забезпечення, контролю і координації комунікативно-пізнавальних потреб користувачів бібліотек;

– інформаційний – розглядає бібліотечну діяльність крізь призму категорії інформатики;

– маркетинговий – дає змогу орієнтувати діяльність бібліотеки на потреби її користувачів і формувати її організаційну структуру, структуру фондів, перелік послуг і продуктів, умов роботи, виходячи з цих потреб;

– соціально-комунікаційний – розглядає весь бібліотечний простір як єдину комунікаційну мережу обміну концентрованого людського досвіду, де базовими категоріями є поняття «комунікація» та «інформація»;

– регіональний – використовується при розгляді сучасної бібліотеки як центру соціальних комунікацій і ланки економічної інфраструктури території, основного елемента її суспільного виробництва.

Утім, виходячи із сучасного визначення бібліотекознавства як наукової дисципліни документно-комунікаційного циклу, що теоретично відтворює бібліотеку як наукове поняття та об'єкт реальності в усіх її зв'язках і опосередкуваннях, і враховуючи проблему дослідження – участь бібліотеки в політичній комунікації, його акцент було зроблено на комунікаційному аспекті функціонування бібліотеки. Сама ж бібліотека розглядається як інтегративний соціальний інститут, універсальний інформаційно-комунікаційний центр.

Враховуючи це, закономірним стало визначення методологічною основою

монографічного дослідження **соціально-комунікаційного підходу**. Соціальна комунікація, будучи об'єктом реального світу і володіючи єдиною функцією стосовно інших об'єктів, виконує роль системоутворювального чинника в розвитку суспільства, культури і наукового знання. Будь-яке суспільне явище, по суті, має комунікаційну природу. Суть феномену соціальної комунікації виявляється в різних соціокультурних зрізах: хронологічному, регіональному, національному, інституційному і на різних рівнях соціально-комунікаційної взаємодії: макро (масові, міжнародні, міжцивілізаційні), міді (соціально-групові), мікро (міжособистісні). За І. Манкевич, соціально-комунікаційний підхід (СКП), що розвивається на основі концепції СК (соціальної комунікації. – Т. Г.) як руху смислів у соціальному часі й просторі, дає змогу виявляти й пізнавати різні пласти побутування культури та її конкретних проявів як соціально-комунікаційних систем (СКС). У теорії СК під СКС у широкому сенсі слова розуміється система задоволення комунікаційних потреб суспільства, соціальних груп, особистості, що склалася під час еволюції людства. Як інституціональне явище СКС являє собою сукупність комунікаційних каналів і засобів, що володіють матеріально-технічними ресурсами і професійними кадрами [170]. Враховуючи це, соціально-комунікаційний підхід може розглядатись як системоутворювальний стрижень методології бібліотекознавчих досліджень, присвячених розгляду комунікаційних аспектів функціонування бібліотеки як соціально-комунікаційного інституту. Нове бачення застосування соціально-комунікаційного підходу в умовах інформаційного суспільства для досліджень у напрямі бібліотекознавства запропонувала професор В. Ільганаєва. Серед його особливостей вона виділяє єдність соціально-комунікаційних процесів; предметність соціально-комунікаційної діяльності; етапність інформатизації; інтеграцію соціально-комунікаційних підсистем суспільства на основі переформатування організаційно-функціонального устрою соціально-комунікаційних структур [121].

Незважаючи на відносну новизну цього підходу в бібліотекознавчих дослідженнях, сьогодні він активно застосовується вітчизняними науковцями для вирішення проблем, пов'язаних з різними аспектами комунікаційного напрямку функціонування бібліотек. Так, соціально-комунікаційно-інформаційний і соціально-комунікаційний функціональний підходи стали одними з методологічних засад докторської дисертації Г. Швецової-Водки «Документ і книга в системі соціальних комунікацій» (2002); визнання соціально-комунікативної природи діяльності бібліотек, «які за умов інформаційного суспільства перебувають на етапі переходу від документної до документно-інформаційної й інформаційно-когнітивної парадигм розвитку» [97], було покладено в основу методологічної бази докторського дослідження І. Давидової «Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві» (2008); соціально-комунікаційний підхід обраний методологічною основою дисертаційного дослідження «Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку» (2009) на здобуття наукового ступеня доктора наук Г. Шемаєвою, за висновком якої використання цього підходу дало змогу їй «виявити та дослідити загальні і специфічні принципи організації функціонування бібліотеки в системі наукової комунікації; розглянути соціокультурні

фактори виникнення та розвитку каналів і засобів поширення інформації та знань; охарактеризувати інформаційні зв'язки в науковому співтоваристві, зумовлені галузевою специфікою; визначити феномен електронних ресурсів бібліотек як актуальний масив наукової інформації, що використовується для соціальних і специфічних потреб науки» [312]. В. Маркова, аргументуючи визначення методологічним стрижнем своєї докторської дисертації «Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку» (2011) соціокомунікативного підходу, зазначає, що його застосування дало змогу «з'ясувати сутність книжкової комунікації, її базову роль у системі соціальної комунікації; визначити й охарактеризувати головні компоненти системи книжкової комунікації, дослідити трансформації, що відбуваються з ними в сучасному комунікаційному просторі» [171, с. 3].

Ефективним виявилось використання соціально-комунікаційного підходу як методологічної основи в кандидатських дослідженнях Ю. Остапчук «Інформаційно-бібліографічна система університетської бібліотеки: зміст, організація, використання» (2011), Ю. Пасмор «Бібліотечно-інформаційне забезпечення правової науки в Україні: напрями консолідації» (2011), Т. Дурєєвої «Адаптація комунікаційних технологій до бібліотечної діяльності в умовах інформаційного суспільства» (2010), Л. Лучки «Бібліотеки у культурно-освітньому просторі Катеринославщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.» (2010), Т. Проценко «Система бібліотечно-інформаційного супроводу професійної діяльності сімейних лікарів в Україні» (2010), І. Коваленко «Комунікаційні засоби формування правової культури бібліотечних фахівців» (2010) та ін.

За В. Різуном, суть соціально-комунікаційного підходу як «нового для науки в цілому підходу є фіксація, моніторинг, опис, аналіз та інтерпретація даних у системі понять соціально-комунікаційного інжинірингу, а точніше, з точки зору того, чи здійснює об'єкт дослідження на соціум той вплив, який технологічно закладався, і як соціум відреагував на об'єкт впливу» [236].

Дослідження комунікаційних об'єктів у соціальному вимірі передбачає фіксацію досліджуваного об'єкта в природній для нього системі суспільних координат та спостереження за його функціонуванням у цій системі з їх подальшим описом, проведення експериментів з досліджуванним об'єктом у реальних або лабораторно відтворених соціальних умовах та опис їхніх результатів; аналіз і соціально орієнтовану інтерпретацію результатів дослідження.

У контексті застосування соціально-комунікаційного підходу в цій монографії бібліотека вивчалась як учасник процесів політичної комунікації. Був з'ясований вплив участі бібліотек у політичній комунікації на формування їхніх фондів і розвиток, у тому числі розширення спектра послуг, що надаються ними користувачам, на видове урізноманітнення бібліотек, зокрема появу нелегальних робітничих бібліотек, парламентських і президентських бібліотек. Застосування соціально-комунікаційного підходу було доповнено використанням у дослідженні **системного підходу**, адже комунікація є невід'ємною властивістю будь-якої системи, завдяки їй окремі елементи мають змогу інтегруватись і скласти єдине ціле. У контексті застосування системного підходу було розглянуто співвідношення політичної

системи, системи політичної комунікації та бібліотеки як, зі свого боку, складної системи.

Відповідно до системного методу було дотримано принципи цілісності, за яким вказані системи розглядалась як сукупність складових, органічно інтегрованих в єдине ціле; верховенства цілого над складовими частинами, що передбачає підпорядкування функціонування окремих компонентів і підсистем підтриманню функціонування всієї системи в цілому (зокрема, системи політичної комунікації – підтриманню життєздатності політичної системи; бібліотеки – підвищенню ефективності системи політичної комунікації); ієрархічності, за яким компоненти й підсистеми нижчого рівня підпорядковуються системам більш високого рівня за принципом «матрьошки», і всі разом підпорядковуються системі в цілому (відповідно до цього принципу було побудовано логічний «ланцюжок»: інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек – бібліотека – система політичної комунікації – політична система і суспільство); структурності, що дає можливість прослідкувати закономірні зв'язки між окремими частинами цілого, які забезпечують цілісність системи й зумовлюють особливості її внутрішньої будови; самоорганізації, відповідно до якого система здатна реагувати на зміну внутрішніх чи зовнішніх умов її існування та функціонування відтворенням або вдосконаленням рівня своєї організації з метою підвищення стійкості й збереження життєздатності; взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, за яким жодна із систем не може бути самодостатньою, вона має динамічно змінюватись і вдосконалюватись адекватно до змін зовнішнього середовища.

Застосування останніх трьох принципів дало змогу вивчати бібліотеку як системне ціле з точки зору її структури, елементів, функцій і завдань, визначити фактори, що впливають на трансформацію бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації. У контексті дотримання зазначених принципів системного підходу політична комунікація щодо бібліотеки як системи розглядалась як зовнішнє середовище, реагуючи на впливи якого відбувається внутрішній розвиток бібліотеки, змінюється її структура, зміщуються акценти в здійсненні функцій. Зокрема, ускладнення системи політичної комунікації протягом ХХ ст., спричинене прискореною інформатизацією та процесом демократичних перетворень, вплинуло на виокремлення в структурі бібліотек спеціальних інформаційно-аналітичних підрозділів, завданням яких стало забезпечення інформаційно-аналітичного супроводу процесу прийняття рішень.

Отже, дослідження комунікативної активності бібліотеки в системі політичної комунікації дало змогу розглядати її як компонент цієї системи, пов'язаний комунікативною взаємодією з іншими структурними елементами системи політичної комунікації, такими як політичні партії, органи державної влади, структури місцевого самоврядування тощо.

Тісно пов'язаний із системним **інформаційний підхід**, що дає змогу уявити сучасний світ як складну глобальну багаторівневу інформаційну систему, яку утворюють інші взаємопов'язані системи нижчого рівня, у тому числі соціум, соціальна комунікація, політична комунікація, бібліотека. Кожна з цих підсистем є, по

суті, інформаційною. При цьому інформаційна система «бібліотека» є місцем перетину інших вказаних інформаційних систем «соціум», «соціальна комунікація», «політична комунікація». Це зумовлено природою бібліотеки як соціального інформаційно-комунікаційного інституту, однією із сутнісних функцій якого, за визнанням багатьох бібліотекознавців, є інформаційна. Як зазначає Р. Мотульський, потреба в інформації для здійснення різних видів діяльності служила першопричиною створення бібліотеки як соціального інституту, а задоволення інформаційних потреб, які постійно зростають і змінюються, стало головною метою її функціонування [185]. Застосування інформаційного підходу, таким чином, створило умови для аналізу участі бібліотеки у сфері політичної комунікації через вивчення її інформаційної діяльності.

Важливим для результатів дослідження стало використання можливостей **інституціонального підходу**, що передбачало дослідження участі бібліотеки в процесах політико-комунікативної взаємодії як соціального інституту, оформлення і функціонування якого, за М. Найдорфом, відбувалося під егідою втілення суспільно цінних «ідей» – пануючих у певному суспільстві уявлень про правильний світоустрій і становище людини в ньому [188].

Проведена історична ретроспектива участі бібліотек у процесах політичної комунікації показала, що протягом століть бібліотека була не тільки інститутом освіти, інститутом приватного життя, інститутом просвіти або інститутом науки, а й інститутом священної пам'яті, і інститутом влади. У рамках **інституціонального підходу** в дослідженні участі бібліотек у політичній комунікації виникнення феномену національної бібліотеки розглядається як оформлення нового (й особливого) інституту державності в країнах Європи, орієнтованого від початку на реалізацію функцій, які умовно можна охарактеризувати як функції «національної пам'яті» [37, с. 130], публічної бібліотеки – як інституту демократії, бібліотеки в тоталітарному суспільстві – як інституту пропаганди.

Відзначаючи спільну сутність усіх бібліотек – збереження й надання доступу до суспільно значущої інформації, зверталась увага на особливості, що стосувалися різних аспектів діяльності бібліотеки – мету її створення, критерії відбору текстів, статус осіб, які отримували доступ до інформації, яка зберігалась у бібліотеці тощо.

Аналіз історичного досвіду функціонування бібліотек у системі політичної комунікації, здійснений на основі інституціонального підходу, виявив, що періоди відносної стабільності й відтворювання вже усталених бібліотечних структур чергуються з кризовими періодами невідповідності цих інститутів новим реаліям, їх зникнення і створення нових, специфіка яких визначалась особливостями соціально-політичного контексту. При цьому криза певної структури бібліотеки є симптомом процесу трансформації усталених соціально-політичних відносин.

Водночас, враховуючи, що, як зазначає О. Воскобойнікова-Гузева, «бібліотека являє собою складну систему, здатну до саморозвитку та самоорганізації, і розуміється як складний багатофункціональний соціальний інститут, що має нелінійний розвиток, як інтенсивний (під впливом широкого соціального середовища, результатів суміжних наук та галузей знання), так і екстенсивний (під впливом внутрішніх сил)» [39, с. 3–7],

доцільним було визнано застосування в дослідженні **синергетичного підходу**. Його врахування зумовило вивчення політичної системи, системи політичної комунікації та бібліотеки як системи як таких, що характеризуються відкритістю, взаємопроникненням, нерегулярністю зв'язків, функціональною нестабільністю, розвиток яких відбувається нелінійно під впливом широкого спектра чинників, часто випадкових, особливо в їх кризових, нестабільних станах.

Такий підхід, зокрема, дав змогу пояснити певне згасання політичної комунікації в ранньому Середньовіччі порівняно з добою античності впливом руйнації політичної системи Західної Римської імперії, а також у контексті послаблення центральної державної влади й зміцнення позицій церкви як єдиної пан'європейської централізованої структури – зникнення публічних і формування мережі монастирських бібліотек у цей час; окреслити основні проблеми розвитку політичної комунікації на сучасному етапі та визначити перспективні напрями участі в процесах політико-комунікативної взаємодії бібліотечних структур як суб'єктів, діяльність яких виступає фактором стабілізації системи політичної комунікації та підвищення її ефективності.

Відзначаючи в процесі самоорганізації системи дві протилежні тенденції – її прагнення до стійкості, самозбереження і водночас прагнення до урізноманітнення, було зроблено висновок про їх обумовленість взаємодією з оточуючим середовищем: ускладнення системи при її відкритості й спрощення при замкнутості. У випадку, коли йдеться про бібліотеку як систему, увага фокусується на суті діяльності бібліотечних установ, їх призначенні як соціально-комунікаційного інституту. Принциповим у цьому випадку є висновок Ю. Столярова стосовно того, що бібліотека прагне за будь-яких змін зовнішнього середовища зберегти свою сутність, відносну автономність, підтримати відносну самостійність, незалежність, пристосовуваність до умов оточуючого середовища. Прагнення до цього властиве будь-якій бібліотеці. Воно має підкріплюватись різноманітними заходами, головний з яких – постійне відслідковування всіх зовнішніх і внутрішніх змін, які впливають або здатні вплинути в майбутньому на її існування [279].

Під впливом попиту й потреб користувачів відбувається урізноманітнення елементів бібліотечної структури – змінюється спрямованість бібліотечних фондів, з'являються нові структурні підрозділи; під впливом інформатизації урізноманітнюються форми участі бібліотек у процесах комунікації – активно використовуються можливості мережі Інтернет як для створення нових бібліотечних ресурсів, так і для надання нових послуг тощо. Як слушно зауважує М. Карташов, бібліотечні процеси і явища можуть бути пояснені лише соціальними процесами і явищами. Питання ставиться в площину взаємодії суспільного процесу й бібліотечної діяльності (як свідомої діяльності). Під впливом зовнішнього середовища бібліотеки набувають якісної визначеності. Активно взаємодіючи із середовищем, певною мірою сприяючи його перетворенню, бібліотеки, поряд зі своєю відотною відособленістю від середовища, зберігають і відносну стійкість [130].

При цьому аналіз лише сучасного досвіду функціонування бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації не дає змоги зробити висновок стосовно загальних

закономірностей такого функціонування, можливих факторів впливу на нього, спрогнозувати тенденції його розвитку. Необхідність глибокого усвідомлення логіки розвитку участі бібліотек у процесах політичної комунікації та ґрунтового висвітлення його сучасного рівня обумовило застосування в дослідженні **історичного підходу**, адже нові й накопичені наукові знання та практичний досвід перебувають у діалектичній взаємодії. Перевірені досвідом найбільш ефективні форми й напрями діяльності не зникають, а «успадковуються» новими структурами, зміцнюючи їхню життєздатність й адаптивність до нових реалій. Дотримання історичного підходу дало змогу узагальнити сучасний та історичний досвід розвитку бібліотеки як учасника процесів політичної комунікації, аналіз специфіки різних етапів цього розвитку дав можливість виявити його закономірності й тенденції, окреслити перспективи. Зокрема, саме в контексті застосування історичного підходу було зроблено висновок стосовно активізації участі бібліотек у процесах політичної комунікації в умовах демократії, що знайшло відображення в розширенні спектра бібліотечних послуг, видовому урізноманітненні бібліотечних структур, напрямках політико-комунікативної взаємодії бібліотек. Порівняно з умовами недемократичних режимів, у яких бібліотека в системі політичної комунікації використовується переважно як інструмент поширення пануючої ідеології і впливу на маси владної верхівки, в умовах демократії вона стає інструментом формування культури «діалогу» між владою й громадськістю, маючи можливість максимально повно реалізувати свої сутнісні функції як соціальний інститут.

Застосування в контексті історичного підходу **історико-генетичного методу** дало змогу дослідити закономірності становлення та розвитку політичної комунікації, простежити еволюцію її каналів і засобів, виявити особливості розвитку бібліотек у системі політичної комунікації в умовах змін конкретно-історичного середовища; **проблемно-хронологічного** – висвітлити специфіку участі бібліотек у політичній комунікації в контексті соціально-історичних реалій певної епохи.

Комплексне використання розглянутих підходів і методів дало змогу, відштовхуючись від розуміння бібліотеки як інституту системи соціальних комунікацій та політичної комунікації як її підсистеми, одного з галузевих напрямів, побачити й розкрити місце і роль бібліотеки як соціального інституту в системі політичної комунікації, провести історичну ретроспективу розвитку бібліотек у контексті їх участі в процесах політичної комунікації та розкрити процес становлення бібліотеки як суб'єкта системи політичної комунікації.

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУТ БІБЛІОТЕКИ

В СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Як показав аналіз наукової літератури, феномен політичної комунікації, закономірності функціонування її системи на сьогодні є недостатньо дослідженими, що проявляється в розбіжностях навіть у питанні визначення безпосередньо поняття «політична комунікація». У монографії поняття «політична комунікація» використовуватиметься в сенсі специфічних політико-владних відносин, процесу передавання смислів, що стосуються політичної сфери суспільства, від однієї частини політичної системи до іншої, між політичною й суспільною системами, між складовими суспільної системи з метою здійснення впливу.

Головним призначенням системи політичної комунікації є підтримка життєздатності політичної системи, її стабільного розвитку й трансформації відповідно до тих змін, що відбуваються в суспільстві і світі.

При цьому аналіз існуючих моделей політичної комунікації привертає увагу до проблеми викривлення, трансформації початкового послання в процесі його передачі від комунікатора до реципієнта внаслідок інформаційного «шуму». Під шумом розуміються ті інформаційно-комунікаційні перешкоди, що виникли випадково або внаслідок свідомої цілеспрямованої дії, які заважають отриманню або сприйняттю адресатом початкового смислу.

Враховуючи постійне зростання інформаційних потоків і пропорційно йому зростання інформаційних шумів, актуалізується питання регулювання процесів політичної комунікації, управління політико-інформаційними потоками, оптимізації організації комунікаційного процесу. Під управлінням маємо на увазі свідомий, цілеспрямований та ефективний вплив на зміст, інтенсивність, напрями політичної комунікації з метою досягнення стабільного розвитку політичної системи, у результаті якого кожен з її елементів отримує власну користь.

Основою цього впливу має стати виявлення інформаційних масивів і потоків, необхідних для ефективного політичного керівництва суспільством, збирання й оброблення даних, затребуваних для прийняття політичних рішень і оцінки їхніх наслідків, зберігання інформації, організація її поширення, а також контроль за інформаційною діяльністю в суспільстві, що передбачає, зокрема, виявлення перешкод для проходження достовірних та необхідних відомостей. Потужним потенціалом для вирішення названих завдань володіють бібліотеки, які в процесі своєї діяльності виробили ефективний для керування інформацією науково-методичний інструментарій.

Водночас варто визнати, що на сьогодні можливості бібліотек у процесах політичної комунікації є недостатньо дослідженими і використовуються епізодично.

Виходячи із сутнісної сторони політико-комунікаційних процесів, якою є передача, циркуляція значущої інформації політико-правового характеру (її збирання, зберігання, переробка, поширення і використання), бібліотеки від початку свого створення виступили одним з важливих компонентів системи політичної комунікації. Сьогодні бібліотеками реалізуються такі функції політичної комунікації, як поширення ідейно-політичних цінностей, знань про політику, політичне інформування, формування громадської (політичної) думки, поширення політичної культури, її розвиток в індивідів; політико-культурний обмін, підготовка громадськості до участі в політиці.

Характерною властивістю бібліотек є їхня здатність передавати інформацію політико-правового характеру від покоління до покоління і від спільноти до спільноти. Враховуючи, що політична комунікація є одним із засобів трансляції політичної свідомості в межах певної політичної культури суспільства, бібліотеки, зберігаючи суспільно-політичні надбання, забезпечують спадковість і наступність політичної свідомості.

Активізація інтегрування бібліотек у процеси політичної комунікації впливає на трансформацію їхніх соціальних функцій: меморіальної, кумулятивної, комунікативної, інформаційної, культурно-освітньої, соціалізуючої та ідейно-виховної або ідеологічної, розвиток яких, у свою чергу, спричинює зміни місця й ролі бібліотечних структур у процесах політичної комунікації.

Вплив участі бібліотечних структур у процесах політичної комунікації спричинює розширення напрямів здійснення ними своїх соціальних функцій. Зокрема, це стосується **меморіальної** функції бібліотек, реалізація якої сприяє збереженню національної ідентичності суспільства, що є духовною основою існування політичного інституту національної держави. Адже національна спадщина зберігається у тому числі в документному вигляді в бібліотеках країни. Важливим при цьому є забезпечення збереження й наступності тих здобутків соціуму у сфері політичного розвитку, які давали б змогу, з одного боку, розвиватися суспільству на основі вироблених ним у процесі розвитку традицій, з іншого – відповідно до світових досягнень. Яскравим доказом суспільної затребуваності поширення бібліотеками реалізації меморіальної функції на збереження політико-правової інформації стало заснування в США меморіальних президентських бібліотек. Хоча термін «меморіальна бібліотека» не зафіксований у стандартах з бібліотечної справи, ряд бібліотекознавців вважає, що він має право на існування (докладніше див. дослідження з питань меморіальної функції бібліотек і меморіальних бібліотек О. Виноградової [34, 35]).

Президентські бібліотеки США становлять єдиний комплекс з архівами й музеями. Це сховища документів, записів, колекцій та інших історичних матеріалів, що належать американським президентам, починаючи з Г. Гувера. На сьогодні в країні існує 13 президентських бібліотек, які адмініструються Національним управлінням архівів і документації й об'єднані в Президентську бібліотечну систему. Її створення було розпочато Ф. Рузвельтом, який у 1939 р. подарував уряду США свої особисті

папери, а також ті, що з'явилися під час його перебування на посаді президента країни.

На переконання Ф. Рузвельта, президентські документи є важливою частиною історичної спадщини, яку необхідно зберегти й надати можливість для ознайомлення з нею всім бажаючим. На його прохання Національне управління архівів і документації взяло на себе всю роботу з організації матеріалів і керування бібліотекою.

Пізніше президент Г. Трумен ініціював роботу Конгресу США, результатом якої стало прийняття Закону «Про президентські бібліотеки» 1955 р., за яким було утворено систему бібліотек, що будуються приватними особами, а управляються державною організацією. Згідно з цим Законом, президенти країни повинні передавати історичні матеріали державі, що гарантує їх збереження й можливість доступу до них американських громадян [217].

В Україні для збереження документальних матеріалів, що стосуються державної, суспільно-політичної діяльності, творчості й життя президентів України, і забезпечення необхідних умов для користування ними в структурі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського створено Фонд Президентів України. До того ж фонд забезпечує збереження документів, які відображають історичні форми організації державної влади на території України; процеси становлення і функціонування інституту президентства в Україні; вибори Президента України; діяльність громадських організацій та осіб, які так чи інакше пов'язані з реалізацією ідеї президентської влади в Україні, у тому числі президентів України, обраних політичними об'єднаннями діаспори, президентів Західноукраїнської Народної Республіки, Карпато-Української Республіки, кандидатів у Президенти України; функціонування інституту президентства за кордоном; діяльність президентів іноземних держав.

Проявом трансформації **кумулятивної** функції бібліотеки під впливом її участі в процесах політико-комунікативної взаємодії стало визначення для ряду бібліотечних структур, а саме бібліотек урядових департаментів, принципів пріоритетності комплектування необхідними певному департаменту для його роботи матеріалами при формуванні бібліотечних фондів. Зокрема, для Бібліотеки Конгресу США, відповідно до визначених принципів відбору, пріоритетом номер один є володіння всіма бібліотечними матеріалами, необхідними Конгресу й посадовим особам уряду США для виконання їхніх обов'язків.

В Україні профіль комплектування документного фонду Бібліотеки Верховної Ради України визначається статусом цього фонду як науково-інформаційної основи діяльності Верховної Ради України й передбачає комплектування не лише документами суспільних і гуманітарних наук або універсального змісту, а й документами з інших галузей знань, що відповідають профілю діяльності парламентських комітетів і структурних підрозділів апарату Верховної Ради України, і документами з галузей знань відповідно до завдань функціонування й розвитку документного фонду Бібліотеки ВРУ.

Аналогічні новації простежуються і в реалізації бібліотеками **комунікаційної** функції. Це стосується питання пріоритетності для бібліотек урядових департаментів в обслуговуванні й наданні доступу до певних видів інформації співробітникам своїх

відомств порівняно з рештою користувачів.

У Росії спеціальним напрямом реалізації рядом бібліотек комунікаційної функції стало налагодження діяльності в їхній структурі за Програмою ПЦПІ¹ центрів доступу до правової інформації [229]. Головною метою діяльності центрів є організація вільного доступу громадян до правової інформації на базі використання нових інформаційних технологій.

Завдяки активному розвитку Програми на регіональному рівні, істотно розширилася й номенклатура інформації, що надається ЦПІ. Якщо первинним завданням центрів було забезпечення доступу громадян до правової інформації, то сьогодні їхні відвідувачі можуть отримати відповіді на ширше коло питань, адже керівництво організацій, на базі яких відкриті центри, і регіональна влада краще знають, яка інформація, крім правової, найбільш актуальна для місцевих жителів.

Для організацій, на базі яких відкриваються центри, вони стають додатковим інструментом роботи з цільовою аудиторією – відвідувачами, учнями, студентами, співробітниками, бізнесменами, лідерами громадських організацій тощо. Для громадян – сприяють забезпеченню доступу до соціально значущої інформації про свої права й обов'язки. Для організацій комерційного сектору – сприяють формуванню позитивного корпоративного іміджу, участі у формуванні національної культури соціально відповідального бізнесу. Для органів влади регіонального й муніципального рівня центри служать ефективним каналом інформаційного обміну, що дає змогу налагодити довірчий діалог із громадянами й досягти отримання «зворотного зв'язку», підвищити рівень довіри громадян до органів влади.

Для суспільства в цілому діяльність центрів як інформаційних посередників між владою і суспільством позитивно впливає на формування інститутів громадянського суспільства, сприяє зростанню громадянської самосвідомості, залученню громадян у суспільне життя, допомагає здолати соціальну апатію і зняти соціальне напруження в суспільстві.

На сайті Програми ПЦПІ розміщено 52 подяки представників органів місцевої та центральної державної влади, бізнесу, діячів культури й освіти.

Багато в чому під впливом Програми й заходів, що проводяться в її рамках, у Росії сформувалися регіональні співтовариства експертів, що працюють у сфері забезпечення доступу до соціально значущої інформації, створення елементів «електронної держави» (e-government), побудови інформаційного суспільства й суспільства знань.

Таким чином, досягається надзавдання Програми – сприяння зміцненню інститутів громадянського суспільства й побудові постіндустріального суспільства, у якому головними цінностями є інформація і знання, а найбільш коштовним навиком – уміння людини ефективно розпоряджатися ними, тобто суспільства знань.

В Україні аналогами російських ЦПІ стали Центр правової інформації Національної парламентської бібліотеки України, Національна юридична бібліотека НБУВ, Центри правової інформації (ЦПІ) Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка, Дніпропетровської, Вінницької, Херсонської ОУНБ, Севастопольської центральної

¹ Програма зі створення в публічних бібліотеках Росії центрів доступу до правової інформації.

міської бібліотеки ім. Л. М. Толстого, Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка. У них користувачам надано відкритий доступ до документних ресурсів з питань національного та міжнародного права; до вітчизняних електронних баз даних «Ліга-Закон», «Нормативні акти України», «Законодавство України»; світових інформаційних ресурсів з питань права й суміжних наук під час безкоштовного доступу, проводяться юридичні консультації.

Серед напрямів діяльності ЦПП – забезпечення й розширення доступу до публічної інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування й інформаційне забезпечення запитів керівних кадрів владних структур різних рівнів і юридичних служб.

Основними завданнями діяльності ЦПП є:

- формування, постійне оновлення інформаційно-правових ресурсів і їх популяризація;
- виконання функції посередника між органами місцевої влади й населенням щодо збирання, збереження та надання інформації з питань місцевого самоврядування;
- забезпечення вільного доступу громадян й організацій до правової інформації на паперових та електронних носіях;
- забезпечення розвитку сфери інформаційно-правових послуг;
- надання інформаційної допомоги навчальним закладам в організації правового навчання учнів і студентів;
- підвищення правосвідомості й правової культури населення.

Фонд і ресурси ЦПП формуються з офіційних видань органів державної влади України з 1938 р. («Збірник законів Української РСР і указів Президії Верховної Ради Української РСР»; «Звід законів»; «Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду УРСР» тощо); нормативних актів сучасної України з 1991 р.; видань міністерств і відомств; коментарів, довідкових і бібліографічних видань; путівника «Правові ресурси в мережі Інтернет»; офіційних періодичних видань; інформаційно-пошукової системи «Нормативні акти України» (ІПС НАУ) – бази даних нормативних актів України, електронного офіційного джерела правової інформації, на яке можна посилатися під час ведення юридичних справ [300].

У рамках реалізації комунікаційної функції, виходячи з наявних і потенційних інформаційних запитів індивідуальних користувачів, ЦПП може запропонувати широкий спектр послуг, спрямованих на задоволення їхніх інформаційних потреб:

- пошук правових актів в електронних базах даних;
- пошук правової літератури в електронному каталозі бібліотеки;
- підбір законодавчих актів і юридичної літератури за темою;
- складання списків літератури до курсових і дипломних робіт;
- виконання довідок різних видів: фактографічних, бібліографічних, тематичних, у т. ч. віртуальних;
- приймання замовлень на пошук нормативно-правового акта телефоном, електронною поштою;
- надання інформації на дисплеї для короткого ознайомлення;
- надання тексту документа;

- надання правової інформації на CD-ROM;
- доступ до правових сайтів Інтернету;
- надання в тимчасове користування книг і періодичних видань правової тематики;
- відправка правового документа електронною поштою;
- сканування;
- запис на CD;
- ксерокопіювання й роздруковування на принтері правових актів;
- резервування видання для конкретного користувача;
- «нічний» абонемент;
- консультування з питань пошуку правової інформації;
- оперативне інформування про нові надходження;
- консультування з правових питань [202].

Значення центрів правової інформації полягає, по-перше, у збиранні й збереженні повноцінних фондів офіційних документів різних рівнів незалежно від форми їх видання; по-друге, у забезпеченні інформацією правового характеру всіх зацікавлених громадян незалежно від соціального й правового статусу, місця проживання, фінансових можливостей, а також організацій; по-третє, в організації взаємодії з місцевою владою, органами юстиції в галузі співробітництва у справі правового інформування й підвищення правової культури населення.

Ефективними комунікаційними центрами є також пункти доступу громадян (ПДГ) до інформації органів державної влади в бібліотеках України, проект з організації яких ПСП II реалізується Українською бібліотечною асоціацією з 2009 р.

Мережа пунктів доступу громадян започаткована Українською бібліотечною асоціацією в червні 2009 р. у рамках гранту Програми сприяння парламенту України II (ПСП II) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID); діяльність мережі ПДГ координується УБА в партнерстві із ПСП II [176]. Пункти доступу громадян – це інформаційні центри, відкриті в бібліотеках України, де громадяни мають можливість отримати інформацію органів державної влади та дізнатися, яким чином можна долучитись і впливати на законодавчий процес.

Етапи реалізації першої фази проекту (травень 2009 – березень 2010):

- проведення Фокус-семінару «Інформація органів влади для громадян у публічній бібліотеці: пошук, доступ, консультування» на базі Національної парламентської бібліотеки України (червень 2009);
- проведення шести регіональних тренінгів, з охопленням усіх регіонів України, для працівників районних (міських) публічних бібліотек (грудень 2009 – березень 2010);
- створення пунктів доступу громадян до офіційної інформації в бібліотеках, які брали участь у тренінгах.

У рамках реалізації другої фази проекту (травень 2010 – лютий 2011) мережа ПДГ розширюється завдяки залученню бібліотек, які отримали комп'ютери як переможці Програми «Бібліоміст».

Третя фаза проекту (лютий 2012 – вересень 2012) – оптимізація мережі ПДГ і її подальше розширення завдяки залученню як бібліотек-переможниць Програми

«Бібліоміст», так й освітянських бібліотек. Метою третьої фази проекту стало сприяння розбудові правового суспільства, створення умов доступності й прозорості рішень влади для громадськості шляхом розбудови мережі пунктів доступу громадян до офіційної інформації у бібліотеках України.

Станом на 14 червня 2013 р. пункти доступу громадян діють у 865 бібліотеках, створюючи мережу ПДГ, яка охоплює всі регіони України.

Слід наголосити, що загалом у рамках здійснення комунікаційної функції бібліотека створює умови для взаємодії користувачів з усією соціальною пам'яттю людства, з виробленими протягом століть соціальними й політичними цінностями та ідеалами. У зв'язку з цим актуалізується питання й підвищується значення складання ретроспективної національної бібліографії – не тільки як показника інтелектуального та наукового потенціалу держави, а і як засобу інформування світової громадськості про її досягнення, створення її позитивного міжнародного іміджу.

Так, ретроспективна національна бібліографія, основним завданням якої є максимально повне, об'єктивне виявлення й облік усіх можливих рукописних і друкованих джерел, що так чи інакше стосуються розвитку країни, дає змогу у вигляді бібліографічної інформації зберігати її інтелектуальне надбання, інформувати про досягнення суспільства, нації, втілені в книгах (документах). В. Омельчук осмислює загальне історико-культурне та суспільно-політичне значення бібліографії як специфічної форми відображення багатовікової пам'яті народу, засобу обміну й збагачення досягнень його культури, інформаційного забезпечення вирішення економічних і політичних проблем як на рівні держави, так і на рівні взаємодії з міжнародним співтовариством [198]. Проект «Створення національної бібліографії. Українська біографістика» став одним із пріоритетних напрямів роботи Інституту української книги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Напрацюваннями бібліографічної школи НБУВ створюється національний репертуар друкованої продукції, якого Україна не мала за всю історію, видаються покажчики серії «Національна бібліографія України», формуються бази даних ретроспективної національної бібліографії та біографічної інформації, проводяться роботи з підготовки і видання матеріалів біографій діячів України, довідників, альманахів. На сьогодні в серії «Національна бібліографія України» видано вже 13-й випуск науково-інформаційного покажчика «Книга в Україні. 1861–1917: Матеріали до репертуару української книги» (у 2-х ч.) [145].

Комунікацію між користувачем і потрібним йому документом бібліотека здійснює, використовуючи як власні фонди, так і за допомогою міжбібліотечного абонементу й мережі Інтернет, інформаційні ресурси інших бібліотек та установ. Надаючи доступ до політико-культурної спадщини суспільства, бібліотеки сприяють поширенню в першу чергу тих його цінностей, що забезпечують суспільний поступ, сприяють реалізації прав і свобод кожної окремої особистості. Іншими словами, вони здійснюють вплив на формування й оновлення системи цінностей соціуму та його окремих представників.

Можна цілком погодитись із І. Тікуною в тому, що інформаційно-знаннєві ресурси бібліотек є основою для розвитку філософських, ідеологічних, релігійних, політичних течій, за їхньою допомогою формуються та розвиваються різні напрями в

культури й мистецтві. Надаючи всіляку інформацію своїм користувачам, бібліотека сприяє регулюванню взаємодії членів суспільства в рамках сформованих соціально-політичних відносин. Сприяючи різним видам людської діяльності, бібліотека забезпечує інтеграцію людських прагнень, дій та інтересів [287].

Діяльність бібліотеки із забезпечення рівного й вільного доступу до затребуваних суспільством інформації і знань сприяє затвердженню соціальної справедливості, зниженню соціальної напруженості в суспільстві. Розширення доступності інформації підвищує роль бібліотек як стабілізуючого соціально-політичного чинника, який сприяє безпеці й стійкості розвитку політичної системи, вирівнює можливості для реалізації власного потенціалу різних категорій населення.

При цьому варто зробити наголос на активному використанні в процесі реалізації бібліотеками комунікаційної функції можливостей електронних технологій. Традиційне бібліографічне інформування співіснує з комп'ютеризованим. За допомогою електронної пошти бібліотеки отримують запити на інформаційне обслуговування та надсилають респондентам підготовлені інформаційно-аналітичні продукти. Використання пошукових систем дає змогу піднести на більш високий рівень ефективність роботи навіть невеликих бібліотек. Створення бібліотечними установами власних веб-ресурсів сприяє розширенню кола користувачів бібліотечної інформаційно-аналітичної продукції.

До цього варто додати, що створення бібліотеками в мережі Інтернет на різноманітних платформах інтерактивних майданчиків для обговорення актуальних проблем політико-правової тематики не лише забезпечує функціонування комунікації у форматі «запит – відповідь», а й комунікації між самими користувачами, коли відбувається безпосередній обмін інформацією. Таким чином, використовуючи нові електронні технології, бібліотека забезпечує не лише комунікацію між користувачем і потрібним йому документом, а й між користувачем і потрібною йому інформацією.

Створення високотехнологічного фундаменту своєї діяльності дає змогу бібліотечним установам підвищити ефективність здійснення комунікаційної функції, а крім того, сприяти забезпеченню належної комунікаційної взаємодії на вертикальних (низхідні та висхідні інформаційно-комунікативні потоки всередині влади, від влади до громадянського суспільства і від громадянського суспільства до влади) рівнях і на горизонтальному суспільному рівні, роблячи, таким чином, свій внесок у загальне зміцнення та розвиток політичної системи й окремих її елементів.

Утім, чи не найбільшої трансформації в сучасних умовах активізації участі бібліотек у політико-комунікативних процесах і під впливом інформатизації зазнала **інформаційна** функція бібліотек, яка супроводжує всі процеси, пов'язані зі зверненням до змісту документа, і пронизує всі елементи бібліотечної діяльності.

Технічна й технологічна модернізація створили підґрунтя для розширення форм реалізації інформаційної функції сучасної бібліотеки. Сьогодні бібліотека стає не лише повноправним суб'єктом інформаційного простору, а й активним учасником інформаційного виробництва. Вона не лише збирає та зберігає документовану інформацію й знання, а й бере участь у формуванні документного потоку, здійснює його аналітико-синтетичну обробку, систематизує, оцінює інформаційно-знаннєві ресурси та на їхній базі створює нову затребувану суспільством, адаптовану під

конкретні запити користувачів інформаційно-аналітичну продукцію.

Певним доказом зростання значення інформаційної функції стала розробка М. Слободяником актуальної на сьогодні моделі бібліотеки як інституції, що входить до системи соціальних комунікацій, вихідним принципом якої розглядається саме інформація та її обіг. Дослідник пропонує модель бібліотеки, що складається з таких елементів: інформаційний потенціал – інформаційна діяльність – комунікаційний процес – управління, які перебувають між собою у відношеннях взаємозв'язку і взаємозалежності.

На думку М. Слободяника, елемент «інформаційна діяльність», «покликаний забезпечити ефективний пошук і надання читачам бібліотеки первинних і вторинних документів, а також інтегрованої і синтезованої інформації. У результаті інформаційної діяльності розробляється система інформаційної продукції і послуг для читачів і зовнішніх користувачів бібліотеки. Цей елемент покликаний забезпечити ефективне використання інформаційного потенціалу в комунікаційній діяльності бібліотеки» [249].

Безпосередньо інформаційний процес у сучасній бібліотеці проходить такі етапи: пошук й оцінка інформації, її відбір, первинна обробка, систематизація, аналітична обробка, створення вторинної інформації та її поширення.

При цьому, за спостереженням Л. Костенка, сьогодні великі наукові бібліотеки здійснюють аналітико-синтетичну обробку вхідного документного потоку не лише на рівні каталогізації, систематизації, предметизації та підготовки бібліографічних покажчиків, а й на рівні створення реферативної, оглядово-аналітичної та прогностичної інформації. До останнього часу роботи такого рівня проводилися лише в спеціальних інформаційно-аналітичних центрах. Утім, на переконання вченого, враховуючи глибоку ретроспективу бібліотечних фондів і забезпеченість провідних бібліотек на відміну від інформцентрів обов'язковим примірником документів, найбільш раціональним є зосередження повного циклу аналітико-синтетичної обробки документальних потоків (бібліографування, реферування, підготовка оглядово-аналітичних матеріалів) у бібліотеках з подальшим створенням і тиражуванням ними електронних копій науково-інформаційних матеріалів [148].

Серед напрямів роботи, які наразі користуються дедалі більшим попитом, можна виокремити вузькотематичні інформаційно-аналітичні та аналітичні розробки; узагальнення інформації електронних ЗМІ й розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя; розробка методики й основних закономірностей розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах інформатизації суспільства; підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів в інтересах дослідних проєктів, науково-технічних програм тощо.

Для привертання уваги до політичних проблем під час підготовки такої продукції бібліотечні працівники намагаються дотримуватися принципів пріоритетності (до таких тем належать питання національної безпеки, тероризму, територіальної цілісності, екології, національних відносин тощо); новизни фактів (залучення фактів, які ще не стали відомими широкому загалу); актуальності (висвітлення подій і процесів, які наразі перебувають у центрі уваги громадськості та владних структур); політичного ефекту (до цих повідомлень включають резонансні

політичні події); значного суспільного статусу (вважається, чим вищий статус і посада джерела інформації, тим вона важливіша). Важливим засобом політичного впливу інформаційно-аналітичної продукції бібліотек є визначення тем дискусій і привернення до них уваги влади й громадськості.

Реалізація інформаційної функції бібліотеками здійснюється в тісній взаємодії з іншими суб'єктами інформаційного процесу, з використанням різних каналів поширення інформації. Бібліотека активно бере участь в оцінці, інтерпретації та відборі інформації, у встановленні зв'язків між інформаційними масивами з метою забезпечення доступу користувачів до широкого спектра джерел соціально значущої інформації. Водночас, враховуючи постійне зростання обсягів інформації, перед бібліотечними структурами постає завдання її «стискання» до рівня реально можливого сприйняття користувачем. Ідеться про виробництво синтезованої інформації – аналітичної продукції.

У сучасних умовах, які диктують необхідність оперативного реагування держави на швидко змінювані реалії та обмаль часу на прийняття відповідних рішень, така продукція особливо затребувана владними структурами різних рівнів. Якісний результат інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, який сприятиме подоланню суперечності між наявністю постійно зростаючих обсягів інтелектуально-інформаційних ресурсів і можливостями переробки й використання цих знань, запобігатиме можливому інформаційному «перевантаженню» управлінської сфери.

Більше того, В. Горовий, аналізуючи проблему інформаційного суверенітету, звертає увагу на те, що збереження й зміцнення інформаційного суверенітету напряму пов'язані з поповненням, зберіганням і підвищенням ефективності використання системи соціальних інформаційних баз українського суспільства, основу яких, власне, і становлять бібліотеки. Привертає увагу зроблений ним висновок стосовно того, що «введення поняття інформаційного суверенітету у сучасне бібліотекознавство має велике значення, оскільки сприяє теоретичному обґрунтуванню актуальної суспільної потреби – перетворення бібліотечних установ на вітчизняні інформаційні центри зберігання, поповнення та організації використання суверенних інформаційних ресурсів» [48, с. 7].

Актуальність зазначеної проблеми підвищується, зважаючи на поглиблення процесу глобалізації та стрімке розростання глобального інформаційного простору, а також інтенсифікацію інформаційних обмінів. У цих умовах перед бібліотеками в контексті здійснення ними інформаційної функції постало амбітне завдання – навчитись ефективно використовувати інформаційний ресурс Інтернет, що, з одного боку, сприятиме зростанню їхнього інформаційного потенціалу, а з іншого – сприятиме збільшенню переліку й підвищенню якості послуг, що надаються бібліотеками.

Незважаючи на нібито легкість пошуку за допомогою існуючих у мережі різноманітних пошукових систем, знайти потрібну інформацію в Інтернеті досить складно. Цей процес потребує багато часу, а також відповідного рівня освіти й знань користувача. Враховуючи ж ту обставину, що необхідність пошуку додаткової інформації виникає в умовах її недостатньої наявності в користувача, можна прогнозувати, що пошуковий процес відбуватиметься не без ускладнень, а отже,

користувач потребує кваліфікованої допомоги.

При цьому, як зазначає В. Горовий, за допомогою бібліотек – сучасних інформаційних центрів можуть бути забезпечені необхідні пропорції «між змістовним наповненням комунікацій новою інформацією, що узагальнює нові явища дійсності, та інформацією, продукованою попередніми поколіннями, що може бути дороговказом, орієнтиром користувачам під час оперування новими ресурсами» [51, с. 285].

Крім того, ефективно використовуючи інтернет-ресурси й міжбібліотечну кооперацію, бібліотечні структури успішно вирішують наявні питання, на які вказує вчений, щодо комплектування інформаційними ресурсами, удосконалення форм інформування користувачів про наявні ресурси (розвиток електронних каталогів, видання тематичних реферативних матеріалів, організація власної інформаційно-аналітичної й наукової діяльності, спрямованої на розкриття фондів, виявлення нових закономірностей розвитку інформаційних процесів у суспільстві та використання їх у практичній діяльності тощо), проводити роботу щодо первинної організації тематичних ресурсів для їх ефективного використання в практичній діяльності соціальних структур суспільства, що в підсумку сприятиме вдосконаленню національної інформаційної бази й зміцненню національної інформаційної безпеки [51, с. 285].

Отже, форми реалізації бібліотеками інформаційної функції урізноманітнюються, включаючи сьогодні створення сучасних інформаційно-аналітичних продуктів, які відповідатимуть потребам представників різних сфер суспільства, у тому числі органів державної влади й місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій тощо, з урахуванням специфіки їхньої діяльності в умовах необхідності швидкого прийняття рішень.

Специфіка функціонування й удосконалення ресурсно-технологічної бази сучасних бібліотек у системі політичної комунікації, зростання їхньої ролі як активного компонента галузі інформаційно-аналітичного виробництва, результати співробітництва регіональних бібліотечних структур і місцевих органів влади зумовили істотні зміни в організаційно-технологічній діяльності бібліотек. Наслідком розвитку системи суспільних запитів поряд зі становленням і розвитком бібліотечного інформаційно-аналітичного виробництва стає виникнення його нових форм – бібліотечних консорціумів, які функціонують на основі використання розгалужених каналів зв'язку; електронних бібліотек, які на ринку інформаційних продуктів і послуг поступово стають конкурентами інших його суб'єктів; спеціальних інформаційно-аналітичних служб, діяльність яких ґрунтується на використанні як бібліотечних фондів, так і ресурсів світової інформаційної мережі. Усі ці процеси сприяють створенню комфортного інформаційного середовища для користувачів, активізують співробітництво бібліотечних структур.

Водночас необхідність задоволення інформаційних запитів користувачів, у тому числі й у сфері політичних знань, висуває на порядок денний питання розширення асортименту інформаційних продуктів, удосконалення форм обслуговування, підвищення рівня інтелектуальної обробки інформації. У цьому контексті важливим є вивчення попиту на інформаційно-аналітичну продукцію, яка продукується бібліотеками, її наукову насиченість, актуальність і новизну.

Адже саме підготовка затребуваного, суспільно значущого науково обґрунтованого інформаційно-аналітичного продукту сприятиме більш ефективному здійсненню бібліотеками інформаційного супроводу суспільно-політичних процесів та інформаційному забезпеченню політичної комунікації, їх функціонуванню як універсальних інформаційних центрів.

Що стосується **соціалізуючої функції**, то, здійснюючи її, сучасна бібліотека підкреслює принцип рівності всіх користувачів. Особливо з цього погляду важлива діяльність публічних бібліотек, що зберігають і передають політико-культурну спадщину всім, незалежно від віку, соціального статусу, раси, національності, віросповідання, місця проживання, статі, мови та інших диференціюючих ознак. Вона сприяє консолідації суспільства, надає користувачам стартовий мінімум інформації, необхідний для орієнтації у державних і суспільно-політичних процесах, адаптації до них.

Надаючи можливості для проведення публічних зборів, організовуючи доступ до існуючих інформаційних мереж, що дає можливість кожному громадянину взаємодіяти із засобами масової інформації, місцевою та центральною владою, соціальними службами, державними й приватними підприємствами, бібліотека створює умови для віртуальних і реальних колективних комунікацій. Не викликає сумнівів висновок Г. Андрєєвої стосовно того, що бібліотека стає справжнім центром суспільного життя, змістовним елементом політико-культурної інфраструктури [5].

Крім того, ініціюючи в мережі Інтернет дискусії на актуальні політико-правові проблеми, бібліотеки створюють умови для участі в їх обговоренні користувачів, які таким чином отримують можливість висловити власну думку, здійснити суспільну апробацію своїх позицій і набути або вдосконалити навички політичного спілкування й участі в суспільно-політичних процесах.

Про важливість сучасних бібліотечних структур у створенні інтелектуального фундаменту для супроводу політико-комунікаційних процесів говорить, зокрема, їхнє місце й роль у системі електронної комунікації, процесі поширення правових знань, забезпеченні прав і свобод людини й громадянина. Сьогодні робота бібліотек у напрямі підвищення рівня суспільно-політичних знань і політико-правової культури суспільства стає складовою їх **освітньої та культурної функцій**.

Можна стверджувати, що становлення в Україні демократичної правової держави неможливо без оновлення правової свідомості та правової культури її громадян. Інноваційний технологічний прорив створює нові можливості для реалізації громадянських прав, самореалізації особистості, отримання знань, виховання нового покоління освічених людей, що неодмінно впливає на рівень правової культури, яка є невід'ємним елементом гармонійного розвитку людини.

Формування демократичної правової культури суспільства не може відбутися без активного й масштабного правового інформування населення. Підвищення рівня правової культури всіх працівників державного апарату, громадських і комерційних організацій, усіх громадян має стати важливим наслідком комплексного обслуговування правовою інформацією, надання необмеженого доступу до неї сучасними бібліотечними установами.

Підвищення рівня доступності до правової інформації завдяки використанню

електронних технологій сприяє подоланню інформаційної нерівності в правовій сфері; розвитку демократії; розвитку економічних процесів і правових основ інформаційного суспільства; удосконаленню механізмів державного управління; інтеграції у світове інформаційне суспільство.

Поширення правових знань бібліотечними структурами є системним процесом, де використовується весь асортимент наявних форм інформаційного та аналітичного обслуговування користувачів, орієнтованих відповідно до їхніх специфічних запитів. Обізнаність щодо рівня правової поінформованості суспільства дає змогу бібліотечним установам прогнозувати запити на такий вид інформації і працювати на випередження.

Утім, на сьогодні в умовах інформатизації ефективна діяльність бібліотек у цьому напрямі можлива лише за умови вдосконалення інформаційного обслуговування, підвищення ролі інформаторської роботи як складової бібліотечного сервісу, розвитку дистантних форм бібліотечної роботи, становлення аналітичної роботи бібліотек.

Варто також наголосити на посиленні ролі бібліотек у забезпеченні наукової бази інформаційного супроводу суспільних перетворень в Україні, у зміцненні національної самосвідомості, патріотизму на тлі загальноцивілізаційних соціокультурних трансформацій, у формуванні фундаментальних характеристик суспільних відносин.

Для України закони й імперативи глобальної інтеграції вимагають чіткого визначення власного шляху розвитку та здійснення стратегічного вибору. Тільки в разі створення комплексу інноваційних структур, орієнтованих на посилення духовно-інтелектуального потенціалу (системи національної науки, освіти, культури, економіки тощо), а також використовуючи творчість народу, його патріотичні орієнтації, Україна спроможна вибудувати концепцію власного розвитку та віднайти ефективні механізми гуманізації сучасних глобалізаційних процесів чи принаймні синхронізувати їх зі своїм становленням.

Що стосується **ідеологічної** або **ідейно-виховної** функції, під змістом якої розуміють реалізацію певних ідеологем шляхом формування стійких світоглядних цінностей, то її реалізація бібліотеками в сучасних умовах доволі дискусійна. Попри той факт, що бібліотека має досвід реалізації ідеологічної функції (як зауважує, наводячи багато прикладів, М. Дворкіна, протягом своєї історії бібліотеки послідовно реалізовували ідеологічний або виховний бар'єр доступності інформації [100]), на сьогодні бібліотекознавцями не вироблено єдиної позиції стосовно питання, чи повинна бібліотека здійснювати ідеологічну функцію в перспективі і якщо повинна, то яка саме ідеологія має бути в її основі.

У цьому контексті, у першу чергу, слід звернутися до самого поняття «ідеологія», яке може виступати у двох сенсах. Згідно з першим, політологічним підходом, ідеологія – система поглядів, ідей, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси різних соціальних груп, класів, товариств, у яких усвідомлюються та оцінюються відносини людей до дійсності й один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі (програми) соціальної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну існуючих суспільних відносин. Відповідно до другого

тлумачення, ідеологія (гр. *ιδεολογία*, від *Ιδέα* – прообраз, ідея, *ἰλογος* – слово, розум, вчення, буквально вчення про ідеї) – організована сукупність ідей, система політичних, правових, етичних, художніх, релігійних, філософських поглядів [193].

Варто при цьому враховувати, що ідеологія не є наукою (хоча може включати й наукові знання): на відміну від науки ідеологія не лише являє собою знання про соціально-політичне життя, а й містить оцінку тенденцій, процесів і різних проявів цього суспільно-політичного життя. Отже, ідеологія виходить з певним чином пізнаної або «сконструйованої» реальності, орієнтована на людські практичні інтереси і має на меті маніпулювання або, у кращому випадку, керування людьми шляхом впливу на їхню свідомість.

Ідеологія служить для того, щоб запропонувати зміни в суспільстві або для збереження відданості певному набору ідеалів. Ідеології є сукупністю абстрактних засад, якими суспільство послуговується в трактуванні громадських справ, і, таким чином, вони займають визначне місце в політиці. Кожна політична чи економічна тенденція ґрунтується на певній ідеології, без огляду на те, чи виражена вона явно в певній обдуманій системі. Ідеологія це те, як суспільство бачить та інтерпретує світ.

Як зазначає В. Бакулов, ідеологія має бути теоретичним узагальненням вихідних чуттєвих уявлень, виступати найбільш сутнісним компонентом наявних знань, виконувати у зв'язку з цим роль вихідних принципів для практичної діяльності [9, с. 122].

Отже, беручи за основу перше тлумачення поняття «ідеологія», слід застерегти від ототожнення участі бібліотек у політичній комунікації з реалізацією ними цієї функції. Адже ідеологія – система поглядів, що відображають позиції певної суспільної групи та визначають напрями діяльності й поведінки цієї групи в її прагненні до домінування в певному соціумі. Бібліотека ж на сьогодні орієнтована на задоволення інформаційних потреб різних соціальних груп і не може надавати перевагу жодній з них. Покладання ідеологічної функції на бібліотеки, музеї, інші інформаційні установи є ігноруванням їхніх сутнісних функцій. Ці установи призначені для того, щоб зберігати й надавати архівні документи, книги, картини тощо, а не виступати для користувача, який прийшов за необхідною йому інформацією, у ролі ідеолога (тобто виразника, захисника ідеології якогось класу, суспільної групи, напряму), стверджує М. Дворкіна [100].

Виходячи з цього, для збереження своєї унікальності як соціального інституту, збереження своєї сутності бібліотека має бути поза ідеологією. Вона має спрямовувати свою діяльність на розвиток соціуму через розвиток його окремих індивідів і держави, яка забезпечує суспільно-політичні, економічні, культурно-гуманітарні умови для існування цього соціуму.

Крім того, у сучасних умовах глобального інформаційного простору необхідним підґрунтям ефективного виконання бібліотекою своїх сутнісних функцій стає міжбібліотечна кооперація, причому не лише регіонального, а і світового масштабу. З огляду на це постає питання подолання суперечностей ідеологій і узгодження бібліотеками різних країн ідеологічних засад своєї діяльності.

Якщо ж виходити з другого тлумачення поняття «ідеологія», то знову-таки постає питання визначення або оформлення єдиної загальноприйнятої для бібліотек

(принаймні всередині держави) ідеології, яка дала б їм змогу ефективно взаємодіяти, функціонувати відповідно до окреслених цілей суспільного розвитку й засобів для їх досягнення й не суперечила б сутності бібліотеки як соціального інституту. Визначальними тут мають стати суспільні запити – запити користувачів. Це має бути в основі ідеології бібліотеки. Вивчаючи запити окремих громадян, суспільних і громадських організацій, політичних партій, державних органів, бібліотека в реалізації своїх функцій має орієнтуватися саме на них. Визначати склад фондів бібліотеки, принципи комплектування й доступу до наявної інформації має не суспільна ідеологія, а суспільна потреба. Від початку пропагуванням ідеологем мають займатися відповідні інститути – партії, громадські організації тощо. Якщо в соціумі домінуватимуть певні ідеологеми, то через запити користувачів вони впливатимуть і на здійснення функцій бібліотеками. У розвинутих країнах західної демократії, де створено сприятливі умови для функціонування і розвитку бібліотек, поширеними ідеологемами є в політико-правовій сфері ідеї правової держави, в економічній – ринкової економіки, у соціальній – держави загального добробуту, у духовній (ідеологічній) – гуманізму. Розвитку бібліотечної справи тут значною мірою сприяє державна й суспільна підтримка ідеї цінності й необхідності дотримання прав і свобод людини й громадянина, серед яких і право на інформацію, а також визнання ідеалу гуманістичної культури – всебічно розвиненої людської особистості. Зі свого боку, бібліотеки в процесі своєї діяльності, відповідаючи на суспільні запити, сприяють подальшому поширенню цих світоглядних цінностей. Суспільна затребуваність, наприклад національної або державницької ідеології, відповідно, впливатиме й на діяльність бібліотек. Зокрема, в умовах України актуальною і затребуваною на сьогодні є ідеологія державотворення, яку, за пропозицією НАН України, необхідно розуміти в широкому плані як систему цілісних орієнтацій особи й суспільства, систему ідей, принципів, норм, установок, ідеалів, цілей, що прийнятні для всіх громадян держави й орієнтують їх на забезпечення цілісності й міцності держави, консолідації нації, економічне й культурне піднесення. Ідеологія державотворення не має зводитися до вузького розуміння ідеології як вираження, обґрунтування й захисту інтересів окремих класів чи соціальних груп, а повинна мати загальноцивілізаційний характер. Мета ідеології цивілізованої держави – суспільне благо [222].

Водночас вплив ідеології має бути не формалізованим – у вигляді державних указів, розпоряджень, інструкцій тощо, а неформальним, опосередкованим – через прагнення бібліотеки якомога повніше задовольнити інформаційні потреби користувачів. Такий вплив забезпечить збереження умов для подальшого розвитку бібліотеки відповідно до суспільних змін і нових потреб.

Реалізуючи розглянуті вище соціальні функції, сучасні бібліотеки в процесах політико-комунікаційної взаємодії функціонують як інформаційна база, опосередкований канал і функціональний суб'єкт. Бібліотеками, зокрема, готуються і видаються систематичні й бібліографічні покажчики, каталоги, путівники інформаційного та рекомендаційного характеру суспільно-політичної тематики, довідники, збірники документів і матеріалів, інформаційно-аналітичні огляди, збірники наукових праць тощо (наприклад, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського НАН України вийшли друком такі видання, як «Українська

революція і державність (1917–1920 рр.): науково-бібліографічні видання» [291], «Україна в глобалізованому світі: збірник наукових праць» [290], В. Радченко, В. Шкаріна «Держава і право: Бібліографічні посібники: анотований каталог» [102], видаються численні матеріали з політичної проблематики, що виходять друком в інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події факти коментарі», а також представлені на сайті бібліотеки.

Львівською національною науковою бібліотекою України ім. В. Стефаника (<http://www.lsl.lviv.ua>) підготовлено видання «Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали» [139], Д. Лук'янович «Маківка – гора невмирущої стрілецької слави» [168], «Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930)» [164], «Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901–1933)» [93].

Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка» випустила у світ бібліографічні покажчики «Загальнонаціональний визвольний рух українського народу за відновлення своєї державності (лютий 1917 – березень 1921)» [114] і «Борцям за волю України» [28].

Одеською обласною універсальною науковою бібліотекою випущено видання «Права людини: ідеї, норми, реальність: Бібліографічний покажчик» [216]. Перелік можна продовжувати.

Поглиблення процесу інформатизації, впровадження в суспільну й бібліотечну практику новітніх електронних технологій створює для бібліотек нові можливості для забезпечення доступу до інформації політико-правового характеру та її поширення, у тому числі й через використання CD-ROM й Інтернету. Таку практику поширення інформації про бібліотечні фонди активно використовують Бібліотека Конгресу США, Національна парламентська бібліотека Японії, де на CD-ROM, зокрема, представлені «Каталог публікацій ЮНЕСКО» (Catalog of UNESCO publications and others), щомісячний «Каталог публікацій уряду Сполучених Штатів Америки: періодичне доповнення (1996–2000)» [Monthly Catalog of United States Government Publications: periodocal supplement (1996–2000)], у Росії – Російська державна бібліотека, у якій на оптичних компакт-дисках представлено Фонд офіційних і нормативних видань, який містить офіційні нормативні видання із законодавства й права, офіційні нормативні виробничо-практичні видання, а також «Повне зібрання законів Російської імперії», «Звід законів Російської імперії», «Зібрання узаконень та розпоряджень уряду». У фонді також є колекція статутів, установ, громадських і громадсько-політичних організацій Росії та СРСР (1857–1991).

В Україні практика поширення інформації на компакт-дисках використовується Бібліотекою Верховної Ради України (БВРУ), де таким чином представлені тексти законів Європейського Союзу, США й Росії, переклади нормативно-правових актів та аналітико-правові документи країн світу, бібліографічні покажчики «Виступи Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України», «Актуальні проблеми законотворення», «Політика і політики України в дзеркалі періодичних видань». Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського в електронному фонді представлені такі тематичні та видові зібрання публікацій, як «Президент України: повнотекстова база даних» (містить

2,3 тис. текстів з 1991 р.), «Україніка політична» (містить конституції, інформацію про вибори народних депутатів, резонансні публікації). Національною парламентською бібліотекою України (НПБУ) представлено тематичне зібрання «Політика і політики у дзеркалі періодичних видань України», що містить, зокрема, електронну бібліографічну базу даних, електронний бібліографічний покажчик тощо.

При цьому розширення меж функціонування бібліотеки в політико-комунікаційних процесах з інформаційної бази та опосередкованого каналу до функціонального суб'єкта політичної комунікації стало можливим унаслідок розкриття інформаційно-комунікаційного потенціалу бібліотек, розвитку їхньої інформаційної функції.

Проявом змін у функціонуванні бібліотек у системі політичної комунікації стало виокремлення за сприяння органів державної влади у функціональному діапазоні бібліотек напряму політико-правового інформування, що знайшло відображення в організаційній структурі бібліотек – створенні спеціальних служб, центрів і відділів [наприклад, Дослідницької служби Конгресу (Congressional Research Service, CRS) Бібліотеки Конгресу США, Бюро дослідницької та правової інформації (Research and Legislative Reference Bureau, RLRB) Національної парламентської бібліотеки Японії, інформаційно-аналітичного відділу Президентської бібліотеки Республіки Білорусь, відділу інформаційного забезпечення Верховної Ради України Національної парламентської бібліотеки України, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України тощо], завданням яких стало забезпечення інформаційного супроводу діяльності суб'єктів політичної комунікації.

Метою діяльності бібліотечних інформаційно-аналітичних структур (ІАС) є забезпечення необхідного інформаційного супроводу для прийняття управлінських рішень, спрямованих на вирішення актуальних проблем внутрішньої та зовнішньої політики, ефективної взаємодії державних інститутів із структурами громадянського суспільства, гармонізації взаємовідносин усередині громадянського суспільства, забезпечення спадкоємності політичних традицій розвитку суспільства.

Інформаційно-аналітична діяльність таких структур у системі прийняття рішення виконує роль посередницької ланки між вхідною інформацією, що є відображенням ситуації, і самим політичним рішенням, наслідком якого є дія, спрямована на збереження або зміну ситуації.

На сьогодні в процесі діяльності ІАС, враховуючи їхню роль у забезпеченні інформаційного супроводу управлінських рішень, здійснюються інформаційно-пошукова, інформаційно-аналітична, прогнозна, превентивна, теоретична, інформаційно-комунікативна функції та функція моніторингу.

Серед переваг інформаційно-аналітичних структур, що є підрозділами наукових бібліотек національного рівня, порівняно з іншими аналогічними структурами – оперативний доступ ІАС бібліотек до великих масивів різноманітної за своїм характером інформації: наукової монографічної літератури (що стає науковою базою інформаційно-аналітичних матеріалів, які готуються службами), наукових статей, експертної думки, матеріалів періодики, інформації електронних інтернет-

видань, сайтів центральних і місцевих органів влади, партійних і громадських організацій, місцевих громадських організацій, веб-сторінки релігійних організацій тощо.

З урахуванням того, що рівень інформаційно-аналітичного супроводу безпосередньо впливає на якість рішень, що приймаються, ефективно залучення ІАС бібліотек до керування інформаційними потоками може стати дієвим засобом у запобіганні зростанню напруження в суспільстві, запобіганні конфліктам і підтримці суспільної злагоди. Шляхом створення й надання доступу до необхідної інформаційної бази для розвитку ринкової економіки, правової держави, громадянського суспільства бібліотеки сприяють процесу демократичних трансформацій.

Оперативне забезпечення користувачів найновішою інформацією в умовах для її оптимального пошуку розширює межі свободи громадян через здатність оперативно реагувати на зміни, приймати відповідні новим умовам рішення і залишатись активними свідомими суб'єктами демократичного процесу. Синтезована інформація, що виробляється бібліотеками в процесі політичної комунікації, дає змогу охопити суть проблеми, виявити причини її виникнення, визначити її вплив на суспільно-державне життя, спрогнозувати її можливий розвиток і сприяти розробці механізмів керування нею. На основі такої інформації стає можливим свідоме прийняття рішень, а отже, забезпечення свободи волі й вибору, що є невід'ємним принципом демократії. Цей аспект діяльності бібліотек набуває дедалі більшої значущості в контексті глобалізації, коли швидка зміна умов потребує адекватної реакції як з боку влади, так і з боку громадськості.

Використання сучасними бібліотеками дистантних форм обслуговування сприяє забезпеченню рівного доступу до інформації всіх користувачів, що відповідає демократичному принципу рівності. При цьому завдяки вирішенню в умовах бібліотек проблеми структуризації інформації стає можливою реалізація принципу індивідуалізму: «кожному користувачу – потрібну йому інформацію».

Додатковою перевагою бібліотек у сприянні процесам демократизації є те, що, маючи доступ до широких масивів інформації, вони здатні надавати довідково-консультативні послуги і сприяти таким чином підвищенню інформаційної та політико-правової культури, з одного боку, громадян, а з іншого – представників органів державної влади. При цьому, залишаючись затребуваними суспільними центрами, бібліотеки мають можливість забезпечувати опосередкований діалог між громадськістю й органами державного управління, що є необхідною умовою функціонування демократії.

Питання підвищення ефективності використання бібліотечного потенціалу суспільством і владою актуалізується в контексті розбудови суспільства сталого розвитку, у якому джерелом «продуктивності й влади» стає не просто інформація, а її розуміння та ефективне використання, тобто знання. З огляду на це, пріоритетним стає знаннєвий аспект діяльності бібліотек, їх функціонування як сучасних центрів кумуляції, збереження, систематизації, структуризації, виробництва та поширення не просто інформації, а знань, тобто інформації творчо переосмисленої, соціально значущої, затребуваної для подальшого використання. Аналіз, систематизація,

узагальнення інформації, що міститься у різноманітних джерелах, здійснюється інформаційно-аналітичними структурами бібліотек. Причому діяльність таких підрозділів має чітке проблемно-тематичне спрямування і відповідає суспільним запитам.

Одним з перспективних напрямів діяльності інформаційно-аналітичних структур бібліотек з огляду на зростаючу увагу міжнародної спільноти до «національного питання», прав національних меншин, трансформації уявлень про культурне й мовне різноманіття як основоположну цінність, що має компенсувати виклики процесу глобалізації, а також враховуючи специфіку етнопонаціональної ситуації в Україні, є здійснення такими структурами інформаційного супроводу державної етнопонаціональної політики.

На підставі аналізу наявного досвіду інформаційно-аналітичної діяльності відповідних бібліотечних структур можна зробити висновок про ефективність поєднання в розробці етнополітичних проблем двох форм роботи: щоденного оперативного інформування на основі матеріалів регіональних ЗМІ про події у сфері етнопонаціональних відносин у регіонах і підготовки спеціальних тематичних оглядів, у яких аналізується, узагальнюється ситуація в кожному конкретному випадку й пропонуються рекомендації щодо вирішення проблемних питань, які виникли.

Результативним є також такий напрям діяльності інформаційно-аналітичних структур у сфері етнопонаціональних відносин, як моніторинг відповідних матеріалів ЗМІ (як друкованих, так й електронних) як інструменту істотного впливу на формування національного світогляду. За результатами моніторингу відповідних матеріалів ЗМІ можна виявити публікації та програми, що пропагують расову, етнічну, релігійну й іншу нетерпимість і закликають до етнокстремізму й насильства; зробити висновок щодо необхідності збільшення кількості новинних і тематичних сюжетів для більш адекватного й повного відображення поліетнічної та полікультурної специфіки регіонів країни, проблем міжетнічної і міжконфесійної взаємодії та діалогу і, нарешті, стосовно підготовки й перепідготовки фахівців у сфері масових комунікацій з питань культури, традицій і способу життя різних етнічних груп з визначенням правил освітлення етнічних та релігійних тем і принципів формування етнотолерантної масової свідомості й поведінки.

Разом з тим інформаційно-аналітичні відділи бібліотек здатні виконувати не лише функцію спостереження за інформаційним середовищем, а й поширення (через електронну розсилку або власний сайт) затребуваної суспільством науково обґрунтованої, незаангажованої інформації, що має на меті об'єктивне висвітлення ситуації, розкриття змісту етнопонаціональної політики, що проводиться владою. Забезпечення широкого доступу громадськості до суспільно значущої інформації з етнополітичної проблематики спрямоване на перешкоджання формуванню атмосфери фобій, несприйняття або дискримінації на національному ґрунті, підвищення рівня толерантності в суспільстві, інтеграції української етносистеми. При цьому в умовах поширення електронних технологій та опанування дедалі більшою частиною українського суспільства можливостей мережі Інтернет для інформаційно-аналітичних структур бібліотек актуалізується питання вивчення та врахування у своїй діяльності інформаційних технологій, що використовуються

інтернет-ЗМІ й соціальними медіа як впливовими суб'єктами процесів політичної комунікації. Затребуваність цього напряму інформаційно-аналітичної діяльності зростає з огляду на необхідність ефективної протидії поширенню політичних міфів і стереотипів, якому сприяють умови інтернет-середовища. Вивчення впливу мережевих ЗМІ та соціальних медіа дає можливість зробити висновок стосовно ефективності сьогоденної інформаційної політики окремих соціально-політичних структур й окреслити, у разі потреби, шляхи її коригування. Насамперед це стосується інформаційної політики владних структур, зокрема інформаційного супроводу процесу трансформації політичної системи, виконання програми уряду, питань міжнародної політики, стратегічних економічних рішень.

З урахуванням того, що впливу інформації, розміщеної в матеріалах інтернет-видань, піддається насамперед молоде покоління, яке повною мірою опанувало новий засіб комунікації, вивчення впливу інформаційно-аналітичної діяльності інтернет-ЗМІ та інформації соціальних медіа створює умови для прогнозування перспектив розвитку суспільства, його готовності до сприйняття тих або інших політичних ідей і цінностей.

Здійснення бібліотеками як універсальними інформаційно-комунікаційними комплексами досліджень у цьому напрямі й впровадження їх результатів у практичну площину має підвищити ефективність політичної комунікації, посилити конкурентоспроможність бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту, сприяти зростанню його затребуваності на інформаційному ринку. При цьому бібліотеки отримують змогу повною мірою реалізовувати як власні соціальні функції, так і функції політичної комунікації в умовах демократичних режимів, з реалізацією принципів плюралізму ЗМІ, відкритості, доступності інформації, спрямованістю політичної системи на забезпечення основних прав і свобод людини, зокрема права на свободу думки, слова, зборів. В умовах демократії бібліотеки функціонують як інструменти циркуляції комунікаційних потоків між владою і громадянськістю.

Беручи участь у процесах політико-комунікаційної взаємодії держави й суспільства, бібліотеки сприяють підвищенню ефективності політичної комунікації шляхом забезпечення доступу до державних інформаційних продуктів і ресурсів. Адже серед інших інформаційних продуктів насамперед саме державні орієнтовані на стратегічний перспективний розвиток, відображають ті ідеї, цінності, рішення, які відповідають першочерговим потребам суспільства, здатні здійснювати вплив на всі сфери суспільного життя, а тому ознайомлення з ними громадян є необхідним.

У цьому контексті важливою є участь бібліотек у вирішенні питання доступності інформації правового характеру, реалізація ними таких напрямів бібліотечної діяльності, як формування фондів інформації нормативно-правового характеру і створення їх електронних аналогів, надання доступу до правових баз даних та інформації офіційного характеру, створення тематичних інтернет-путівників, організація й підтримка функціонування центрів правової інформації на допомогу місцевому самоврядуванню.

Завдяки систематичним цілеспрямованим зусиллям бібліотек у межах бібліотечної мережі України відбувається організація й консолідація державних інформаційних ресурсів і продуктів, формується система забезпечення до них доступу

користувачам.

Поряд з оптимізацією доступу до державних інформаційних ресурсів і продуктів бібліотеки беруть участь у вирішенні питання подолання інформаційно-комунікативних шумів і бар'єрів у процесі політичної комунікації. У цьому контексті варто наголосити на такій перевазі бібліотечних структур порівняно з іншими джерелами інформації, як достовірність інформації, яка надається, і повнота охоплення наявних інформаційних джерел, що зумовило формування ставлення до бібліотеки як до авторитетного каналу доступу до потрібної інформації. Виходячи з цього, бібліотека може ефективно відігравати роль посередника в передачі повідомлень влади як комунікатора, адже бібліотеки користуються суспільною довірою як неполітичні, незаангажовані установи, достовірне джерело інформації, універсальні інформаційні центри з високопрофесійними кадрами. До цього слід додати, що бібліотеки не лише сприяють поширенню достовірної інформації в низхідному потоці політичної комунікації – від влади до громадськості, а й здатні відігравати роль ефективного інструменту для висхідних комунікативних потоків.

Беручи участь у процесах політичної комунікації, бібліотеки апелюють до найбільш освічених, активних громадян, здатних використовувати переваги інтернет-технологій, що сприяють найшвидшому поширенню інформації, і студентської молоді – як до тих представників суспільства, які здатні виконувати роль «лідерів думок», впливати на інших і вести їх за собою, а через роки складатимуть інтелектуальну основу суспільства і визначатимуть напрями його розвитку.

У забезпеченні інформаційно-аналітичного супроводу процесів політичної комунікації діяльність бібліотек спрямовується на збереження, вивчення та популяризацію політико-правової спадщини й традицій суспільства; вивчення, систематизацію, адаптацію до вітчизняних реалій і впровадження у вітчизняний інформаційний простір інформації щодо суспільно-політичних здобутків зарубіжних країн; забезпечення інформаційного супроводу процесу прийняття управлінських рішень, спрямованих на вдосконалення політичної системи, проведення суспільно необхідних реформ; підвищення загальної політико-правової культури (у тому числі й управлінської еліти); забезпечення інформаційного суверенітету.

Здійснюючи в процесі політичної комунікації функції інформаційної бази, опосередкованого каналу та суб'єкта, бібліотеки комунікують як із владою, так і зі структурами громадянського суспільства.

Функціонування бібліотек у системі політичної комунікації на рівні влади забезпечує інформаційну підтримку процесу розробки, прийняття і реалізації політичних рішень, представлення політичних інтересів груп і громадян інститутам, які приймають ці рішення. Бібліотеки надають підтримку владним структурам у виконанні їхніх основних функцій, таких як формулювання програм і визначення політики, адміністративна діяльність, консультативні функції й дослідні програми.

Основною функцією бібліотек у процесі комунікативної взаємодії з владними структурами є обслуговування вищих органів державної влади на різних рівнях шляхом надання доступу до всіх видів інформації, що продукується урядовими й неурядовими органами. При цьому без оцінки потреб замовників бібліотека просто буде не в змозі зібрати необхідні інформаційні ресурси для користувачів і, відповідно,

не задовольнить їхніх запитів. Це, у свою чергу, може позначитися на обсягах фінансової та інших форм державної підтримки бібліотек. Для бібліотеки важливо визначити всі групи користувачів і пріоритети для цих груп. Ця інформація може бути використана не лише для розвитку колекції та обслуговування, а й для підтримки бібліотеки та її популяризації серед користувачів.

Бібліотеки, безумовно, не стануть єдиним джерелом інформації для користувача, але бібліотека має всі підстави для позиціонування себе як найбільш авторитетного й надійного джерела. Великого значення в цьому контексті набуває підготовка й залучення до роботи компетентних високопрофесійних співробітників, які повинні не лише розуміти, чи є надана інформація точною і сучасною, а також зуміти пояснити, якщо знадобиться, чи надійшла ця інформація з джерела певної політичної спрямованості, чи має неупереджений характер. Наприклад, користувач має знати, надійшла певна інформація від групи, що здійснює тиск на політику, від політичних аналітиків, урядової організації чи академічного інституту. Оптимальним варіантом є надання й порівняння інформації з різних джерел з одночасною розробкою альтернативних поглядів стосовно питання, яке цікавить.

Сьогодні в умовах прискорення суспільно-політичних процесів усіх рівнів перед владою і політиками гостро постають вимоги стосовно оперативності прийняття необхідних для вирішення нагальних проблем рішень. Реакція на події має бути швидка, але водночас зважена й обміркована, що висуває додаткові вимоги для політичних консультантів та аналітиків. Це, у свою чергу, актуалізує питання розвитку комунікативної взаємодії між владою та бібліотечними установами, потенціал яких у забезпеченні інформаційно-аналітичного супроводу політичних процесів далеко не вичерпаний. Як наголошує автор, у нових умовах поглиблення інформатизації та поширення електронних технологій бібліотечні інформаційні співробітники мають підстави позиціонувати себе як експертів, які усвідомлюють та розуміють потенціал нового інформаційного середовища, володіють досвідом і науково-методичним інструментарієм, для того щоб зробити висновки з інформації, що надходить, і готувати своїх замовників до змін політико-інформаційного контексту [72].

Що стосується процесу взаємодії бібліотек із громадськістю у сфері політико-правових інформаційних обмінів, то пріоритетним для бібліотечних структур є:

- інформування громадськості стосовно політики влади;
- поширення інформації юридичного характеру;
- участь у процесі політичної соціалізації особистості, виховання національної самосвідомості та почуття патріотизму.

Реалізація цих напрямів досягається шляхом науково-дослідної та інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек з питань політико-правової проблематики; надання доступу до наукових інформаційно-аналітичних матеріалів стосовно діяльності та політики влади, що готуються співробітниками бібліотек; сформованих у бібліотеці баз даних та інших інформаційних ресурсів політико-правового характеру; надання юридичної консультативної допомоги; просвітницької діяльності – організації віртуальних виставок, екскурсій, лекцій тощо, реалізації проектів історико-патріотичної спрямованості.

За ступенем розуміння та реалізованості бібліотеками своїх цілей і завдань у

цьому контексті можна виокремити три типи бібліотек:

- бібліотеки – центри доступу до інформації політико-правового характеру;
- бібліотеки – консультаційні центри з питань, пов'язаних з політико-правовою проблематикою;
- бібліотеки – центри компетенції у сфері політико-правової інформації і координаційні центри, що налагоджують і підтримують взаємодію державної влади, громадянського суспільства й населення у сфері політичної комунікації [61, с. 68].

Унікальним у плані політико-комунікативної взаємодії з громадськістю є досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) (www.nbuv.gov.ua), який демонструє органічне поєднання бібліотекою різних напрямів діяльності у сфері політичної комунікації. У комунікативному процесі «бібліотека – громадськість» НБУВ підтримує як прямий, так і зворотний зв'язок, спирається на нові електронні технології, використовує мультимедійні засоби.

Функціонуючи як науково-дослідний інформаційний центр, одним з напрямів наукової діяльності якого є дослідження питань, пов'язаних із суспільно-політичними трансформаціями, спричиненими стрімким розвитком інформаційних технологій, НБУВ дотримується тенденції до посилення інтелектуальної складової в наданні інформаційно-комунікативних послуг і переходу від надання доступу до інформації до надання допомоги в компетентному розумінні інформації, тобто фактично йдеться про надання допомоги в доступі до знань.

Досліджений позитивний досвід функціонування зарубіжних і вітчизняних бібліотек у сфері політичної комунікації на рівні громадськості дає підстави стверджувати, що розкриття їхнього політико-комунікативного потенціалу в підсумку, з одного боку, сприятиме підвищенню політико-правової культури громадськості, її компетентності в питаннях політичного й правового розвитку держави, загальних світових тенденціях розвитку права, обранню активної життєвої позиції особистістю, а з іншого – надасть додаткові інструменти в забезпеченні відкритості влади для громадян, зміцнюючи таким чином її легітимність і стабільність політичної системи в цілому, що є необхідною умовою гармонійного розвитку суспільства.

РОЗДІЛ 4

ПОЧАТОК ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ТА КАНАЛУ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувалися кардинальними змінами в осмисленні місця й ролі комунікативних процесів у політичному житті суспільства. Якщо раніше комунікативна складова розглядалася переважно як хоч і достатньо важливий, але все ж таки негрунтовний елемент політики, то з переходом суспільства до інформаційного етапу свого розвитку вона поступово переміщується безпосередньо в її епіцентр. Сьогодні свідоме, цілеспрямоване й ефективне використання політико-комунікативних технологій стає однією з найважливіших умов оптимізації процесу функціонування політичної системи й публічної влади. Тому цілком закономірною є підвищена увага авторитетних представників філософії політики, соціально-філософської та політичної науки до детермінуючої функції комунікативної сфери щодо формату наявних політичних відносин. За висновком А. Соловйова, комунікація стала системоутворювальним елементом політики та набула в ній нового онтологічного статусу, втративши колишній допоміжно-технічний характер [261, с. 10].

Разом з тим недостатньо висвітленим залишається процес еволюції політичної комунікації в історичному розрізі, не розкрито й історію становлення бібліотек як суб'єктів політичної комунікації. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли відображення в зарубіжних дослідженнях, присвячених розвитку PR [4, 15, 29, 285, 212, 242, 299, 323]. Утім, основна увага в них приділяється розвитку реклами та ЗМІ, факти, пов'язані з розвитком політичної комунікації, розглядаються лише як приклади соціальної, не сфокусовано увагу на ролі бібліотек у політико-комунікативних процесах, принципівих змінах у системі та формах політичної комунікації, функціонуванні бібліотек, спричинених зміною суспільних відносин і політичної системи. Що стосується вітчизняної науки, то в ній відсутні спеціальні дослідження згаданої проблеми. Саме тому об'єктом цього розділу обрано бібліотеку як учасника політико-комунікаційних процесів в історичній ретроспективі.

Виходячи із запропонованого визначення політичної комунікації як «специфічних політико-владних відносин», зазначимо концептуальний зв'язок між нею і владою. У цьому контексті для з'ясування часу виникнення феномену політичної комунікації доцільно розглянути питання виникнення феномену влади. На сьогодні у відповіді на це запитання в науці переважають три підходи – біологічний,

антропологічний і політологічний.

Відповідно до біологічного підходу, влада – явище, що має біологічну природу, а отже, існує не лише в людському суспільстві, а й у тваринному світі. Дійсно, спостерігаючи за поведінкою тварин, складно не помітити, як одні з них здійснюють вплив на інших у власних інтересах, використовуючи при цьому різноманітний комунікативно-інформаційний арсенал – ричання, кусання тощо. Водночас варто зауважити, що така поведінка тварин є несвідомою, обумовленою інстинктами та рефлексами. Проте специфічність владних відносин полягає якраз у їхньому свідомому характері. Суб'єкт влади свідомо впливає на об'єкт, намагаючись спрямувати його поведінку в потрібному для себе напрямі. Отже, говорити про функціонування політичної комунікації у тваринному світі або на початку історії людства, коли людина ще остаточно не вийшла з тваринного світу, було б перебільшенням.

Що стосується антропологічного підходу, то його прихильники дотримуються позиції існування влади на всіх етапах (навіть докласових) існування людського суспільства. З такою тезою можна погодитися, зауважуючи при цьому загальний характер влади в умовах нерозвинутого людського суспільства без чіткого соціального поділу і сформованих специфічних інститутів управління, відсутність її поділу на політичну, економічну, духовно-інформаційну тощо. З огляду на це, доречно говорити про формування і функціонування в цей час соціальних, а не вузькополітичних комунікацій.

На відміну від антропологічного, політологічний підхід до розуміння влади виходить з усвідомлення органічного зв'язку між владою і політикою, пов'язує їх існування з наявністю специфічних інститутів управління, що з'являються лише на певному етапі розвитку людства. Насамперед до таких інститутів відносять державу. Таким чином, політологічний підхід дає підґрунтя для висновку про те, що політична комунікація як явище з'являється на тому етапі розвитку людського суспільства, коли актуальними стають питання політичної влади й розподілу ресурсів, формуються спеціальні інститути здійснення влади, насамперед держави.

Низький економічний рівень суспільства того часу, нерозвинутість технічних засобів, специфічний тип утворених держав визначили й специфіку політичної комунікації, система якої мала досить простий вигляд: зверху до низу владної вертикалі з деяким «адміністративним» розгалуженням і далі – від владної вертикалі до окремих індивідів. При цьому зворотний рух інформації – від низів до верху – відбувався, крім офіційного інформування про стан речей, шляхом організації зверху системи шпигунства й доносів.

Політична комунікація того часу була спрямована на доведення волі й розпоряджень правителя підданам і забезпечення його панівного статусу.

З появою письма й розвитком письмової форми вербальної комунікації виникає потреба в спеціальному соціальному інституті – бібліотеці, покликаному задовольняти інформаційні потреби особистості, збирати, систематизувати, зберігати для майбутніх поколінь вироблені в процесі розвитку людства знання з метою надання доступу до них. Серед перших потребу в спеціальній інституції, яка

забезпечувала б необхідне інформаційне підґрунтя процесу державного управління, усвідомили правителі держав Стародавнього Сходу – саме там поряд з приватними виникли перші книгосховища при храмах і палацах. Причому, на думку бібліотекознавця й історика М. Харріса (M. H. Harris), такі бібліотеки створювалися внаслідок трансформації урядових архівів, які розросталися за рахунок накопичення юридичних, історичних і генеалогічних записів [337, р. 9]. Тобто під впливом активізації управлінської діяльності й розвитку письмової форми політичної комунікації.

Поряд з економічними й соціальними передумовами створення бібліотек дослідник розглядає і політичні. Зокрема, звертаючи увагу на те, що політична нестабільність і заворушення негативно позначаються на розвитку бібліотек і збереженні їхніх фондів, на відміну від умов політичного й соціального спокою, М. Харріс наголошує, що найкращим стимулом для стрімкого розвитку бібліотеки є зацікавленість і сприяння з боку керівних структур, для яких необхідність ефективного управління обумовлює потребу в доступі до різноманітної вітчизняної та зарубіжної інформації, яка з найдавніших часів збиралася й організовувалася бібліотеками [337].

М. Харріс звертає увагу на те, що ретельно відібраний асортимент книг є ефективним знаряддям у боротьбі з громадською думкою і забезпеченням досягнення мети управління, і прямо пов'язував розвиток бібліотеки з владою.

У свою чергу В. Беад (W. Beard) зазначала, що бібліотеки є не просто сховищами книг. Вони є засобом організації знання і... керування цим знанням та обмеження доступу до нього. Вони є символом інтелектуальної та політичної влади й далеко не безневинні у фокусі конфлікту влади й опозиції. Навряд чи з міркувань безпеки так багато великих бібліотек побудовано за зразком фортець [346, р. 11].

Враховуючи той факт, що жерці й писці часто обіймали державні посади і, використовуючи знання для підтримання свого статусу, утримували право монопольного користування храмовими бібліотеками [334, р. 704–705], можна стверджувати, що бібліотеки від початку свого заснування розглядалися як сховища інформації та знань, потрібних для процесу управління і зміцнення влади. При цьому С. Бейлс (S. Bales) [321, р. 27, 32] прямо звертає увагу на те, що в підсумку обов'язком писця завжди було обслуговування храму й царя (як бога або, як мінімум, як представника богів на землі).

Він мав записувати дані й інтерпретувати інформацію з метою підтримки храму й правителя. Говорячи про офіційні – палацові й храмові бібліотеки – дослідник наголошує, що вони засновувалися з метою обслуговування інтересів держави інформацією, що мала першочергове значення для існування цієї держави. Фактично, на той час бібліотеки в системі політичної комунікації відігравали роль інформаційної бази для прийняття рішень владою.

На офіційну природу таких бібліотек вказує розташування цих бібліотек – традиційно вони розміщувалися поблизу установи, яку обслуговували, зміст їхніх фондів, який відповідав діяльності інституту-засновника, і наявність печатки державних або храмових адміністраторів. Такі бібліотеки містили як архівні, так і бібліотечні документи. Як звертає увагу М. Найдорф, основною функцією таких бібліотек була архівна, що відповідало уявленням того часу про державне значення засадничих священних текстів [188]. Причетність до священних знань, божественних настанов створювала підґрунтя для легалізації або божественної санкції, що освячувала владу та її правління. Опікування правителів давніх держав і жрецьких адміністрацій храмів підтриманням злагодженої роботи цих установ говорить про їхнє велике державне значення.

Одна з найвідоміших бібліотек була створена асирійським царем Ашшурбаніпалом. За даними досліджень співробітників Британського музею, здійснених у рамках проекту «Бібліотека Ашшурбаніпала» (The Library of Ashurbanipal), цар наказав у своєму царському палаці в Ніневії (рис. 4.1) зібрати в копіях й оригіналах десятки тисяч давніх історичних, релігійних, магічних й астролого-астрономічних текстів, а також державні архіви, словники й довідники, тексти юридичного характеру (за різними оцінками від 10 до 30 тис. «книг» – клинописних глиняних табличок) (рис. 4.2).

Показовим при цьому є наказ Ашшурбаніпала своїм підлеглим, що зберігся в одному з листів царя, збирати в бібліотеці будь-яку інформацію, корисну для його правління (whatever is good for the kingship and whatever is good for the palace) [333, р. 123]. За висновками звіту проекту «Бібліотека Ашшурбаніпала», згідно з його (царя. – Т. Г.) листом-наказом, план Ашшурбаніпала для його бібліотеки полягав у збиранні стількох табличок, скільки буде можливо, з інструкціями для ритуалів і заклинаннями, що зміцнили б його на троні та у владі [333, р. 140]. Характерна особливість світогляду того часу – віра в можливість передбачати майбутнє, у зв'язку з чим знання різноманітних ритуалів, за допомогою яких

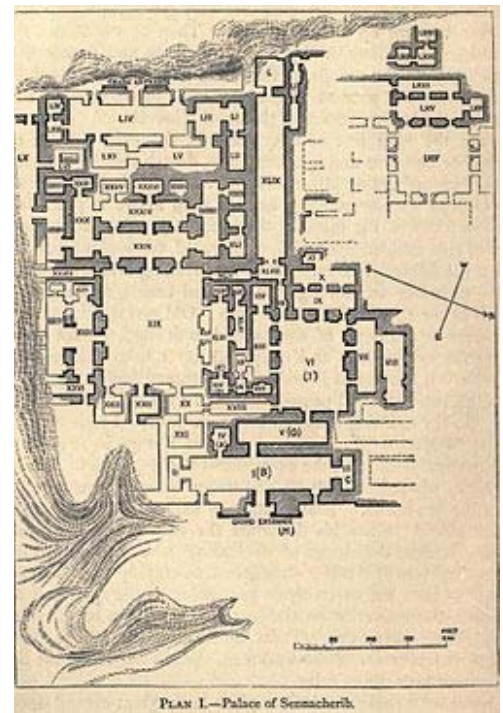

Рис. 4.1. План палацу в Ніневії, в якому було знайдено бібліотеку
Джерело: Wikimedia Commons
(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Der_Palast_von_Sennacherib.jpg?uselang=ru)

Рис. 4.2. Глиняна табличка з фрагментом Епосу про Гільгамеша (Табличка № 11, на якій описаний міф про Потоп, зараз табличка разом з іншими перебуває в колекції Британського музею)
Джерело: Wikimedia Commons
(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Library_of_Ashurbanipal_The_Flood_Tablet.jpg?uselang=ru)

можна було дізнатися про майбутнє й запобігти небажаному розвитку подій, набувало державного – політичного – значення. Отже, згаданий царський наказ говорить про ставлення правителя до бібліотеки як до центру збирання й збереження інформації, потрібної для керування країною, і надання доступу до такої інформації.

Бібліотека в Ніневії стала першою у світі систематично зібраною бібліотекою, де таблички були розкладені в певному порядку, а пошук необхідної інформації забезпечувався спеціально створеним каталогом (рис. 4.3). Для того щоб уникнути плутанини й забезпечити цілісність текстів, що зберігалися, внизу кожної таблички зазначалася повна назва книги, а поряд зазначався номер сторінки. Крім того, у багатьох табличках кожний останній рядок попередньої сторінки повторювався на початку наступної.

Як зазначає Р. Віппер, у каталозі записували назву, кількість рядків, галузь знань – відділ, до якого належала книга. Знайти потрібну книгу було нескладно: до кожної полицки прикріплювалася невелика глиняна бірка з назвою відділу – так само, як у сучасних бібліотеках [36].

М. Харріс, даючи опис структури бібліотеки в Ніневії, згадує серед її фондів і залів кімнату, яка була заповнена табличками, що стосувалися історії та державного устрою, у тому числі з договорами про підпорядкування окремих правителів, біографіями чиновників і царськими списками. У цій же кімнаті зберігалися таблички з інформацією про сусідні країни, копії листування між царськими послами різних країн, накази військовим чиновникам. Окрему групу документів становили закони та юридичні рішення [337, р. 20].

Показово, що бібліотека у Ніневійському палаці вже раз на два тижні була відкрита для широкого користування [341, р. 226] – правитель розумів стратегічне значення поширення суспільно значущої інформації і створював сприятливі цьому процесу умови. У цьому контексті бібліотека виступає як ланка у вертикальному низхідному комунікаційному потоці, функціонуючи як канал політичної комунікації. На відміну від царських указів, історичні твори, міфологічні сюжети тощо, формалізовані суспільною елітою, не були обов'язковими для поширення.

Водночас не можна заперечувати зацікавленості світської та духовної знаті в

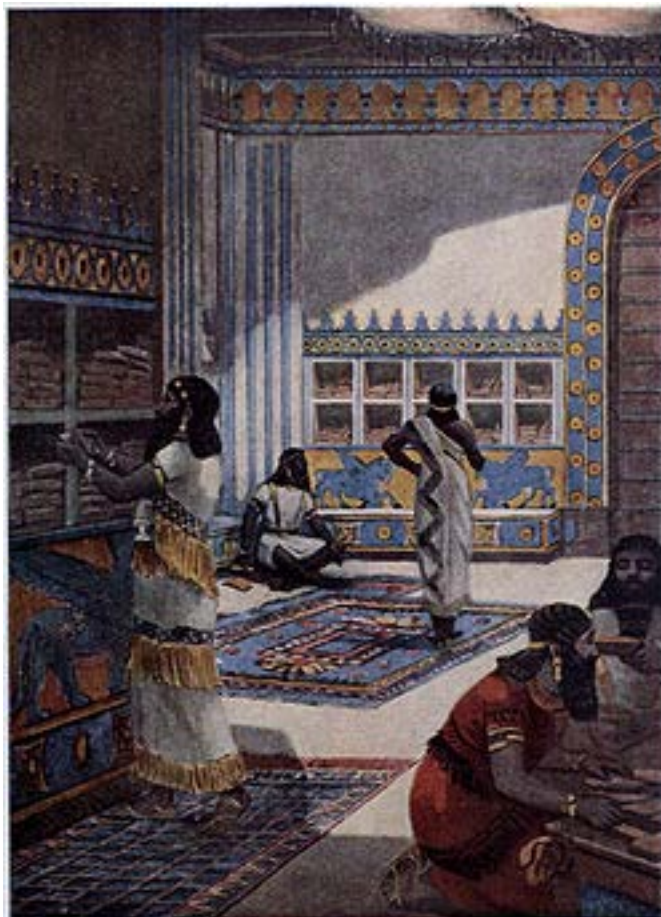

Рис. 4.3. Бібліотека Ашшурбаніпала, малюнок-реконструкція
Джерело: Wikimedia Commons
(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_famous_library_of_king_Ashur_bani_pal_at_nineveh.jpg?uselang=ru)

популяризації тих світоглядних позицій, моральних настанов і політичних цінностей, що містилися в цих творах.

Західні дослідники вважають, що з достатньою долею впевненості можна стверджувати про використання фондів бібліотек під час розробки відомих законів Хаммурапі. Як зазначає М. Харріс [337, р. 19], це був не перший код вавілонських законів, але він став найвідомішим і мав бути складений на ґрунтовній основі відповідно до підготовлених колекцій творів закону. Тому дослідник припускає існування в той час добре організованих правових архівів або бібліотек законодавчих актів.

Цей досвід організації збирання та систематизації суспільно значущої інформації представниками верховної влади в період Стародавнього світу далеко не єдиний. За даними М. Харріса, Л. Кассона (L. Casson), С. Бейлса (S. Bales), Б. Фостера (B. R. Foster) та ін., збереженням культурних багатств серйозно опікувалися правителі в багатьох великих містах Месопотамії, Хеттській державі, Стародавній Сирії, Індії, Китаї, де також створювалися бібліотеки. Найдавнішою з них багато хто з дослідників вважає царську бібліотеку в Еблі (III тис. до н. е.), з якої на сьогодні відкрито понад 15 тис. табличок, що містять інформацію адміністративного, господарського, дипломатичного, історичного характеру тощо [45, с. 488] (див. рис. 4.4, 4.5).

Рис. 4.4. Бібліотека в Еблі під час розкопок. Таблички були скинуті в купу, коли місто було зруйноване і їх стелаж звалився Джерело: Archaeology ([http://www.lavia.org/english/archivo/ TabletaEbla.htm](http://www.lavia.org/english/archivo/TabletaEbla.htm))

Сховища писемних пам'яток, створених писарями-копіїстами, існували і в Стародавньому Єгипті. Незважаючи на брак даних стосовно їхнього функціонування, окремі відомості, що збереглися, дають змогу стверджувати, що так само, як і царі Месопотамії, правителі Єгипту опікувалися збиранням і збереженням корисних для керування державою знань. С. Бейлс у своєму дослідженні наводить уривок уцілілого запису на стелі в Абідосі (Верхній Єгипет), датованого приблизно початком XVII ст. до н. е., який говорить про зусилля фараона побачити «давні письмена Атума» (єгипетський бог-творець) і підтверджує, що сувої папірусу зберігалися в спеціально

відведених для цього приміщення з метою збереження текстів і надання до них доступу [321, р. 46–47].

Писарі в Єгипті (рис. 4.6) користувалися багатьма привілеями й належали до особливої верстви людей, пов'язаних із сакральним знанням. Вони належали до духовно пануючої еліти, перебували на службі фараонів і займали привілейоване становище. Про особливий соціальний статус писаря йдеться в «Повчанні Ахтоя», яке доводить, що писар був звільнений від обтяжливих повинностей, його соціальний статус був вищим за статус землероба, каменяря, будівельника або медика [119, с. 51–53].

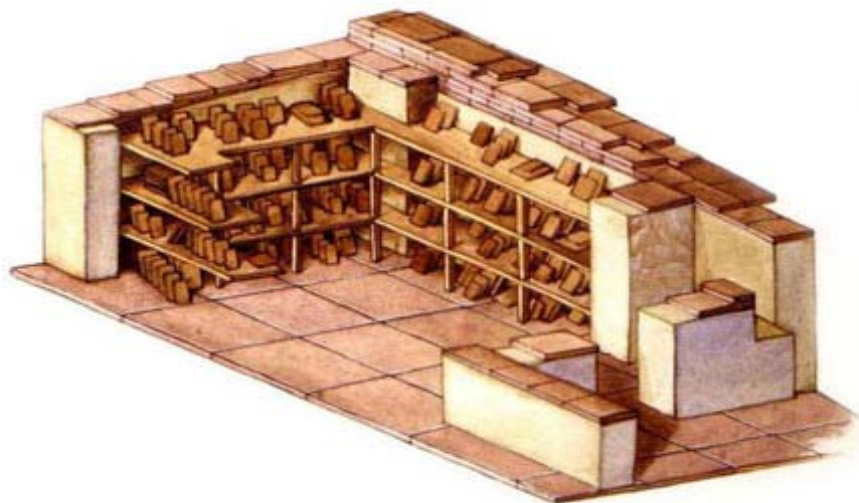

Рис. 4.5. Малюнок дерев'яних стелажів бібліотеки в Еблі, на якому зображено їх можливий вигляд Джерело: Masimiliano Pezzolini.com (<http://www.massimilianopezzolini.com/artworks/others/biblioteca-di-ebbla/#login>)

Як зазначає Ж. Ї (Zhixian Yi), характеризуючи стан бібліотечної справи в Давньому Китаї, у період між династіями Чжоу (1045 р. до н. е. – 221 р. до н. е.) і Цін (1636–1912) існувало чотири види унікальних систем колекцій, серед яких приватні, навчальних закладів, а також монастирські та офіційні [360]. Ці колекції відображали розвиток чотирьох відповідних типів бібліотек.

Про існування палацової колекції документів у добу династії Чжоу дізнаємось і з «Історичних записок» Сима Цяня, у яких в описанні біографії давньокитайського філософа й мислителя Лао Цзи йдеться про те, що він більшу частину свого життя служив хранителем імператорського архіву за часів династії Чжоу [301]. На цьому ж факті наголошує Шарон Цзянь Лин (Sharon Chien Lin), додаючи, що Лао Цзи очолював Небесний архів, у якому зберігалися оригінали державних документів. Сам

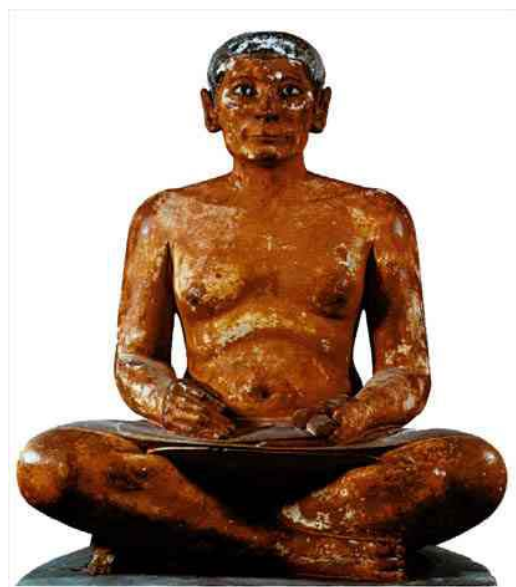

Рис. 4.6. «Писець Kai». Сер. III-го тис. до н. е. Лувр. Париж Джерело: Академик (http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_pictures/3971/)

Сима Цянь, як відомо, був історіографом при дворі імператора У-ді (156–87 рр. до н. е.). У давньому ж Китаї, як зазначає Шарон Цзянь Лин, імператорський історіограф одночасно очолював і архів або бібліотеку. У цьому контексті звертається увага на те, що імператорські бібліотеки давнього Китаю виконували функції архівів і одночасно депозитаріїв національної літератури. Вони функціонували для користування імператорської родини, вищих посадовців, відомих учених, але не були доступними широкому загалу [326].

Аналіз функціонування перших бібліотек у країнах Стародавнього Сходу дає підстави для висновку стосовно об'єктивно зумовленої практичної спрямованості їхньої діяльності. Заснування й розвиток палацових і храмових бібліотек відбувалися під впливом повсякденної управлінської діяльності правителів та чиновників, унаслідок якої, по-перше, зростала кількість інформації, що потребувала збереження, по-друге, розширювався спектр управлінських потреб, що спричинювало пошук, збирання і збереження нової затребуваної в процесі керування державою інформації. У цьому контексті слушним виглядає висновок С. Крамера (S.Kramer) про те, що і бібліотеки, і архіви того часу в кінцевому підсумку служили одній меті – підтримці пануючих цінностей, першою з яких була любов до держави (уособлена часто у вигляді любові до богів і правителя, як до одного з них) [342, р. 249–268].

Подібний висновок робить С. Бейлс стосовно функціонування перших бібліотек стародавніх держав Месопотамії, Єгипту й Мікенської цивілізації, які, за його словами, виконували роль не осередків розвитку культури, науки й освіти, а адміністративної підтримки діяльності царів, збираючи й зберігаючи насамперед ту інформацію, яка могла бути застосована в процесі управління [321, р. 64–65].

Вивчення бібліотекознавчих досліджень із проблеми заснування й функціонування перших бібліотек, зокрема праця С. Бейлса (S. Bales),

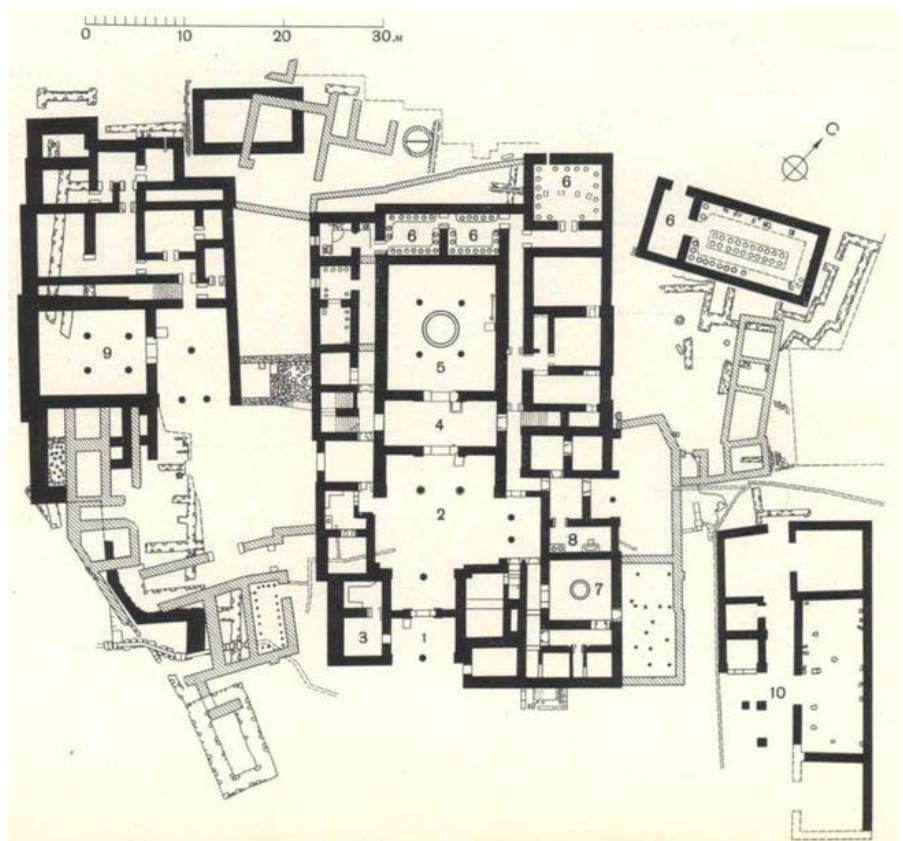

Рис. 4.7. План палацу в Пілосі. XIII ст. до н. е. 1. Пропілеї палацу. 2. Внутрішній двір. 3. Приміщення «архіву». 4. Продомос. 5. Великий мегарон. 6. Приміщення комор. 7. Малий мегарон. 8. Ванна кімната. 9. Центральна зала старої частини палацу.

10. Північно-східний комплекс
Джерело: Н. А. Сидорова. Искусство Эгейского мира (http://www.sno.pro1.ru/lib/sidorova_iskusstvo_egeiskogo_mira/5.htm).

Л. Кассона (L. Casson), Х. Філліпс (H. A. Phillips), С. Гордона (C. Gordon) та ін., виявило, що більшість фахівців із цього питання розглядають бібліотеки Стародавнього Близького Сходу радше як протобібліотеки, починаючи історію власне бібліотек з пізнішого періоду – із часу появи їх у Стародавній Греції, де виникло й саме слово «бібліотека» (bibliotheke – «бібліон» – книга, «теке» – сховище, вмістище). Як зазначають вітчизняні й зарубіжні дослідники, добре організовані масиви документів зберігалися в палацах Кносу, Мікен, Пілоса (див. рис. 4.7). Причому, за висновком О. Тюменєва, зібрання документів у Пілосі за своїм характером найменше являло собою власне палацовий господарський архів. Насамперед це був загальнодержавний архів, що зберігав документи, присвячені не організації та діяльності господарського управління палацового відомства, а обслуговуванню потреб загальнодержавного значення [289]. Палацовий архів Пілоса був першим архівом, знайденим на території материкової Греції. Він нараховував близько 1 тис. глиняних табличок, які добре збереглися завдяки тому, що потрапили в полум'я пожежі, яка зруйнувала палац.

З часом поряд з архівами в палацах правителів створювалися і великі палацові бібліотеки. Уже в VI ст. до н. е. відомі палацові бібліотеки були зібрані правителем острова Самоса Полікратом і правителем Афін Пісістратом. Останній зібрав багату бібліотеку, яку згодом передав місту, що послугувало створенню першої публічної бібліотеки в Афінах. Під час греко-перських війн бібліотека була вивезена до Персії, звідки майже 200 років по тому її повернув назад до Афін Селевк I Нікатор, який правив після смерті О. Македонського.

Рис. 4.8. Зображення руїн гімназії на грецькому острові Косі
Джерело: History of libraries (<http://eduscapes.com/history/ancient/100.htm>)

Функції публічних бібліотек у полісах Стародавньої Греції виконували також бібліотеки, що створювалися при гімназіях (див. рис. 4.8). Як звертає увагу Ж. Спун (J. C. Spoon), античні гімназії були своєрідним еквівалентом сучасних університетів, не лише створюючи умови для наукової роботи та навчання, а й підтримуючи функціонування бібліотеки, яка відповідала ідеї публічної [356]. Згодом нормою стало функціонування двох бібліотек – грецької та латинської. У 275 р. до н. е. за сприяння Птолемея Філадельфа в Афінах було засновано гімназію з одночасним наказом населенню збільшувати фонди її бібліотеки на 100 сувоїв на рік. Громадяни Коса (Cos) створили публічну бібліотеку в уже існуючій гімназії. Будівля бібліотеки і 100 сувоїв (близько 100 книг) були пожертвовані заможними громадянами Діоклом (Diocles) і його сином Аполлодором (Apollodorus). Решта громадян, як очікувалося, мали забезпечити надходження ще 150 сувоїв або 200 драхм. Отже, очевидна громадська підтримка як освітніх інститутів, так і бібліотек як інформаційної бази їхнього функціонування. Початок активного копіювання текстів у часи античності актуалізував питання достовірності їхніх копій. Бібліотека античності стає установою, яка не лише зберігає цінну для суспільства інформацію, не лише може зробити копію наявного в її фонді документа, а й гарантує **достовірність** тексту в цій копії. Практика надання гарантії достовірності тексту була започаткована бібліотекою Александрії, яка, як зазначає Л. Кассон (L. Casson), формувала свої фонди за принципом поєднання видання авторитетного, достовірного тексту, коментарів до нього й словника [325, р. 45].

Рис. 4.9. Бібліотека в Александрії, малюнок-реконструкція
Джерело: Alexandria Library
(<http://www.baltimoreegypt.org/Library.htm>)

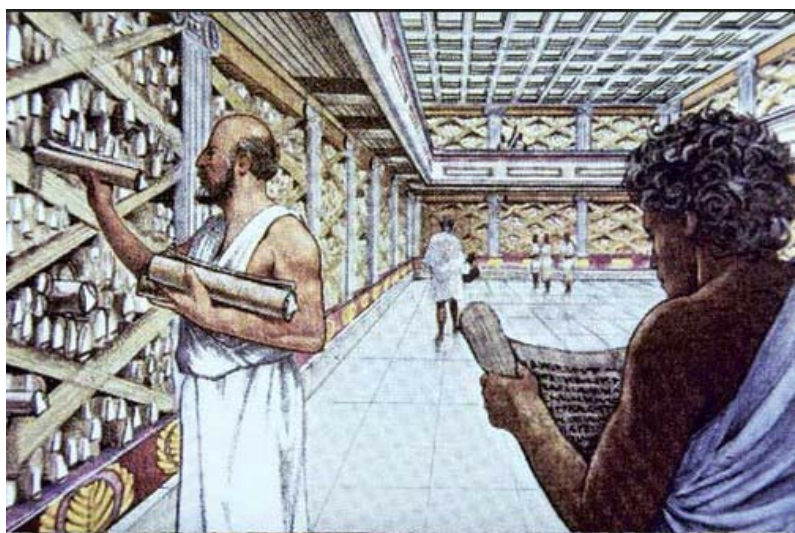

Рис. 4.10. Бібліотека в Александрії, малюнок-реконструкція
Джерело: Ancient Peoples
(<http://ancientpeoples.tumblr.com/post/26904153263/the-royal-library-of-alexandria-or-ancient>)

Позиціонування бібліотек як джерела достовірної інформації стало їхньою перевагою порівняно з іншими інформаційними інститутами в процесі функціонування у системі політичної комунікації. Більше того, сьогодні, беручи до уваги стрімке наповнення інформаційного простору в тому числі й неякісною інформацією, актуальність цього аспекту бібліотечної діяльності лише зростає, адже забезпечення достовірності в повідомленнях, що передаються опосередкованими каналами, дає змогу максимально мінімізувати можливі інформаційно-комунікативні шуми, якими супроводжується комунікативний процес, і таким чином підвищують його ефективність [87, с. 184]. Найвідоміша бібліотека античності була заснована на початку III ст. при Александрійському мусейоні в столиці держави Птолемеїв Єгипті доби еллінізму (див. рис. 4.9 – 4.11). Вона стала одним з головних наукових і культурних центрів античного світу. Так само, як і у випадку з бібліотеками країн Стародавнього Сходу, засновниками Александрійської бібліотеки виступили царі – Птолемеї, які намагалися придбати всі літературні твори, що тільки існували на той час.

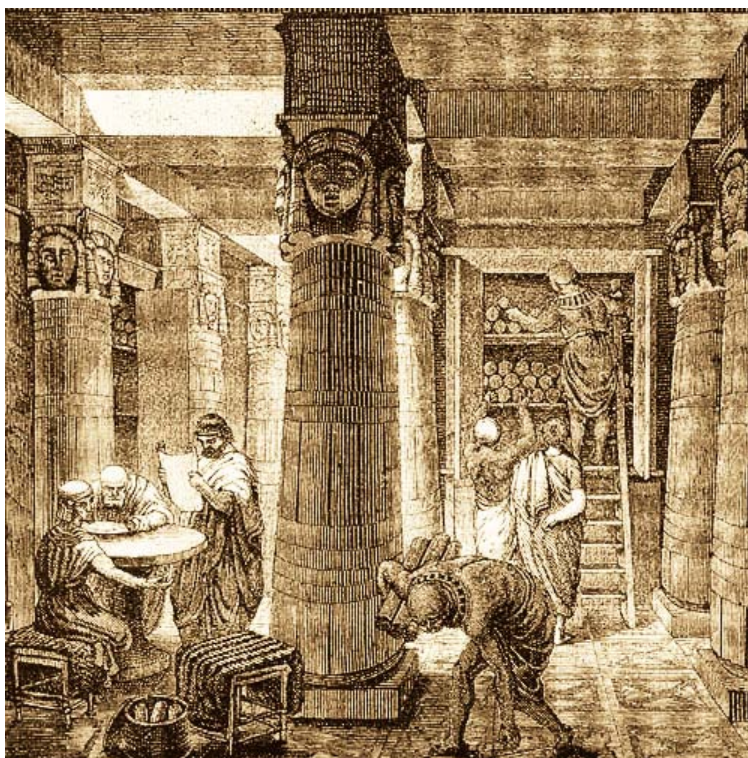

Рис. 4.11. Бібліотека в Александрії, малюнок-реконструкція
Джерело: Янтарная книга
(<http://amberbook.com.ua/places.php?id=7>)

Для бібліотеки було зведено спеціальну будівлю, яка містила як сховище, так і читальний зал, в одному з кращих районів Александрії. Тут було зібрано, за різними даними, від 400 до 700 тис. папірусових сувоїв, які були занесені до каталогу й повністю систематизовані [350].

Бібліотека в Александрії виступає вже не лише як книгозбірня, а і як науковий центр із продукування нової синтезованої інформації. Як звертає увагу Х. Філліпс, залучення до роботи в бібліотеці видатних учених було предметом спеціальної уваги Птолемеїв [350]. З цією метою вченим пропонувалося безкоштовне харчування, проживання, прислуга, звільнення від податків і пристойна зарплата – усе це за коштфонду Птолемея Сотера. Відзначаючи початок функціонування бібліотек як наукових центрів, що здатні виробляти наукову інформацію, варто уточнити, що в Александрійській бібліотеці наукова діяльність не була безпосередньо орієнтована на задоволення управлінських потреб.

При цьому в Александрійській бібліотеці вперше в історії книги було складено каталог, у якому можна було знайти відомості про кожний твір, що в ній зберігався. Як звертають увагу дослідники, в Александрійській бібліотеці виникла принципово

нова наука: класифікація – розподіл сотень тисяч різних згадувань за розділами й складання каталогу з позначенням автора й назви кожної книги [24; 324, р. 10–13].

Тривалий час заснування Александрійської бібліотеки розглядалося дослідниками в контексті розвитку науково-освітньої сфери. Утім, у середині ХХ ст. бельгійський історик і бібліотекознавець Г. Флейшхауер (H. J. De Vleeschauer) висунув теорію, яка обґрунтовувала створення Александрійської бібліотеки в контексті політики й соціально-культурного експерименту О. Македонського. З цієї позиції бібліотека в Александрії набувала значення в підтримці політичної влади, подібно до протобібліотек Стародавнього Близького Сходу [358]. Як підсумовує С. Бейлс, бібліотека стала своєрідним символом політико-культурної парадигми О. Македонського. За словами дослідника, східний адміністративний інструмент був адаптований для потреб еллінізації [321, р. 111]. Учений звертає увагу на те, що філософські інституції Стародавньої Греції відрізнялися досить скромними масштабами діяльності та їхні бібліотеки відображали це, наприклад бібліотека Аристотеля налічувала приблизно 1 тис. сувоїв.

Ці філософські школи були консервативними й політично обмеженими. Натомість масивні східні протобібліотеки з тисячами табличок відповідали амбіціям македонських загарбників. Здатність протобібліотек задовольняти інформаційні потреби великої бюрократії зі складною структурою відповідала македонському адміністративному стилю: стилю, що обертався навколо царювання й національної політики. Можливості власне «давньогрецьких» політиків були обмежені інтересами й потребами полісів, міст-держав, елліністичні ж держави охоплювали значні території та різні народи, керування якими потребувало, відповідно, організованої інформаційної установи.

Александрійська бібліотека, на відміну від бібліотек Стародавньої Греції, була масивною, добре організованою, підтримувалася державою, мала синкретичний характер. Це були вже чітко виражені елліністичні характеристики, які відображали комбінацію македонської пихи й східного гігантизму [321, р. 113–114].

Що стосується функціонування давньоримських бібліотек, то, за даними Ж. Спун (J. C. Spoon), читачі давньоримських бібліотек – поети, учені, чиновники, знатні й багаті громадяни – уже могли брати рукописи додому [356] (рис. 4.12). Бібліотеки мали у своєму розпорядженні каталоги. Склалися посібники з комплектування: «Про придбання і відбір книг», «Які книги гідні придбання». У Римі вже засновувалися й спеціальні бібліотеки, що містили рукописи з однієї галузі знання

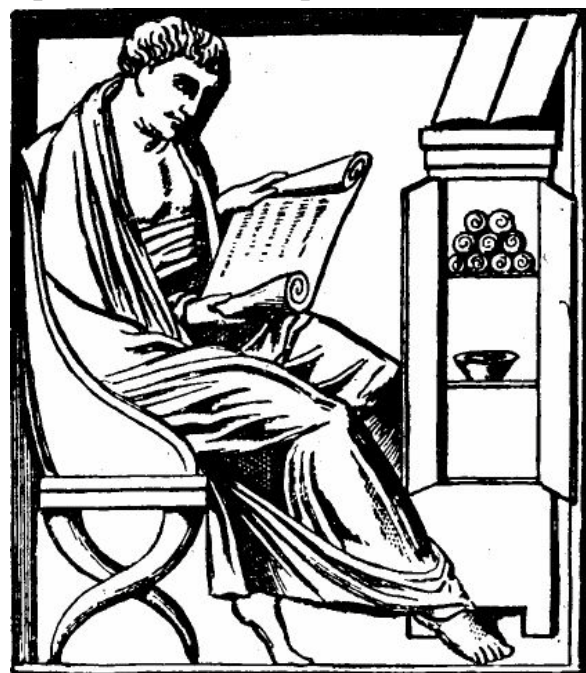

Рис. 4.12. Читач біля книжної шафи з пюпітром. Барельєф на саркофазі римської доби

Джерело: Библиотека nnre.ru
(http://www.nnre.ru/istorija/v_mire_antichnyh_svitkov/p10.php)

(наприклад, граматичні трактати).

Зазначимо, що на функціонуванні давньоримських бібліотек позначився вплив специфічного політичного устрою римської держави і відповідно до нього оформленої системи політичної комунікації. Доба античності, з її підвищеною увагою до людини, досвідом демократичного правління і феноменом вільного громадянина, надає приклади нових, порівняно з країнами Стародавнього Близького Сходу, видів політичної комунікації поряд з уже існуючими й приводить до помітної трансформації безпосередньо системи політичної комунікації. При цьому політична система Стародавнього Риму часів республіки обумовила ускладнення системи політичної комунікації за рахунок поєднання елементів систем країн Стародавнього Близького Сходу та Античної Греції. За висновком автора, тут можна виокремити висхідні й низхідні напрями політичної комунікації та горизонтальну комунікацію на рівні діяльності коміцій, на відповідних рівнях магістратів і сенату [62, с. 110].

У цьому контексті, на відміну від більшості бібліотек Стародавнього Сходу, які все ж таки залишалися зібраннями інформації, орієнтованими насамперед на вузьке коло правлячої еліти, римські бібліотеки, під впливом демократичних традицій у часи пізньої Римської республіки відкриваються для потреб більш широкого кола громадян.

Як зазначає у своїй книзі «Бібліотеки Античного Світу» Л. Кассон, у Римі доступ до інформації для всіх громадян починається близько 30 р. до н. е. – з відкриттям першої публічної бібліотеки, ідея заснування якої як зібрання для публіки грецьких і латинських текстів належить ще Юлію Цезарю, хоча й була реалізована вже після його смерті [325, р. 79]. На сьогодні більшість дослідників погоджується з тим, що перша публічна бібліотека в Римі була заснована Полліоном у храмі Свободи в 39 р. до н. е. Розширення аудиторії для бібліотечного обслуговування в часи римської республіки може слугувати опосередкованим підтвердженням того, що інформація, що зберігалася в бібліотеках, була затребуваною в процесі управління за принципом «чия влада – того й знання».

Ж. Спун відзначає функціонування в Стародавньому Римі за часів правління імператора Костянтина 28 публічних бібліотек [356]. Такі бібліотеки мали спеціальний штат обслуговуючого персоналу. На чолі кожної бібліотеки стояв прокуратор – широко освічена людина, наділена відповідними державними повноваженнями. У підпорядкуванні прокураторів перебували державні раби, які мали слідкувати за збереженням фондів і порядком у бібліотечних приміщеннях, а також переписувати старі рукописи. Крім того, враховуючи традиції римського права та функціонування в цьому контексті шкіл права, дослідниця звертає увагу й на створення в Стародавньому Римі спеціалізованих правових бібліотек.

Незважаючи на те що значна частина потреб читачів того часу в книзі задовольнялася за допомогою публічних бібліотек, бібліотеки Стародавньої Греції й Риму хоча й називалися такими, були доступними все ж таки вузькому колу священнослужителів, освічених рабовласників, літераторів і вчених. Як припускає Д. Філден (J. Fielden), цілком можливо, що громадськість допускалася на публічні читання творів, утім навряд чи пересічні громадяни мали змогу брати книги додому.

На стіні однієї бібліотеки в Афінах було знайдено напис, що проголошував, що жодна книга не повинна виноситися, оскільки з приводу цього дали клятву [332]. Лише привілейована меншість – імператор і вищі посадові особи імперії – дійсно могла брати книги з бібліотеки. При цьому привертає увагу зауваження К. Дікс (К. Т. Dix) стосовно того, що оскільки, наприклад, Август використовував «публічну» Палатинську бібліотеку як форум, то навряд чи в такі дні мешканцям міста було дозволено вільно приходити в бібліотеку, брати й читати книги [330, р. 287]. Це зауваження, крім аргументу на користь відсутності загального доступу до бібліотечних фондів в античні часи, дає підстави й для іншого висновку: бібліотеки стають майданчиком для обговорення актуальних питань суспільного розвитку, місцем перетину комунікаційних потоків.

З переходом Риму від республіки до імперії спостерігається ускладнення політико-комунікаційної взаємодії. Приєднання нових територій збільшило відстані, які мали долати повідомлення, що призвело до зниження оперативності та ефективності комунікації. У складі держави тепер перебували люди різних вірувань, традицій (у тому числі й політичних), психотипів, які до того ж розмовляли різними мовами. Втрата системою комунікації ефективності негативно позначилася й на життєздатності політичної системи, що проявилось в занепаді Римської імперії.

Політичні перевороти й переслідування, боротьба за владу, що точилася в Римській імперії останні століття її існування не сприяли збереженню бібліотек і тих текстів, що зберігалися в них. Багато бібліотек було конфісковано або знищено, коли їхні власники ставали опонентами діючої влади. Зокрема, Ж. Спун звертає увагу на те, що давньоримський диктатор Сулла (138–78 рр. до н. е.) (рис. 4.13) отримав бібліотеку Апеллікона, послідовника Аристотеля, у якій зберігалися твори видатного філософа, у 84 р. до н. е. як військовий приз. На її думку, цілком імовірно, що таке захоплення бібліотеки мало відіграти функцію певного політичного сигналу для запобігання опору – «опирайтеся і втрачте свою бібліотеку», оскільки, як відомо, Аристотель (рис. 4.14) був активним противником поширення Римської експансії [356].

По суті, бібліотека як книгозбірня, сховище сукупності певних знань розглядалася як інструмент боротьби за уми людей. У цьому контексті дослідниця

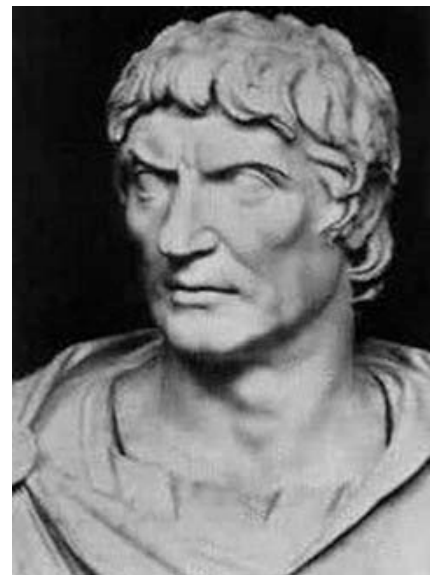

Рис. 4.13. Луцій Корнелій Сулла (138–78 рр. до н. е.)
Джерело: Командиры и полководцы
(<http://kommandir.info/vehi-istorii/polkovodtscy-so-vsego-mira/sulla-lutscii-kornelii.html>)

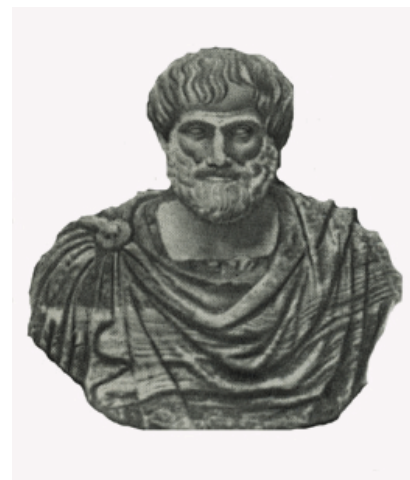

Рис. 4.14. Аристотель (384–322 рр. до н. е.)
Джерело: Философия Давней Греции
(<http://antgreece.narod.ru/filosofiadrevneigrecii.html>)

наголошує на тому, що на початку 303 р. Діоклетіан зруйнував більшість християнських бібліотек, створених протягом III ст. Він руйнував церкви й спалював священні книги. Як підсумовує Ж. Спун, «в останні години Римської епохи широкий обсяг знань, що містився у книжках, став заручником соціально-політичних зрушень. Ми зазнали великих втрат унаслідок агресивних дій в ім'я Бога або Держави» [356]. Короткий огляд історії втрат духовних надбань людства з політичних причин наводить Ю. Столяров [276]. Серед прикладів публічне спалення китайським імператором Цинь Ши Хуан Ді у 213 р. усього написаного до його часу з історії Китаю з метою повного переписування історії з тим, щоб представити Циня як першого імператора; спалення в XI ст. за наказом шведського короля Олафа унікальних рунічних книжок, у яких у містичній формі було викладено праісторію європейських народів; спалення Імператорської бібліотеки в Константинополі в 477 р. (серед втрат «Іліада» Гомера, написана на 12-футовій зміїній шкірі); спалення в 1170 р. іновірцями 10 тис. армянських рукописних книг; драматична доля першої руської бібліотеки, створеної Ярославом Мудрим (XI ст.), яка була знищена внаслідок феодалних уособиць, і багато ін.

Прагнення знищити не лише політичного опонента, а і його бібліотеку з усією інформацією, яка в ній збиралася й зберігалася, говорить про впливову роль бібліотек у поширенні політичних ідей, цінностей та ідеалів, їхнє значення в політичній боротьбі. При цьому під кінець Римської імперії, у IV ст., з розбалансуванням системи керування державою і наближенням її краху роль бібліотек у суспільстві істотно знижується. Як зазначає А. Марцеллін, бібліотеки замкнені навечно як гробниці, а громадяни Риму надають перевагу розвагам, а не навчанню [173].

Останньою з великих античних бібліотек вважається Імператорська бібліотека в Константинополі.

Руйнація в 476 р. Західної Римської імперії знаменує собою розпад політичної системи і сформованого протягом століть внутрішньополітичного й зовнішньополітичного життя народів величезного регіону, завершення епохи античності й періоду Стародавнього світу та початок раннього Середньовіччя.

Непохитні протягом століть соціально-економічні й державно-політичні структури втратили свою колишню стійкість. Руйнування центр-периферійних відносин, яке відбулося внаслідок розпаду імперії, виступило в Середземноморському регіоні частиною процесу переходу до структур феодалізму.

Виникнення особливих рис нових політичних відносин і формування специфіки політичної системи, що створювалася на руїнах попередньої, відбувалися під впливом таких факторів:

1. Розпад Західної Римської імперії призвів до руйнації єдиного керівного центру, єдиного центру влади, отже, можна говорити про втрату єдиного організуючого політичного начала, єдиної політичної еліти, єдиної системи політичної комунікації. На руїнах колишньої імперії починають створюватися одне за одним варварські королівства, у кожному з яких оформлюється власна керівна верхівка, починають поширюватися власні політичні ідеї, традиції. Утім, спільний античний фундамент і приблизно однаковий рівень суспільного розвитку обумовили наявність

спільних рис як політичних систем, так і систем політичної комунікації, що склалися в межах нових держав.

2. Протистояння варварським королівствам Візантійської імперії – наступниці Стародавнього Риму, яка успадкувала від останнього й систему методів політичної комунікації.

3. Велике переселення народів не завершилося з падінням Західної Римської імперії й утворенням варварських королівств. Міграційні потоки захопили германців, слов'ян, кельтів, угро-фінські народи, кочові племена Азії та призвели до різких змін етнічної карти Європи. Переміщення великих мас людей, окремі вторгнення іноетнічних груп вплинули на трансформацію соціально-економічних і політичних структур пізньої античності, порушуючи перебіг господарського життя нових політичних утворень, служили перешкодою політичній консолідації суспільства. Занепад міст, що відбувався одночасно, скорочення торгівлі, панування натурального господарства стали додатковими чинниками ослаблення державності у VI–XI ст., легкого створення і так само легкого зникнення цілих середньовічних імперій.

Зі значною долею впевненості можна стверджувати, що за межами Візантії європейський регіон протягом усього раннього Середньовіччя перебував переважно в стані стійкої нестабільності або «війни всіх проти всіх».

4. Утвердження серед суб'єктів політики такої сили, як церква. В умовах руйнування Західної Римської імперії і створення ряду варварських королівств церква, по суті, виявилася єдиною централізованою структурою, що охоплювала різні народи й різні держави, виступаючи в ролі наддержавної організації. На відміну від інших світових релігій – буддизму й згодом ісламу – християнство, передусім західне, сформувало розгалужену й консолідовану організаційну структуру, здатну впливати на політичні відносини і владу, а в період своєї найвищої могутності – реально претендувати на верховенство в політичному житті Європи.

Умови, що склалися в Європі протягом раннього Середньовіччя в V–XI ст., визначили особливості політичної комунікації того часу, однією з яких було збереження значення латинської мови як засобу комунікації (особливо на державному й міжнародному рівнях, не говорячи вже про церковне середовище).

Як зазначають Н. Ревак і В. Сулим, Карл Великий (742–814), імператор Франкської держави, наприкінці VIII – на початку IX ст. виступив ініціатором реформи, спрямованої на уніфікацію вимови писемної латини, щоб наблизити її до втраченого класичного канону. Саме ця «каролінгська» латина на багато сторіч перетворилася на універсальний засіб міжнародного спілкування, офіційно-ділового, наукового, літературного й церковного обігу в Західній Європі [233].

Що стосується загального рівня розвитку політичної комунікації, то з цього погляду період раннього Середньовіччя характерний майже повним згасанням видів комунікації, що виділилися в античності, та їхніх окремих функцій. Унаслідок соціально-економічної та політичної кризи, що відчувалася на зламі епох більшістю регіонів Західної Європи, до певної міри вгасає все різноманіття комунікативних потоків.

Можна погодитися з висновком Е. Альохіна стосовно того, що централізована система комунікації поступово трансформується в систему корпоративної комунікації груп та індивідів (за винятком папської комунікації, що зберігає централізований характер) [4]. Державна комунікаційна вертикаль зберігається, але далеко не завжди є ефективним каналом передачі інформації та необхідних значень навіть у середовищі управлінської еліти. При цьому основна маса населення ранньосередньовічної Європи, на відміну від римських громадян, була фактично виключена з політичного життя.

У європейському ранньому Середньовіччі на тлі політичної роздробленості, послаблення центральної влади й процесу дезурбанізації лише церква зберігала свою організаційну структуру й посилювала свій вплив. Церква в середні віки, особливо в ранньому Середньовіччі, підпорядкувала собі політику, мораль, науку, освіту й мистецтво. Політична функція церкви полягала у створенні державної ідеології та ув'язуванні її з основами християнської віри.

Оскільки світогляд людини того часу був теологічним, то, укладаючи союз із церквою, влада одержувала важливий канал політичної комунікації: у проповідях священнослужителів ідеологічно обґрунтовувалося те або інше рішення монарха, здійснювалися заклики підкорятися правителю, підтримувати його, битися на його стороні. Підтримка з боку світської влади в ранньому Середньовіччі сприяла поступовому зміцненню позицій папства, політичний вплив якого поширювався на всю Європу. Демонстрацією та механізмом поширення свого політичного впливу для церкви стала широковикористовувана система покарань (у тому числі, інколи навіть у першу чергу, проти правителів): «відлучення», що ставило людину поза церквою, «анафема» – урочисте публічне накладання прокляття, «інтердикт» – заборона відправляти культ на певній території тощо (рис. 4.15). Певні політичні смисли були закладені в Біблії і поширювалися разом з нею.

Рис. 4.16. Середньовічна «закута» бібліотека, Хервордський кафедральний собор
Джерело: Peregrinations
(<http://peregrinations.kenyon.edu/vol2-1/misc.html>)

Рис. 4.15. Генріх IV і Григорій VII у Каноссі в 1077 р., картина К. Еммануеля
Джерело: Wikimedia Commons
(<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Canossa-three.jpg?uselang=ru>)

Таким чином, через становище церкви як офіційного державного інтерпретатора етичних і релігійних питань люди одержали певні підстави для

критики світських правителів, що в результаті сприяло певній демократизації свідомості і виявилось важливим для поширення згодом у Європі ідей свободи.

Вказані особливості економічного та суспільно-політичного розвитку європейських країн раннього Середньовіччя позначилися й на функціонуванні в системі політичної комунікації бібліотек. У контексті занепаду міського життя, політичної роздробленості, відсутності міцної вертикалі державної влади, з одного боку, і посилення позицій церкви як єдиної на той час у Європі централізованої організаційної структури, яка до того ж претендувала на статус наддержавної та пан'європейської, з іншого – закономірною і показовою стала переорієнтація інституту бібліотеки на задоволення інформаційно-комунікаційних потреб саме церкви: забезпечення бібліотеками збереження та передачі в процесі комунікаційної взаємодії тих політико-релігійних смислів, що сприяли збереженню церквою свого панівного статусу й політичного впливу.

Публічні та великі державні бібліотеки, відомі країнам Стародавнього світу, зникають, натомість у ранньосередньовічній Європі набули поширення бібліотеки монастирів, церков, монастирських шкіл (див. рис. 4.16). Красномовним є латинське прислів'я: *Clastrum sine armarie est quasi castrum sine armamentaria* («Монастир без бібліотеки як замок без зброї» [327]. У 529 р. святим Бенедиктом Нурсійським (рис. 4.17) було засновано монастир у Монтекассіно (Montecassino або, як зустрічається, Monte Cassino) (див. рис. 4.18, 4.19) і розроблено статут, за яким мали жити ченці.

Примітно, що читання книг входило до чернечих обов'язків. Зокрема, у ст. 42 статуту бенедиктинців зазначено про щоденне читання увечері «Конференції» Кассіана або інших повчальних книжок

Рис. 4.17. Фра Анджелико, Св. Бенедикт Нурсійський, фрагмент фрески монастиря Св. Марка, Флоренція
Джерело: Wikimedia Commons (http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fra_Angelico_031.jpg?uselang=ru)

Рис. 4.18. Абатство Монтекассіно, найбільший монастир у Західній Європі
Джерело: Храм Апостола Андрея в Неаполі (http://www.santandrea.ru/2008_12/monastyr-prepodobnogo-venedikta-nursijskogo-v-montekassino/)

[354], а за ст. 38 навіть під час трапези мало відбуватися читання вголос [354].

Бібліотека монастиря в Монтекассіно – одна з найбільших і найвідоміших монастирських бібліотек Середньовіччя, утім, як зазначає Б. Володін, найчастіше монастирська бібліотека періоду раннього Середньовіччя була явищем досить скромним (особливо порівняно з бібліотекою античною) – книги нерідко вміщувалися в одній скрині [37, с. 25].

При бібліотеках бенедиктинці влаштовували скрипторії (рис. 4.20) для переписування книжок для потреб інших монастирів і церковних установ, що сприяло налагодженню міжбібліотечної комунікації [343].

Орієнтація монастирських і церковних бібліотек на інформаційне забезпечення політико-ідеологічного панування церкви визначила підходи до комплектування їхніх фондів, які формувалися переважно під впливом політико-релігійних міркувань і склалися з богослужбних текстів. Міські кафедральні собори зберігали й копіювали у своїх бібліотеках списки Біблії, патристичну й літургічну літературу (див. рис. 4.21). Копіювання та поширення релігійних текстів стало проявом реалізації бібліотеками інформаційної функції, розвиток якої в підсумку спричинив вихід бібліотеки за межі функціонування виключно як каналу політичної комунікації. Налагодження інформаційного виробництва в бібліотеці створювало підґрунтя для початку її функціонування як суб'єкта політичної

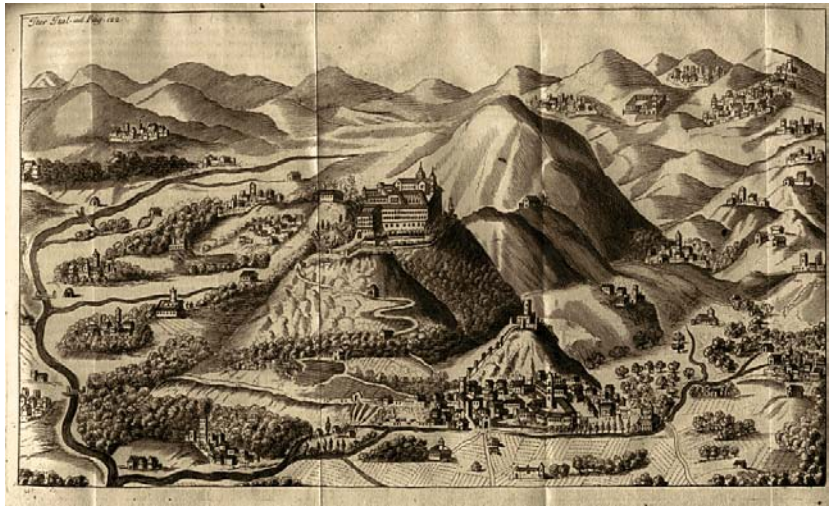
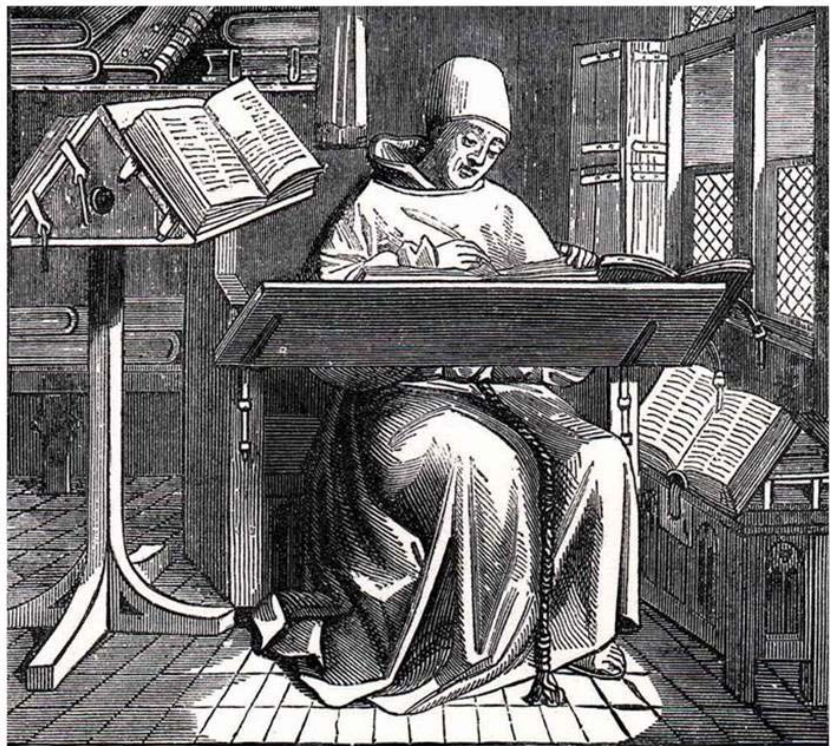

Рис. 4.19. Зображення на гравюрі відтворює можливий вигляд монастиря в Монтекассіно у 1685 р.
Джерело: Saints Will Arise
(<http://saintsshallarise.blogspot.com/2011/03/novena-to-st-benedict-day-7-monte.html>)

SCRIPTORIUM MONK AT WORK. (From Lacroix.)

Рис. 4.20. Чернець-переписувач за роботою
Джерело: Wikimedia Commons
(<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Scriptorium-monk-at-work.jpg>)

комунікації.

Утім, для початку такого функціонування був необхідний перехід від виробництва й розповсюдження копій до створення нової інформаційної продукції, вироблення синтезованої інформації.

В епоху Середньовіччя в контексті посилення позицій церкви відбувається заснування однієї з найбагатших бібліотек сучасності – Ватиканської апостольської бібліотеки (рис. 4.22). Як ідеться на офіційному сайті бібліотеки (<http://www.vaticanlibrary.va>), її історія розпочинається ще в IV ст. із заснування в Латеранському палаці бібліотеки-архіву. Декілька разів бібліотека руйнувалася завойовниками й зазнавала втрат. Заснування її сучасної колекції припадає на 1478 р. Причому, як звертає увагу Ю. Столяров, заснована ще в XV ст., бібліотека Ватикану з тих пір і до сьогодні вважає своєю функцією (вона закріплена в буллі Папи Римського Сикста IV) служити католицькій церкві й поширювати її вплив у світі [279].

Рис. 4.21. Св. Бернар Клервоський.
Мініатюра XII ст.

Джерело: SHERWOOD-таверна.

Литературно-исторический форум

(<http://i021.radikal.ru/0904/f0/5ba4bcd4900f.jpg>)

Рис. 4.22. Ватиканська апостольська бібліотека

Джерело: Википедія (<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Salone-sistino.jpg>)

Рис. 4.23. Рафаель Санті.
Портрет папи Лева Х
з його кузенами кардиналами
Джуліо ді Медічі й
Луїджі ді Россі.

Галерея Уффіці, Флоренція
Джерело: Wikimedia Commons
([http://commons.wikimedia.org/wiki/
File:Raffaell_040.jpg?uselang=ru](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Raffaell_040.jpg?uselang=ru))

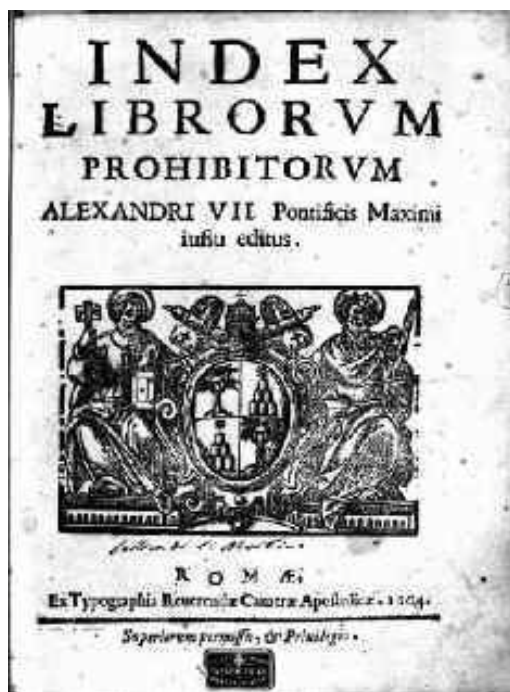

Рис. 4.24. «Index librorum
prohibitorum» – «Список
заборонених книг», 1664 р.

За наказом папи Льва Х (див. рис. 4.23) його посланці вирушили на пошуки манускриптів по всій Європі. У своїх листах папа писав, що найбільшим обов'язком для себе він вважає збільшення кількості копій античних авторів для того, щоб під час його понтифікату латинізм міг заново розквітнути. Таким чином, збирання і збереження в бібліотеці Ватикану писемної спадщини античності мало виконати політичне завдання – сприяти екстраполяції величі античного Риму на Рим католицький. Заснуванню бібліотек церква надавала виняткового значення. У цьому контексті покажемо відоме висловлювання Ф. Аквінського, що справжня скарбниця монастиря – бібліотека. Без неї він усе одно, що кухня без казана, стіл без страв, колодязь без води, річка без риби, плащ без іншого одягу, сад без квітів, гаманець без грошей, лоза без винограду, суд без вартових... [237, с. 27].

Водночас церква пильнувала, щоб язичницькі та єретичні твори не проникали за стіни монастирів. Ще в 325 р. був уперше прийнятий відомий «Індекс» (Index librorum prohibitorum, «Список заборонених книг») – юридичний документ, у якому єретичні книги піддавалися анафемі (рис. 4.24). Перший друкований список заборонених книг був опублікований у 1559 р. (примітно, що опубліковане папою Павлом IV у 1948 р. 32-ге видання списку містило 4 тис. назв. «Індекс» було скасовано в 1966 р.). У різний час до списку входили твори таких авторів, як Л. Валла, Е. Роттердамський, Л. Стерн, Вольтер, Д. Дефо, Дж. Бруно, Коперник, О. де Бальзак, Сартр та ін. Повний список авторів, що потрапили в «Список заборонених книг», наводиться в книзі Х. Мартінеса де Буханда (J. Martinez de Buñanda) Index librorum prohibitorum, 1600–1966 (Женева, 2002). Майже всі відомі західні філософи були включені в список, у тому числі й віруючі, як, наприклад, Декарт, Кант, Берклі. Деякі атеїсти, наприклад Шопенгауер і Ніцше, не були включені до списку на підставі загального правила, що будь-які роботи, що критикують або засуджують будь-який елемент католицької віри, заборонені за фактом. Церква практикувала публічні спалювання «шкідливих» книг,

а також їхніх авторів, переписувачів, розповсюджувачів і власників (див. рис. 4.25). Зміцнення центральної влади й супроводжуючий цей процес розвиток міст спричинили трансформацію системи середньовічних бібліотек, розширення їхнього видового різноманіття – з'являються університетські, приватні й королівські бібліотеки. Помітне місце серед бібліотек епохи Середньовіччя займали князівські й королівські бібліотеки. На вітчизняних теренах такою бібліотекою стала заснована в 1037 р. князем Ярославом Мудрим бібліотека, яка була в Софійському соборі (див. рис. 4.26, 4.27). Фонд бібліотеки складався переважно з релігійної літератури – це відображало прагнення київського князя підтримати поширення християнства на Русі й зміцнити позиції церкви як інструменту укріплення центральної влади. Отже, у бібліотеці зберігалися житія святих, євангельські та апостольські повчання тощо. Крім того, частину фонду становили тексти світського характеру – історичні хроніки, філософські твори, юридичні трактати.

Рис. 4.25. Спалення книжок інквізитором
Джерело: Devorateur (<http://devorateur.wordpress.com/tag/necronomicon/>)

Рис. 4.26. Софійський собор у Києві.
Джерело: Національний історико-культурний заповідник «Софія Київська» (http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/istoriya_sofiivskogo_soboru.shtml)

Рис. 4.27. Ярослав Мудрий
із Руською правдою
Джерело: Вікіпедія
(http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Bilibin_yaroslav.jpg)

Цілком імовірно, що у фонді бібліотеки Софійського собору зберігалися й важливі державні документи, створені в Київській Русі, – перша збірка законів «Руська правда», «Церковний статут», перші вітчизняні літописи й оригінальні твори, наприклад «Слово про закон і благодать» Іларіона та ін. Н. Солонська, називаючи бібліотеку Ярослава Мудрого «першою державною книгозбірнею на наших землях», метою і завданнями її діяльності визначає піднесення авторитету держави у світі, поширення й закріплення християнства в Київській Русі, зміцнення великокнязівської та верховної київської влади за рахунок цього, поширення грамотності, державне будівництво [263, с. 16]. Привертає увагу, що з перелічених п'яти позицій чотири мають політичний характер.

Утім, стосовно палацових бібліотек слушним виглядає висновок П. Карштедта, згідно з яким навряд чи можна їх розглядати як державні, радше як приватні [131]. Як аргумент дослідник наводить факт розділення, а згодом і розрізнення в процесі наслідування відомої палацової бібліотеки Карла Великого. Доля бібліотеки говорить на користь її приватного, особистого характеру, незважаючи на те що бібліотеці відводилася важлива політична функція – поширення єдиного – релігійного духу в імперії. Значною мірою на такий стан справ вплинув і персоніфікований характер політичної влади, за якого у свідомості носія влади не передбачалося розрізнення публічної та приватної сфери. Як наголошує П. Карштедт, Карл Великий міг розпоряджатися бібліотекою так само вільно, як Людовик Святий Францією XIII ст.: за жодних умов не можна вважати, що у свідомості заповідача (Карла Великого. – Авт.) передбачалося щось подібне до розділення публічної та приватної сфери, розділення, яке ніби проходило по самій його особистості, відокремлюючи імператорську велич від приватної особи. Саме це уявлення абсолютно немислимо для всього періоду Середньовіччя. Хоча воно й з'явилося в пізнішій вченій правовій літературі в Б. де Убальдіса, але ніколи не проникало в загальну свідомість, особливо у світ уявлень політично діючого суб'єкта, а тим самим і не набуло соціальної реальності.

Середньовіччю це розділення знайома так само мало, як і звичне для нас розділення приватного й публічного права [131]. Для порівняння: у Візантії, де політична система зберігала державні традиції імператорського Риму, знаменита імператорська бібліотека, створена в IV ст. імператором Константином I Великим, підтримувалася й поповнювалася його нащадками і під кінець V ст. налічувала близько 120 тис. книг [237, с. 20].

Рис. 4.28. Королівська бібліотека Бельгії
(Альбертіна). Сучасний вигляд

Джерело: Turinfo.ru (<http://www.turinfo.ru/attractions/korolevskaya-biblioteka-belgii/>)

Політичні відносини європейського середньовіччя були системою персоніфікованих відносин панування, які вибудовувалися з ієрархії розподілу авторитету й підпорядкування. Політична влада невід’ємно пов’язувалася із суб’єктом – її носієм і не усвідомлювалася окремо від нього. Така влада належала суб’єкту особисто й особисто – приватноправовим способом – успадковувалася. Отже, говорити про абстрактну «державну владу» в ті часи не доводиться. Лише століття по тому феодальна система, що ґрунтувалася на персональних відносинах, трансформувалася: було регламентовано діяльність органів влади, оформлено професійне чиновництво. Європа середніх віків не знала держави в сучасному розумінні, а отже, визначати палацові бібліотеки того часу як державні було б перебільшенням. Їхньому статусу більше відповідає визначення «королівські» або «князівські».

Багато королівських бібліотек згодом увійшло до складу бібліотек національних, і пам’ять про це збереглася в назвах – Королівська бібліотека в Копенгагені, Королівська бібліотека Швеції, Королівська бібліотека ім. Альберта I в Брюсселі (див. рис. 4.28–4.30).

Про те, що фонди королівських, князівських, а згодом державних бібліотек розглядалися як інформаційна база управлінської діяльності, опосередковано доводять наведені Ю. Столяровим факти спроб несанкціонованого заволодіння бібліотечними книгами як частина розвідувальної діяльності [276]. Для Росії такі дані відносяться до XVI ст.

Як зазначає дослідник, книжкові колекції, особливо привілейовані сховища, служили предметом таємних, не завжди чесних намірів з боку європейських урядів.

Рис. 4.29. Королівська бібліотека Швеції. Сучасний вигляд
Джерело: Wikipedia (http://en.wikipedia.org/wiki/File:National_library_of_sweden.jpg)

Рис. 4.30. Королівська бібліотека Данії. Сучасний вигляд
Джерело: Вікіпедія
(http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Den_Sorte_Diamant_1.jpg#filelinks)

Аж до винаходу друкарства в бібліотеках зберігалися, найчастіше під замком, різного роду опису, донесення, промови, протоколи, таблиці, статейні списки (посольські звіти), куранти (відомості, газетні зведення), креслення (мапи, плани), важливі матеріали, що характеризують політико-адміністративну, дипломатичну, господарсько-економічну, військову діяльність російського уряду й місцевих органів

управління. Основна риса цих матеріалів, на відміну від сюжетних, літературно закінчених творів, незважаючи на зовнішній вигляд, – службове, офіційне призначення. Звідси випливає часто секретність користування.

Таємні відомості становили предмет особливого інтересу та уваги з боку іноземних емісарів, негоціантів, дипломатів.

Посилаючись на історика бібліотек М. Слуховського, Ю. Столяров повідомляє такі факти. У другій половині XVI ст. товмач шведської служби А. Миколаєв виявляв надмірну допитливість щодо російських історичних матеріалів. Справа дійшла до дипломатичних демаршів. «Свейські» (шведський) король Іоанн III, стурбований одного разу затримкою в Москві своїх перекладачів, у тому числі А. Миколаєва, отримав щодо цього від Івана IV Грозного пояснення. Воно було направлене разом з випущеним з Росії А. Миколаєвим і датоване 11 серпня 1574 р. Іван Грозний з незадоволенням пояснював королю: «А Оврама товмача затримали есмя по тому, як приїхав Аврам з нашою грамотою в Орешек, яку грамоту послали есмя до тебе, і в Оврама твого товмача вийняли книги про наші великі справи і багато наших родословці й інших наших багато справ повиймали у нього, а Аврам, живучі в нашій державі, ті наші великі справи крав лазучеством». Отже, А. Миколаєв (можливо, виконуючи дане йому тонке доручення, а може, з власної ініціативи) скопіював або роздобув у Росії деякі царські, тобто, за тодішнім поняттям, державні книги або зробив виписки з них. За це його було затримано на кордоні, обшукано, повернено назад і звинувачено в таємному «лазучестві». Цікавитися царським родоводом в очах московського уряду було все одно, що займатися шпигунством. За це товмач заслуговував на смертну кару, але Іван Грозний ставив собі в заслугу, що з великодушності зберіг йому життя.

До того ж часу належить випадок з англійським комерсантом Дж. Горсеєм, який протягом 20 років проживав у Москві. Він зізнавався, що читав їх [руських] літописи, які були написані й трималися в таємниці головним сановником країни, князем І. Мстиславським, який, з прихильності до нього, повідомив йому багато таємниць, що були в записках і судових справах останніх 60 років щодо положення, природи та керування цією державою [276].

З розвитком феодального економічного ладу поступово відроджується торгівля і міське життя, специфічні адміністративні й культурні функції міст. На відміну від міст античності, у середньовічних містах поступово утворюються структури громадянського суспільства, а точкою опору нового суспільства стає незаангажований авторитетами та ієрархічною підлеглистю, автономний від тиску громадянин творець солідаристського простору міського самоврядування, здатний у взаємодії реалізовувати ідеали справжнього досконалого буття у вимірі права і власності.

Найбільш розвинуту правову систему тривалий час мали італійські міста. Американський дослідник Італії Р. Патнем (R. D. Putnam) переконливо доводить, що характерною особливістю італійського суспільства, яка позитивно відрізняла його від інших регіонів Європи, була спроможність громадян брати активну участь у створенні законів і прийнятті рішень, безпосередньо пов'язаних з їхнім життям [208, с. 152].

Активізація міського життя приводить до відродження у XV–XVI ст. публічної

бібліотеки. Дослідники звертають увагу на те, що принципи функціонування публічної бібліотеки тих часів істотно відрізнялися від сучасних уявлень про публічну бібліотеку. Адже на сьогодні публічна бібліотека доступна громадськості, як правило, фінансується з державних джерел (переважно за рахунок місцевих податків), керується державними службовцями й радою з тим, щоб служити інтересам суспільства [353]. На той же час насправді публічною, тобто загальнодоступною бібліотека не була. Як зазначає П. Неллес (P. Nelles), першим і найдавнішим з відомих підходів до визначення поняття публічної бібліотеки було її розуміння як спільної бібліотеки [349, р. 151]. Багато бібліотек і коледжів у період пізнього Середньовіччя мали публічні бібліотеки в цьому сенсі, які представляли собою колекції для спільного користування інституціональної спільноти.

Відповідно до другого підходу, публічною була бібліотека, яка слугувала суспільній (public) користі або використовувалася для громадського добробуту, переважно в політичному сенсі. Наприклад, архів або бібліотека були призначені для підтримки юрисдикції і дипломатичної діяльності церковного або світського політичного суб'єкта, якому вони підпорядковувалися. Власне, саме такі бібліотеки можуть розглядатися як інформаційні бази в процесі здійснення суб'єктом політичної комунікації.

Також публічною називали бібліотеку, яка була влаштована в громадській будівлі або публічному просторі будинку або палацу.

Окремі дослідники (наприклад, Л. Брагіна [30], П. Неллес (P. Nelles) [349], П. Карштедт [131] та ін.) першою публічною бібліотекою цього періоду в Європі називають бібліотеку Домініканського монастиря Сан Марко у Флоренції, засновану К. Медічі в 1444 р. (див. рис. 4.31, 4.32). І хоча ще раніше – у 1420 р. – відповідно до волі лорда-мера Лондона Р. Уїтінгтона (Richard Whittington) відбулося заснування Бібліотеки ратуші (Guildhall Library) у Лондоні, утім, факт її нетривалого функціонування – лише до 1550 р., коли всі книжки були вилучені герцогом Сомерсетом для свого палацу, а згодом, за винятком латинської Біблії XIII ст., втрачені – ускладнює можливість її розгляду як першої європейської публічної бібліотеки цього часу [336].

На думку науковців, у бібліотеці Сан Марко поєдналися всі три названі вище підходи щодо публічної бібліотеки: це була спільна бібліотека Домініканського монастиря, у якому вона була розміщена, колекція була доступна колу дослідників-гуманістів і установа підтримувалася публічним патронажем видатного правителя. Проте все ж таки в сучасному розумінні цього поняття по-справжньому публічною бібліотека не була.

На особистісно-політичному, а не публічно-політичному підґрунті функціонування бібліотеки Сан Марко наполягає П. Карштедт [131]. Така позиція варта уваги з огляду на те, що заснування бібліотеки відбулося за безпосередньої участі К. Медічі, який розпорядився в 1441 р. розмістити в приміщенні Домініканського монастиря Сан Марко для публічного користування бібліотеку померлого гуманіста Н. Нікколі, що відповідало волі померлого.

Рис. 4.31. Фасад церкви Сан Марко

Джерело: Wikimedia Commons

(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Facade_of_the_church_of_San_Marco.JPG?uselang=ru).

Рис. 4.32. Козімо ді Джованні де Медічі
(1389–1464 рр.)

Джерело: Wikimedia Commons

(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jacopo_Pontorno_055.jpg?uselang=ru)

На кошти К. Медічі відбувалося й поповнення бібліотечного фонду [30]. В ідеалі ж засновником публічної бібліотеки має виступати певний соціальний або державний інститут, який співвідноситься не з окремим персоніфікованим суб'єктом, а з об'єктивним соціальним утворенням, спільністю. Водночас на середину XV ст., незважаючи на активізацію під впливом процесів Відродження соціальної структуризації суспільства, стійких соціальних або державних інститутів, що були б зацікавлені в створенні публічної бібліотеки як інструменту забезпечення інформаційних потреб цих інститутів, ще не сформувалося.

Суспільно-політичне життя епохи Середньовіччя було переважно персоніфікованим, а політико-владні структури цього часу сприймалися не як політичні інститути, абстраговані від окремих політичних діячів, а як тісно з ними

пов'язані. За цих умов власність таких інститутів була, фактично, власністю осіб, з якими вони ототожнювалися. Отже, умов для тривалого функціонування бібліотек таких інститутів не як приватних на той час не сформувалося.

Як зазначає П. Карштедт із цього приводу, Флорентійській республіці як такій ідея публічної бібліотеки була абсолютно чужою. Можна навіть припустити, що вона й не могла сприйняти цю ідею при існуючих тоді соціальних і правових відносинах. І навіть якби ці книги були передані республіці в дар, вона так само мало уявляла б, що з ними робити, як мало це уявляла собі пізніше Венеція стосовно залишеного їй кардиналом Бессаріоном цінного книжного зібрання, для якого лише століття по тому було знайдено гідне місце, де його взагалі можна було розмістити [131].

Рис. 4.33. Харменс ван Рейн Рембрандт. Літня жінка, яка читає. 1655
Джерело: LiveInternet.Ru (<http://www.liveinternet.ru/users/2010239/post63983609/>)

Як погоджується більшість дослідників цього періоду, насправді публічні бібліотеки з'являються в Європі століття по тому, з оформленням нової соціальної структури суспільства, під впливом масових рухів Реформації та революції у Франції 1789 р., а їх зміцнення як інституту припадає вже на XIX ст.

Відвідувачами численних публічних бібліотек стають не лише церковні діячі, ченці, учені, студенти, а й мореплавці, інженери, юристи, купці, ремісники. Поступово знання, що їх накопичили бібліотеки, позбавляються свого «елітного» статусу й стають надбанням громадськості, поки що не стільки широкої, скільки активної (рис. 4.33). Розвиток публічних бібліотек нового часу відображає, по-перше, підвищення соціально-політичного статусу так званого середнього класу – буржуазії; по-друге, зростання потреб цієї суспільної групи в інформаційній базі для підтримки й зміцнення цього статусу; по-третє, оформлення відповідних

буржуазних соціально-політичних інститутів – міського самоврядування, магістратів – як нових суб'єктів політичної комунікації, які виступали засновниками таких бібліотек.

Зворотним боком цього процесу стало послаблення позицій католицької церкви під тиском Реформації та процесу створення національних централізованих держав, наслідком чого стало знищення або передача містам церковних і монастирських бібліотек. Наприклад, за довідкою енциклопедії «Британіка», занепад монастирських бібліотек в Англії відбувається в 1536–1540 рр., коли церква відчула тиск з боку короля Генріха VIII і її скарби були розсіяні [345]. Масове знищення церковних бібліотечних фондів відбулося в 1550 р., коли під впливом гуманістичних ідей Генріх VIII й Едуард VI благословили очищення університетських, церковних і шкільних бібліотек від книг, що відображали старе вчення середньовіччя.

На півночі Європи, у містах, що переживали бурхливий розвиток, бібліотеки створювалися за ініціативи міської влади. Священик й ідеолог Реформації М. Лютер закликав, не зупиняючись перед витратами, відкривати у великих містах бібліотеки, які влаштовували б усіх. Такі бібліотеки могли виникати при ратушах, церквах, гімназіях. Відкриті вони були зазвичай всього декілька годин на тиждень. Причому виглядає досить аргументованою позиція П. Карштедта стосовно того, що такі бібліотеки відповідали індивідуалістському духу протестантизму, адже оцінка «правильності» думок, викладених в окремих джерелах, що зберігалися в бібліотеці, залежали від особистості безпосередньо читача. На підтвердження свого висновку дослідник наводить уривок з написаного І. Бугенхагеном Церковного регламенту Любека 1531 р.: «Ми повинні також утримувати там [у церкві] і бібліотеку з усіма книгами, які в ній є. Там ми зібрали всі книги, добрі й злі книги. Тим, хто схоче і зможе повчитися з цих книг, у цьому не слід відмовляти. Задля такого зиску бібліотека має бути збережена», і робить висновок стосовно того, що такий підхід не відповідає бібліотеці, метою якої є поширення певного релігійного або політичного вчення [131].

Філософія такої бібліотеки полягає в наданні доступу до всього комплексу інформації, усього спектра політико-релігійних ідей без претензії на керівництво процесом пізнання.

Яскравим прикладом самоорганізації громадськості, у процесі якої одним з наслідків стало заснування бібліотек, на українських теренах стали братства – національні релігійно-громадські організації, покликані протидіяти польським культурним і римо-католицьким церковним впливам. У братському русі, який охопив територію західноукраїнських земель і торкнувся навіть Києва, активністю вирізнялося Львівське ставропігійське, Хрестовоздвиженське в Луцьку та Київське братства. Зокрема, Львівське братство протягом тривалого часу очолювало боротьбу українського населення Галичини проти насильного запровадження Брестейської церковної унії 1596 р., виступало проти соціально-політичного гноблення та національно-релігійних утисків з боку польсько-шляхетської влади. Братство намагалося створити у Львові міське самоврядування, незалежне від влади шляхетської Польщі.

При братствах влаштовувалися друкарні, у яких випускали полемічно-релігійну і світську літературу (рис. 4.34).

За даними В. Литвинова, за інвентарним описом бібліотеки Львівського братства (1601), у ній було 115 примірників різних книг. Значна частина з них – світського характеру, зокрема й суто філософські: «Книга Аристотелес грецкая Органон», «Діалектика Мінан і риторика». З інших

Рис. 4.34. Друкарський верстат Львівського братства (єдиний, що зберігся в Україні, періоду першої пол. XVII ст.)

Джерело: Вікіпедія
(<http://upload.wikimedia.org/>)

античних авторів – твори Платона, Гомера, Гесіода, Демостена, Евріпіда, Фукідіда, Ксенофонта, Плутарха, Лукіана, Овідія, Горація, Вергілія, Ціцерона, Валерія Максима, якими користувалися, вивчаючи латинську мову, риторику, філософію тощо. Були серед книг Львівського братства і твори західноєвропейських гуманістів, зокрема видатного представника італійського Відродження Т. Тасо «О збуренні Єрусалима» [166].

На зразок Львівського, яке було хронологічно старшим, діяли Луцьке, Київське й інші братства. Братства жваво обмінювалися книгами, досвідом наукової та освітньої роботи, учителями, громадськими здобутками – усе це сприяло зміцненню потужності братського руху в його прагненні утверджувати, розвивати традиції української культури.

Із середовища братського руху вийшли відомі церковні й громадські діячі – І. Борецький, П. Беринда, Г. Дорофієвич, З. Копистенський, С. Косов, І. Копинський, брати Стефан і Лаврентій Зизанії, М. Смотрицький, К.-Т. Ставровецький, П. Могила та ін.

Наслідки просвітницьких зусиль братств виявилися значними: зростала самосвідомість народу, його освіченість, з'явилася когорта видатних письменників-полемістів, суспільних діячів, діапазон наукових інтересів яких простягався від часів античності до епохи Відродження. З виникненням численних братств і розвитком братського руху на східних землях Речі Посполитої в XVI–XVII ст. нерозривно пов'язане перше національно-культурне Відродження України кінця XVI – початку XVII ст. Бібліотекам братств відводилася функція важливих ідеологічних інструментів впливу на місцеве населення, а згодом церковно-адміністративна влада намагалася надати цим книгозбірням виховного характеру в дусі офіційного російського православ'я [239].

Отже, у пізньому Середньовіччі складається соціальна структура Нового часу. Вона характеризується двома яскраво вираженими тенденціями: з одного боку, посиленням централізованої влади, а з іншого – розвитком міст і процесом суспільної індивідуалізації під впливом ідей гуманізму. У контексті суспільно-політичних рухів цього часу підвищується попит на письмову продукцію різних жанрів: книги, памфлети, листівки, афіші, що стає головним стимулом винаходу друкарського способу їх тиражування і становлення нового етапу політичної комунікації.

З виникненням друкарського тексту з'являється новий засіб політичної комунікації, що знаменує собою початок нової епохи в її розвитку та в розвитку бібліотек як учасників політико-комунікативної взаємодії.

Авторитет письмового, а потім і друкарського слова зріс в епоху Відродження. Як зазначає М. Хренов, уже у М. Монтеня можна знайти критичні міркування про людей, що визнають виключно друкарське слово й що поважно ставляться лише до тих, про кого можна прочитати: коли говориш «я прочитав», здається, що це звучить більш вагомо, ніж «я чув». У роздумах М. Монтеня знаходить віддзеркалення ієрархія засобів комунікації, що склалася в епоху Відродження і вивела книгодрукування на чільне місце, у зв'язку з чим М. Монтень зазначав, що слід було б мати встановлені законами заходи впливу, які приборкували б бездарних і нікчемних писак, як це робиться стосовно гулящих і дармоїдів [299].

У цьому контексті не дивно, що невдовзі після винаходу книгодрукування з'являються й перші законодавчі обмеження у сфері друкарського слова. Е. Альохін звертає увагу на те, що вже в 1529 р. англійський король Генріх VIII видав указ про заборону друку тих книг, які духовництво визнає шкідливими для читання. Протягом 1538–1585 рр. в Англії сформувалася доктрина, згідно з якою друкарська справа представляла державну важливість і підлягала суворому регулюванню з боку влади. Досить показово, що справи, пов'язані з книгодрукуванням, розглядалися судом Зоряної палати, який розбирав справи політичного значення [4] (рис. 4.35).

Як зазначає Ю. Столяров, у 1553 р. професорами Сорбонни за наказом французького короля було складено список заборонених книг, видання та читання яких загрожувало відлученням від церкви, в'язницею і спаленням на багатті.

Склад фондів, включно з особистими зібраннями й книжковими крамницями, постійно перевіряли інквізитори. Відібрані книги спалювали.

За купівлю або читання забороненої літератури іспанський король Філіп II у 1558 р. запровадив смертну кару. У викоріненні антикатолицької «скверни» західний клерикалізм придумав для цензури такі невловимі відтінки, як наявність у книгах «тез, які погано звучать, сприятливих ересі, що пахнуть ерессю, що розпалюють ересь, мають нахил до ересі». Пізніше цю градацію тез доповнили поясненням, згідно з яким засуджувалися «тези, образливі для осіб високого рангу, бунтарські, що мають нахил до порушення громадського спокою, противні державному ладу й

Рис. 4.35. На документі 1504 р. зображено, як король Генріх VII, сидячи в Зоряній палаті, приймає Архієпископа Кентерберійського В. Ворхема, Р. Фокса, єпископа Вестмінстера і священнослужителів Вестмінстерського абатства і собору Святого Павла, а також мера Лондона
Джерело: Wikimedia Commons
(http://en.wikipedia.org/wiki/File:Royal_Charity_Performance.jpg)

Рис. 4.36. У європейській книжковій крамниці
Джерело: Литература. Первое сентября.
(<http://lit.1september.ru/article.php?ID=200102803>)

суперечать покорі, якій нас вчили Ісус Христос і його апостоли». З цієї точки зору будь-який підозрілий твір, будь-яка думка легко могли розглядатися як смертний гріх. Смертний же гріх – спалювання на багатті, підсумовує вчений [276].

Винахід книгодрукування мав величезний вплив на розвиток західноєвропейської цивілізації, воно ж заклало фундамент формування системи засобів масової інформації, удосконаливши весь інформаційний обмін у соціумі.

Поява друкованої преси й поширення у Європі наприкінці XV–XVI ст. магазинів друкованої продукції надають технічну можливість для залучення у сферу дії політичної комунікації широких верств населення [див. рис. 4.36]. Утім, незважаючи на це, друковані новини й політична думка значною мірою залишалися в багатьох країнах у рамках елітарної комунікації до середини XVIII ст. і пізніше. Церква, державний нагляд і цензура друку намагаються керувати темпами поширення нової технології.

Лише з інституціоналізацією представницького уряду політична комунікація починає дрейфувати від в основному елітарної комунікації до форм комунікації, що поєднують тих, хто керує, з тими, ким керують. Представницький уряд розвивався в Англії і в американських колоніях ще в 1600-х роках, але навіть там знадобилося ще одне століття, щоб затвердити принцип, згідно з яким виборці мають право на інформацію стосовно діяльності законодавчої влади [351].

У нових умовах індивідуальні особові зусилля вже не в змозі задовольнити підвищені потреби системи в інтенсивній політичній комунікації. Наслідком цього стає формування стійких професійних об'єднань, націлених на створення суспільно затребуваного продукту, – соціальних інститутів у сфері комунікації. Дедалі зростаючий суспільний попит на систематичне інформування про те, що відбувається, спричинив появу нових професіоналів. В Англії вони іменувалися ньюсмен, у Франції – нувелісти, в Італії – новеланти, тобто упорядники й поширювачі новин. У них з'являються постійні місця зустрічей, стійкі джерела інформації серед різних верств населення. На цій базі пізніше формуються інформаційні бюро.

Поява нових видів друкованої продукції привела до істотних змін у підходах до формування бібліотечних фондів, зокрема до створення газетних фондів, що, у свою чергу, заклало технологічне підґрунтя для бібліотечної інформаційно-аналітичної роботи на основі аналізу матеріалів преси й трансформації бібліотеки з інформаційної бази та каналу політичної комунікації на її суб'єкта.

РОЗДІЛ 5

СТАНОВЛЕННЯ БІБЛІОТЕКИ ЯК СУБ'ЄКТА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У Новий час відбуваються істотні зміни в системі й способах політичної комунікації. Серед найвпливовіших чинників цих змін – поширення періодичного друку, що привело з часом до професіоналізації інформаційної діяльності.

Згідно з даними, які наводить Е. Альохін, з 1568 по 1604 р. торговий будинок Фуггерів у Лейпцигу видавав рукописні відомості, що містили інформацію про політичні, економічні, придворні й церковні справи Європи. Це підприємство можна вважати праобразом інформаційних агентств: Фуггери мали спеціальний штат зі збору інформації, її переписування й торгівлі. Охват інформації у відомостях Фуггерів був досить широкий: так, вони першими поширили у Європі відомості про захоплення Лісабону іспанцями в 1580 р., нову політику іспанського короля Філіппа II у сфері фінансів 1586 р., про напад англійців на Кадіс у 1587 р., розгром непереможної армади в 1588 р. тощо. З 1583 р. австрієць М. фон Айнцинг став випускати друкарські брошури *Relatio historica*, що містили вже не тільки інформаційні повідомлення, а й елементи систематизації та аналітики [4].

У XVI ст. зароджується власне газетна діяльність: торговці інформацією почали укладати з правителями держав і областей, організаціями й приватними особами договори, згідно з якими за певну плату зобов'язалися доставляти їм інформацію в обумовлені терміни (рис. 5.1). Поява періодичної преси приводить до істотних змін у бібліотечній діяльності. Це стосується як формування бібліотечних фондів – створення у їхньому складі фондів періодики, так і функціонування бібліотек – технологічних змін у реалізації ними інформаційної функції. Розвиток періодичної преси призвів до збільшення обсягів інформаційних потоків, що сформувало об'єктивну потребу суб'єктів політичної

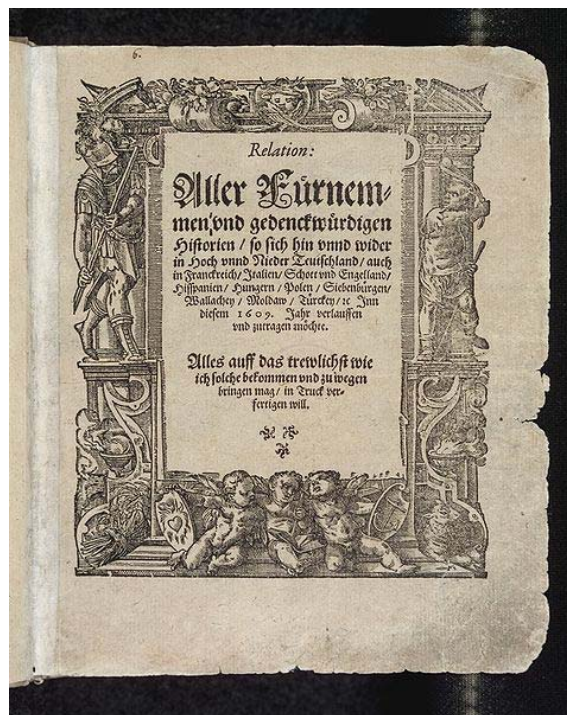

Рис. 5.1. Титульний аркуш газети *Relation*, однієї з найдавніших газет
Джерело: Wikimedia Commons
([http://en.wikipedia.org/wiki/File:Relation_Aller_Fuernemmen_und_gedencckwuerdigen_Historien_\(1609\).jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Relation_Aller_Fuernemmen_und_gedencckwuerdigen_Historien_(1609).jpg))

комунікації в інструменті, за допомогою якого стала б можливою аналітико-синтетична переробка новинної інформації та створення на її основі стислого, оперативного, достовірного інформаційно-аналітичного продукту. Таким інструментом стала бібліотека.

Потреба світської влади в оперативній інформації, ускладнення і розгалуження структури управління, спеціалізація і диференціація діяльності управлінських структур спричиняють появу нових бібліотек – офіційних за статусом і світських за змістом. Водночас створюються відомчі, спеціальні бібліотеки, засновником яких стає держава в особі окремих відомств. Саме в цих бібліотеках – за сучасним визначенням, бібліотеках урядових департаментів – відбувається доповнення бібліотечного обслуговування поряд з наданням доступу до фіксованої інформації, її копіюванням і поширенням – виробленням нової синтезованої інформації, підготовкою інформаційно-аналітичного продукту, орієнтованого на задоволення інформаційних потреб органів державної влади. Формування цього напряму діяльності бібліотечних структур заклало основи для їх функціонування не лише як каналів політичної комунікації та інформаційної бази для підготовки владних рішень і повідомлень, а й як суб'єктів політико-комунікативної взаємодії.

Так, у Росії для підтримки поточної оперативної роботи урядових установ відбувається заснування підсобних бібліотек. Насамперед це бібліотеки приказів – органів центрального управління, що створювалися в Росії в XVI–XVIII ст. За царя Олексія Михайловича (1629–1676) кількість приказів була десь із півсотні. Хоча відомостей про бібліотеки при приказах збереглося небагато, можна припустити, що кожне відомство вже тоді почало формувати своє зібрання книг. Достовірно відомо, що існували бібліотеки в Пушкарському, Аптекарському, Посольському та інших приказах. Фонд бібліотеки відповідав профілю установи. У бібліотеці Пушкарського приказу збиралася в основному технічна література, у бібліотеці Аптекарського приказу були широко представлені книги з лікувальної справи, фармакології, анатомії, хімії тощо. Найбільшою була бібліотека Посольського приказу, у якій були книги із законодавства, історії і зовнішньої політики Росії та граничних з нею держав.

Заснований у 1549 р. Посольський приказ здійснював загальне керівництво зовнішньою політикою Російської держави. Бібліотека Посольського приказу була заснована в XVII ст. Зібрання особливо розширюється в другій половині XVII ст., коли Посольським приказом керував відомий дипломат і політичний діяч А. Ордин-Нащокин (1667–1671). За описом, складеним у цей час, можна зробити висновки про зміст фонду. Як зазначає Т. Рубанова [237, с. 57–58], приблизно половину зібрання становила релігійна література, серед якої були «кальвінські», «люторські», «католицькі» книги. Бібліотека зберігала також рукописи й книги найрізноманітнішого змісту: «літописці», «судові книги», «цифірні», історичні, філософські тощо.

Починаючи з 1631 р., до Посольського приказу стали доставляти іноземні газети, а з 1665 р., коли була організована іноземна пошта, їх надходження стало регулярним. До кінця XVII ст. бібліотека виписувала 43 назви іноземних газет.

Привертає увагу той факт, що співробітниками Посольського приказу для царя

і його наближених на основі матеріалів іноземної преси склалися рукописні вістові листи – «Куранти» (слово походить до латинського *curren* – поточний), у яких містилися відомості про події в зарубіжних країнах (рис. 5.2).

Технічний бік цієї справи докладно висвітлено О. Глуховим [44]. За наведеними вченим даними, до Посольського приказу надходили газети – німецькі, польські, голландські, італійські, які перекладалися російською мовою і з яких після цього вибирали найважливіші матеріали. Додатковим джерелом інформації слугували також листи російських людей, що перебували за кордоном. Найістотніші вибірки писалися від руки на листах склеєного паперу зверху вниз – стовпцями, які нагадували папірусні сувої.

Виходила газета протягом 80 років в єдиному примірнику й призначалася для царя, керівників і працівників приказу. «Куранти» повідомляли про політичні події, військові конфлікти, торгові новини в країнах Західної Європи й Малої Азії. Повідомлення відрізнялися стислістю і лаконізмом. Вони починалися з відомостей про те, звідки надійшло повідомлення та з якої мови воно перекладено. Наприклад, зазначалося, що це переклад з голландського листа про перемир'я між королями іспанським і французьким [44]. «Куранти» містили інформацію, надіслану з різних міст – Варшави, Венеції, Риму, Гданська, Туріна та ін. Наприклад, ішлося, що з Ліфляндської землі пишуть, що він (Хмельницький) закликає на допомогу Московську державу; з Мейпланта (Мілана) серпня 26 числа року 1643 пишуть, що до м. Тріно французькі люди двічі підходили, тільки з великими втратами назад відійшли, стріляли вони з чотирьох гуркотів (батарей) і з 24 гармат... [44].

Крім зарубіжних, до «Курантів» включалися також інформаційні матеріали стосовно резонансних подій внутрішньодержавного життя: з Дону пишуть, що посилали донські козаки загони проти кримських татар... [237, с. 57–58]. Виходили рукописні «Куранти» до 1701 р.

У США яскравим прикладом функціонування бібліотеки урядового департаменту як суб'єкта політичної комунікації стала інформаційно-аналітична й науково-дослідна діяльність Бібліотеки Конгресу (Library of Congress), заснованої у 1800 р. Ускладнення урядової діяльності, збільшення обсягів інформаційних потоків, з одного боку, і потреба Конгресу в ефективному інформаційному супроводі – з іншого, спричинили створення в структурі Бібліотеки Конгресу в 1914 р. спеціальної

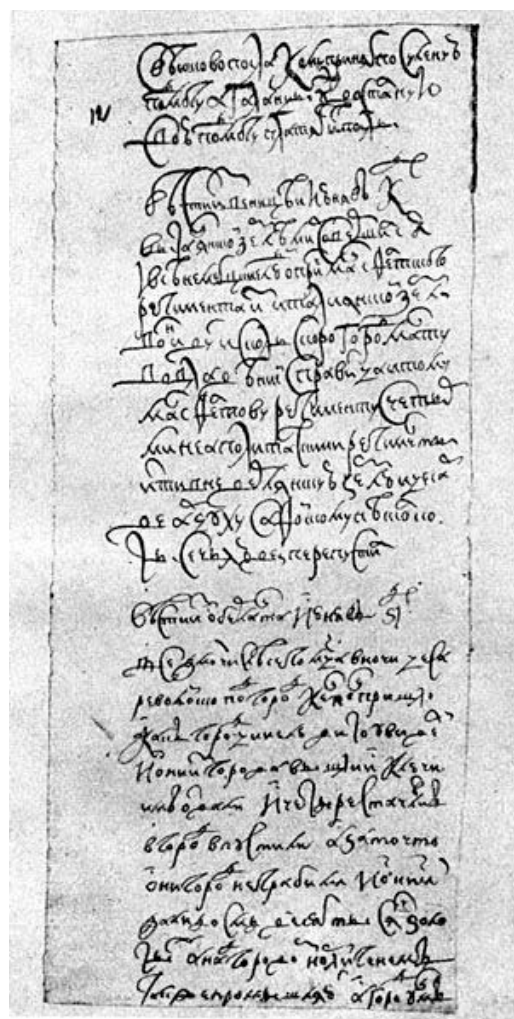

Рис. 5.2. Перша сторінка «Вестей-Курантов» за 1631 р. Джерело: Wikimedia Commons (<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vesti-1631.jpg?uselang=ru>)

Рис. 5.3. Логотип Дослідницької служби Бібліотеки Конгресу США (Congressional Research Service – CRS)

Джерело: Wikimedia Commons
(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Congressional_Research_Service.png)

Дослідницької служби (Congressional Research Service, CRS) (рис. 5.3). CRS здійснює для Конгресу дослідження з актуальних питань національної політики й забезпечує інформаційний супровід законотворчої діяльності конгресменів. Призначення CRS полягає в підготовці для Конгресу США максимально повної інформації, на основі якої можливе ухвалення зважених й ефективних політичних рішень.

CRS не лише надає Конгресу послуги, пов'язані з розробкою нового законодавства. Служба також проводить

польові дослідження, пропонує проведення семінарів з політико-правової тематики, питань законодавчого процесу, бюджетного процесу, роботи федеральних і регіональних органів влади [338].

Заснування Дослідницької служби Бібліотеки Конгресу стало проявом структурної формалізації напряму інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, визнанням ефективності їх функціонування як виробників нової синтезованої інформації.

З XIX ст. створення бібліотек урядових департаментів стає світовою тенденцією. Згодом, уже у XX ст. в структурі таких бібліотек відбувається виокремлення спеціальних інформаційно-аналітичних відділів і служб, безпосередньою метою діяльності яких стало забезпечення необхідного інформаційного супроводу процесу прийняття управлінських рішень.

Показово, що на необхідності створення подібної служби в складі Національної бібліотеки Української держави наполягав В. Вернадський. Зокрема, у протоколі № 14 засідання комітету Національної бібліотеки Української держави від 18 жовтня 1918 р. міститься запис, відповідно до якого «акад. В. І. Вернадський підіймає питання про поширення діяльності бібліотеки в зв'язку з організацією Союму: треба буде при Національній бібліотеці організувати відділ для Союму, який містив би в собі книги політичного змісту, закони, парламентську літературу і т. и. Прінципово комітет згоджується з пропозицією голови і постановляє: утворити такий відділ при Н[ациональн]ій б[ібліоте]ці. Питання про це постановлено одкласти до найближчого разу» [232, с. 385].

Разом з технологічними факторами обличчя нової епохи, як погоджується більшість дослідників, визначили три історичні події: Англійська буржуазна революція 1649 р., Велика французька буржуазна революція 1789–1794 рр., революційна війна за незалежність Сполучених Штатів Америки. В економічному плані характерною рисою доби стає поява й розвиток масового промислового виробництва. Духовним підґрунтям економіко-політичних змін, яких зазнало суспільство в Новий час, стали наукові досягнення людства у сфері природничих і

суспільних знань. Ідеться про переверот у духовному житті й у поглядах людей на природу, суспільство, людину. Виникли нові вчення про державу й право, феодальні суспільні відносини поступилися місцем буржуазній державі й суспільству. При цьому підвищену увагу до божественних догм поступово став заміщувати інтерес до людської особи, до цивільного права. Можна погодитися з висновком Е. Альохіна про те, що вплив церковної політики починає поступатися першістю впливу державного управління. Політична самосвідомість суспільства стає особливою формою суспільної свідомості [4].

Саме в цей час відбувається оформлення основних політичних ідеологій. З тих пір у суспільних науках виникали різні погляди на це суспільно-політичне явище, проте, як зауважує П. Алексєєв, більшість дослідників сходиться у своїх уявленнях про значущість і зміст ідеології як дієвого політичного інструменту, здатного виробляти певні цілі політичного розвитку, об'єднувати людей, акумулювати їхню політичну енергію, забезпечувати зміцнення, і через це відігравати велику роль у житті суспільства [3]. Виникнення ідеології у власному значенні слова пов'язане з автономізацією громадянського суспільства, ускладненням його соціальної структури, виникненням політичних партій, для яких ідеологія стала духовним підґрунтям, і їхніх ідейних вождів. Ідеологія також тісно пов'язана з формуванням ідей нації й національної держави.

Останнє спричинило виокремлення, починаючи з XVII–XVIII ст., у видовому багатоманітті бібліотечних структур нового виду бібліотек – національних. Аналізуючи феномен утворення національних бібліотек, Б. Володін акцентує увагу на його державницькому аспекті. Він зазначає, що національна бібліотека виникає як особливий, принципово новий для певного часу інститут державності. Поява такого інституту обумовлена зміною пріоритетів державного розвитку. Держава, яка виконувала протягом багатьох століть функції захисту і являла собою свого роду військову машину, поступово під впливом процесів, що відбувалися в суспільстві, бере на себе відповідальність і за рішення більш широкого кола завдань (наприклад, планування міст або створення системи народної освіти). Поява інституту національної бібліотеки була обумовлена формуванням і розвитком моделі централізованої національної держави, тому може йтися про принципово нову модель самої держави [37, с. 130].

Національні бібліотеки стають символами державної незалежності й самобутності. Як новий інститут державності вони були орієнтовані на здійснення функцій, які умовно можна охарактеризувати як функції «національної пам'яті». Такі бібліотеки мали стати тим «резервуаром», у якому б зберігалися вироблені нацією в процесі її розвитку необхідні для цього розвитку знання. Фонд національних бібліотек мав бути максимально вичерпним, таким, що слугував би, з одного боку, відображенням духовно-інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створював необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечував спадкоємність національної ідентичності. У зв'язку з новими завданнями національні бібліотеки наділяються спеціальними інструментами для їх реалізації, серед яких впровадження правила обов'язкового примірника. Фактично заснування національних бібліотек було

обумовлене потребою забезпечення розвитку нового суб'єкта політики й політичної комунікації – нації. У цьому контексті національні бібліотеки стають соціальним інститутом у системі політичної комунікації, безпосереднім завданням якого є здійснення комунікації в часі – забезпечення передачі наступним поколінням певної системи політичних цінностей, зокрема цінності збереження й зміцнення національної незалежності й суверенітету. Також національна бібліотека через налагодження міжбібліотечної кооперації мала сприяти міжнаціональній комунікації з іншими державами-націями.

Враховуючи значення створення національних бібліотек для процесу національного державотворення, привертає увагу історія зміни назв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України. Її заснування відбувається за часів Української держави П. Скоропадського в 1918 р. як національної бібліотеки Української держави, яка повинна була стати «книгозбірнею, в якій мають бути зібрані всі пам'ятки духовного життя українського народу й України (рукописні й друкарські). У ній повинні бути зібрані книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії й інші твори друкарень, літографій і металографій, видані на Україні та за кордоном» [228]. Назва бібліотеки підкреслювала її призначення – інформаційне забезпечення розвитку української нації як політичного суб'єкта.

Симптоматичною у зв'язку з цим є також зміна назви бібліотеки в 1919 р., після встановлення на українських землях радянської влади, створення Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР). Відповідно до радянської ідеології, основним суб'єктом політики повинна стати не нація (включно з національною елітою), а народ (який, як відомо, мав складатися лише з двох класів – робітників і селян з невеличким прошарком інтелігенції). Отже, відповідні зміни вносяться в назву бібліотеки, яка забезпечуватиме інформаційні потреби цього нового суб'єкта. Таким чином, у травні 1919 р. Національна бібліотека Української держави була перейменована у Всенародну бібліотеку України при Всеукраїнській академії наук у м. Києві (ВБУ) [110].

З набиранням обертів політичних репресій в СРСР й оформленням сталінського тоталітарного режиму з назви бібліотеки прибирається «Всенародна» – з 1934 р. вона функціонує як Бібліотека Всеукраїнської академії наук. Зміна назви відображає принципові зміни в підходах влади до призначення бібліотеки – задоволення інформаційних потреб не української нації або принаймні народу, а лише українського наукового сегмента.

Як зауважують у монографії «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» видатні українські бібліотекознавці Л. Дубровіна та О. Онищенко, «упродовж свого існування бібліотека неодноразово видозмінювала свій статус, напрями діяльності та назви, будучи: Національною бібліотекою України в місті Києві при Українській академії наук (1919); Всенародною (Національною) бібліотекою України при Всеукраїнській академії наук у м. Києві (1919–1920); Всенародною бібліотекою України в Києві (1920–1934); Державною бібліотекою Всеукраїнської академії наук (1934–1936); Бібліотекою Академії наук УРСР (1936–1948); Державною публічною бібліотекою УРСР (1948–1965); Центральною науковою бібліотекою

Академії наук УРСР (1965–1988); Центральною науковою бібліотекою ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР (1988–1996)» [108, с. 5].

І лише після здобуття незалежності України в 1996 р. бібліотеці Указом Президента України повертається статус національної й дається назва – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Так само символічною була назва заснованої у 1795 р. імператрицею Катериною II Імператорської публічної бібліотеки (нинішньої Російської національної бібліотеки, РНБ). Як ідеться на сайті бібліотеки, за задумом Катерини II, бібліотека мала стати уособленням величі Російської імперії, зібранням усіх російських книг і рукописів. Водночас вона була організована не лише як книгосховище, а і як бібліотека публічна, загальнодоступна. З цього погляду її метою була суспільна просвіта росіян. При цьому державний характер бібліотеки визначав межі її демократичності. Так, висловлюючись з приводу ювілею бібліотеки, Д. Філософов зазначав, що «бібліотека існує для читача, і побажаємо, щоб, вступаючи в друге століття свого життя, бібліотека увійшла в більш тісне спілкування з читачем, ...щоб бібліотека з казенної стала насправді національною» [124].

Лютнева революція привнесла зміни у функціонування бібліотеки, яка перестає бути імператорською і починає іменуватися Російською публічною бібліотекою. З цією назвою бібліотека функціонувала й за радянських часів до 1991 р., коли розпад СРСР по-новому поставив питання про місце публічної бібліотеки в умовах створення національної російської держави. 27 березня 1992 р. згідно з Указом Президента «Про Російську національну бібліотеку» ця роль офіційно надавалася публічній бібліотеці з одночасним підтвердженням її особливого місця в національному історичному й культурному спадку.

Виникнення ідеологій та інтеграція в політичний процес широких суспільних мас спричинили переосмислення ролі в процесі політичної комунікації бібліотечних структур. І якщо поширення друку зробило технічно можливим участь бібліотек у політичній комунікації як її суб'єктів, то активізація з появою ідеологій боротьби за політичну свідомість особистості сформувала потребу в такому функціонуванні бібліотек. У контексті тривалих традицій використання бібліотеки як ефективного каналу та інформаційної бази політичної комунікації постановка питання їх використання як інституту пропаганди й здійснення ними ідеологічної (у пом'якшеному варіанті – виховної) функції виявилася лише справою часу. За висновком Б. Володіна, зміни, що відбувалися в діяльності бібліотек протягом XVII–XVIII ст., привели до утвердження нового бібліотечного світогляду, суть якого полягала в тому, що бібліотеки стали розглядатися як установи, що відіграють виняткову роль у розвитку й поширенні ідей [37]. На зміну «закритим» бібліотекам середньовіччя приходять ідеї бібліотеки, покликаної займатися просвітою, а згодом і вихованням публіки.

Як звертає увагу Т. Рубанова, уже діячі Французької революції були переконані в тому, що важливою характеристикою бібліотеки є та політична роль, яка здійснюється через активність бібліотекаря [237, с. 81]. Вони були переконані в необхідності бібліотек, здатних виховувати вільний народ. Цьому процесу мав

сприяти активний бібліотекар, який, на відміну від попередників, не захищав би бібліотечні фонди від користувачів, а, навпаки, піклувався про їх використання.

Епоха Просвітництва привнесла в бібліотечну справу нове розуміння соціальної ролі й призначення бібліотеки. На зміну концепції книгозбереження прийшли ідеї просвітителів, які бачили в бібліотеці головний інструмент суспільного поступу й закликали до публічності бібліотек. Розвиток цього процесу пов'язаний з початком формування структури громадянського суспільства, оформленням у ХІХ ст. політичних партій та організацій як інституціоналізованих носіїв політичних ідеологій. Політичні партії та організації ставали тими соціально-політичними об'єднаннями, які, відрізняючись специфічною політичною самосвідомістю й соціальною організацією, брали участь у створенні бібліотек, розглядаючи їх як інститут для збереження, постійного поновлення й поширення особливого суспільного духу, властивого цьому соціально-політичному утворенню, а також намагалися впливати на діяльність уже існуючих бібліотек, використовуючи «людський фактор» – бібліотечних працівників.

Показовим з цього погляду є досвід Імператорської публічної бібліотеки (нині – РНБ), яка, як ідеться на сайті установи, у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. виразніше, ніж це було раніше, служила барометром суспільних настроїв. Як сказано в одному з рапортів завідувача читального залу В. Юза, майже всі особи, що були судимі в Санкт-Петербурзі за політичні злочини, відвідували Публічну бібліотеку. Це спостереження стосувалося початку 1880-х років, але і в епоху масового підйому самосвідомості воно залишилося в силі. Багато бібліотекарів останнього дореволюційного «призиву», на відміну від своїх попередників, явно проявляли свої суспільні симпатії та антипатії, «втягувалися» в релігійно-філософські й політичні суперечки, брали участь (не завжди легальну) у різних політизованих утвореннях. Це стосується насамперед О. Браудо, завідувача Россіки, який мав широкі зв'язки в опозиційних колах; Д. Філософова, одного з керівників журналу «Світ мистецтва», друга З. Гіппіус і Д. Мережковського; А. Карташова, завідувача відділення богослов'я, одного з діячів релігійно-філософського відродження, майбутнього міністра Тимчасового уряду; учасників соціал-демократичного руху, а на початку ХХ ст. – творців нового філософського вчення Г. Федотова і О. Мейєра [124].

Коментуючи створення в Петербурзі релігійно-філософського гуртка «Воскресіння» («Воскресение»), В. Брачов зазначає, що його засновниками виступили співробітники Публічної бібліотеки, і додає, що вважати це випадковістю не можна, оскільки стараннями відомих масонів О. Мейєра і О. Браудо... вона була перетворена на один з опорних пунктів «вільного каменяряства» в Петербурзі [31]. Події ж загальнодержавного масштабу, такі як перша світова війна або революція, зачіпали всіх: і читачів, і співробітників.

Поява революційних робітничих гуртків у Росії на початку 70-х років ХІХ ст. спричинила створення робітничих нелегальних бібліотек (у 1875 – при Південноросійському союзі робітників, а в 1878 – при Північному союзі російських робітників). Південноросійський союз робітників відкрив кілька таких бібліотек на машинобудівному, чавуноливарному заводах, у залізничних майстернях Одеси й

Ростова-на-Дону. Великою була бібліотека Північного союзу російських робітників у Петербурзі. Як зазначає О. Глухов, у бібліотеці Північного союзу російських робітників кількість книг була такою значною, що їх не можна було зберігати в одній квартирі. Їх довелося поділити на кілька частин і розвезти по робітничих кварталах. Кожний квартал мав свого бібліотекаря, у якого був повний перелік усіх книг союзу. Головним бібліотекарем був С. Халтурін – один із засновників організації [44].

Зростання робітничого руху в Росії у 80-ті роки ХІХ ст. створило передумови для поширення марксизму й зародження соціал-демократичного руху. Відповідно, з'являються перші нелегальні марксистські бібліотеки, за допомогою яких серед населення поширювалися антиурядові листівки, брошури й прокламації. Марксистські гуртки застосовували різноманітні форми просування книги до робітників, організовувалися читання й обговорення книг і періодичних видань, створювалися програми для самостійного читання й рекомендовані каталоги. Як зазначає М. Глазков [42], під виглядом оглядів літератури, читацьких вечорів та інших масових заходів у приміщеннях бібліотек часом влаштовувалися революційні сходки й мітинги. Причому інколи роль ораторів виконували самі бібліотекарі.

Бібліотека марксистської й нелегальної літератури існувала в 1894–1895 рр. при Петербурзькому союзі боротьби за звільнення робітничого класу, заснованому В. Леніним. Згодом В. Ленін й очолювана ним РСДРП (б) наголошували на важливості створення партійних бібліотек, з яких найбільш відомі бібліотека РСДРП у Женеві (1904–1906), бібліотека Г. Кукліна (після 1907).

Загалом, формування нелегальних бібліотек у Росії пов'язано з історією революційного руху. Історія створення, вплив цих бібліотек на розвиток суспільно-політичної думки, склад їхніх фондів вивчалися й описані в літературі [113, 238, 298].

Утім, діяльність у сфері налагодження партійної бібліотечної справи Г. Кукліна заслуговує додаткової уваги, оскільки він не лише сприяв збільшенню фондів бібліотеки, а й започаткував інформаційне виробництво – підготовку і видання спеціальної тематичної інформаційної продукції. Після переїзду до Женеви на початку 1900-х років він заснував серію «Бібліотека руського пролетарія», у рамках якої було опубліковано понад 50 брошур. У 1902 р. Г. Куклін відкрив Руську бібліотеку-читальню в Женеві. Ще до переїзду в Женеву він почав збирати матеріали з історії революційного й робітничого руху. Результатом його роботи стало видання у 1903 р. збірника «Підсумки революційного руху в Росії за сорок років (1862–1902)», який містив програмні матеріали й стислі нариси з історії революційного руху (рис. 5.4). У 1905 р. Г. Куклін підготував і видав том 1 «Матеріалів

Рис. 5.4. Титульний аркуш видання Г. Кукліна «Підсумки революційного руху в Росії за сорок років (1862–1902)»

Джерело: <http://about-briofit.cv.ua/index.php?newsid=344>

до вивчення історії революційного руху в Росії», але не встиг завершити видання. Власну типографію й склад видань Г. Куклін передав у 1905 р. в повну власність ЦК РСДРП [138]. Масштаб діяльності бібліотеки Г. Кукліна не дає змоги говорити про налагодження інформаційного виробництва при бібліотеках як про типовий вид бібліотечної діяльності. Навіть сьогодні, в умовах поширення електронних технологій і можливості користуватися перевагами інтернет-середовища, не кожна бібліотека може похвалитися виробництвом власної інформаційно-аналітичної й наукової продукції. Утім, приклад бібліотеки Г. Кукліна може розглядатися як прояв процесу загальнобібліотечної трансформації в суб'єкт політичної комунікації, коли бібліотека не лише передає створену кимось інформацію політичного характеру, не лише служить інформаційною базою для вироблення кимось політичного повідомлення, а виступає творцем такої інформації сама.

Аналогічно позначився на діяльності бібліотек і національно-визвольний рух, що розгорнувся на теренах Європи у ХІХ ст. Наприклад, «Просвіти» – культурно-освітні громадські організації, що існували з другої половини ХІХ ст. до кінця 30-х років ХХ ст. на українських теренах – організовували публічні лекції, музичні вечори, засновували бібліотеки й хати-читальні.

Рис. 5.5. Будівля культурно-просвітницького товариства «Просвіта» у Львові (засноване 1868 р.). Сучасний вигляд

Джерело: Вікіпедія (http://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Lviv_-_Lyubomyrski_palace_-_01.jpg)

Зокрема, з 1869 р. при товаристві «Просвіта», заснованому у Львові в 1868 р., функціонувала наукова бібліотека, яка в 1909 р. була реорганізована в публічну (рис. 5.5). Частина книг надходила до бібліотеки товариства з Наддніпрянської України шляхом книгообміну й добродійних пожертв. Товариством також було налагоджено власне видавництво. Усього було організовано видання восьми серій, серед яких: «Народна бібліотека» (1920–1927, 38 книг, 203 тис. пр.), «Загальна бібліотека» (1920–1925, вісім книг), «Історична бібліотека» (1925–1928, 10 книг, 48 тис. пр.) та ін.

З метою сприяння поширенню просвіти й розвитку теорії та практики української книжкової справи «Просвіта» видавала сім періодичних органів, у тому числі «Читальня» (1894–1896), «Бібліотечний порадник» (1925–1926). Одночасно з виданням популярної літератури «Просвіта» організувала в регіоні широку мережу книгорозповсюдження. Книги розсилалися поштою, уперше була організована виїзна торгівля («мандрівні бібліотеки»), проводилися виставки-ярмарки української книги [209]. Отже, у рамках діяльності товариства відбувається зближення й взаємодоповнення бібліотечної і видавничої справи, що створювало умови для функціонування бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації.

Зміна бібліотечної філософії в бік активізації участі бібліотек у суспільно-політичних процесах виразно простежується в публічних бібліотеках, що може бути пояснено специфікою їхнього статусу, який передбачав комунікацію із широкою аудиторією. Вони ставали новою формою просвітницької роботи в масах, засобом пропагандистської діяльності демократичної інтелігенції. Організація таких бібліотек активно відбувається під впливом лібералізації суспільно-політичного устрою ряду європейських держав і поширення ліберальних ідей у цілому, а також у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу й гострою потребою в освіті та кваліфікованих кадрах у другій половині XIX і протягом усього XX ст. (рис. 5.6).

Рис. 5.6. Бібліотека Харріса (Престон) (1893)
Джерело: Wikipedia (http://en.wikipedia.org/wiki/Public_library)

Публічні бібліотеки цього часу були відкриті для широкої громадськості. Вони засновувалися як на державні кошти, так і на кошти громадян. Останнє найбільш характерно для Великобританії та США, де публічні бібліотеки стають інструментом поширення ліберальної ідеології і відповідного виховання громадянина.

Англійський культуролог і соціолог П. Джойс (P. Joyce) у своїй статті, присвяченій становленню й суспільній ролі публічних бібліотек у США і Великобританії [103], звертає увагу на те, що публічні бібліотеки другої половини XIX – початку XX ст. у цих країнах мали на меті бути уособленням англійської традиції

пов'язувати освіту й свободу. Він розглядає публічні бібліотеки Великобританії та США як політичну технологію, призначену для створення специфічної політичної раціональності, а саме ліберального модусу управління (governmentality). Такий модус зачіпав конституювання політичної суб'єктивності, призначеної для самоспостереження і саморегулювання. На цій підставі «соціальне» являло собою кінцеву мету, яка була сформульована лібералізмом й одночасно була сферою застосування – обґрунтуванням – певного політичного принципу (як у випадку «суспільства», «народу», «робітничого класу» як соціальної групи або «соціальної проблеми» тощо) [103].

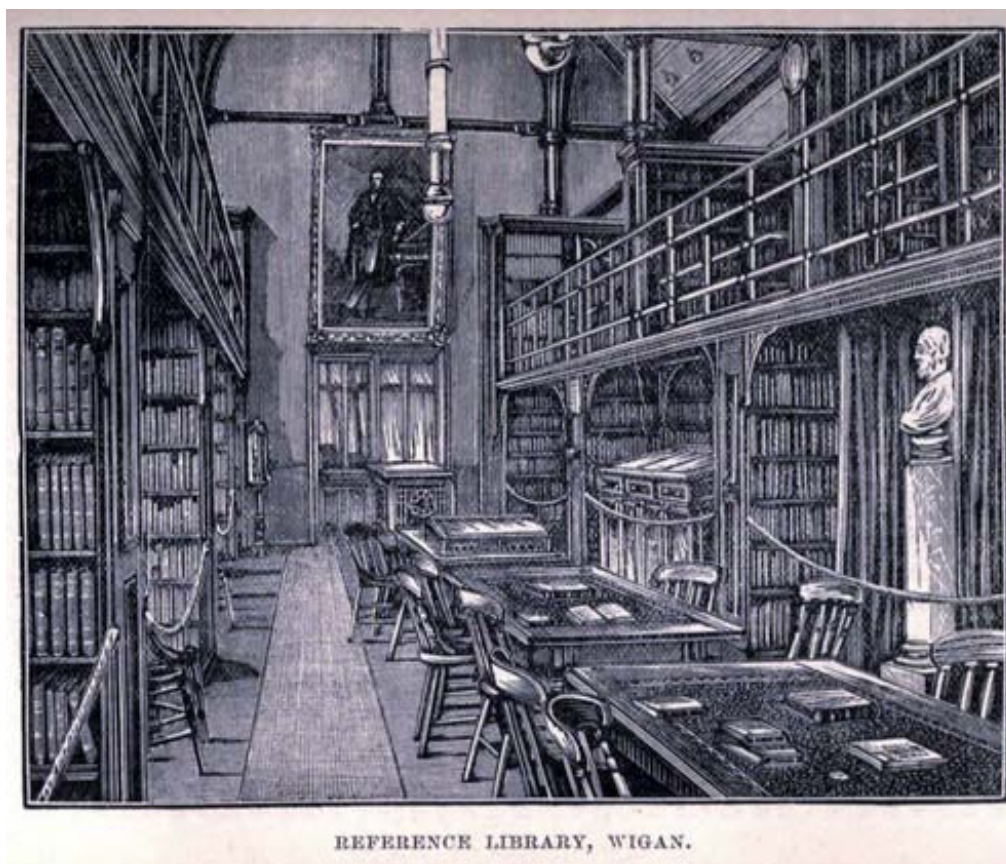

Рис. 5.7. Публічна бібліотека Уігана

Джерело: History of libraries (<http://eduscapes.com/history/modern/1850.htm>)

Публічні бібліотеки не належали державі, створювалися й утримувалися на приватні пожертви, були безкоштовними для відвідувачів і в прямому сенсі загальнодоступними. До того ж книги розміщувалися не в книгосховищах, а на полицях безпосередньо в залах, як і стенди з газетами, а каталоги будувалися таким чином, щоб надати читачам повну інформацію про наявні книги (рис. 5.7). Старими каталогами могли користуватися лише ті, хто був посвячений в їхні таємниці. Тепер же для забезпечення рівного доступу до знань усіх читачів кожний читач повинен був дістати можливість зорієнтуватися й розібратися в каталозі. Тим самим могла виникнути справжня відкрита публічна сфера демократичного характеру [103].

Оскільки публічні бібліотеки у Великобританії та США влаштовувалися без

безпосередньої участі держави, вони не повинні були ставати й не ставали інструментом державного впливу. Натомість, складно заперечувати їх використання для впливу на суспільну свідомість структурами громадянського суспільства – нового суб'єкта політичної комунікації та політики, формування якого відбувається в надрах ліберального устрою. Цей суб'єкт через заснування публічних бібліотек, інтегрованих у суспільну практику, намагається забезпечити поширення й наступність ліберального (вільного) світогляду і виховувати толерантність до різних позицій і думок – засадничих принципів демократії. Формування такого політичного суб'єкта стало необхідною передумовою для початку функціонування публічної бібліотеки в сучасному розумінні цього поняття. У принципах функціонування публічної бібліотеки структури громадянського суспільства відтворювали той досвід і знання, на яких відбулося становлення цих структур.

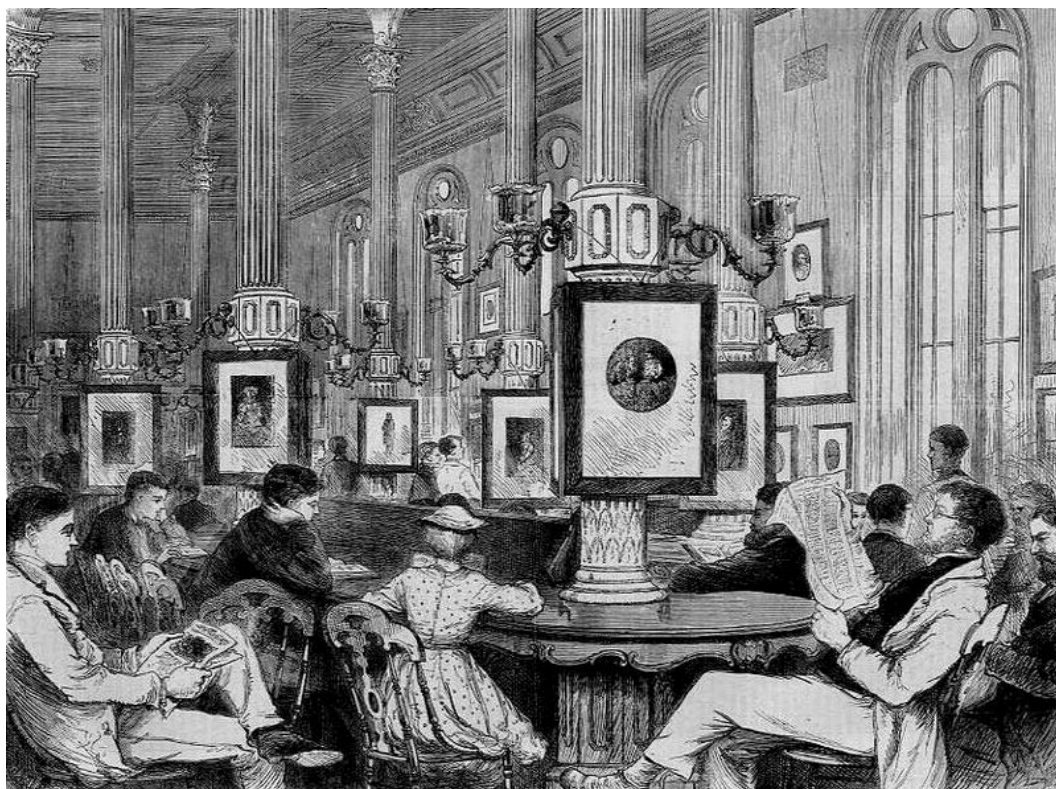

Рис. 5.8. Бостонська публічна бібліотека. Мал. 1871 р.

Джерело: History of libraries

(<http://eduscapes.com/history/modern/1850.htm>)

Ініціатори створення публічних бібліотек розглядали їх не просто як джерело знань у вигляді інформації, а і як джерело соціального й морального досвіду життя в ліберальному суспільстві (архів, який використовується П. Джойсом, сам є інструментом того лібералізму, який він прагне описати. П. Джойс уточнює, що архів у його випадку – це бібліотека, особливо публічна бібліотека [103] (див. рис. 5.8).

Навіть будівля бібліотеки мала служити досягненню цієї мети. У цьому контексті привертають увагу міркування американського мільйонера Е. Карнегі (А. Carnegie), який наприкінці XIX – на початку XX ст. вклав понад 350 млн дол. у будівництво більше 3,5 тис. бібліотечних будівель в англomовному світі. Він вважав, що інтер'єр бібліотеки має надихати читача-робітника на самоосвіту й саморозвиток,

робити його «джентльменом». Обов'язковим атрибутом будь-якої бібліотечної будівлі Е. Карнегі вважав сходи: будь-хто, хто бажав отримати знання й покращити завдяки цьому власне життя, мав спочатку зробити зусилля й подолати першу перешкоду – піднятися сходами. Інша обов'язкова умова Е. Карнегі – будівля мала бути кам'яною, адже камінь – гарантія її довголіття. Розташування бібліотеки також мало підкреслювати її статус – будівля мала стояти в центрі міста [162] (рис. 5.9).

Рис. 5.9. Колишня Відкрита бібліотека Вільямса в Бобровій греблі (Beaver Dam), Вісконсін

Джерело: Wikipedia (http://en.wikipedia.org/wiki/Public_library)

Англо-американська публічна бібліотека мала сприяти вихованню демократичної публіки, здатної до самовдосконалення. Наприклад, можливість самостійно користуватися каталогом передбачала вміння користувача орієнтуватися в системі знань. Рівний і вільний доступ до фондів публічної бібліотеки ставив перед користувачем вимогу стосовно вміння поєднувати індивідуалізм і суспільну мораль. Розкриваючи сутність публічної бібліотеки як інституту ліберальної культури, П. Джойс підкреслює, що лібералізм насправді вчив незалежності, але він також закликав до того, щоб знати, у чому полягає загальне благо, і реалізовувати його на практиці [103].

В інших країнах, зокрема в Російській імперії, держава брала більш активну участь у створенні таких установ, що позначалося на їхній політиці, зокрема у формуванні фондів і наданні до них доступу. Так, наприклад, після заснування в Росії Імператорської публічної бібліотеки в ній було створено спецсховище для видань, які можуть більше розпалити уяву, ніж живити розум і серце. Ключ від цього сховища перебував у директора бібліотеки та надавався за письмовим проханням лише тим читачам, які відомі були з гарного боку [20]. З 1884 р. державою стали видаватися

алфавітні списки творів друку, які не повинні були допускатися до читання в публічних бібліотеках і громадських читальнях. За правилами 1890 р. починається видання міністерських каталогів книг і періодичних видань, що допускалися до читання в народних бібліотеках, які містили переважно монархічну, морально-релігійну літературу [8, с. 32].

З огляду на можливість використання публічних бібліотек державою як інструменту для забезпечення державної опіки над суспільним життям їхня діяльність перебувала під урядовим контролем. У Росії всі загальнодоступні бібліотеки із середини 60-х років XIX ст. перебували під наглядом Міністерства внутрішніх справ, відкриваючись лише з дозволу місцевого губернатора, який міг відхилити без пояснення будь-яке клопотання. Діяльність таких бібліотек суворо регламентувалася законодавством. Унаслідок посилення нагляду уряду частина публічних бібліотек припинила свою діяльність. Яскравий приклад – доля публічної бібліотеки в Іркутську, яка невдовзі після свого відкриття в 1858 р. викликала невдоволення адміністрації як «збіговисько демократів» і «якобінський клуб» [8, с. 27].

Рис. 5.10. Спецхран Російської державної бібліотеки
Джерело: Александр Исаевич Солженицын. Великий русский писатель
(http://solzhenicyn.ru/modules/news/article_storyid_455.html)

Перебуваючи в засланні в Іркутську, бібліотеку відвідували М. БуташевичПетрашевський, М. Бакунін, П. Кропоткін. Наприкінці 1859 р. ініціатор створення бібліотеки громадський діяч М. Шестунов був заарештований, а бібліотека закрита місцевою владою. Згодом, у 1862 р., бібліотека поновила свою роботу й успішно функціонувала до 1865 р., коли її діяльність знову було припинено.

У контексті розгляду активізації участі бібліотек у соціально-політичних процесах заслуговує на увагу також феномен «народних бібліотек», поширених, зокрема, у Росії та Німеччині в умовах нерозвинутого громадянського суспільства. Ідея «народної бібліотеки» полягала в створенні інституту «народного виховання», який від початку розглядався як інструмент керівництва процесом формування

суспільної свідомості. Зокрема, концепція німецької загальнодоступної бібліотеки затверджувала поряд з освітньою функцією і функцію патріотичного виховання [20]. Як зазначає Т. Коробкіна, народна бібліотека не може бути нейтральною просвітницькою установою та не слугувати жодним політичним і релігійним цілям. Отже, для народних бібліотек здійснення впливу через надання читачу «потрібної» літератури стало основним завданням [144].

Ефективність бібліотек у справі ідейно-політичного виховання мас обумовила згодом їх використання як інституту пропаганди в умовах тоталітарних режимів. Яскравий приклад – діяльність радянських бібліотек (див. рис. 5.10). Як зазначають Л. Дубровіна та О. Онищенко, «за часів радянської влади відбулися докорінні зміни, пов'язані з політикою централізації та методологічною уніфікацією управління та засад бібліотечної справи, ...впровадженням принципів керівної ролі комуністичної партії в бібліотечній справі, яка розглядалася як складова ідеологічної діяльності, база для розгортання масово-політичної та пропагандистської роботи серед народних мас, їх залучення до соціалістичних перетворень у народному господарстві і культурі» [104, с. 4]. М. Орешкіна на підставі аналізу розвитку конкретних бібліотек УРСР доходить висновку, що бібліотеки в цей час були ідеологічними установами і виконували всі функції відповідно до цього типу установ. За її висновком, «бібліотеки УРСР у 40–80-ті роки ХХ ст. фактично перетворилися на пропагандистські установи, а їхнім головним завданням стала ідеологічна робота. До обов'язків бібліотек передусім входило пропагування ідей правлячої партії, популяризація її настанов серед широкого загалу населення. Цей напрям їхньої діяльності був закріплений на законодавчому рівні, суворо регламентувався і контролювався» [203, с. 1] (див. рис. 5.11).

Кінець ХХ ст. окреслив нові тенденції в розвитку політичної комунікації. Якщо, як зазначає американський дослідник Р. Сміт, початок ХХ ст. ознаменував початок «ери інформування» [132, с. 143–144], 20-ті роки ХХ ст. – перехід від «ери інформування» до «ери переконання», то з другої половини ХХ ст. відбувається процес вибудовування відносин взаєморозуміння і співпраці між владою і громадськістю. Комунікаційний процес по лінії влада – партія – особа стає зустрічним.

Нові можливості для комунікації на рівні держава – громадянське суспільство відкриває використання Інтернету. Комп'ютерні мережеві технології відкрили можливості багатосторонньої комунікації, яка дає змогу індивіду, одержуючи інформацію, рівною мірою брати участь у повному та оригінальному контексті громадської дискусії, чути й бути почутим.

Сьогодні телекомунікаційні технології здатні закласти фундамент для поглиблення демократичних засад суспільства, коли внаслідок отримання технічної можливості «донести» свою думку до влади активізується політична участь, а легітимність влади зростатиме завдяки врахуванню під час ухвалення рішень громадських потреб і громадської думки. У підсумку це сприятиме більш стабільному функціонуванню політичної системи.

Рис. 5.11. У читальному залі бібліотеки Нижньотагільського металургійного комбінату
Джерело: История Нижнего Тагила от основания до наших дней
(http://historyntagil.ru/11_9_09_photo.htm)

У зв'язку із завоюванням сучасного світу інтернет-технологіями можливості використання як і мережі Інтернет узагалі, так і її окремих форм взаємодії, таких як різноманітні соціальні мережі, форуми, блоги і Twitter, сьогодні активно вивчаються і використовуються бібліотечними працівниками з метою підвищення ефективності комунікативної функції бібліотек.

Провідні бібліотеки світу в обов'язковому порядку мають власні блоги, сторінки у Twitter і соціальній мережі Facebook, організують інтернет-форуми та онлайн-обговорення з актуальних проблем суспільного життя, виступаючи, таким чином, не лише як канал, а і як суб'єкт політичної комунікації, що спрямовує розвиток громадської думки в певному напрямі. Як виявилось, це зручна форма корпоративної взаємодії і водночас ефективний канал налагодження зворотного зв'язку з користувачами.

Понад те інформація блогів, соціальних мереж і різноманітних форумів стає цінним джерелом під час підготовки бібліотечними працівниками інформаційно-аналітичних матеріалів суспільно-політичної тематики, даючи змогу вивчати громадську думку й суспільні настрої стосовно політики влади та питань міжнародних

відносин. Зокрема, бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення», підготовка й видання якого здійснюється співробітниками Національної юридичної бібліотеки НБУВ, містить відповідну рубрику «Щоденник блогера», у якій розглядаються коментарі щодо актуальних подій суспільно-політичного життя й реформування правової сфери.

З іншого боку, структурування середовища інтернет-користувачів приводить до формування відносно стійких соціальних мережевих утворень, які починають організовувати власні електронні бібліотеки, що мають сприяти поширенню потрібних такому утворенню ідей. Так, поширення набули електронні бібліотеки, у тому числі й політико-правової спеціалізації. Наприклад, «Політологія: онлайн-бібліотека» (<http://politics.ellib.org.ua/about.html>), що містить добірки інформаційних матеріалів, навчальної й монографічної літератури з питань історії держави і права, історії політичних учень, міжнародних відносин, влади, етнополітології, зовнішньої політики тощо; «Юридична інтернет-бібліотека» («Юридическая интернет-библиотека», <http://yuridlit.narod.ru>), яка містить тексти законів, навчальну літературу, монографії, наукові статті юридичного характеру; Zonazakona (www.zonazakona.com.ua) – надає доступ до аналітичних матеріалів юридичного характеру, підручників, монографій і науково-практичних статей, розміщених у файлових архівах відповідно до галузей і підгалузей права, окремих правовідносин і навчальних дисциплін, які, у свою чергу, сформовані в розділи бібліотеки; кожен розділ містить матеріали, які стосуються як безпосередньо права України, так і права зарубіжних країн, загальна кількість джерел перевищує 400 примірників; «Правознавець» (<http://pravoznavec.com.ua>) – надає доступ до навчальної й монографічної літератури юридичного характеру, текстів законів і коментарів до них, юридичної періодики, здійснює послуги з консультування. Сайт бібліотеки має перехід на сторінку форуму Всеукраїнського юридичного порталу, де користувачі мають змогу ознайомитися з фаховими коментарями по напрямках «господарське право», «трудове право», «адміністративне право» тощо.

Значення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації зростає в сучасних умовах збільшення обсягів інформаційних потоків, коли для окремої особистості ускладнюється можливість пошуку й адекватного сприйняття нової інформації. Для збереження активної ролі громадськості в суспільно-політичному процесі, запобігання передачі функції інтерпретатора соціального контексту «інформаційній еліті» – мережі інститутів, організацій, асоціацій, освітніх установ, груп інтересів тощо – доцільне використання досвіду просвітницької діяльності бібліотек, які мають бути в центрі складної мережі взаємин, що визначають співтовариство, і добре інтегровані в співтовариство, якому служать.

В умовах «надлишку» інформації можливість одержати саме потрібну достовірну інформацію, науково обґрунтований коментар, що надається бібліотечними інформаційно-аналітичними структурами, створює умови для суспільного дрейфу до підвищення рівня освіти і свідомості. Найактивніші члени суспільства, здатні впливати на ухвалення політичних рішень, вироблення нових суспільно-політичних концепцій, цінностей та ідей, схильні до самоосвіти й шукають

достовірну синтезовану інформацію, відділяючи її від сенсаційної піни. Саме на них насамперед має орієнтуватися бібліотека, визначаючи перспективні напрями і форми своєї діяльності. Через форуми, блоги і Twitter активні члени суспільства поширюють передові ідеї, адаптуючи їх до маси, поступово «підтягуючи» останню до свого рівня, і сприяють таким чином політичному вихованню мас, підняттю рівня їхньої компетентності.

РОЗДІЛ 6

УЧАСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ СТРУКТУР У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

На думку автора, принципові особливості участі бібліотечних структур у забезпеченні інформаційного супроводу управління суспільними процесами визначаються, з одного боку, типом політичного режиму, ступенем зацікавленості влади в активному «підключенні» бібліотечних структур до процесу прийняття управлінських рішень, з іншого – статусом бібліотеки, її місією [67, с. 37].

Як відомо, серед політичних режимів вирізняють демократичні й недемократичні, у свою чергу, останні поділяють на авторитарні й тоталітарні. Умови для найбільш комплексного інформаційного забезпечення управлінських процесів формуються в реаліях демократичного режиму, коли відбувається всебічний відкритий рух інформації, яка поєднує різні елементи як політичної системи, так і політичної системи й громадянського суспільства, забезпечується вчасне реагування системи на зовнішні й внутрішні чинники, її адаптація до зовнішніх і внутрішніх змін. Таке становище зумовлене основними принципами демократії, у тому числі принципом плюралізму ЗМІ, відкритості, доступності інформації, спрямованістю системи на забезпечення основних прав і свобод людини, зокрема права на свободу думки, слова, зборів.

В умовах демократичного режиму влада, будучи підконтрольною суспільству, з одного боку, вчасно інформує його щодо своїх дій і рішень, забезпечує поширення в суспільстві демократичних цінностей, з іншого – будучи зацікавленою у своєчасному отриманні «інформаційного портрету» стану суспільства, сприяє зворотному руху інформації, вивчає громадську думку, ставлення громадськості до тих процесів, що відбуваються в державі, з метою вдосконалення політичної системи в напрямі її найбільшої відповідності вимогам і потребам суспільства. Для політичної системи демократії властивим є перенесення владою акцентів з пропагандистської на маркетингову стратегію побудови комунікативної взаємодії, яка формується згідно із законами попиту й пропозиції на інформаційні послуги. До політичних маркетингових технологій відносять політичний паблік-релейшнз (або зв'язки з громадськістю) і політичну рекламу.

Що стосується застосування владою політичного PR як технології політичної комунікації, то воно відрізняється не таким потужним і прямим, як у випадку пропаганди, комунікативним впливом. Використання в держуправлінні такої

технології сприяє узгодженню інтересів і певною мірою керуванню суспільним інтересом. За формулюванням А. Мірошніченка, з одного боку, інтереси громадськості перебувають в очікуванні управлінської ініціативи, з іншого – управлінська ініціатива приводиться у відповідність до очікувань громадськості [181].

Найбільш повно технології PR і реклами реалізуються в маркетингових кампаніях, що проводяться державою, які є складовою частиною демократичного процесу прийняття державних рішень.

Значним потенціалом у сфері політичного PR, який наразі лише починає використовуватися в Україні, володіють бібліотечні установи. Виконуючи інформаційні замовлення владних структур стосовно вивчення громадської думки з різних суспільно-політичних і соціально-економічних проблем, бібліотека виступає опосередкованим каналом зворотного зв'язку в процесі політичної комунікації, даючи владі змогу зробити висновки щодо ефективності як урядової політики, так і тієї політичної комунікації, що була нею здійснена. Фактично співробітниками бібліотек готується інформаційна база для владних висновків стосовно того, на яку саме управлінську ініціативу очікує громадськість. Наприклад, Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ протягом 2003–2004 рр. здійснювалася робота з моніторингу відображення в регіональних і центральних ЗМІ процесу виконання програми уряду. Аналіз матеріалів преси дав підстави для висновків стосовно того, які саме ініціативи та дії уряду отримали підтримку з боку населення, а які зазнали критики й призвели до зростання невдоволення урядовою політикою. Крім того, проведене дослідження виявило недоліки в організації інформаційного супроводу окремих урядових проєктів, унаслідок яких брак інформації в громадян спричинив зростання критичних настроїв навіть у тих випадках, коли об'єктивні приводи для критики були мінімальними. Порівняльний аналіз результатів здійснення окремих напрямів програми уряду в різних регіонах дав також підстави для висновку стосовно ефективності комунікації по владній вертикалі – між центральними й регіональними органами влади.

Водночас здійснення бібліотеками такої роботи можливо лише за умов наявності в суспільстві плюралізму думок і функціонування вільних ЗМІ, тобто в умовах демократичного режиму. В іншому випадку – в умовах недемократичних режимів – проведення подібних досліджень втрачатиме сенс, оскільки, по-перше, люди остерігатимуться вільно виражати власну позицію стосовно того чи іншого питання, а ЗМІ відображатимуть у своїх матеріалах не стільки громадську думку, скільки офіційну позицію владної еліти. Таким чином, можна говорити про сприяння бібліотек в умовах демократії циркуляції необхідної для прийняття рішень інформації – від влади до громадянського суспільства і від громадянського суспільства до влади.

Можна цілком погодитися з висновком Ю. Ірхіна про те, що в основі ідеальної, насправді демократичної моделі політичної комунікації лежить рівноправний обмін інформацією, діалог між основними політичними групами суспільства – тими, хто керує, і тими, ким керують. Цей обмін, без якого неможливе спілкування, а отже, і досягнення політичної згоди, не обов'язково є одномоментним або послідовним, але протяжним у часі й просторі. За значущістю й рівнем впливу на функціонування

політичної системи інформація, що направляється від тих, хто керує, до тих, ким керують, порівнюється з інформацією, що надходить від політичної еліти до інших членів політичного суспільства [123].

При цьому бібліотеки з відкритим доступом до літератури й постійним поповненням фондів, що функціонують відповідно до ідеології відкритого пошуку, дослідження, яке контролюється виключно результатом (так само, як і політичні програми), є характерною ознакою розвитку сучасних демократій. В основі цього розвитку – принцип індивідуальної свободи. Свободи наукового дослідження, політичного вибору й підприємницької активності. Таким чином, історична доля бібліотеки виявляється нерозривно пов'язаною з долею індивідуальної свободи.

Слід також звернути увагу на те, що в умовах демократії формується декілька центрів впливу на процеси суспільно-політичного та економічного життя, які змушені взаємодіяти між собою. Це, у свою чергу, приводить до посилення за демократичного політичного режиму ролі горизонтального типу комунікації, причому як на рівні мас, так і на рівні політичних еліт. У цьому контексті принциповим є висновок О. Литвиненка про те, що «у суспільстві з комунікацією горизонтального типу спостерігається, на перший погляд, вельми парадоксальне явище: з одного боку, значно знижена ефективність інформаційно-психологічного впливу, що пояснюється ефектом багатоманітності, плюралізму впливів (значення кожного окремого голосу, сказати б, девальвується), з іншого – інформаційні впливи, віртуальні методи соціального контролю (за В. Носовим) і є сутністю демократичного політичного режиму» [165].

Горизонтальний тип політичної комунікації, що формується в умовах демократичного політичного режиму, типологічно відповідає зв'язкам «кожний з кожним». Можна погодитися з М. Грачовим у тому, що чим більш демократичним є суспільство, тим більшого значення набуває горизонтальний рівень обміну потоками політичної інформації, співвідношення домінуючого комунікаційного потоку, ініційованого державою, з інформаційними потребами й пріоритетами громадянського суспільства, що формуються на більш широкій ціннісній основі [88].

Причому як на владному, так і на суспільному рівнях політична комунікація має відкритий характер. Це досягається завдяки функціонуванню розгалуженої системи офіційних і неофіційних ЗМІ, широкої системи політичних і громадських організацій і рухів, можливості вільного обговорення в суспільстві актуальних питань суспільно-політичного розвитку. Відкритий характер політичної комунікації в демократичних державах зумовлює перевагу раціональної моделі масових комунікацій, що передбачає аргументацію і переконання відповідно до законів логіки.

Крім того, відкритий характер політичної комунікації дає змогу передбачити можливі зміни політичних установок, позицій, цінностей, оцінок, що відбуваються як на рівні влади, так і громадянського суспільства, а отже, уможливорює своєчасне оперативне реагування на ці зміни і, у випадку необхідності, коригування дій, що в підсумку стабілізує систему. Політична система підлаштовується під обставини, які змінюються, змінюється сама, але продовжує ефективно функціонувати.

Утім, комплексний інформаційний супровід процесу прийняття управлінських рішень, навіть в умовах демократичного режиму, не може замінити собою механізм прийняття рішень, а отже, за умови їхньої неефективності не може запобігти деформації системи в бік недемократичної. Проте такі ризики характерні не стільки для країн з розвинутою демократією, де стійкі демократичні традиції, скільки для країн, що перебувають на етапі переходу до демократії.

Що стосується недемократичних режимів, то в системі політичної комунікації для них властивий акцент на діяльність офіційних ЗМІ, відсутність або слабкість комунікації через партії, громадські організації та суспільно-політичні рухи, неможливість вільного обговорення питань суспільно-політичного й державного розвитку. Для них властивим є використання емоційної моделі комунікації, що спирається не стільки на раціональні доводи, скільки на емоційний вплив.

В умовах недемократичних режимів система спрямована не на забезпечення прав і свобод особи, а на збереження існуючої системи влади, специфічних відносин панування й підкорення, що обумовлює формування єдиної потужної вертикальної комунікаційної течії. Класичні її приклади: віддавання наказів і рапорти щодо їх виконання.

За тоталітарного режиму домінуючим суб'єктом соціально-політичного процесу стає держава, державна влада. Найважливішим елементом тоталітаризму є ідеологізація всіх сфер життя, спрямована на консолідацію суспільства навколо державної влади. Ідеологія стає основним наповненням політичної комунікації.

Посилаючись на Х. Арендт, тоталітарне суспільство можна порівняти з цибулиною. У ньому відсутні піраміди та ієрархії влади, відсутні дійсні еліти (саме це одна з причин короткотривалості тоталітарного правління). Є лише різні прошарки: ближчі до вождя або дальші. Це й обумовлює відцентровий характер комунікації [7].

Позиції суспільства, безперечно, вивчаються, проте не стільки з метою вдосконалення системи відповідно до тих вимог, які сформувалися в суспільстві, скільки з метою «викреслювання» тих думок і поглядів, які є надто критичними і являють собою певну небезпеку для системи. Показовими в цьому контексті є репресії, що тривали протягом 1930-х років у СРСР і Німеччині, коли винищувалися цілі суспільні групи й класи. Ідеться про самозбереження системи шляхом «підлаштування» суспільства під державу. Відповідно, це позначається на змісті й характері політичної комунікації.

Відкрито поширюється вироблений владою офіційний погляд на політичні процеси, що відбуваються в державі та за її межами, а також ті думки та ідеї, що відповідають цьому офіційному погляду. Основний зміст політичної комунікації, здійснюваної владою, полягає в обґрунтуванні доцільності збереження існуючого стану речей і виробленні лояльного ставлення суспільства до нього. У цьому контексті влада з різним ступенем недовіри ставиться до діяльності різних політичних партій і громадських організацій, намагаючись взяти її під свій контроль або, у гіршому випадку, заборонити. Таким чином, в умовах недемократичних режимів можна говорити про вільний рух політичної інформації згори вниз, від центру до периферії, поширення в цьому контексті таких її форм, як пропаганда й

агітація. Отже, в умовах недемократичних режимів у контексті впливу влади на суспільство формується й домінує пропагандистський тип політичної комунікації.

Пропагандистський тип передбачає жорсткі засоби інформаційного контролю за свідомістю людей. Пропаганда намагається подолати основні свідомі обмеження об'єкта впливу, перетворюючись, таким чином, у маніпулятивний процес. Історичні приклади демонструють, що держава досить часто користувалася різними маніпулятивними прийомами, серед яких Т. Громова називає дезінформацію (використання неправдивих відомостей, заміну істинних відомостей неправдивими, використання вигаданої інформації), дифамацію, технологію «білого шуму» (перенасичення інформаційного поля), технологію спін-лікаря (зміну змістовних акцентів інформації) тощо [91].

Специфіка політичної комунікації недемократичних режимів, за висновком автора, впливає і на функціонування соціального інституту бібліотеки, трактовка ролі бібліотек як носіїв певної ідеології призводить до появи різних засобів контролю над формуванням і комплектуванням їхніх фондів, що закладає початок цілеспрямованої і свідомої боротьби в контексті бібліотечної діяльності з проникненням ідей і цінностей, ворожих цій системі, цьому режиму [64, с. 10]. Такий підхід до діяльності бібліотек спостерігається в недемократичних суспільствах незалежно від історичного проміжку часу, у якому вони існують. Прикладами можуть бути «бібліотечна політика» Ордену єзуїтів, який зберігав і вивчав протестантські твори з метою їх спростування, або заборона читання студентам Гейдельберзького університету праць Вольтера й Монтеск'є, заборона української літератури урядом царської Росії в ХІХ ст., єврейської літератури нацистами тощо.

У країнах, де політичні режими ставлять перед собою завдання керованого впливу на маси й маніпуляції їхньою свідомістю, бібліотеки стають об'єктом постійного контролю й цілеспрямованого ідеологізованого комплектування. Показовою в цьому контексті є політика стосовно бібліотек, що проводилася радянською владою. За даними, наведеними А. Блюмом, у 20-ті роки ХХ ст. в СРСР було розпочато масову чистку бібліотечних фондів від «ідейно чужої» літератури [22]. Спочатку книги просто знищували, але до 1926 р. при великих бібліотеках були створені «спецхрані» – відділи, куди за розпорядженням цензурних органів передавалися книги й періодичні видання, які згодом надавалися користувачам лише за спеціальним дозволом. У Положенні про СХ у бібліотеці (листопад 1926 р.) йшлося про те, що до спецховища слід включати літературу, яка вийшла в СРСР і була вилучена із загального користування; зарубіжну російську літературу (яка має наукове або політичне значення); видання, які передаються іншими установами до публічної бібліотеки на особливе зберігання.

Поряд із цим знищення того соціального підґрунтя, на якому виникала бібліотека, спричинювало й ліквідацію відповідних видів бібліотек. Ті ж бібліотеки, функціонування яких тривало, в умовах панування офіційних ЗМІ та відсутності альтернативних джерел інформації розглядалися владою як інструмент для поширення «потрібних» ідей і цінностей, інститут пропаганди та ідеологічного виховання мас. Вони ставали ланкою в низхідному інформаційному потоці в системі політичної

комунікації, сприяючи поширенню ідеологічно вивіrenих постулатів, і задоволення ними інформаційних потреб користувачів у підсумку мало служити для задоволення управлінських потреб політичної влади.

У таких умовах зворотний рух інформації, так само, як і відкрита політична комунікація на суспільному рівні, стають проблематичними й набувають неформальних, «прихованих» форм. Під неформальними розуміємо некеровані й неконтрольовані комунікації між окремими людьми й групами. Ідеться про такі специфічні форми політичної комунікації, як чутки, плітки й політичні анекдоти. Визначення Д. Ольшанського, за яким для неформальних комунікацій властиві стихійне самостійне виникнення і зовнішня ненаправленість [197], не повністю відповідає суті явища, оскільки, зважаючи на ефективність дії неформальних видів комунікації, досить часто вони використовуються владою або конкуруючими політичними силами й запускаються штучно з певною метою. Утім, навіть у такому випадку проконтролювати подальше поширення інформації й керувати ним ініціатори процесу не в змозі.

В умовах недемократичних режимів з неможливістю вільного волевиявлення громадян, з обмеженнями свободи слова, існуванням жорсткої політичної цензури неформальні види комунікації стають засобом вираження громадської позиції, загального критичного ставлення до влади, дистанціювання від здійснюваної владою політики. Причому внаслідок їхніх прихованих форм інформація, що поширюється таким шляхом, слабо піддається врахуванню владою і владним впливам. Отже, ідеться про слабку керованість політичної комунікації на суспільному рівні.

У таких умовах відбувається, з одного боку, самозаспокоєння влади (усі мають думати те, що пропонує офіційна пропаганда, немає потреби вступати в дискусію, переконувати), з іншого – у надрах суспільства поступово, непомітно для влади формуються альтернативні погляди, оцінки, цінності, які набувають відкритості лише після поширення й міцного закріплення в суспільній свідомості, коли влада вже фактично втрачає можливості що-небудь змінити й зберегти статус-кво. Фактично за допомогою системи неформальної політичної комунікації готується інформаційно-ідеологічне підґрунтя для руйнації існуючого режиму або його м'якої трансформації в бік демократії.

Надзвичайно сприятливим середовищем для функціонування неформальної політичної комунікації виявився Інтернет. Властивості мережі повністю задовольняють таким її вимогам, як відсутність єдиного керівного центру, а отже, цензури; наявність інтерактивного зв'язку, тобто можливості спілкування онлайн з миттєвим коригуванням змісту повідомлення відповідно до реакції адресата; неофіційний характер інформації, яка дає змогу її емоційно коментувати й передавати.

До цього слід додати, що за допомогою Інтернету стає можливим охопити значно більшу аудиторію, а отже, посилити вплив, не лише повідомити чутку або анекдот, а й провести їх обговорення, поділитися своїми ідеями та в підсумку створити нову інформацію, нове повідомлення.

Переважає більшість дослідників дотримуються думки, що розвиток комунікаційних технологій сприяє процесу демократизації і, будучи похідною

демократичного суспільства, Інтернет став потужним фактором утвердження демократії, певним її гарантом. Ще раніше Р. Даль (R. A. Dahl) зазначав, що телекомунікаційні технології відіграють ключову роль у створенні передумов «передового демократичного суспільства», у якому політичні рішення спираються на думки й судження «народу» [329, с. 339]. А. Етціоні (A. Etzioni) сформулював концепцію «теледемократії» як шляху досягнення суспільного блага за допомогою комунікативних технологій [331]. Л. Гроссман (L. K. Grossman) вважає, що з розвитком нових комунікативних технологій настає час нової, третьої великої епохи демократії [335]. Так само як у XVIII ст. представницька демократія стала новим досвідом порівняно з давньогрецькою прямою демократією, нова «електронна республіка» прийде на заміну моделі Монтеск'є, Локка, Едісона та їхніх послідовників. Найбільш грандіозну перспективу змальовує Н. Негропонтє (N. Negroponte), на думку якого під впливом глобальних комунікацій узагалі зникне інститут національної держави [348].

У дискусіях навколо впливу Інтернету на суспільні відносини можна виокремити дві провідні теми: популістську тезу про те, що Інтернет уможливорює індивідуальні впливи на владу й здійснювану нею політику, і комунітарну тезу про здатність Інтернету змінити безпосередньо природу соціальних спільнот й основи суспільного устрою.

Інтернет, на переконання прихильників популістської тези, децентралізує доступ пересічних громадян до обміну інформацією. Особиста участь громадян у політиці зростатиме з ростом їхнього впливу на суспільне життя, що, у свою чергу, приведе з подальшим розвитком до трансформації суспільства в цілому.

Інтернет також надає додаткові можливості політичної ідентифікації для суспільно-політичних рухів й ініціатив, особливо тих, що не мають стійких зв'язків в існуючому істеблішменті, інституціолізованих структурах і вже сформованих соціальних стратах. Як зазначає С. Туронок, полегшуючи завдання мобілізації географічно, соціально й професійно «розпорошених» односторонців, які не мають у реальному житті жодних інших зв'язків, крім Інтернету, радикально знижуючи організаційні та інформаційні витрати, надаючи безпрецедентні можливості стосовно фандрайзингу (збору коштів), прямого маркетингу суспільно-політичних ідей і підтримки вільного неопосередкованого дискурсу, сучасні мережеві комунікації дійсно відкривають новий «віртуальний вимір» у практиці організаційного, партійного будівництва, самоорганізації громадянського суспільства [288, с. 57].

Такі можливості мережі враховуються прихильниками комунітарної тези, за якою Інтернет сприятиме перебудові визначальних для суспільного життя зв'язків між різними прошарками населення. Згідно із зауваженням М. Вершиніна, якщо популістська теорія стосується змін у взаємодії громадян з урядом, то очікування прихильників комунітарної теорії ґрунтуються на посиленні взаємодії громадян між собою [32].

Разом з тим варто зважати на те, що Інтернет дає можливості, але скористатися цими можливостями мають люди. При цьому суспільний поділ на «інформаційну еліту» і масу, якій пропонується «адаптований», спрощений варіант інформації,

створює небезпеку маніпулювання елітою суспільною свідомістю шляхом віртуозної інформаційної політики та руйнує засади демократії. Суспільство опиняється перед небезпекою нового «інформаційного» авторитаризму.

Воля та вибір людей формуються в тому напрямі, у якому цього потребує «інформаційна еліта», шляхом використання засобів мас-медіа, і в першу чергу – Інтернету. За таких умов еліта навіть зацікавлена в збереженні демократичних інститутів, які дають змогу електорату виявити сформований у нього заздалегідь вибір на її користь. Як зазначає Б. Барбер (B. Barber), нова технологія може стати небезпечним провідником тиранії... Більш небезпечної тиранії, ніж невидима та м'яка, не існує. Така тиранія, у якій піддані стають співучасниками свого власного жертвоприношення і в якій поневолення є результатом не намірів, а обставин. Технологія не повинна неминуче зруйнувати демократію, але її потенціал для «милостивого» панування не може ігноруватись [322].

Електронна революція не здатна зробити поліцейську державу більш відкритою. Жодний – найкращий ІТ-проект – не зможе стати протезом демократії. Навпаки, завдяки технології суспільство стає дедалі прозорішим для влади, а отже, більш контрольованим. Держава, яка погано функціонує, не стане кращою завдяки електронному уряду. Відстале суспільство не перескочить з посттоталітарного в демократичне через те, що населення отримає доступ до тих, чи інших інформаційних ресурсів. Це небезпечні ілюзії, застерігає М. Вершинін [32].

У таких умовах перед бібліотеками як універсальними інформаційно-комунікаційними центрами постає відповідальне завдання сприяти освіті та просвіті мас, донесенню до громадськості максимально об'єктивної інформації стосовно процесів, що відбуваються в державі та світі, підвищенню рівня політико-правової культури суспільства. Діяльність у цьому напрямі відповідатиме і потребам самої бібліотеки – адже лише за умови встановлення та збереження демократичного режиму бібліотека як соціальний інститут розвиватиметься найбільш динамічно, маючи змогу повною мірою реалізувати свої соціальні функції.

Отже, новітні комунікації здатні змінити методи суспільного регулювання, але не гарантують зміни його суті. Певний дрейф у бік демократії політична система здійснює, але чи стане демократія ефективною чи залишиться фасадною? Відповідь на це запитання потребує врахування додаткових чинників і в кожному конкретному випадку буде індивідуальною. Визначальним же стане те, хто – влада чи суспільство – першим адаптується до нових умов і не полінується використати їх на свою користь.

Масштаби та напрями співпраці бібліотек із владними структурами у сфері забезпечення інформаційного супроводу процесу прийняття управлінських рішень значною мірою залежать також від статусу бібліотеки [61, с. 68].

У «Рекомендаціях для бібліотек урядових департаментів» Секції урядових бібліотек ІФЛА (<http://www.ifla.org/en/government-libraries>) визначається основне завдання таких бібліотек: бібліотеки урядових департаментів надають інформацію політичним діячам, урядовим службовцям і, іноді, широкій громадськості. Важливо, що бібліотеки урядових департаментів організуються та управляються таким чином, щоб збирати та надавати інформацію, найбільш необхідну тим, хто приймає урядові

рішення, державним службовцям і широкій громадськості [234].

У першу чергу варто відзначити забезпечення бібліотеками урядових департаментів інформаційного супроводу законодавчого процесу. Адже саме нормативно-правова основа створює ті рамки та правила, на підставі яких здійснюється керування суспільним розвитком, визначає можливі інструменти цього керування. Таким чином, зваженість законодавчих ініціатив, їх відповідність суспільним потребам і державним фінансовим можливостям, коректно виписані закони мають визначальне значення для напрямів і темпів розвитку суспільства та держави.

Забезпечення інформаційного супроводу законодавчого процесу є безпосереднім завданням парламентських бібліотек.

За досвідом і масштабами діяльності першість серед таких бібліотек посідає **Бібліотека Конгресу США (Library of Congress)** (<http://www.loc.gov>), заснована Конгресом Сполучених Штатів Америки ще в 1800 р. з метою більш повного виконання ним обов'язків, встановлених Конституцією (рис. 6.1).

Поступово діяльність бібліотеки розширилася від виконання обмежених реферативних функцій до підтримки складної універсальної інформаційно-аналітичної системи, змінилась і роль її підрозділів, що відобразило шлях бібліотеки від реакції на законодавчий процес до її підключення до нього.

У стратегічному плані бібліотеки на 2011–2016 рр. місія бібліотеки визначається як підтримка Конгресу в частині виконання покладених на нього Конституцією обов'язків та у сприянні подальшому прогресу знань і творчості для процвітання американського народу. У сфері інформаційно-аналітичного обслуговування, як і в реалізації інших функцій бібліотеки, головним пріоритетом є обслуговування Конгресу, на другому місці – органів виконавчої влади, на третьому – публіки. Для широкого загалу Бібліотека Конгресу є останньою інстанцією, до якої можна звернутись у пошуках необхідного інформаційного матеріалу у разі, якщо такий матеріал відсутній у місцевих бібліотеках.

Оскільки в силу самого статусу головним пріоритетом бібліотеки є науково-інформаційний супровід діяльності Конгресу США, бібліотека має відповідну структуру. Зокрема, серед її основних підрозділів – Дослідницька служба Конгресу та Бібліотека права Конгресу.

Початок **Дослідницької служби Конгресу (Congressional Research Service –**

Рис. 6.1. Бібліотека Конгресу США

Джерело: IPS Community

(<http://forums.gameguru.ru/818/28089/p3/>)

CRS) поклало заснування в 1914 р. Конгресом Довідкової служби по законодавству як самостійної організації для обслуговування членів Конгресу та його комітетів, проте з 1946 р. ця служба була включена до складу бібліотеки, а в 1970 р. перейменована в Дослідницьку службу Конгресу, що підкреслило новий для того часу аналітичний напрям її діяльності. Як підкреслює О. Сафронова, посилення інформаційно-аналітичної складової процесу прийняття рішень у Конгресі розглядається як необхідна умова підтримання балансу сил у системі поділу влади та підтримки незалежності Конгресу в контексті реалізації принципу стримувань і противаг. Зокрема, прагнення Конгресу створити власну, незалежну від виконавчої гілки влади інформаційну базу стало одним з важливих аргументів законодавчого закріплення статусу Довідкової служби Конгресу в Законі про реорганізацію легіслатури 1946 р. [240].

Сьогодні Дослідницька служба Конгресу покликана здійснювати всебічні та надійні законодавчі дослідження й аналіз, які мають бути своєчасними, об'єктивними, авторитетними та конфіденційними, з метою інформаційного забезпечення діяльності законодавчого органу.

CRS – один з найбільших підрозділів Бібліотеки Конгресу. В її складі на сьогодні 350 політичних аналітиків, юристів та інформаційних співробітників (при загальному штаті служби в 675 і бібліотеки в 3597 співробітників). У свою чергу служба поділяється на міждисциплінарні дослідні підрозділи, кожен з яких поділяється на галузеві секції: відділи американського права (American Law) та політики (Domestic Social Policy), закордонних справ, оборони та торгівлі (Foreign Affairs, Defense and Trade), уряду та фінансів (Government and Finance), а також ресурсів, науки та промисловості (Resources, Science and Industry). Група знанневого обслуговування (The Knowledge Services Group) надає допомогу в дослідженнях політичним експертам у кожному з п'яти підрозділів.

Служба забезпечує інформаційний супровід усіх етапів законодавчої діяльності Конгресу [62, с. 295–296]. Хоча співробітники CRS не пишуть законопроекти, резолюції та поправки особисто, їх, тим не менше, залучають до участі в законотворчому процесі, оскільки вони фактично перекладають політичні рішення конгресменів формальною законодавчою мовою.

Експерти CRS працюють виключно та безпосередньо на Конгрес, забезпечуючи інформаційний супровід діяльності комітетів і членів обох палат Сенату, незалежно від їх партійної належності. Суттєве місце в обслуговуванні займає надання бібліографічних довідок і документів, доступу до різних масивів інформації. На веб-сторінці служби (<http://www.loc.gov/crsinfo>) з гордістю повідомляється про здатність забезпечувати конгресменам доступ до найкращих думок нації (the nation's best thinking) протягом 24 годин на добу сім днів на тиждень.

Найбільш затребуваним на сьогодні напрямом діяльності CRS є інформаційна підтримка законодавчого процесу, яка здійснюється у формі підготовки аналітичних матеріалів (звітів по дослідженнях, довідок), рефератів, перекладів, брифінгів, відео-презентацій, індивідуальних консультацій конгресменам та їхнім співробітникам (див. рис. 6.2).

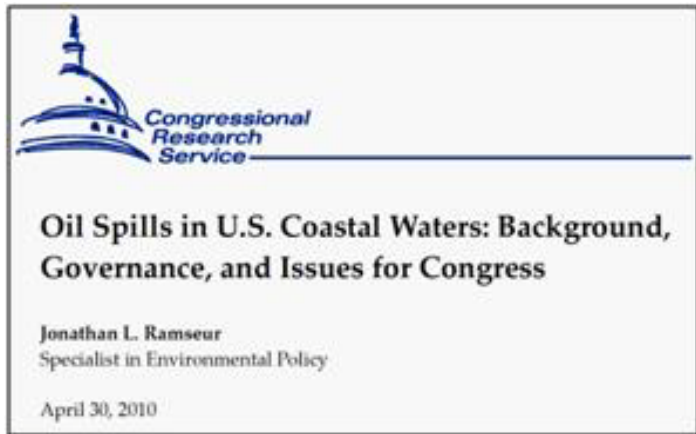

Рис. 6.2. Аналітичний звіт
Дослідницької служби Конгресу
Джерело: PennLaw (https://www.law.upenn.edu/blogs/library/archives/2010/07/openscrs_-_the_research_congres.html)

Інформаційно-аналітичні звіти CRS містять визначення проблеми, її фон і стратегічні дослідження, огляд минулого та очікуваного законодавства, бібліографію слухань, звіти Конгресу, хронологію подій та довідкові джерела. Це можуть бути короткі огляди близько семи сторінок або ґрунтовні дослідження. Звіти можуть подаватись у вигляді політичного аналізу, економічних або юридичних досліджень, статистичних оглядів. Метою підготовки таких матеріалів є чітке визначення місця проблеми в законодавчому контексті. Щорічно готується більше 700

таких звітів, причому кожен з них містить точну, об'єктивну та оперативну інформацію про проблему. Показово, що в переліку «десяти найбільш затребуваних урядових документів», складених Центром розвитку демократії та технологій (Center for Democracy and Technology), звіти CRS посіли перше місце.

Відповідно до звіту CRS за 2009 р. [328], в умовах світової фінансової кризи служба здійснювала аналіз ефективності методів економічного стимулювання та надавала допомогу конгресменам та їхнім співробітникам у процесі формулювання, обговорення та виконання Акта американського відновлення та реінвестування 2009 р. (American Recovery and Reinvestment Act of 2009). Оскільки Конгрес обговорював заходи щодо зміцнення фінансової системи, CRS у допомогу реформуванню фінансового сектору про водила аналіз основних елементів споживчого кредитування та пов'язаних із цим юридичних питань.

У сфері зовнішньої політики аналітики служби здійснювали аналіз американських військових операцій в Афганістані, ситуації в Іраку, забезпечували інформаційний супровід дебатів стосовно виборчої динаміки Ірану, ядерних амбіцій цієї держави, санкцій щодо неї та ін.

Станом на 2011 р. визнанням ефективності діяльності служби стало нагородження 264 її співробітників 363 спеціальними преміями. Звіти служби формально не засекречені, однак їх не належить вільно розповсюджувати. Вони призначені лише для конгресменів і зацікавлених державних структур, тобто для службового користування. Крім того, на ці матеріали не поширюється дія закону про свободу доступу до інформації, який дає можливість громадянам запитувати у держструктур інформацію з питання, що цікавить. Лише незначна частина звітів стає доступною громадськості через спеціалізоване видання за відповідної позиції замовників.

Понад інформаційну підтримку законодавчого процесу служба проводить програми та семінари для членів Конгресу та їхніх співробітників. Найуспішнішим з них у січні 2009 р. став семінар «Законодавчі проблеми і процедури: CRS семінар для

нових учасників (Legislative Issues and Procedures: The CRS Seminar for New Members). Члени Конгресу та їхні співробітники мають можливість звертатися до веб-сторінок CRS (www.crs.gov) і Законодавчої інформаційної служби CRS (Legislative Information Service – LIS) (www.congress.gov). Зазначені сайти є найбільш універсальними та інтегрованими джерелами інформації стосовно законодавчого процесу США. Вони надають усю необхідну інформацію про різні аспекти урядування, інформацію законодавчого характеру, включно з поточним законодавством, попередніми законами, біографічними даними конгресменів тощо.

Веб-вузол CRS забезпечує 24-годинний доступ до матеріалів CRS щодо поточних законодавчих проблеми, електронних збірок звітів Служби, інформації відносно законодавчого та бюджетного процесів, довідника процедур і діяльності Конгресу, аудіо- та відеозаписів, DVD-програм, надає можливість онлайн-реєстрації на семінари CRS та надає інформацію про інші послуги. Веб-сайт також містить посилання на корисні для діячів Конгресу інформаційні ресурси.

Веб-сайт LIS дає змогу відслідковувати законодавчий процес і зміни законодавства, він містить короткий звіт по законопроекту, повний текст законодавства та публічних прав, повний текст повідомлень комітету, слухань та ін.

Жоден із цих веб-вузлів не доступний для громадськості.

Для забезпечення необхідного інформаційного супроводу діяльності Конгресу служба використовує також і продукцію мультимедіа – відеозаписи на DVD-дисках та аудіозаписи на CD-дисках. Семінари, що проводяться CRS, у запису конгресмени можуть переглянути також з веб-сторінки служби. Крім того, CRS забезпечує кожного дня, крім вихідних, дві години телевізійного мовлення закритої системи Конгресу.

Аналіз напрямів діяльності CRS дає підстави для висновку про її універсальний характер. Це стосується збалансованого суміщення здійснення реферативної та аналітичної функцій, широкого тематичного кола проблем, з яких готуються інформаційно-аналітичні матеріали, різноманітних форм інформаційно-аналітичних послуг (стислі огляди, розгорнуті звіти, консультування, проведення семінарів тощо).

Значення служби в процесі інформаційного супроводу діяльності Конгресу складно переоцінити. Адже члени Конгресу та їхні співробітники потребують перевіреної та представленої у зручній для опрацювання формі різноманітної інформації з різних джерел. У таких умовах CRS відіграє роль інформаційного навігатора, диспетчера та дослідницького брокера. Перебуваючи на перехресті різних інформаційних потоків, служба оперує величезними масивами даних, обробляючи їх та надаючи конгресменам у вигляді порівняно невеликих інформаційно-аналітичних матеріалів, у яких окреслюються суть проблеми, її фон, шляхи та перспективи вирішення, що забезпечує необхідне інформаційне підґрунтя для прийняття рішень.

При цьому CRS не претендує на монополію на експертному ринку Вашингтону, але мобілізуючи науковий та інтелектуальний потенціал своїх співробітників, забезпечує собі провідну роль в інформаційному супроводі діяльності Конгресу. Опрацьовуючи матеріали інших аналітичних центрів, надаючи інформації, що міститься в цих матеріалах, законодавчого сенсу, служба наближує її до

законодавчого процесу, займаючи, таким чином, власну унікальну нішу в інформаційно-комунікативній взаємодії. Така функція CRS відповідає природі самого Конгресу, законодавча діяльність якого покликана гнучко реагувати на тенденції суспільного розвитку.

Інші підрозділи бібліотеки, незважаючи на пріоритетність обслуговування Конгресу, надають інформаційно-аналітичні послуги також і громадськості.

Що стосується **Бібліотеки права Конгресу (Law Library of Congress)** (<http://www.loc.gov/law>), її заснування відбулося в 1832 р. з метою забезпечення доступу до перевірених юридичних матеріалів (рис. 6.3). З часом Бібліотека права розвинулась у найбільшу у світі структуру такого спрямування. Зібрання Бібліотеки, широкі та всебічні експертні висновки її співробітників використовуються для забезпечення щоденного інформаційного супроводу процесу американської демократії.

Бібліотека права забезпечує Конгрес усебічними дослідженнями зарубіжного, порівняльного, міжнародного та американського права, а також надає інші юридичні довідкові послуги. На сьогодні можна виокремити три головні напрями діяльності бібліотеки: обслуговування колекції; дослідження зарубіжного права; суспільні послуги.

Дослідження зарубіжного права в рамках бібліотеки здійснюються юристами – експертми зарубіжного права (Foreign Law Specialists), компетентними, зокрема, у питаннях права Аргентини, Австралії, Бразилії, Канади, Китаю, Європейського Союзу, Франції, Німеччини, Греції, Індії, Ірану, Ізраїлю, Японії, Лівану, Мексики, Нікарагуа, Росії та Великобританії. Дослідження інших питань потребує додаткового залучення фахівців за спеціальними контрактами. Дослідження проводяться з використанням ресурсів колекцій бібліотеки з зарубіжного, порівняльного та міжнародного права, а кінцеві продукти в електронній формі розміщуються на веб-сайті Бібліотеки права.

На сьогодні на сайті представлені: Поточні юридичні теми (Current Legal Topics), Зарубіжний юридичний монітор (Global Legal Monitor), Зарубіжне та міжнародне право (Foreign and International Law).

Про ефективність діяльності Бібліотеки Конгресу США у сфері політичної комунікації опосередковано говорить той факт, що саме її досвід функціонування був врахований під час заснування в 1948 р. на базі Імперської бібліотеки Японії в Уено **Національної парламентської бібліотеки Японії (National Diet Library – NDL)** (<http://www.ndl.go.jp>) (див. рис. 6.4).

Рис. 6.3. Логотип Бібліотеки права Конгресу (The Law Library of Congress)
Джерело: The Library of Congress
(<http://blogs.loc.gov/law/2010/11/law-library-logo/>)

Рис. 6.4. Національна парламентська бібліотека Японії
Джерело: National Diet Library – NDL (<http://www.ndl.go.jp>)

На базі положень, напрацьованих американською комісією, 9 лютого 1948 р. був прийнятий закон про Національну парламентську бібліотеку Японії. На посаду директорів стали призначатися генеральні секретарі палат представників і радників парламенту Японії [190].

Наслідуючи приклад Бібліотеки Конгресу, Національна парламентська бібліотека Японії розпочала довідкову та інформаційну діяльність, дотримуючись принципу пріоритетності: члени парламенту, урядові установи та організації, інші організації, бібліотеки, наукові співробітники. Основні функції NDL:

- розвиток інформаційних ресурсів;
- надання допомоги парламенту у здійсненні законодавчої діяльності.;
- забезпечення повного доступу до власних інформаційних ресурсів.

Функції бібліотеки визначаються її завданнями, серед яких одним з основних є збирання книг та інших бібліотечних матеріалів для надання допомоги членам парламенту у виконанні їхніх обов'язків. З цією метою в структурі бібліотеки було створено **Бюро дослідницької та правової інформації (Research and Legislative Reference Bureau – RLRB)**, у якому працюють фахівці в галузях юриспруденції, політики та економіки.

Послуги для Національного парламенту, які надаються NDL, складаються із законодавчих досліджень та інформаційних послуг (дослідження й надання інформації стосовно національних політичних проблем) та бібліотечного обслуговування (надання доступу до бібліотечних матеріалів та послуги з їх копіювання). RLRB в основному відповідає за перші, останні здійснюються бібліотекою в цілому.

Бюро виконує широкий спектр функцій, у тому числі аналіз та оцінку законопроектів і пропозицій; збирання, аналіз і огляди інформації законодавчого характеру та надання до неї доступу; послуги з оформлення текстів законів, що

допомагає парламентарям у підготовці законодавства; забезпечення інформаційними матеріалами органів виконавчої та судової гілок влади і широкої громадськості [355].

RLRB відповідальна за допомогу парламенту та підтримується рештою відділів бібліотеки. Останнім часом кількість дослідницьких запитів, що задовольняються структурою, має чітку тенденцію до збільшення, що пов'язано з активізацією парламентських дебатів і розширенням сфери інтересів парламентарів. Кількість відповідей на запити членів парламенту, яка наближалася до 20 тис. у 1995 р., досягла близько 45 тис. за 2006 фінансовий рік. Це означає, що ефективність діяльності Бюро підвищилася більше ніж удвічі за останні 10 років (рис. 6.5).

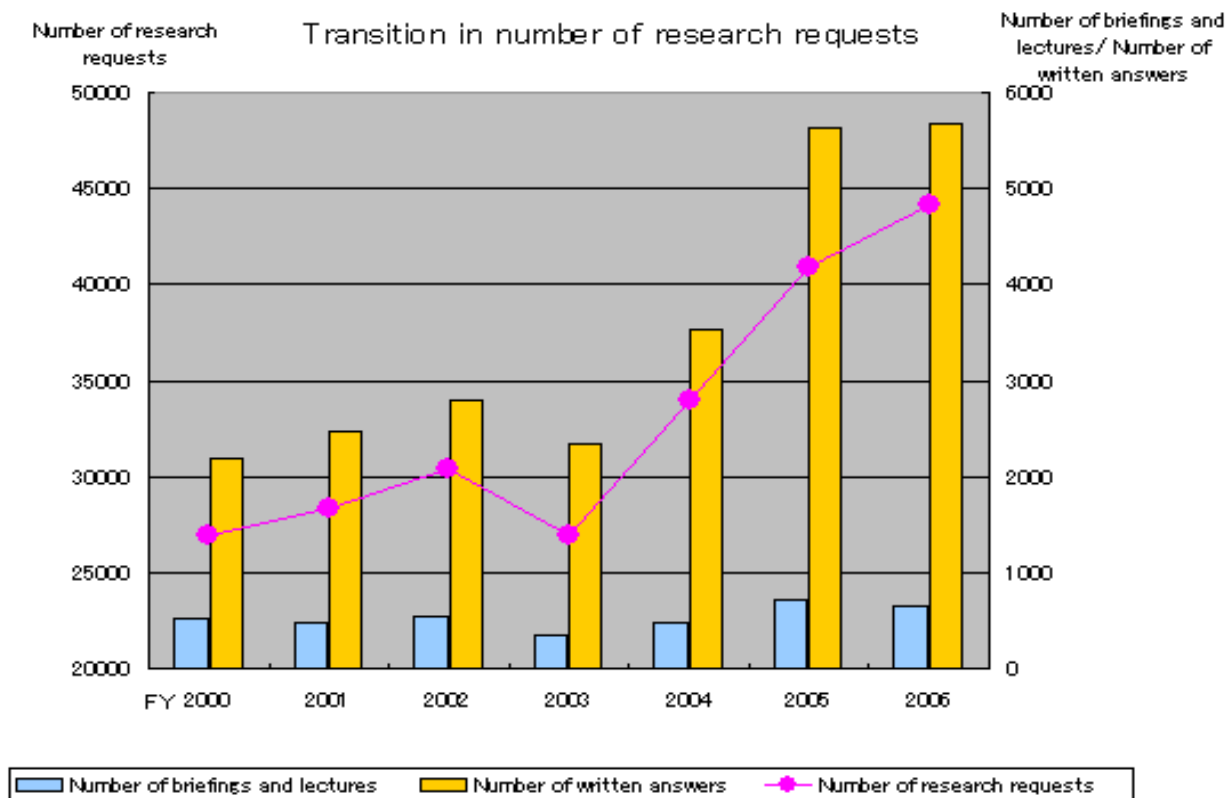

Рис. 6.5. Динаміка зміни кількості досліджень на запити

RLRB також здійснює прогностичні дослідження національних політичних питань. Результати дослідження надаються парламенту, головним чином, через публікації та на веб-сайті бібліотеки.

Згідно з останніми статистичними даними, у виданнях, що випускаються RLRB, публікується в середньому 332 статті на рік загальною кількістю 3331 сторінка (див. рис. 6.6).

У тому, що стосується законодавчих досліджень та надання інформаційних послуг, у діяльності RLRB можна виокремити кілька основних тенденцій.

Перше – це інтенсифікація міждисциплінарних досліджень.

Міждисциплінарні дослідження, розпочаті у 2001 р., являють собою дослідження з основних національних політичних проблем, які потребують тривалого міжпредметного вивчення. Такі дослідження містять обмін думками з експертами та польові дослідження як усередині, так і за її межами Японії, а також аналіз інформації з друкованих джерел і електронних ресурсів, зокрема інтернет-інформації.

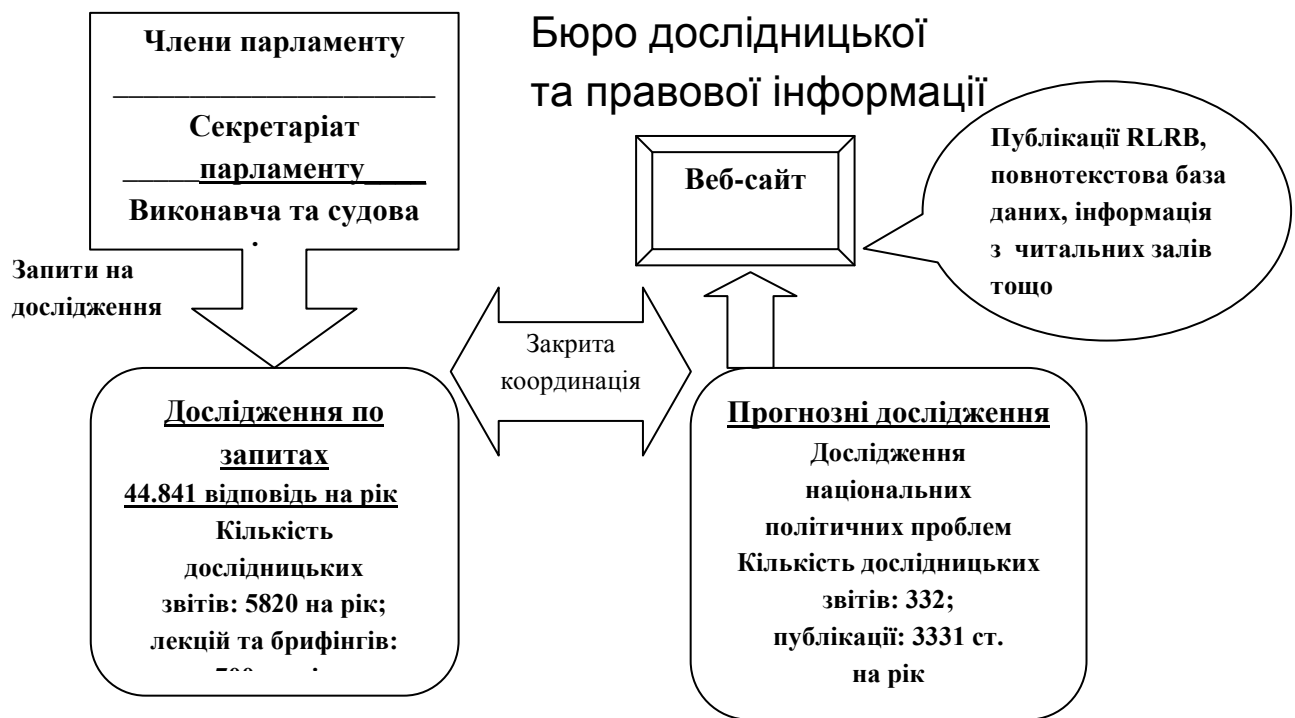

Рис. 6.6. Схема діяльності Бюро дослідницької та правової інформації
Національної парламентської бібліотеки Японії

Останнім часом практикується також проведення Міжнародного політичного семінару, для участі в якому запрошуються іноземні фахівці. Крім того, деякі дослідження також проводяться за участі зовнішніх експертів, яких запрошують до співпраці в проектних командах.

Результати таких міждисциплінарних досліджень публікуються у вигляді «Міждисциплінарного дослідницького звіту» (Interdisciplinary Research Report). Починаючи з 2001 р., кожного року обирається певна тема, за якою і проводяться міждисциплінарні дослідження.

Друге – початок систематичного проведення Семінару з питань політики (Policy Seminar), під час якого відбувається пояснення національних політичних проблем депутатам та їхнім секретарям. Семінари передбачають розгляд запитів користувачів, пов'язаних з темою семінару, та презентацію результатів досліджень.

Третє – підготовка та поширення матеріалів в електронній формі.

Веб-сайт NDL надає широкі можливості для ознайомлення з матеріалами проведених досліджень. Користувачі, перебуваючи будь-де в межах Японії, за допомогою ПК мають змогу прочитати та роздрукувати (японською мовою) такі інформаційно-аналітичні продукти RLRB, як «Довідник» (Reference), «Короткий огляд» (Issue Brief), «Зарубіжне законодавство» (Foreign Legislation) та ін.

На додачу до цих послуг, досліджень та юридичних довідок Бюро проводить ряд інших заходів. Наприклад, із 2005 фінансового року з метою підвищення якості обслуговування було розпочато безпосереднє вивчення потреб членів парламенту у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення.

Визначаючи стратегію подальшого розвитку, NDL виходить з головного

пріоритету – «розширення функції юридичної підтримки з метою покращення обслуговування Національного парламенту».

У планах RLRB – посилення прогнозної складової у дослідженнях, підвищення якості обслуговування запитів користувачів, функціонування як «інформаційного центру для членів парламенту» в співробітництві з іншими підрозділами бібліотеки.

Загалом, функціонування Бібліотеки Конгресу та Національної парламентської бібліотеки Японії відображає основні прогресивні сучасні тенденції у розвитку комунікативної взаємодії бібліотечних установ з урядовими структурами – розширення спектра послуг, інформаційний супровід усіх етапів діяльності законодавчого органу країни, виробництво власної вторинної інформаційно-аналітичної продукції політико-правової тематики, здійснення міждисциплінарних і прогнозних досліджень, розширення можливостей доступу користувачів до потрібної їм інформації за допомогою використання нових електронних технологій, посилення інтерактивної складової в процесі обслуговування користувачів шляхом проведення консультацій, лекцій та семінарів. Окреслені напрями діяльності в різних масштабах і з різним ступенем якості здійснюються також Бібліотекою палати лордів (The House of Lords Library) та Бібліотекою палати обшин Великобританії (The House of Commons Library), Парламентською бібліотекою Канади (The Library of Parliament of Canada), Парламентською бібліотекою Австралії (The Parliamentary Library of Australia), Парламентською бібліотекою Російської Федерації та ін.

Рис. 6.7. Бібліотека німецького Бундестагу

Джерело: Galerie von Kalli A.

(<http://home.fotocommunity.de/shpsiegen/index.php?id=918901&d=11397518>)

Так, забезпечення німецьких парламентарів сучасною літературою та інформацією є головним завданням однієї з найбільших бібліотек світу – **Бібліотеки Бундестагу (Bibliothek des Deutschen Bundestages)**

(www.bundestag.de/dokumente/bibliothek/), інформаційні ресурси якої сьогодні налічують понад 1,4 млн томів і 8 тис. періодичних видань (див. рис. 6.7). За словами завідувача неpubлічної бібліотеки, у якій працюють загалом 86 співробітників, У. Фрайшмідт, метою бібліотеки є найбільш широке, точне та своєчасне інформування парламентарів. «Ми приймаємо інформаційні запити для членів Бундестагу та ведемо досьє всіх основних дебатів, до якого ми також вносимо списки літератури та зібрання інтернет-посилань», – зазначила У. Фрайшмідт [95]. До того ж парламентарі регулярно отримують інформацію через інформаційні бюлетені, списки новинок і тематичні списки літератури на актуальні політичні теми.

У процесі комплектування бібліотекою надається пріоритет літературі з галузей політики, громадського управління, права, економіки, суспільних наук і новітньої історії. Крім того, формується фонд закордонної парламентської преси, який складається з друкованих видань із права з близько 60 країн, а також парламентських публікацій, статистичних матеріалів та інших офіційних видань, переважно, країн Європи та США. Поряд із цим тут формально доступні матеріали офіційних видань понад 200 інтернаціональних і наднаціональних організацій.

Поруч із бібліотекою розміщено також підрозділи наукової служби, а також зібрання прес-документації та парламентський архів. У парламентському архіві можна знайти всі закони та їхні проекти, а також рецензії, оцінки, рішення Федерального конституційного суду, ділову документацію Бундестагу, його комітетів та органів, великий аудіо- та фотоархів, матеріали передвиборних кампаній та всі стенографічні звіти. Зібрання прес-документації охоплює понад 25 млн статей та одну з найбільших у Німеччині колекцій карикатур.

Що стосується користувацької аудиторії бібліотеки, то вона складається в першу чергу з депутатів, депутатських груп і федерального уряду. Бібліотека, також, надає інформаційні послуги колишнім членам Бундестагу, нинішнім і колишнім німецьким членам Європейського парламенту, у випадку авторизації доступу – представникам федеральних і державних органів, дипломатичних місій у Німеччині і за кордоном. Хоча Бібліотека Бундестагу не є публічною бібліотекою, учені, тим не менше, за умови спеціального дозволу, можуть користуватись її інформаційними ресурсами та послугами.

Постійно розширюється електронна бібліотека. Через інтернет-портал доступний – також і громадськості – онлайн-каталог, до якого внесені всі ресурси бібліотеки. Він охоплює нові офіційні папери, як окремо, так і у складі книг та періодичних видань. Таким чином, щороку індексується близько 15 тис. статей з відібраних журналів і збірок. Члени парламенту в Інтернеті можуть звернутися до статті або до змісту політично релевантних журналів, так само як і до загальних енциклопедій, словників, статистичних даних, текстів законів і правових коментарів.

Крім того, користувачі мають змогу підписатися на електронну розсилку потрібної їм інформації, зокрема, це стосується підготовлених прес-службою Бундестагу звітів про роботу Бундестагу та його окремих комітетів, релізів про поточні події, текстів виступів глави Бундестагу, бібліографічних списків нових наукових публікацій та ін.

До послуг користувачів бібліотеки – література читальних залів, видача в яких на рік становить понад 80 тис. примірників, а також читальний зал довідкової літератури з предметної сфери бібліотеки, у якому представлено 20 тис. видань.

Бібліотечні послуги включають надання потрібної інформації, опрацювання коротких запитів, проведення пошуку літератури та формування інформаційної бази для вирішення складних питань. Основним завданням Бібліотеки Бундестагу є оперативна та точна відповідь на запити користувачів. При цьому в процесі задоволення інформаційних запитів, які відрізняються різноманітністю, форми співробітництва з користувачем коригуються відповідно до його потреб.

Щорічно бібліотекою готується близько 1900 тематичних інформаційних збірок, що охоплюють приблизно 50 тис. інформаційних матеріалів. Бібліотека також надає аналітичні огляди (близько 170 щорічно) з актуальних політичних питань.

У Великобританії **Бібліотека палати лордів (House of Lords Library)** (<http://www.parliament.uk/visiting/online-tours/virtualtours/lords-library-tour>) надає необхідну інформаційну підтримку верхній палаті парламенту Сполученого королівства у здійсненні її основних функцій – прийнятті законів у контролі за діяльністю уряду. Бібліотека палати лордів є бібліотекою та основним інформаційним ресурсом палати лордів, її фонд складається із 60 тис. друкованих книг і журналів, а також електронних ресурсів і газет для підтримки поточної роботи палати. Регулярно послугами бібліотеки користуються близько 400 членів палати лордів.

Заснування бібліотеки відбулося в 1826 р. з метою забезпечити діяльність палати такою колекцією книг з англійського законодавства, яка могла б стати корисною для довідок парламентарів. Отже, на початку роботи бібліотеки її фонд складався, переважно, з юридичної та довідкової літератури. Сьогодні юридична колекція бібліотеки також залишається солідною, утім, поряд з нею гордістю бібліотеки є також колекції з історії, політики та біографістики.

Збільшується й кількість бібліотечних працівників – з 10 в 1976 р. до понад 30 на 2009 р. Сама ж бібліотека у 2006 р. стала частиною Департаменту інформаційних служб (Department of Information Services) разом з парламентськими архівами (Parliamentary Archives) і Інформаційним бюро палати лордів (House of Lords Information Office).

Зберігаючи власне обличчя, бібліотека останнім часом скористалася можливостями цифрової доби та придбала власний інтранет-сайт і підписку на актуальні електронні журнали та інші веб-ресурси [339].

Співробітниками бібліотеки також проводяться дослідження з актуальних питань, які цікавлять членів палати лордів. Результати таких досліджень у вигляді аналітичних записок і довідок представлені на інтернет-сторінці бібліотеки [352]. Серед досліджуваних тем 2013 р. – питання банківської реформи (Financial Services (Banking Reform) Bill; 19.07.2013), роль держави у забезпеченні економічного добробуту та зайнятості (Role of Government in Generating Economic Prosperity and Employment; 12.07.2013), вплив скорочення правової допомоги на фінансування системи правосуддя (Effect of Cuts in Legal Aid Funding on the Justice System; 5.07.2013), сучасний розвиток Сирії, Близького Сходу та Північної Африки (Recent

Developments in Syria, the Middle East and North Africa; 27.06.2013), пріоритети уряду в роботі Великої вісімки (Government's Priorities at the G8; 7.06.2013), Антарктичний Білль (Antarctic Bill (HL Bill 76 of 2012–13); 28.01.2013) та багато ін.

Подібні дослідження здійснюються й **Бібліотекою палати громад (House of Commons Library)** (<http://www.parliament.uk/mps-lords-and-offices/offices/commons/commonslibrary/>) парламенту Великобританії. Як ідеться на інтернет-сторінці Бібліотеки, матеріали таких досліджень відкриті для громадськості та складаються з наукових робіт, які містять поглиблений та неупереджений аналіз усіх основних законодавчих актів, а також питань у галузі політики (наприклад, законопроєкту щодо військової реформи, питань політичного розвитку Північної Ірландії, референдуму щодо Квебеку, можливості виходу з ЄС через референдум тощо); стандартні довідки із широкого кола актуальних і поточних питань (наприклад, поштової реформи, пенсійного забезпечення, показників розвитку виробництва, торгівлі, фінансової сфери тощо); матеріали на підтримку парламентської процедури та практики (наприклад, довідкові матеріали стосовно традицій і звичаїв палати громад, титулу «Батька Палати», розгляду громадських ініціатив, складання депутатських повноважень тощо); дослідження функціонування парламенту та конституційної сфери.

Бібліотечні співробітники – автори інформаційних матеріалів дослідницького характеру готові обговорити їх зміст з депутатами та їхніми співробітниками й пояснити позиції, які викликали питання, утім, широкого обговорення підготовлених матеріалів із громадськістю не передбачено. Співробітництво з парламентарями містить також обговорення їх коментарів щодо підготовлених бібліотекою аналітичних довідок і звітів та відповіді на уточнення членів парламенту з використанням електронної пошти.

Основною функцією бібліотеки є надання неупередженої інформації та дослідницьких послуг членам парламенту та їхнім співробітникам на підтримку здійснення ними їхніх депутатських обов'язків. Серед послуг бібліотеки – надання широкого доступу до підготовлених співробітниками бібліотеки інформаційних матеріалів; конфіденційне довідкове обслуговування членів парламенту; доступ до депонованих документів та інформаційних ресурсів; послуги читальних залів для членів парламенту та їхніх співробітників. Так само, як і Бібліотека палати лордів, Бібліотека палати громад є частиною Департаменту інформаційних служб. При цьому бібліотека намагається задовольнити й інформаційні потреби регіональної влади, а також вітчизняних і зарубіжних науково-дослідних установ з питань парламентської історії та процедури Великобританії, розвитку її конституційного законодавства. У рамках цієї роботи здійснюється ряд дослідницьких проєктів із вказаної проблематики за напрямками: центральний уряд; конституція; корона; наслідування, передача повноважень; вибори; парламент; політичні партії.

У Росії з 1991 р. функціонує **Парламентська бібліотека РФ (Парламентская библиотека Российской Федерации)** (<http://parlib.duma.gov.ru/>), головними завданнями якої є:

– бібліотечно-бібліографічне забезпечення діяльності депутатів Державної

думи, членів Ради Федерації, їхніх помічників і працівників апаратів палат Федеральних зборів;

- формування повноцінного фонду книг, газет, журналів, офіційних документів та інших публікацій з питань права та парламентаризму, а також близьких до них галузей;

- виконання функцій національної бібліотеки-депозитарію щодо зберігання та використання національної бібліотечної колекції офіційних документів Російської Федерації;

- створення довідково-пошукового апарату до ресурсів бібліотеки з використанням новітніх технологій;

- підготовка бібліографічних покажчиків та інших інформаційно-аналітичних матеріалів з питань законодавства й парламентського права.

На Парламентську бібліотеку покладено обов'язок реалізації Федерального закону «Про обов'язковий примірник документів» у частині формування національної колекції публікацій офіційних документів Російської Федерації і суб'єктів Російської Федерації, бібліографічного обліку, підготовки бібліографічної та статистичної інформації, забезпечення збереження й використання національної колекції.

Фонди Парламентської бібліотеки на сьогодні становлять понад 1 млн одиниць зберігання. Серед них 200 тис. книжкових і 300 тис. періодичних видань. У фонді періодичних видань більше 2 тис. назв, з яких: 622 – офіційні видання, 73 – дореволюційні. У книжковому фонді представлені закони та інші офіційні документи федеральних органів влади Російської Федерації та суб'єктів Російської Федерації, законодавство країн ближнього та далекого зарубіжжя, правові акти міжнародних організацій, видання з парламентаризму, держави та права, історії, політики, філософії та інших галузей знань. Тут є як російські (враховуючи рідкісні та дореволюційні), так і зарубіжні видання (англійською, німецькою та французькою мовами), автореферати дисертацій, неопубліковані аналітичні матеріали.

Невід'ємну частину фонду Парламентської бібліотеки становлять довідкові видання: енциклопедії, довідники, галузеві та мовні словники. Широко представлені довідкові видання іноземними мовами, серед яких такі всесвітньо відомі, як енциклопедія Британіка та енциклопедія Брокгауза і Ефрона. Особливу цінність становить ряд колекцій. Серед них колекції офіційних видань, неопублікованих парламентських матеріалів, видань депутатів Державної думи і членів Ради Федерації з автографами, видань палат Федеральних зборів Російської Федерації.

Як зазначала І. Андрєєва – директор Парламентської бібліотеки РФ [33], серед пріоритетів бібліотеки було визначено створення фонду офіційних публікацій держав колишнього Радянського Союзу. В основі такого рішення були міркування близького сусідства цих держав, спільності кордонів; тривалої спільної історії; існування протягом тривалого часу єдиної системи державного управління, спільного правового поля; тісно переплетених економічних, політичних, військових, культурних зв'язків; колишньої єдиної держави.

Крім того, користувачами бібліотеки демонструється підвищений інтерес до законодавства та проблем держав-учасниць СНД і країн Балтії.

У відповідь на цю потребу Парламентська бібліотека звернулася з листами в національні бібліотеки республік колишнього Радянського Союзу, у посольства (представництва) держав колишніх радянських республік у Москві з проханням розглянути можливість організації обміну публікаціями офіційних документів між парламентами РФ і цих держав (рис. 6.8).

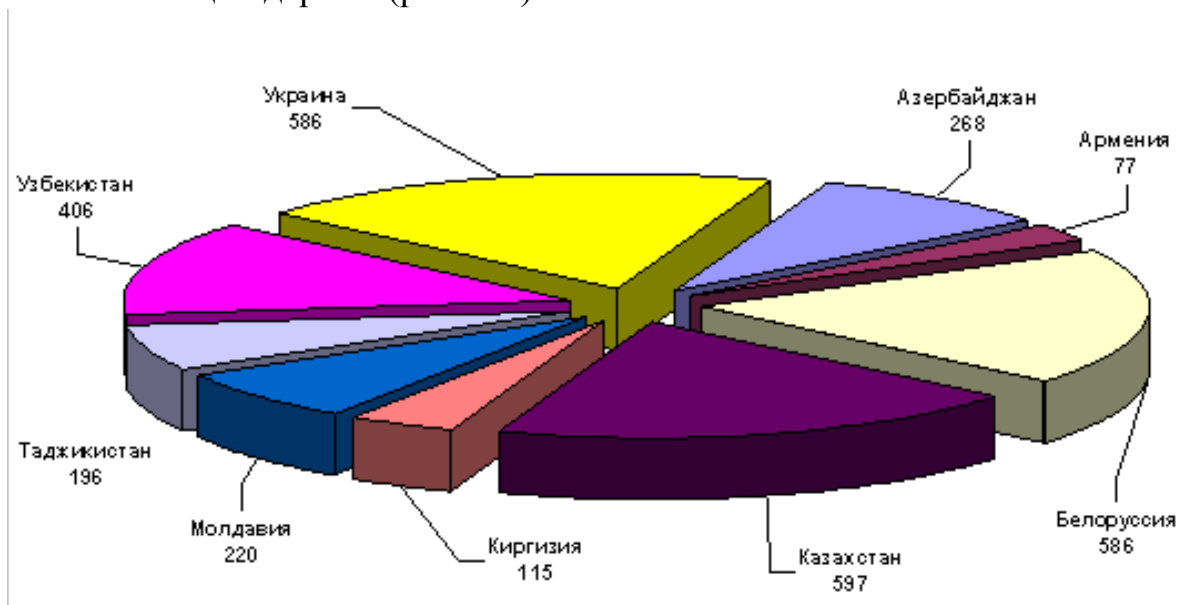

Рис. 6.8. Статистична інформація про надходження офіційних видань держав-учасниць СНД до фонду Парламентської бібліотеки Російської Федерації

Сукупний фонд законів держав-учасниць СНД російською мовою в Парламентській бібліотеці Росії становить понад 8,5 тис. документів. Інформація про закони введена в електронний каталог і доступна не тільки для користувачів у Федеральних зборах, а й для всіх користувачів мережі Інтернет.

Бібліотека також готує за запитами комітетів палат Федеральних зборів тематичні та країнознавчі випуски щодо конкретних країн і проблем, приурочені до парламентських слухань, круглих столів, прес-конференцій та інших парламентських заходів. Співробітниками бібліотеки випускається великий спектр інформаційних, бібліографічних і довідкових видань на допомогу законодавчій діяльності депутатів і для інформування широкої громадськості.

На виконання Федерального закону від 29 грудня 1994 р. № 77-ФЗ «Про обов'язковий примірник документів» Парламентська бібліотека видає національну бібліографію за офіційними документами: «Закони Російської Федерації», «Законодавство суб'єктів Російської Федерації, Офіційні періодичні видання Російської Федерації», а також ретроспективні державні бібліографічні покажчики.

Для розкриття своїх унікальних колекцій Парламентська бібліотека РФ видає й інші бібліографічні покажчики: «Законодавство країн СНД. Бібліографічний покажчик законів, що надійшли до Парламентської бібліотеки», «Державна дума. 1906–1917 року. Путівник по національних колекціях найбільших бібліотек Російської Федерації» (із залученням найбільших бібліотек Російської Федерації) та ін.

Висвітлюючи діяльність Державної думи, бібліотека випускає довідник

«Державна Дума Федеральних Зборів Російської Федерації. Основні підсумки діяльності», бібліографічний покажчик «Видання Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації». Крім того, готуються тематичні інформаційно-аналітичні матеріали, зокрема «Хроніки проходження законопроектів» (федеральний бюджет на рік, федеральні конституційні закони).

Популярністю у читачів користуються інформаційні видання Парламентської бібліотеки: «Дайджест преси. Щоденний бюлетень», «Правові акти: проекти, коментарі, оцінки. Тематичний дайджест», «Календар знаменних дат і подій».

У ряді своїх видань Парламентська бібліотека узагальнює накопичений нею досвід та інформує про нові інформаційні технології, що використовуються іншими парламентськими бібліотеками («Інформаційно-пошуковий тезаурус Парламентської бібліотеки», «Практичний посібник для парламентських бібліотек» та ін.).

Більшість видань бібліотеки представлені в електронному вигляді у внутрішній мережі Державної думи.

В Україні забезпечення інформаційного супроводу процесів політичної комунікації бібліотечними установами на рівні вищих владних структур є пріоритетним напрямом діяльності **Національної парламентської бібліотеки України** (<http://nplu.org/>), яка здійснює бібліотечно-інформаційне обслуговування депутатів Верховної Ради України та рад нижчого рівня.

До послуг користувачів бібліотеки – бази даних (БД) «Ліга. Закон», «Законодавство України» (тексти законодавчих, нормативних документів); власні БД, які представлені на веб-сайті бібліотеки, серед яких – «Політика і політики в дзеркалі періодичних видань України (з 2000 р.)».

У результаті успішного здійснення Канадсько-українського проекту спільно з Канадським товариством приятелів України протягом 1999–2001 рр. на базі відділу був створений Українсько-канадський парламентський інформаційний центр.

З травня 1999 р. у структурі бібліотеки функціонує «Відділ інформаційного забезпечення Верховної Ради України», створений з метою сприяння законотворчій діяльності Верховної Ради України шляхом надання інформаційних послуг народним депутатам, їхнім помічникам і працівникам апарату ВРУ.

Серед інформаційних послуг, які пропонуються відділом користувачам бібліотеки, – підготовка інформаційних матеріалів на запити народних депутатів, їхніх помічників і службовців апарату Верховної Ради України; підбір та обробка інформаційних матеріалів до законопроектів, що розглядаються на сесіях українського парламенту; створення гіпертекстової бази даних «Політика і політики у дзеркалі періодичних видань України», що постійно поповнюється та розміщується на інтернет-сторінці бібліотеки за адресою: <http://csrc.nplu.org/>; надання інформаційних послуг користувачам бібліотеки з використанням бази даних «Ліга. Закон»; надання доступу до підсобного фонду відділу, який складається з англійської канадської літератури з питань законодавства та довідкових видань українською мовою.

Спеціальною бібліотекою, яка забезпечує формування, зберігання та ефективно використання бібліотечного фонду як упорядкованого зібрання документів з питань права та парламентаризму, політики й економіки, науки, освіти, культури та інших

питань функціонування й розвитку українського суспільства та інших країн світу, є **Бібліотека Верховної Ради України (БВРУ)** (<http://lib.rada.gov.ua>).

Паперовий фонд БВРУ складається з двох типів бібліотечних документів: офіційних видань – документів про результати діяльності парламенту, інститутів влади, та інших видань, необхідних для здійснення конституційних повноважень парламенту, книжкових, газетних і журнальних, що складають профіль комплектування документного фонду БВРУ. Електронний ресурс БВРУ становлять документи на CD-ROM і близько 1200 документів, які мають електронну копію. Щорічно бібліотеку відвідують близько 6 тис. осіб, бібліотечну веб-сторінку – близько 84 тис.; надається близько 20 тис. документів, понад 1200 бібліотечних довідок.

Крім надання документів на паперових та інших носіях інформації з фондів БВРУ та з фондів бібліотек інших систем і відомств України здійснення інформаційно-бібліографічного пошуку з використанням паперових та електронних (у тому числі Інтернет) вітчизняних і зарубіжних бібліотечних ресурсів, інформування про нові надходження документів до фондів бібліотеки та допомоги користувачам у виборі відповідних інформаційно-пошукових засобів бібліотека також пропонує складання тематичних добірок документів; виконання бібліотечних довідок з питань порядку денного засідань сесії, комітетів і фракцій та з інших питань, що безпосередньо належать до діяльності Верховної Ради України; підготовку бібліографічних покажчиків до законопроектів та з проблем парламентської діяльності. Співробітниками бібліотеки також здійснюється підготовка щотижневих оглядів публікацій у центральній пресі, пов'язаних з діяльністю Голови Верховної Ради України; підготовка щоденних анотованих оглядів центральної преси та регулярних повнотекстових «Оглядів регіональної преси».

Як бачимо, вітчизняні бібліотеки, які беруть участь у забезпеченні інформаційного супроводу законодавчого процесу, на сьогодні лише частково реалізують ті напрями роботи, які здійснюються бібліотеками аналогічного спрямування країн Заходу. Безумовно, істотним зрушенням стало впровадження в щоденну бібліотечну практику використання ПК і електронних технологій. Разом з тим аналіз послуг, що надаються Національною парламентською бібліотекою України та Бібліотекою Верховної Ради України, не дає змоги говорити про пріоритетність в їх діяльності дослідницького напрямку, не говорячи про здійснення міждисциплінарних досліджень, як це практикується, наприклад, у Національній парламентській бібліотеці Японії. Поки що в перспективі залишається і така форма комунікативної взаємодії між бібліотекою та представниками законодавчої гілки влади, як проведення семінарів і брифінгів, безпосередніх консультацій, вивчення запитів користувачів. Вітчизняні бібліотеки не пропонують, а парламентські структури не замовляють послуг стосовно безпосереднього інформаційного супроводу в законодавчому процесі різних етапів діяльності Верховної Ради України. Так, до компетенції відповідних бібліотечних відділів БВРУ та НПБУ не входить надання допомоги в роз'ясненні цілей певного законопроекту, визначенні його місця в попередньому законодавстві та наслідків після його ухвалення, обрахування вартості реалізації, аналіз проблем, які можуть виникнути у зв'язку з реалізацією законопроекту, та визначення альтернативних

шляхів для їх вирішення, формалізування законодавчих рішень та ініціатив.

Найбільш наукомісткими, такими, що потребують аналітико-синтетичного опрацювання широкого кола різноманітних за своїм характером джерел і високої компетентності виконавців, є послуги з підготовки інформаційних матеріалів на запити народних депутатів, їхніх помічників і службовців апарату Верховної Ради України та підбору й обробки інформаційних матеріалів до законопроектів, що розглядаються на сесіях українського парламенту, які пропонуються НПБУ.

На сьогодні можна стверджувати, що серед послуг, що надаються співробітниками БВРУ та НПБУ, переважають послуги пошукового, довідкового та реферативного характеру. Прогнозний, експертний або оціночний та дослідницький напрями відсутні або офіційно не представлені.

Основними причинами такої ситуації є недостатнє усвідомлення потенціалу бібліотек як інформаційних центрів у політичній комунікації з боку як самих бібліотечних співробітників, так і влади, та як наслідок – недостатній рівень фінансування вітчизняних бібліотечних установ. Для довідки – в Обґрунтуванні бюджету Бібліотеки Конгресу США на 2012 р. (Library of Congress Fiscal 2012 Budget Justification, <http://www.loc.gov/about/reports/budget/fy2012.pdf>) ідеться про необхідність виділити їй у 2012 фінансовому році загальний бюджет у розмірі 707,8 млн дол., що на 23,5 млн, або на 3,4 %, перевищує бюджет 2011 р. Потреба в збільшенні фінансування пояснюється двома причинами: по-перше, необхідністю посилення рівня захисту інформації та систем у межах бібліотеки, по-друге, необхідністю розширення сфери дослідницької експертизи, що здійснюється Дослідницькою службою Конгресу, з метою продовження надання належної інформаційної підтримки діяльності Конгресу. Загалом з метою здійснення якісної експертизи та посилення аналітичної місткості матеріалів служби, що стосуються сфери науки та технологій, охорони здоров'я, фінансової економіки та бухгалтерського обліку, соціального розвитку, зокрема проблеми зайнятості, імміграції та робочої сили, на фінансування CRS у 2012 р. передбачено виділення 2,723 млн дол.

Водночас проектом закону про Державний бюджет України на 2012 р., розміщеному на офіційному веб-сайті Верховної Ради України, фінансування діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського було передбачено в розмірі 63 152,3 тис. грн, з яких 44 412,1 тис. грн мали бути спрямовані на оплату праці й комунальних послуг та енергоносіїв, фінансування ж усього комплексу бібліотечної та музейної справ, виставкової діяльності, здійснення культурно-інформаційної та культурно-просвітницької діяльності передбачено в межах 288 655,2 тис. грн, з яких видатки розвитку загального фонду становили 5 191,1 тис. грн, а видатки розвитку спеціального фонду – 2 588,9 тис. грн. Такі обсяги фінансування практично унеможливають розвиток вітчизняних бібліотек, не дають їм змоги залучати за контрактом до виконання складних запитів вузьких спеціалістів з потрібного питання, створювати необхідні дослідні відділи, які склалися б з висококласних фахівців, у своїй структурі та розвивати прогнозний, експертний та дослідницький напрями у своїй роботі.

Водночас, за визначенням ІФЛА, посилення ролі парламентських бібліотек і дослідних служб парламентів є перспективним напрямом сучасної політики бібліотек як основних помічників парламентарів у виконанні їх законодавчих функцій, в їх контролі над діями виконавчої влади і в загальному обговоренні політичних питань; сприянні процесу демократизації та законодавчому процесу; просуванні знання щодо законодавства та законодавчого процесу для забезпечення прозорості й посилення демократичної участі; обміні досвідом, знаннями, способами вирішення проблем і роботи в мережі; розробці стандартів і кращих методик забезпечення парламентів інформацією і знаннями та сприянні їх просуванню; забезпеченні дискусії з питань, пов'язаних із законодавчим процесом [344].

Отже, усвідомлення ролі й місця бібліотек у системі політичної комунікації як самими бібліотечними співробітниками, так і владними структурами, підвищення рівня фінансування бібліотек, вивчення та впровадження передового досвіду функціонування бібліотек урядових департаментів зарубіжних країн дасть змогу більш ефективно реалізувати свої можливості як вітчизняним бібліотекам, так і українській владі, яка у підсумку отримає адекватний вимогам сучасності інформаційно-аналітичний супровід своєї діяльності.

З іншого боку, поряд з парламентськими бібліотеками в ряді країн допомогу в ефективному здійсненні владою управлінських функцій надають президентські бібліотеки та інші бібліотеки структур виконавчої гілки влади.

Типовий приклад – функціонування **Президентської бібліотеки Республіки Білорусь**.

Серед пріоритетів бібліотеки – бібліотечно-бібліографічне та інформаційне забезпечення діяльності президента Республіки Білорусь, його адміністрації, Національних зборів, Ради міністрів, Конституційного й Верховного судів республіки та інших республіканських органів державного урядування, місцевих виконавчих і розпорядчих органів.

Створений у складі бібліотеки Інформаційно-аналітичний відділ здійснює інформаційне обслуговування адміністрації президента Республіки Білорусь, Національних зборів, Ради міністрів і органів місцевого урядування та самоврядування; веде архів виступів і публікацій президента Республіки Білорусь, а також матеріалів про його діяльність; складає бібліографічні покажчики: «Держава і право» («Дзяржава і права»), «Література з питань місцевого управління і самоврядування» («Літаратура па пытаннях мясцовага кіравання і самакіравання»), «Парламентська діяльність: теорія і практика» («Парламенцкая дзейнасць: тэорыя і практыка»).

З огляду на посилення в контексті глобалізації інтеграційних процесів і оформлення інтегрованих міжнародних політичних утворень, зокрема ЄС, виникла потреба в забезпеченні їх управлінським структурам належного інформаційно-аналітичного супроводу. Показово, що для виконання цієї функції було залучено бібліотечний досвід, результатом чого стало заснування **Бібліотеки Європейського парламенту (European Parliament Library)**, яка є членом організації інституційних бібліотек ЄС **EUROLIB** (<http://www.eurolibnet.eu/3/72/&for=show&tid=7917>).

Місією бібліотеки, задекларованою на її офіційному сайті, визначено підтримку законодавчої, контрольної та репрезентативної функцій Європейського парламенту шляхом забезпечення високоякісного інформаційного обслуговування, яке має бути оперативним, об'єктивним і неупередженим. З метою задоволення інформаційних потреб Європарламенту бібліотека функціонує в тісному партнерстві з департаментами політики та проектними командами, з іншими відповідними внутрішніми й зовнішніми службами, що ведуть інформаційну діяльність. Бібліотека прагне до надання послуг за принципом трьох «е» – ефективних, кваліфікованих та економних (effectively, efficiently and economically).

Співробітники бібліотеки надають інформаційні послуги, які допомагають членам Європарламенту виконувати їхні індивідуальні парламентські функції, надають інформаційну допомогу комітетам, доповідачам, проектним командам і політичним відділам у виконанні їхніх парламентських функцій. Фактично бібліотека здійснює керування знаннями, організовуючи повторне використання інформації, яка продукується проектними командами, шляхом надання доступу до неї іншим структурам ЄП з метою підвищення ефективності їх функціонування.

Форми надання інформаційних послуг бібліотекою можуть бути різні, починаючи із зручної для самостійного користування веб-сторінки, до надання структурованої інформації стосовно потрібної літератури та проведення інформаційно-консультативної роботи. Користувачам подобається практика отримання послуг шляхом використання медіа та можливостей читальних залів, Інтранету, роздруку та онлайн-сервісів.

З метою надання користувачам усієї можливої потрібної їм інформації бібліотека не лише кооперує свою діяльність з іншими структурами Європарламенту та європейськими інститутами, але також тісно співпрацює з інформаційними структурами національних парламентів. Вона функціонує як координатор тих інформаційних потоків, які виходять з національних інформаційних відділів, і забезпечує до них доступ іншим уповноваженим особам настільки, наскільки це узгоджується з головною метою створення цієї інформації, і за умови користі Європарламенту й помірних витрат.

Серед основних напрямів діяльності бібліотеки – надання довідкових послуг з основних європейських проблем усіма мовами ЄС, доступу до документів Європейського парламенту та тих, що стосуються його діяльності, до документів, що відображають і стосуються діяльності й політики інститутів Європейського Союзу, права ЄС, міжнародного права, діяльності міжнародних організацій, а також національних інститутів, національного права, загальних статистичних даних тощо.

Ще одна мета бібліотеки – формування нового іміджу бібліотек і популяризація діяльності міжбібліотечної асоціації в інститутах, що ними обслуговуються. Бібліотека сприяє розвитку специфічного бібліотечного інструментарію, шляхом посилення міжбібліотечної кооперації бібліотека забезпечує високий рівень надання послуг, досягає високої якості інформаційно-аналітичних матеріалів, що готуються її співробітниками. Це дає змогу говорити про внесок бібліотечних установ у загальноєвропейський розвиток економіки та технологій,

продуктів і послуг.

Інший рівень взаємодії з владними структурами демонструють національні бібліотеки, для яких інформаційно-аналітичний супровід політичних процесів у державі є лише одним з багатьох напрямів їх діяльності. Так, наприклад, для **Національної бібліотеки Китаю (The National Library of China – NLC)** «надання інформаційно-довідкових послуг центральному уряду, іншим державним організаціям, громадським організаціям і широкій громадськості» є лише одним із завдань, разом зі збиранням і збереженням вітчизняних та зарубіжних публікацій, національною координацією збереження документів і консерваційних робіт, дослідженнями в бібліотеці розвитку бібліотечних послуг і програм.

Разом з тим Національна бібліотека Китаю активно вивчає ресурсний масив і специфіку діяльності законодавчих довідкових служб для центрального уряду з метою розробки, удосконалення та надання таких послуг безпосередньо вищому законодавчому органу нації. Бібліотека також надає інформаційні послуги для Всекитайських зборів народних представників (National People's Congress), Китайської народної політичної консультативної конференції (Chinese People's Political Consultative Conference), Ради голів Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників (Council of Chairs of the Standing Committee of the National People's Congress), Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників (Standing Committee of the National People's Congress) і спеціальних комітетів Національного народного конгресу (Special Committees of the National People's Congress). NLC створено систему інформаційно-аналітичної кооперації з багатьма міністерствами й комісіями, зокрема, через заснування при міністерствах власних філіалів.

Необхідність забезпечення інформаційного супроводу реформ у Китаї обумовила посилення інтелектуальної складової у бібліотечних процесах, орієнтацію не лише на надання послуги, а й на проведення досліджень. Досить промовистою в цьому контексті стала реорганізація в 1975 р. Довідкового відділу (Reference Department) у Довідково-дослідний відділ (Reference Research Department), серед завдань якого – інформаційне обслуговування центральних державних органів влади.

Відділ проводив важливі наукові дослідження для уряду й неурядових організацій, зокрема «дослідження нафтових матеріалів у розвинутих країнах» (investigation on petroleum materials in developed countries) для Комісії з науки і технологій (Scientific & Technological Commission), вивчення «тенденцій розвитку науки і технологій у розвинутих країнах» для Комітету науки і технологій Пекіна (Science and Technology Committee of Beijing).

Для того, щоб допомогти деяким урядовим організаціям у визначенні стратегії аграрної політики, експерти NLC знайшли та опрацювали велику кількість матеріалів стосовно вирішення аграрної проблеми в США, рівня механізації сільського господарства інших країн, вирішення проблеми прибутку з одиниці площі в агросекторі Японії, а також стосовно питань електрифікації, механізації, перевезень і добрив провідних країн з ринковою економікою з наступною адаптацією результатів досліджень до особливостей умов Китаю.

Протягом 14 років відділом було дано понад 30 тис. висновків з різних питань і отримано подяки уряду, академічних установ та окремих користувачів.

У 1998 р. за рішеннями XV Всекитайських зборів щодо вдосконалення якості законодавства у складі NLC було створено **Довідковий відділ з права й ухвалення рішень (Law and Decision Making Reference Department – LDMRD)**. Його місією стало забезпечення інформаційного обслуговування законодавчого процесу та процесу ухвалення рішень органами державної влади. Заснування відділу такої спеціалізації започаткувало новий період в історії Національної бібліотеки Китаю у її обслуговуванні центральних державних органів [434].

З початком функціонування LDMRD відбулося розширення як кола користувачів бібліотеки, так і спектра, кількості та якості послуг, які надавались її співробітниками. Новим етапом стало використання в діяльності NLC електронних технологій, що дало змогу впровадити нові специфічні консультативні послуги, проектні огляди та рекомендації для різноманітних урядових агенцій у процесі ухвалення ними рішень.

Інформаційно-аналітичне обслуговування владних структур є складовою діяльності також для **Національної бібліотеки Республіки Казахстан**, хоча про це не йдеться в стратегічних пріоритетах бібліотеки. Тим не менше, у структурі бібліотеки створена **Система інформаційного забезпечення держслужбовців Республіки Казахстан**. Система призначена для оперативного інформування держслужбовців про нові надходження літератури із широкого спектра питань і тем. Для надання потрібної інформації використовується база даних казахстанських видань «Казахстан: минуле і сьогодення» Національної бібліотеки, яка на сьогодні налічує понад 600 тис. бібліографічних описів. База щоденно поповнюється матеріалами з 945 газет і 303 журналів республіканського, обласного, міського та районного значення. Утім, доступ до бази обмежений, передбачена реєстрація користувачів і доступ до матеріалів з використанням пароля та логіна.

Інформаційний супровід процесу прийняття урядових рішень, забезпечення доступу до інформації, що продукується органами державної влади, допомога в керуванні такою інформацією здійснюється **Бібліотекою і архівами Канади (Library and Archives Canada – LAC)**. Здійснюючи інформаційний менеджмент, працюючи спільно з центральними агентствами, урядовими департаментами тощо в напрямі розвитку стандартів, інструментів і методів керування інформацією, бібліотека сприяє збереженню урядом лідируючих позицій у цій сфері. Інформаційно-аналітичні послуги надаються співробітниками бібліотеки як безпосередньо в самій бібліотеці, так і з використанням call-центру та веб-сторінки.

В Україні на рівні національних бібліотек приклад ефективного функціонування бібліотеки як центру інформаційно-аналітичного супроводу діяльності органів державної влади дає **Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) НАН України** (<http://www.nbuv.gov.ua/>). Місією бібліотеки є науково-інформаційне забезпечення розвитку суспільства та збереження документальної спадщини України. У рамках цієї широкої місії для НБУВ є логічним виокремлення спеціальним напрямом діяльності забезпечення інформаційного

супроводу суспільно-політичних процесів у державі, надання науково-інформаційної підтримки діяльності владних структур, у першу чергу Верховної Ради України, Адміністрації Президента України та уряду.

Основою для якісного виконання цього завдання та лідерства НБУВ у сфері інформаційно-аналітичного обслуговування органів державної влади стало поєднання таких складових, як унікальні фонди, розроблена відповідно до вимог сучасності методика опрацювання інформаційних масивів, кваліфікований персонал, 20 % якого – наукові співробітники. Заснована відносно недавно, у 1918 р., на сьогодні Бібліотека імені В. І. Вернадського являє собою головний науково-інформаційний центр України.

Дотримуючись бібліотечної традиції, НБУВ виступає сховищем офіційних урядових документів, поточних офіційно-документальних видань: у фондах бібліотеки зберігаються Конституція України, Кодекси України, Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду України, Відомості Верховної Ради України, Офіційний вісник України, укази Президента України, Конституції зарубіжних країн.

У структурі бібліотеки також сформовані відділи, що безпосередньо займаються пошуком, збиранням, організацією, зберіганням, виробництвом і поширенням інформації, що стосується політичної сфери суспільства, та до компетенції яких відноситься підтримка систематичної комунікативної взаємодії з владними структурами.

Таким підрозділом бібліотеки є, зокрема, **Фонд Президентів України** (далі – Фонд), заснований Указом Президента України від 5 квітня 1996 р. № 244 (244/96) «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної». Важливо наголосити, що з моменту заснування фонд діє на правах науково-дослідного інституту, що визначає дослідницький напрям у його діяльності як пріоритетний.

Фонд як спеціальна бібліотечно-архівна колекція є основним центром, що забезпечує збирання, збереження й впровадження в науковий та культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя президентів України. В основному, це матеріали, що містять інформацію політико-правового характеру.

Співробітники фонду здійснюють також формування баз даних про виступи президентів України, відгуків про них і наукову експертизу точності цитування актів президентів України та їхніх офіційних виступів у вітчизняній та зарубіжній пресі, займаються інформуванням широкої громадськості про діяльність президентів України. Їх зусилля також спрямовані на розроблення та координацію під егідою президентів України програми видання серії «Бібліотека Президентів України», яка містить найважливіші пам'ятки національної культури.

Серед основних завдань та функцій фонду – інформаційно-аналітичне та бібліотечно-бібліографічне обслуговування президентів України та їхніх служб, наукове опрацювання документів і створення науково-довідкового та довідково-пошукового апарату, вивчення досвіду функціонування інституту президентства інших держав, а також діяльності президентських бібліотек, фондів, архівів і

аналогічних їм установ іноземних держав.

Основною формою науково-дослідної роботи фонду стала підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів з актуальних проблем президентського управління. Зокрема, протягом 2007–2009 рр. здійснювалася підготовка електронних інформаційно-аналітичних бюлетенів «Президентська влада в особливих ситуаціях: зарубіжний досвід» за темами: «Внесення змін до Конституції», «Створення двопалатного парламенту», «Депутатська недоторканність», «Актуальні питання президентського управління: зарубіжний досвід».

У контексті бібліотечно-бібліографічної роботи інформаційно-аналітичним відділом Фонду Президентів України було започатковано випуск серії «Науково-інформаційні ресурси про Президентів та інститут президентства», матеріали якої висвітлюють наявність науково-інформаційних ресурсів з питань функціонування інституту президентства та діяльності самих президентів, переважно в інших країнах світу, що дає можливість для дослідження та ефективної адаптації зарубіжного досвіду до українських умов.

Матеріали серії спрямовані на задоволення інформаційно-аналітичних потреб дослідників вітчизняного й зарубіжного досвіду функціонування інституту президентства, верховної виконавчої влади та діяльності президентських служб, а також співробітників цих служб під час вирішення ними актуальних проблем функціонування інституту Президента України [189].

Для належного виконання своєї роботи фонд одержує від Секретаріату Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, громадян відомості про наявність документів та інших матеріалів, пов'язаних з життям і діяльністю президентів України; розробляє, за погодженням з Головархівом України та бібліотекою, нормативно-методичні документи, що стосуються роботи фонду; скликає конференції, наради, семінари з питань роботи з документальними матеріалами фонду; визначає, відповідно до законодавства, порядок користування документами та іншими матеріалами, що перебувають на зберіганні.

Помітну роль у забезпеченні можливості влади спиратись у своїй діяльності на політичні норми, цінності, ідеї, вироблені світовою спільнотою, відіграє відкритий у НБУВ читальний зал публікацій **Організації Об'єднаних Націй** – спеціалізований зал, що забезпечує оперативне інформаційне обслуговування читачів фондом документів ООН та її спеціалізованих установ.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є єдиним в Україні депозитарієм ООН. Цей статус вона одержала в травні 1960 р. Крім того, НБУВ є депозитарієм таких установ, як ЮНЕСКО, Міжнародна організація праці, МАГАТЕ, Всесвітня організація торгівлі, Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародна організація цивільної авіації. Це дає змогу отримувати їх видання безкоштовно.

Універсальний за змістом фонд надає користувачам можливість отримати унікальну інформацію з усіх напрямів діяльності Організації Об'єднаних Націй, забезпечує доступ, зокрема, до офіційних публікацій головних органів ООН

(Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Економічної і Соціальної Ради, Міжнародного Суду, Секретаріату), офіційних документів з історії створення ООН і загальних матеріалів про її діяльність, міжнародних договорів, угод і законодавчих актів, укладених під егідою ООН, публікацій з різних питань соціально-економічного розвитку, прав людини, запобігання злочинності, розвитку освіти, науки та культури тощо.

Частина фонду розміщена у відкритому доступі. У Залі публікацій ООН регулярно експонуються виставки нових надходжень та тематичні виставки. Постійно експонується виставка, присвячена Україні, її участі в Організації Об'єднаних Націй. Створена картотека видань про Україну, що постійно поповнюється.

У структурі НБУВ сформована та успішно функціонує **Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (далі – Служба, СІАЗ)**, яка займається підготовкою матеріалів, орієнтованих безпосередньо на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, які цікавляться суспільствознавчою тематикою.

Діяльність СІАЗ спрямовується на забезпечення оперативної та якісної обробки масивів нової інформації, сприяння веденню в обіг наявних суспільно значущих інформаційних фондів, творення вторинної синтезованої інформації, а також аналіз зарубіжного досвіду суспільних перетворень і його адаптацію до вітчизняних реалій.

Політологічний аспект діяльності Служби полягає в аналізі політичних процесів в українському суспільстві, дослідженні й сприянні наступності традицій розвитку українського суспільства та держави, концентрації та узагальненні прогностно-аналітичної продукції з політичної проблематики.

Орієнтована на задоволення інформаційних запитів владних структур, політикума, економічних структур, громадських організацій, діяльність СІАЗ покликана сприяти вдосконаленню процесу управління, підвищенню ефективності рішень органів державної влади, розвитку ефективних громадських інститутів, гармонізації відносин численних державних і недержавних структур та демократизації суспільства, розв'язанню актуальних питань розвитку гуманітарної сфери, становленню громадянського суспільства, прискоренню наукового розвитку, а також – запобіганню політичним, соціальним, національним, релігійним та іншим конфліктам.

Аналітична інформація Служби є основою, виходячи з якої виконуються цільові замовлення, складаються прогнози. Серед пріоритетних напрямів здійснюваного СІАЗ моніторингу можна виокремити такі:

- державотворчі процеси в Україні;
- вироблення зовнішньополітичної стратегії України, специфіка відносин «Україна – ЄС», «Україна – СНД» тощо, двосторонні відносини України;
- розвиток політичної структури держави, питання конституційної реформи, діяльність окремих політичних сил та їх відносини з владними структурами, громадськими організаціями, суспільно-політичними рухами;
- економічні процеси в Україні, серед яких найактуальнішими на сьогодні є

ситуація в АПК і ПЕК, подолання кризових явищ, проблема поліпшення інвестиційного клімату, впровадження інноваційних технологій, а також участь України в міжнародних економічних проектах;

- актуальні проблеми становлення громадянського суспільства, розвитку гуманітарної сфери, серед яких посилена увага приділяється проблемам реформування системи освіти, медицини, підвищення рівня життя тощо;

- соціально-економічна ситуація в регіонах, регіональна політика влади;

- аналіз резонансних подій суспільно-політичного, економічного, культурного життя в Україні та за кордоном.

- розвиток культурно-гуманітарної сфери.

Окремо слід зазначити, що аналіз матеріалів за названими напрямками передбачає як висвітлення в цілому ситуації, прогнозування її перспективного розвитку та наукові рекомендації щодо розв'язання проблем, так і розгляд зустрічних процесів прийняття рішень відповідними структурами (зокрема органами державної влади), реалізації цих рішень та ефективності їхньої дії.

Зокрема, успішним виявився досвід забезпечення Службою інформаційного супроводу процесу виконання урядової програми у 2002–2003 рр. З метою виконання запиту Кабінету Міністрів України Служба протягом зазначеного часу здійснювала моніторинг матеріалів центральних і регіональних ЗМІ стосовно виконання урядової програми на місцях. Матеріали оброблялись, систематизувались, проводився їх аналіз, після чого розроблялися спеціальні рекомендації щодо вдосконалення урядової інформаційної політики.

Також протягом 2007–2009 рр. особлива увага приділялася аналізу громадської думки стосовно реалізації на практиці задекларованих владними структурами заходів щодо демократизації суспільного життя. Вивчався внесок у цей процес усіх гілок влади та органів державної влади й місцевого самоврядування в регіонах.

Інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Службою, в електронному вигляді доводилися до відома понад 400 адресатів в обласних центрах, містах і районах України. На сьогодні постійними багаторічними абонентами Служби є обласні, міські, районні держадміністрації, ради, а також громадські організації, інформаційні центри в усіх регіонах України загальною кількістю понад 600 колективних абонентів. Послугами СІАЗ користується ряд українських і зарубіжних посольств, ефективний взаємобмін матеріалами здійснюється з Центром політичної кон'юнктури Росії.

У свою чергу замовники інформаційних послуг СІАЗ у центральних органах державної влади за допомогою матеріалів, що готувались Службою, мали можливість оперативно одержати систематично оновлювану інформацію про перебіг суспільних перетворень на місцях, про оцінку громадською думкою діяльності органів державної влади.

Для більш повного відображення перебігу демократичних перетворень на всій території України працівники Служби продовжили вивчення різноманітних джерел електронної інформації в кожному з регіонів (сайтів обласних організацій провідних партій, місцевих періодичних видань та ін.), що дало змогу забезпечувати випуск

бюлетеня «Регіони сьогодні» (117 випусків протягом вказаного періоду) з відображенням найважливіших подій суспільного життя з позицій регіональних ЗМІ.

Аналіз найважливіших проблем суспільного життя столиці України у відображенні ЗМІ, з урахуванням важливості регіону, надавався в щоденних електронних бюлетнях «Київська влада сьогодні» (2009 р. видано 232 випуски).

На замовлення владних структур Службою здійснено також підготовку інформаційно-оглядового видання «Інформаційна безпека: зарубіжний досвід».

Одним із пріоритетних і перспективних напрямів роботи СІАЗ є підготовка прогнозних інформаційно-аналітичних продуктів. Ідеться про підготовку експертних оцінок, аналітичних довідок або прогнозів з тих проблем, які вже найближчим часом можуть стати ключовими. Для цього готуються матеріали, які надсилаються потенційним замовникам, і, насамперед, владним структурам з метою вивчення їхніх запитів і забезпечення оперативного реагування на важливі події суспільного життя. Результатом цієї роботи стало видання прогнозно-аналітичного бюлетеня «Прогнози» (49 випусків), у якому висвітлюються як певні проблеми в цілому (тобто прогноз стосовно перспектив їх розвитку, наукові рекомендації щодо розв'язання), так і подається аналіз прийнятих відповідними структурами рішень та ефективності їх реалізації.

Висока оцінка інформаційно-аналітичної діяльності СІАЗ із боку представників органів державної влади, їх зацікавленість у продовженні співпраці зі Службою говорять про те, що матеріали, які готуються співробітниками СІАЗ, стали вагомим інструментом у підвищенні ефективності діяльності управлінських структур.

Аналіз функціонування СІАЗ дає можливість стверджувати, що, незважаючи на короткий час існування – лише в 1995 р. на базі Інформаційно-аналітичного центру бібліотеки було створено Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, розвиток її діяльності відбувається відповідно до передового досвіду інформаційно-аналітичного обслуговування аналогічних структур кращих бібліотек світу та характеризується універсальним характером. Прискорений розвиток функцій Служби, широкий спектр суспільно-політичних проблем, що перебувають у центрі уваги її співробітників, досвід опрацювання інформаційних матеріалів різних форм і жанрів (включно з електронною інформацією), різноманітність інформаційно-аналітичних послуг, що надаються користувачам, науково-методичні дослідження, спрямовані на підвищення ефективності інформаційно-аналітичного обслуговування, проведення роботи з вивчення запитів на інформаційно-аналітичні послуги та гнучке реагування на ці запити дають підстави визначати СІАЗ як ефективного навігатора політико-інформаційних потоків загальнодержавного рівня. Разом з тим, враховуючи світовий досвід, перспективним виглядає впровадження в практику СІАЗ проведення міждисциплінарних досліджень, посилення індивідуальної спрямованості в діяльності Служби за принципом «кожному користувачу – персональний продукт» та інтерактивної складової шляхом проведення семінарів, брифінгів, круглих столів, консультацій за участі представників органів державної влади.

Що стосується регіональної влади, то на цьому рівні інформаційно-аналітичний супровід процесів політичної комунікації в Україні здійснюється обласними універсальними науковими бібліотеками.

ПІСЛЯМОВА

Загалом, підсумовуючи, можна констатувати, що бібліотеки з моменту своєї появи почали відігравати важливу роль у забезпеченні інформаційного супроводу процесу управління суспільним розвитком. Шляхом надання доступу до фіксованої інформації, а також, створюючи копії документів, які зберігались у бібліотеці, вони функціонували як канал, посередник у процесах комунікаційної взаємодії на рівні владної еліти, між владою та суспільством. Уже в цей час бібліотеки набувають важливої і сьогодні, порівняно з іншими каналами поширення інформації, переваги, яка полягає в гарантуванні достовірності тексту копій документів, що зберігаються. Актуальність цього аспекту бібліотечної діяльності лише зростає, адже забезпечення достовірності в повідомленнях, що передаються, дає змогу максимально мінімізувати можливі інформаційно-комунікативні шуми, якими супроводжується процес комунікації, і, таким чином, підвищує його ефективність.

Бібліотека на початку свого функціонування як інституту задовольняла інформаційні потреби політичної еліти, сприяла циркуляції суспільно значущих знань саме в її середовищі та може розглядатись як інформаційна база в процесі здійснення владною елітою комунікаційних процесів. Елітний статус бібліотек визначався цінністю фіксованого знання, доступ до якого вони забезпечували, обумовленої, з одного боку, «священним» характером самого знання, з іншого – трудомісткістю процесу його фіксації. Не останню роль у цьому відношенні відігравав і статус засновника бібліотеки – адже забезпечення формування значних бібліотечних фондів могло відбутися лише за умови підтримки храмом або державою, які володіли необхідними фінансовими ресурсами.

На зміни політичної системи – і як наслідок системи політичної комунікації – інститут бібліотеки реагував появою (або зникненням) нових видів бібліотечних установ. Зокрема послаблення інтенсивності інформаційних обмінів, зниження ефективності комунікативної вертикалі, виключення з політичного життя основної маси населення ранньосередньовічної Європи та зміцнення позицій церкви в цей час призвели до поширення монастирських, церковних і зникнення публічних бібліотек. І навпаки, з розвитком міст, зміцненням централізованих держав, послабленням впливу католицької церкви внаслідок поширення ідей Відродження та Реформації, формуванням інституту міського самоврядування руйнується система монастирських бібліотек і створюються королівські та публічні бібліотеки.

При цьому принцип діяльності бібліотек завжди полягав у задоволенні

інформаційно-комунікаційних потреб їх засновників, сприянні збереженню та зміцненню ними соціально-політичного статусу.

Підвищений попит на письмову продукцію різних жанрів: книги, памфлети, листівки, афіші – стає головним стимулом винаходу друкарського способу їх тиражування та становлення нового етапу політичної комунікації, пов'язаного з формуванням системи засобів масової інформації. Для бібліотек це означало зміни в їх фондах і створення передумов для здійснення в перспективі інформаційно-аналітичної діяльності, трансформації від інформаційної бази та каналу політичної комунікації до суб'єкта політико-комунікаційної взаємодії.

Заміна рукописного тексту друкованим приводить до здешевлення писаних текстів і підвищує оперативність їх створення, що робить їх більш доступними та забезпечує можливість їх використання в процесі інформаційно-аналітичної діяльності.

Усвідомлення ролі суспільної підтримки в процесі управлінської діяльності, рівно як і потужного потенціалу інформаційно-комунікаційних засобів у проведенні бажаної політики, привело до утворення специфічних структур, безпосередньою функцією яких стає забезпечення необхідного інформаційного супроводу процесу прийняття управлінських рішень, вивчення громадської думки та популяризація державної політики. Такі спеціальні структури – інформаційно-аналітичні відділи, дослідницькі служби, завданням яких стало забезпечення належного інформаційно-аналітичного супроводу управлінської діяльності та компетентне інформування громадськості з питань державної політики – починають утворюватись та функціонувати і в структурі великих бібліотек. Створюючи та поширюючи власну інформаційно-аналітичну продукцію політико-правового характеру, вони дають підстави визначати функціонування бібліотек у системі політичної комунікації як суб'єктів політико-комунікативної взаємодії.

Разом з тим ускладнення соціальної структури суспільства, оформлення ідеологій, формування нових суб'єктів політики та політичної комунікації – політичних партій та громадських об'єднань, національних держав – актуалізували використання в процесі суспільно-політичної боротьби бібліотеки як традиційного комунікаційного інституту, спричинили переосмислення її ролі в пропаганді ідей та вихованні суспільства, сформували потребу у функціонуванні бібліотеки як функціонального суб'єкта політичної комунікації. У свою чергу, такі зміни в підходах до бібліотечної справи спричинили розширення спектра бібліотечних послуг і урізноманітнення форм взаємодії з користувачем. Комплектування фондів, складання каталогів, безпосереднє спілкування користувача з бібліотечним працівником, проведення в бібліотеці лекцій, організація гуртків, форумів, підготовка та видання спеціальних тематичних покажчиків і збірок матеріалів, створення та поширення інформаційно-аналітичної продукції – усі ці напрями діяльності бібліотеки ефективно використовуються нею як суб'єктом політичної комунікації.

Отже, від початку заснування, із середини III тис. до н. е., бібліотеки брали участь у політичній комунікації на рівні влади та у висхідному комунікаційному потоці. Храмові та палацові бібліотеки Стародавнього Сходу, імператорські й публічні бібліотеки доби античності та еллінізму, князівські, королівські та церковні й монастирські бібліотеки

середньовіччя функціонували як необхідна для здійснення політики суб'єктів-засновників інформаційна база та канали поширення їх політичних ідей.

Під впливом економічних (формування національних ринків), соціальних (зміцнення буржуазії), політичних (створення національних держав, формування професійних органів державної влади), релігійно-ідеологічних (Реформація та Відродження), культурних (розвиток освіти) і технологічних (поширення друку та становлення преси) факторів із XVII ст. спостерігається ускладнення функціонування бібліотек у системі політичної комунікації: вони не лише зберігають, надають доступ і поширюють інформацію політико-правового характеру, а й функціонують як суб'єкти – налагоджують виробництво власної відповідної інформаційно-аналітичної продукції, про що говорить приклад видання в XVII ст. бібліотекою Посольського приказу призначеного для царя бюлетеня газетних публікацій «Куранти». Протягом XVII–XIX ст. з'являються бібліотеки, які беруть участь у горизонтальній комунікації на рівні держав (національні бібліотеки), громадськості (публічні бібліотеки та бібліотеки політичних партій та громадських організацій) та у висхідному комунікаційному потоці (бібліотеки урядових департаментів).

Починаючи з кінця XIX – початку XX ст., використання електронних технологій – радіо, телефон, ТБ, а згодом й Інтернет – призвело до стрімкого зростання обсягів інформації і, відповідно, інформаційно-комунікативних шумів, що сформувало потребу виокремлення в структурі бібліотек інформаційно-аналітичних підрозділів, для яких інформаційно-аналітична діяльність у сфері політичної комунікації стала безпосереднім завданням. При цьому досвід СІАЗ НБУВ показує, що в умовах переходу до інформаційного суспільства такі структури не лише виробляють затребуваний користувачем інформаційно-аналітичний продукт, а й починають розробляти методику подолання шумів і наповнення національного інформаційного простору суспільно корисною інформацією політико-правового характеру.

Особливістю бібліотеки як соціального інституту є її здатність не лише зберігати суспільно-політичні надбання в ресурсній базі та створювати синтезований інформаційно-аналітичний продукт, а й передавати інформацію політико-правового характеру від покоління до покоління та від спільноти до спільноти, впливати на політичну свідомість у межах певної політичної культури, забезпечувати її спадковість та необхідне «національно-культурне» наповнення.

Важливо підкреслити, що паралельно з тим, продовжуючи діяльність із відбору нової інформації політико-правового характеру, бібліотека враховує потреби та запити даної спільноти, які диктуються специфікою та умовами її розвитку, проводячи роботу з поповнення соціальної інформаційної бази як інформацією, виробленою самою спільнотою, так і тією, що була створена поза її середовищем. Така інформація становить частину суверенного інформаційного ресурсу держави, його важливий політико-правовий сегмент, сприяє ефективному розвитку даної суспільно-політичної системи та її взаємодії з навколишнім середовищем. Фонди та інформаційні продукти бібліотек, таким чином, стають інформаційним підґрунтям суспільного розвитку та інформаційною базою для політичної комунікації як усередині даного соціуму, так і між окремими соціумами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Акилина М. И.* Типологические функции универсальной научной: тенденции изменений [Текст] / М. И. Акилина // Библиотека. – 1998. – № 11. – С. 31–33.
2. *Акилина М. И.* Философия современной библиотеки [Текст] / М. И. Акилина // Библиотекосведение. – 1996. – № 4/5. – С. 91–100.
3. *Алексеев П. В.* Социальная философия ценности – мораль – идеология [Текст] : учеб. пособие для студентов, обучающихся по спец. «Философия» / П. В. Алексеев ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Филос. фак. – М. : Проспект, 2005. – 253 с.
4. *Алехин Э. В.* Управление общественными отношениями : метод. пособие [Электронный ресурс] / Э. В. Алехин. – Пенза, 2007. – 172 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/26944/>. – Загл. с экрана.
5. *Андреева Г. М.* Социальная психология [Текст] / Г. М. Андреева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 416 с.
6. *Апель К.-О.* Трансформация философии [Текст] : пер. с нем. / К.-О. Апель. – М. : Логос, 1991. – 399 с.
7. *Арендт Х.* Vita activa, или О деятельной жизни [Текст] / Х. Арендт ; пер. с нем. и англ. В. Бибикина ; под ред. Д. М. Носова. – СПб. : Алетейя, 2000. – 437 с.
8. *Артемьева Е. Б.* Библиотеки в системе общественных отношений региона [Электронный ресурс] / Е. Б. Артемьева, Т. А. Жданова, Л. А. Кожевникова // ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск : Изд-во СО РАН, 1999. – 195 с. – Режим доступа: http://www.spsl.nsc.ru/fulltexts/IZDGPNTB/bib_sist/bib_sist.pdf. – Загл. с экрана.
9. *Бакулов В. Д.* Социокультурные метаморфозы утопизма [Текст] / В. Д. Бакулов. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 2003. – 352 с.
10. *Бакуменко В.* Аналітичне забезпечення формування державно-управлінських рішень [Текст] / В. Бакуменко // Вісн. Української академії державного управління. – 2000. – № 4. – С. 350–358.
11. *Басов С. А.* Библиотека: формирование базовых ценностей на переломе эпох [Электронный ресурс] / С. А. Басов // Роль библиотеки в формировании регионального социально-культурного пространства : сб. науч. тр. / ГПНТБ СО РАН ; отв. ред. Е. Б. Артемьева. – Новосибирск, 2009. – С. 3–23. – Режим доступа: http://www.library.ru/1/kb/articles/article.php?a_uid=320. – Загл. с экрана.
12. *Бибик В.* Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз [Текст] / В. Бибик. – К. : МАУП, 2005. – 438 с.
13. *Бездрабко В. В.* Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток [Текст] : [монографія] / Валентина Бездрабко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [Четверта хвиля], 2009. – 720 с.

14. *Бездрабко В. В.* Управлінське документознавство [Текст] : навч. посіб. / В. В. Бездрабко. – К., 2006. – 208 с.

15. *Бердников И. П.* PR-коммуникации [Электронный ресурс] : практ. пособие / И. П. Бердников. – 2010. – 31 авг. – Режим доступа: http://fictionbook.ru/author/igor_petrovich_berdnikov/pr_kommunikacii_prakticheskoe_posobie/. – Загл. с экрана.

16. *Берестова Т. Ф.* Библиотека как элемент информационного пространства (к разработке концепции) [Электронный ресурс] / Т. Ф. Берестова // Библиотековедение. – 2004. – № 6. – С. 43–51. – Режим доступа: http://www.library.ru/1/kb/articles/article.php?a_uid=140. – Загл. с экрана.

17. *Берестова Т. Ф.* Общедоступная библиотека как часть информационного пространства: теоретико-методологические аспекты : монография [Текст] / Т. Ф. Берестова; МГУКИ, ЧГАКИ. – Челябинск : ЧГАКИ, 2004. – 462 с.

18. *Берестова Т. Ф.* Общедоступная муниципальная библиотека в едином информационном пространстве [Текст] / Т. Ф. Берестова. – М. : Либерия, 2004. – 306 с.

19. Библиотека. Население. Информация. Опыт публичных библиотек США [Текст] / пер. с англ. В. Л. Пурника, Е. М. Пурник ; ред.-сост. И. Б. Михнова ; ЦБС «Киевская», МАДБ, ООО НПЦ «Мегатрон». – 2-е изд. – М. : ЦБС «Киевская», 1998. – 178 с.

20. Библиотеки XIX века [Электронный ресурс] // Library.ru. – Режим доступа: <http://www.library.ru/3/event/history/XIX.php>. – Загл. с экрана.

21. Библиотечное дело: терминолог. словарь [Текст] / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина; [сост.: И. М. Сулова, Л. Н. Уланова. – 2-е перераб. и значит., доп. изд.]. – М. : Книга, 1986. – 224 с.

22. *Блюм А. В.* Советская цензура в эпоху тотального террора. 1929–1953 [Электронный ресурс] : [монография] / А. В. Блюм. – СПб. : Академический проект, 2000. – 283 с. – Режим доступа: <http://opentextnn.ru/censorship/russia/sov/libraries/books/blium/total>. – Загл. с экрана.

23. *Блюменау Д. И.* Информационный анализ/синтез для формирования вторичного потока документов [Текст] / Д. И. Блюменау. – СПб., 2002. – 240 с.

24. *Богданова И. Ф.* Библиотеки: от античных до электронных [Электронный ресурс] / И. Ф. Богданова // Культура народов Причерноморья. – № 77. – С. 32–45. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/77/pdf/knp77_32-45.pdf. – Загл. с экрана.

25. *Богза Н.* Публичные библиотеки Николаевского региона в процессе трансформации: инновационное видение, профессиональный подход, результаты деятельности [Текст] / Н. Богза // Бібл. форум України. – 2009. – № 4. – С. 12–16.

26. *Борисова О. Б.* Выявление тенденций развития документального потока по библиотечному делу наукометрическими методами [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Борисова Ольга Борисовна ; Моск. гос. ун-т культуры. – М., 1997. – 16 с.

27. *Борисова О. Б.* Состояние библиотековедения: оценка в наукометрических исследованиях [Текст] / О. Б. Борисова // Науч. и тех. б-ки. – 1996. – № 2. – С. 46–56.

28. Борцям за волю України [Текст] : бібліогр. покажч. / Держ. ун-т «Львів. політехніка», Наук.-техн. б-ка ; уклад.: О. Шишка, І. Смогоржевська. – Л., 1997. – 35 с.

29. Бочаров М. П. История публичных библиотек: нравы, бизнес, наука [Текст] / М. П. Бочаров. – М. : Известия, 2000. – 176 с.
30. Брагина Л. М. Библиотека Сан Марко во Флоренции [Текст] / Л. М. Брагина // Книга в культуре Возрождения. – М., 2002. – С. 138–148.
31. Брачев В. С. Масоны в России: от Петра I до наших дней [Электронный ресурс] / В. С. Брачев. – Режим доступа: www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/masonry/in. – Загл. с экрана.
32. Вершинин М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективные направления исследований [Электронный ресурс] / М. С. Вершинин // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. тр. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 98–107. – Режим доступа: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/v/vershinin02.shtml. – Загл. с экрана.
33. Взаимодействие парламентских библиотек государств-участников СНГ в распространении общественно значимой информации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.nlr.ru%2Ftus%2F271004%2Fandreeva.ppt&ei=o7KUa35GenJ4ATC_YCoDg&usg=AFQjCNFXqVkJDVlhGP9R287-Jb355qXfyA&sig2=aBRI_zw1mE-BH-TglsL4_g&bvm=bv.48340889,d.ZWU. – Загл. с экрана.
34. Виноградова Е. Б. Мемориальные библиотеки : классификационный и типологический анализ [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Виноградова Елена Борисовна ; Рос. гос. б-ка. – М., 2008. – 269 с.
35. Виноградова Е. Б. Мемориальные функции библиотек [Текст] : науч.-метод. пособие / Е. Б. Виноградова. – М. : Либерия–Бибинформ, 2009. – 128 с.
36. Виппер Р. Ю. История древнего мира [Электронный ресурс] / Р. Ю. Виппер. – М. : Республика, 1993. – Режим доступа: <http://bibliotekar.ru/istoria-drevnego-mira/index.htm>. – Загл. с экрана.
37. Володин Б. Ф. Всемирная история библиотек [Текст] / Б. Ф. Володин. – СПб. : Профессия, 2002. – 351 с.
38. Володин Б. Ф. Научная библиотека в контексте научной, образовательной и культурной политики [Текст] : (исторический опыт Германии) / Б. Ф. Володин ; ред. С. А. Давидова. – СПб. : Изд-во РНБ, 2002. – 200 с.
39. Воскобойникова-Гузєва О. В. Дискусійні питання розвитку теорії і методології бібліотекознавства [Текст] / О. В. Воскобойникова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2007. – № 2. – С. 3–7.
40. Гаджиев К. С. Политическая философия [Текст] / К. С. Гаджиев ; Отд-ние экономики РАН. – М. : Экономика, 1999. – 606 с.
41. Гениева Е. Ю. Библиотека как центр межкультурной коммуникации [Текст] / Е. Ю. Гениева. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 208 с.
42. Глазков М. Н. О революционной деятельности библиотек для народа в 1905–1907 гг. [Электронный ресурс] / М. Н. Глазков. – Режим доступа: rumchten.rsl.ru/assets/files/2005/doc/1106125691.doc. – Загл. с экрана.
43. Глухов А. Г. Из глубины веков: очерк о давних библиотеках [Текст] / А. Г. Глухов. – М. : Книга, 1971. – 110 с.

44. Глухов А. Г. Русь книжная [Электронный ресурс] / А. Г. Глухов. – М. : Радянська Росія, 1979. – Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000057/st009.shtml>. – Загл. с экрана.
45. Гордон С. Забытые письма: открытие и дешифровка [Электронный ресурс] / С. Гордон. – СПб. : Евразия, 2002. – Режим доступа: http://www.goodlib.net/book_45.html. – Загл. с экрана.
46. Горовий В. Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації [Текст] / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 18. – С. 36–49.
47. Горовий В. Імідж бібліотечного працівника в сучасній науці [Текст] / В. Горовий // Бібл. вісн. – 2002. – № 5. – С. 3–7.
48. Горовий В. Наукова бібліотечна діяльність у контексті забезпечення інформаційного суверенітету [Текст] / В. Горовий // Бібл. вісн. – 2011. – № 1. – С. 3–7.
49. Горовий В. Особливості тенденцій впливу на комплектування фондів бібліотек у контексті розвитку глобальних інформаційних процесів [Текст] / В. Горовий // Україна: події, факти, коментарі. – 2004. – № 3. – С. 68–81.
50. Горовий В. М. Соціальні інформаційні бази і розвиток бібліотечного інформаційного потенціалу (1991–2006 рр.) [Текст] : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.08 / Горовий Валерій Микитович ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 392 с.
51. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс [Текст] / В. Горовий // НАН України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2010. – 360 с.
52. Горовий В. Сучасна інформаційна діяльність: бібліотечний аспект [Текст] / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 26. – С. 12–20.
53. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства [Текст] / В. М. Горовий. – К. : НБУВ, 2005. – 300 с.
54. Горовий В. М. Питання забезпечення національного інформаційного суверенітету [Електронний ресурс] / В. М. Горовий, О. Д. Довгань // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2012. – № 1(8). – С. 6–10. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/iblsd/2012_1/_private/1_gvmise.pdf. – Назва з екрана.
55. Грабар Н. Г. Бібліотека технічного аграрного університету – осередок національно-громадського виховання студентської молоді [Текст] / Н. Г. Грабар // Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, політика, інформація : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 квіт. – Х., 2001. – С. 206–209.
56. Грабар Н. Г. Виховна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних соціально-комунікаційних умовах [Рукопис] : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Грабар Наталя Григорівна ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 196 с.
57. Грабар Н. Г. Документально-комунікаційні форми роботи бібліотеки ВНЗ [Текст] : практикум / Н. Г. Грабар, Л. І. Бездольна ; Харк. нац. техн. ун-т сільського гос-ва ім. Петра Василенка. – Х. : [б. в.], 2006. – 110 с.
58. Грабар Н. Г. Комунікаційні аспекти виховної діяльності бібліотеки вищого

навчального закладу [Текст] / Н. Г. Грабар // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2007. – Вип. 20. – С. 99–108.

59. *Грабар Н. Г.* Національне виховання в контексті бібліотеки вищого навчального закладу [Текст] / Н. Г. Грабар // Укр. культура: пробл. і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., 28 жовт. 2003 р. / Харк. держ. б-ка В. Г. Короленка. – Х., 2004. – С. 20–29.

60. *Гранчак Т.* Библиотека как компонент системы политической коммуникации [Текст] / Т. Гранчак // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2011. – Вып. 9. – С. 147–158.

61. *Гранчак Т. Ю.* Бібліотека в політичній комунікації [Текст] / Т. Ю. Гранчак // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2012. – № 10. – С. 67–72.

62. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація [Текст] : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2012. – 481 с.

63. *Гранчак Т.* Бібліотекар як організатор і технолог інформаційної індустрії [Текст] / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2002. – № 6. – С. 9–13.

64. *Гранчак Т.* Бібліотеки в системі політичної комунікації: тенденції розвитку та завдання [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 30. – С. 7–24.

65. *Гранчак Т.* Бібліотеки як суспільні центри управління сучасними інформаційними потоками [Текст] / Т. Гранчак // Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища : матеріали міжнарод. наук. конф., Київ, 4–6 жовт. 2011 р. / Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 48–51.

66. *Гранчак Т.* Бібліотечно-інформаційні інновації: ідеї, реалії, перспективи [Текст] / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2003. – № 6. – С. 9–13.

67. *Гранчак Т.* Взаємодія бібліотек з владними структурами у сфері політичної комунікації [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 32. – С. 36–55.

68. *Гранчак Т.* Використання інформації інтернет-видань як засіб підвищення ефективності інформаційно-аналітичної та управлінської діяльності [Текст] / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2006. – № 3. – С. 7–10.

69. *Гранчак Т.* Возможности Интернет-изданий в контексте повышения эффективности использования информации [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 18. – С. 49–58.

70. *Гранчак Т.* Дистантні форми використання інформаційних ресурсів бібліотеки як фактор демократизації [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 233–245.

71. *Гранчак Т.* Дослідження впливу електронних ЗМІ на перебіг суспільно-політичних процесів як один з напрямів підвищення ефективності інформаційно-аналітичного продукту [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2005. – Вип. 14. – С. 35–50.

72. *Гранчак Т.* Еволюція вимог до професії бібліотечного працівника та її особливості на сучасному етапі розвитку суспільства [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., – 2003. – Вип. 11. – С. 61–67.

73. Гранчак Т. Електронна інформація: вдосконалення організації та використання [Текст] / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2005. – № 6. – С. 22–25.
74. Гранчак Т. Ефективність використання інформації у забезпеченні впровадження моделі сталого розвитку [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 25. – С. 87–93.
75. Гранчак Т. Информационно-аналитические структуры библиотек как элемент системы политической коммуникации: роль, задачи, продукты [Текст] / Т. Гранчак // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2010. – Вип. 8. – С. 177–190.
76. Гранчак Т. Исследование этносоциальных процессов как направление информационно-аналитической деятельности [Текст] / Т. Гранчак // Библиотеки национальных академий наук: проблемы финансирования, тенденции развития. – К., 2009. – Вип. 7. – С. 79–92.
77. Гранчак Т. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек: напрями, структури, продукти [Текст] / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – К., 2004. – № 6. – С. 13–17.
78. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичний супровід управлінських рішень з реалізації державної етнополітики [Текст] / Т. Гранчак // Укр.-македон. зб. – К., 2009. – Вип. 4. – С. 70–83.
79. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні ресурси наукової бібліотеки [Текст] / Т. Гранчак // Інтранет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках : матеріали міжнарод. наук. конф., Київ, 9–10 жовт., 2007 р. / Бібл. вісн. – 2007. – № 6. – С. 23–27.
80. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотеки як інструмент творення, систематизації та введення в суспільний обіг наукових знань [Текст] / Т. Гранчак // Бібліотечно-інформаційний комплекс у контексті розвитку суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 6–7 жовт. 2009 р. / Бібл. вісн. – 2009. – № 6. – С. 15–19.
81. Гранчак Т. Місце і роль інформаційно-аналітичних структур у системі політичної комунікації [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 29–44.
82. Гранчак Т. Сучасна бібліотека в системі соціальних комунікацій [Текст] / Т. Гранчак // Еволюція структури і функцій бібліотекознавства під впливом сучасних інформаційних технологій : матеріали міжнарод. наук. конф., Київ, 5–6 жовт. 2010 р. / Бібл. вісн. – 2010. – № 6. – С. 55–58.
83. Гранчак Т. Сучасні підходи до вивчення бібліотеки як соціального інституту [Текст] / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2012. – № 5. – С. 20–26.
84. Гранчак Т. Роль інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек України в сучасному демократичному процесі [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 21. – С. 24–35.
85. Гранчак Т. Удосконалення дистантних форм використання інформаційних ресурсів бібліотеки [Текст] / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2008. – № 6. – С. 15–19.
86. Гранчак Т. Участь бібліотек у прийнятті урядових рішень [Текст] / Т. Гранчак // Дні науки філософського факультету – 2012 : матеріали доповідей та виступів міжнарод. наук. конф., Київ, 18–19 квіт. 2012 р. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Ч. 9. – С. 251–253.
87. Гранчак Т. Формування бібліотечної традиції в системі політичної

комунікації [Текст] / Т. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 179–189.

88. *Грачев М. Н.* Политическая коммуникация [Электронный ресурс] / М. Н. Грачев // Вестн. Рос. ун-та дружбы народов. – (Серия: Политология). – 1999. – № 1. – С. 24–39. – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/50972#sn10>. – Загл. с экрана.

89. *Грачев М. Н.* Политическая коммуникация: теоретико-методологический анализ : теоретико-методологический анализ [рукопись] : дис. ... д-ра полит. наук : 23.00.01 / Грачев Михаил Николаевич ; Моск. гос. пед. ун-т. – М., 2005. – 428 с.

90. *Грачев М. Н.* Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития [Электронный ресурс] / М. Н. Грачев. – М. : Прометей, 2004. – 328 с. – Режим доступа: http://grachev62.narod.ru/Grachev/n56_04_08.htm. – Загл. с экрана.

91. *Громова Т. Н.* Государственная коммуникация: теоретическая модель и региональная практика [Электронный ресурс] / Т. Н. Громова // Теория коммуникации & прикладная коммуникация : сб. науч. тр. // Вестн. Рос. коммуникат. ассоц. ; под общ. ред. И. Н. Розиной. – Ростов н/Д : ИУБиП, 2002. – Вып. 1. – 200 с. – С. 43–52. – Режим доступа: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/g/gromova01.shtml. – Загл. с экрана.

92. *Грубич В.* Онтологічний аспект політичної комунікації: час і простір [Електронний ресурс] / В. Грубич // Всеукраїнська експертна мережа. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=27476. – Назва з екрана.

93. *Грушевський М.* Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901–1933) [Текст] / М. Грушевський ; упоряд. Р. Дзюбан ; наук. ред. Г. Сварник ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Центр. держ. іст. архів України. – Л. : [б. в.], 2004. – 158 с. – (Серія «Епістолярій»).

94. *Гьосле В.* Практична філософія в сучасному світі [Текст] / В. Гьосле ; пер. з нім. А. Єрмоленка. – К. : Лібра, 2003. – 248 с.

95. *Гірсберг Д.* На службі в парламентарів – Бібліотека німецького Бундестагу [Електронний ресурс] / Д. Гірсберг // Goethe-Institut : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.goethe.de/ins/ua/kie/wis/sbi/pog/uk6452418.htm>. – Назва з екрана.

96. *Давидова І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія [Текст] / І. О. Давидова ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2005. – 294 с.

97. *Давидова І. О.* Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві: автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 [Електронний ресурс] / Давидова Ірина Олександрівна ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 51 с.

98. *Давидова І.* Ринкова стратегія бібліотек з позицій інформаційного менеджменту [Текст] / І. Давидова // Бібл. вісн. – 2001. – № 5. – С. 10–12.

99. *Дворкина М. Я.* Библиотечное обслуживание: новая реальность [Текст] : лекции / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 2003. – 48 с.

100. *Дворкина М. Я.* Информационное обслуживание: социокультурный подход [Электронный ресурс] / М. Я. Дворкина // МГУКИ. – М. : Профиздат, 2001. –

111 с. – Режим доступа: http://www.library.ru/1/kb/books/dvorkina/chapter_5.php. – Загл. с экрана.

101. *Денисюк С. Г.* Технологічні виміри політичної комунікації [Текст] : монографія / С. Г. Денисюк. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 276 с.

102. Держава і право. Бібліографічні посібники [Текст] : анот. каталог / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна ; наук. ред. Т. В. Добко. – К. : НБУВ, 2010. – 292 с.

103. *Джойс П.* Рождение публичных библиотек: политика либерального архива [Электронный ресурс] / П. Джойс // НЛО. – 2005. – № 74. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/dz8.html>. – Загл. с экрана.

104. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К. : [б. в.], 2009. – 530 с.

105. *Дубровіна Л. А.* В. І. Вернадський і Україна [Електронний ресурс] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. А. Смолій // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. – К., 2011. – Т. 1. – Кн. 1. – С. 97–171. – Режим доступа: <http://histans.com/LiberUA/978-966-02-6293-5/978-966-02-6293-5.pdf>. – Назва з екрана.

106. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1918–1941 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 1998. – 336 с.

107. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1941–1964 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : Наук. думка, 2003. – 357 с.

108. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1965–1991 [Текст] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 2008. – 373 с.

109. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда [Текст] / Э. Дюркгейм / пер. с фр. – М. : Канон, 1996. – 432 с.

110. Електронний літопис Бібліотеки 1918–2000 рр. [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/library/history.html>. – Назва з екрана.

111. *Єрмоленко А. М.* Комунікативна практична філософія [Текст] : підручник / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 1999. – 488 с.

112. *Жадько Н. В.* Анализ сущностных характеристик библиотеки как социокультурного института [Текст] / Н. В. Жадько // Библиотековедение. – 1996. – № 3. – С. 54–64.

113. *Жарков Д. С.* Библиотеки политических ссыльных Сибири XIX – начала XX в. [Текст] / Д. С. Жарков // Науч. б-ки Сибири и Дал. Востока. – 1972. – Вып. 11. – С. 5–29.

114. Загальнонаціональний визвольний рух українського народу за відновлення своєї державності (лютий 1917 – березень 1921 рр.) [Текст] : бібліогр. покажч. – Л. : ДУЛП, 1992. – 25 с.

115. *Захарова Н. Б.* Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2008) [Електронний ресурс] :

автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Захарова Наталія Борисівна ; Нац. акад. наук України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 19 с.

116. *Зернецька О. В.* Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні віносини [Текст] / О. В. Зернецька. – К. : Освіта, 1999. – С. 196–237.

117. *Зернецька О. В.* Трансформація типів нових передач в політичній комунікації [Текст] // О. В. Зернецька // Нова політика. – 2000. – № 1. – С. 194–198.

118. *Зернецька О. В.* PR-маніпуляційний вплив: Комунікативна теорія і практика [Електронний ресурс] / О. В. Зернецька, П. В. Зернецький // Політичний менеджмент. – 2003. – № 3. – С. 101–113. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/PoMe/2003_3.pdf. – Назва з екрана.

119. Из «Поучений Ахтоя» [Текст] / пер. М. Э. Матье // Хрестоматия по истории Давнего Мира. – М., 1950. – Т. 1. – С. 51–53.

120. *Ильганаева В. А.* Информационная среда как фактор осознания культурной миссии библиотек [Электронный ресурс] / В. А. Ильганаева // Сайт Кафедры библиотековедения Москов. гос. ун-та культ. и искусств. – Режим доступа: <http://libconfs.narod.ru/2003/s1/iliganaeva.htm>. – Загл. с экрана.

121. *Ильганаева В. А.* Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) [Текст] : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Х. : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.

122. *Ильганаева В. А.* Управление информацией как предмет преподавания [Электронный ресурс] / В. А. Ильганаева, И. А. Давыдова // Научные и технические библиотеки. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb2001/10/f10_05.htm. – Загл. с экрана.

123. *Ирхин Ю. В.* Политология [Электронный ресурс] : учебник / Ю. В. Ирхин, В. Д. Зотов, Л. В. Зотова. – М. : Юристъ, 2002. – 511 с. – Режим доступа : <http://politics.ellib.org.ua/pages-826.html>. – Загл. с экрана.

124. История библиотеки [Электронный ресурс] // Российская национальная библиотека. – Режим доступа: http://www.nlr.ru/nlr_history/history/1.html. – Загл. с экрана.

125. *Іванов В. Ф.* Масова комунікація [Текст] / В. Ф. Іванов. – К. : Віпол, 1998. – 334 с.

126. *Іванова Н. Г.* Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998–2008) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Іванова Наталія Георгіївна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 19 с. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/ard/2010/10_ivanova.pdf. – Назва з екрана.

127. *Ільганаєва В. О.* Аналітика в структурі бібліотечної діяльності [Текст] / В. О. Ільганаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 23. – С. 109–117.

128. *Ільганаєва В. О.* Бібліотечна освіта в контексті еволюції системи соціальних комунікацій [Текст] : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.08 / Ільганаєва Валентина Олександрівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1996. – 409 с.

129. *Ільганаєва В. О.* Організація діяльності бібліотек [Текст] : навч. посіб. для студ. ф-ту «Бібліотекознавство та інформатика» / В. О. Ільганаєва, М. С. Слободяник ;

Харк. держ. акад. культури. – Х. : Діскус, 1998. – 84 с.

130. *Карташов Н. С.* Сравнительное библиотековедение: объективная необходимость и специфичность [Электронный ресурс] / Н. С. Карташов // ГПНТБ России. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb99/10/f10_01.html. – Загл. с экрана.

131. *Карштедт П.* Историческая социология библиотек [Электронный ресурс] / П. Карштедт // НЛЮ Независимый филологический журнал. – 2005. – № 74. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/kar7.html>. – Загл. с экрана.

132. *Катлип С. М.* Паблик рилейшенз: теория и практика [Текст] : учеб. пособие : пер. с англ. / С. М. Катлип, А. Х. Сентер, Г. М. Брум. – 8-е изд. – М. : Вильямс, 2003. – 624 с.

133. *Кобелев О. М.* Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні [Текст] : монографія / О. М. Кобелев. – Х. : ХДАК, 2012. – 246 с.

134. *Кобелев О. М.* Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у системі соціального управління [Електронний ресурс] / О. М. Кобелев. – Режим доступа: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhdak/2012_35/35-2-04.pdf. – Назва з екрана.

135. *Кобелев О. М.* Інформаційно-аналітична діяльність: джерела становлення та розвитку в 1970–1980-ті роки [Електронний ресурс] / О. М. Кобелев. – Режим доступа: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bdil/2010_4/7.pdf. – Назва з екрана.

136. *Кобелев О. М.* Організаційно-аналітичне забезпечення соціально-комунікаційної сфери [Електронний ресурс] / О. М. Кобелев. – Режим доступа: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhdak/2010_30/V30-2-3.pdf. – Назва з екрана.

137. *Кобелев О. М.* Ресурси інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек [Електронний ресурс] / О. М. Кобелев. – Режим доступа: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhdak/2012_36/36-2-01.pdf. – Назва з екрана.

138. Коллекция Куклина [Электронный ресурс] // Государственная общественно-политическая библиотека. – Режим доступа: <http://www.gorb.ru/col/kuklin>. – Загл. с экрана.

139. Конгрес Українських Націоналістів 1929 р. [Текст] : документи і матеріали / упоряд. В. Муравський ; наук. ред. О. Луцький ; НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 2006. – 418 с.

140. Конституція України [Електронний ресурс] : закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254_k/96-вр. – Назва з екрана.

141. *Копанєва В.* Бібліотека в системі наукової електронної комунікації [Текст] / В. Копанєва // Бібл. вісн. – 2007. – № 5. – С. 3–9.

142. *Копанєва В. О.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету [Текст] : [монографія] / В. О. Копанєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

143. *Копанєва В. О.* Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.) [рукопис] : дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Копанєва Вікторія Олександрівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 228 с.

144. *Коробкина Т. Е.* Публичная библиотека и право личности на свободное развитие. Тезисы [Электронный ресурс] / Т. Е. Коробкина // Очередная XIII Ежегодная

сессия Конференции РБА, Ульяновск, 18–23 мая 2008 г. – Режим доступа: <http://www.publiclibrary.ru/librarians/rba/conference-2008-03-Korobkina.htm>. – Загл. с экрана.

145. Короткий звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2010 році [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : веб-сайт. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/library/zv_2010.html. – Назва з екрана.

146. Коршунов О. П. Проблемы общей теории библиографии [Текст] : монография / О. П. Коршунов. – М. : Книга, 1975. – 192 с.

147. Коршунов О. П. Система документальных коммуникаций (СДК) [Текст] / О. П. Коршунов // Вестн. МГУКИ. – 2003. – № 2. – С. 121–126.

148. Костенко Л. И. Функции и статус библиотеки информационного общества [Электронный ресурс] / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : тр. конф. / 9-я междунар. конф. «Крым 2002». – М. : ГПНТБ России, 2002. – С. 743–746. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/libdoc/02_ksbio.htm. – Загл. с экрана.

149. Красовский С. В. Информатизация в современном цивилизационном процессе [Текст] / С. В. Красовский // Науч. и техн. б-ки. – 1992. – № 6. – С. 34–48.

150. Кузьмин Е. И. Доступ к правовой и иной социально значимой информации в библиотеках России. Развитие правовой культуры граждан [Текст] : аналит. докл. / Е. И. Кузьмин, Т. А. Мурована. – М. : МЦБС, 2011. – 288 с.

151. Кузьмин Е. И. Формирование системы доступа граждан Российской Федерации к правовой информации: итоги и перспективы [Электронный ресурс] / Е. И. Кузьмин, А. А. Демидов, М. Н. Усачев. – Библиотекосведение. – 2005. – № 6. – С. 8–16. – Режим доступа: <http://library.gpntb.ru/ellib/dop/kuzmin1.pdf>. – Загл. с экрана.

152. Кулешов С. Г. Документознаводство: історія [Текст] : теорет. основи / С. Г. Кулешов // УДНДІАСД, ДАКККіМ. – К., 2000. – 160 с.

153. Кулешов С. Г. Новый взгляд на структуру документознаводства [Текст] / С. Г. Кулешов // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 10. – С. 24–27.

154. Кулешов С. Г. Проект концепції розвитку документознаводства в Україні [Текст] / С. Г. Кулешов // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. / Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознаводства [та ін.]. – К., 2007. – Вип. 9. – С. 80–100.

155. Кулешов С. Г. Управлінське документознаводство [Текст] : навч. посіб. / С. Г. Кулешов ; Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – К. : ДАКККіМ, 2003. – 57 с.

156. Кулицький С. П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління [Текст] : навч. посіб. / С. П. Кулицький. – К. : МАУП, 2002. – 224 с.

157. Кушнарєнко Н. М. Внутріпредметна і міжпредметна інтеграція дисциплін документознавчого циклу [Текст] / Н. М. Кушнарєнко // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2003. – Вип. 11. – С. 106–114.

158. Кушнарєнко Н. М. Документоведение [Текст] : учебник / Н. М. Кушнарєнко. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Знання, 2000. – 459 с.

159. Кушнарєнко Н. М. Краєзнавча цінність документа: актуалізація в глобальному бібліотечно-інформаційному просторі [Текст] / Н. М. Кушнарєнко //

Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2008. – Вип. 23. – С. 96–100.

160. *Кушнарєнко Н. Н.* Новый этап институализации науки о документе [Текст] / Н. М. Кушнарєнко // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 11. – С. 35–42.

161. *Кушнарєнко Н. Н.* Социальные коммуникации – новая научная отрасль [Электронный ресурс] / Н. Н. Кушнарєнко, А. А. Соляник // Научные и технические библиотеки. – 2008. – № 8. – Режим доступа: <http://elib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2008&num=8&art=5>. – Загл. с экрана.

162. *Лаврова К.* Базовый элемент демократии «Кабинет для джентльмена» или «общественный рай»? [Электронный ресурс] / К. Лаврова // Библио. дело. – 2007. – № 3 (51). – Режим доступа: <http://www.bibliograf.ru/issues/2007/3/67/0/663>. – Загл. с экрана.

163. *Леонов В. П.* Библиотечное дело и проблемы информатизации общества : тез. докл. междунар. науч. конф., Москва, 27–28 апр. 1999 г. / Моск. гос. ун-т культуры, Центр, науч. сельскохоз. б-ка, Отд. библиотечного дела Междунар. акад. информатизации и др. – М., 1999. – Ч. I. – С. 30–32.

164. *Липинський В.* Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930) [Текст] / В. Липинський ; упоряд. М. Дядюк ; наук. ред. Я. Федорук ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л. : [б. в.], 2004. – 156 с. – (Серія «Епістолярій»).

165. *Литвиненко О. В.* Спеціальні інформаційні операції [Електронний ресурс] / О. В. Литвиненко. – К. : НІСД, 1999. – 148 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Litv/007_2.htm. – Назва з екрана.

166. *Литвинов В.* Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV – початку XVII ст. [Електронний ресурс] / В. Литвинов. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000. – 472 с. – Режим доступу: <http://litorus.org.ua/lytv/lyt08.htm>. – Назва з екрана.

167. *Лукашов И. В.* Идентификация научных школ в библиотечном деле (на примере школы Ю. В. Григорьева – Ю. Н. Столярова) [Электронный ресурс] / И. В. Лукашов // Научные и технические библиотеки. – 1998. – № 10. – С. 62–74. – Режим доступа: http://vivaldi.gpntb.ru/ntb/ntb98/10/f10_07.pdf/open. – Загл. с экрана.

168. *Лук'янович Д. Я.* Маківка – гора невмирущої стрілецької слави [Текст] / Д. Я. Лук'янович ; упоряд. Р. Дзюбан ; наук. ред. Г. Сварник ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л. : [б. в.], 2005. – 150 с.

169. *Лучка Л. М.* Библиотеки у культурно-освітньому просторі Катеринославщини другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Лучка Людмила Миколаївна ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д., 2010. – 20 с.

170. *Манкевич И. А.* Социально-коммуникационный подход в системе культурологического знания [Текст] / И. А. Манкевич // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана : материалы междунар. науч. конф., 18 мая 2001 г., Санкт-Петербург // Серия Symposium. – Вып. 12. – СПб. : С.-Петербург. филос. о-во, 2001. – С. 83–87.

171. *Маркова В. А.* Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку [рукопис] : автореф. дис. ... д-ра наук з соц. комунікацій : 27.00.03 / Маркова

Вікторія Анатоліївна ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – 36 с.

172. *Маркова Т. Б.* Библиотека как феномен культуры [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 / Маркова Татьяна Борисовна ; С.-Петерб. гос. ун-т. – СПб., 1999. – 16 с.

173. *Марцеллин А.* Римская история [Электронный ресурс] / А. Марцеллин. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Marcell/index.php. – Загл. с экрана.

174. *Марчук Ю. М.* Забезпечення регіональних органів управління ситуативною інформацією: бібліографознавчий підхід [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Марчук Юрій Миколайович ; КНУКіМ. – К., 2003. – 15 с.

175. *Матвійчук О. Є.* Діяльність бібліотек – соціокультурних центрів у зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / Є. О. Матвійчук // Українські культурні дослідження. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_8_13.php. – Назва з екрана.

176. Мережа Пунктів Доступу Громадян (ПДГ) до інформації органів державної влади у бібліотеках України [Електронний ресурс] // Програма сприяння Парламенту ІІ. – Режим доступу: <http://pdp.org.ua/caps>. – Назва з екрана.

177. *Мертон Р. К.* Социальная структура и аномия [Текст] / Р. К. Мертон / пер. с фр. Е. А. Самарской // Социология преступности (Современные буржуазные теории). – М. : Прогресс, 1966. – С. 299–113.

178. *Минкина В. А.* Информационная культура и способность к рефлексии [Текст] / В. А. Минкина // Высшее образование в России. – 1995. – № 4. – С. 27–36.

179. *Минкина В. А.* Коммуникационная политика библиотеки: содержание и особенности формирования [Электронный ресурс] / В. А. Минкина. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2003&num=6&art=2>. – Загл. с экрана.

180. *Минкина В. А.* Формирование информационной культуры личности: роль библиографа [Текст] / В. А. Минкина, В. В. Брежнева // Мир библиографии. – 1998. – № 4. – С. 21–23.

181. *Мирошниченко А. А.* Public relations в общественно-политической сфере. Провинциальная практика [Текст] / А. А. Мирошниченко. – М. : Экспертное бюро, 1998. – 144 с.

182. *Михнова И. Б.* Библиотека как информационный центр для населения: проблемы и их решения : практ. пособие [Электронный ресурс] / И. Б. Михнова. – М., Либерия, 2000. – 128 с. – Режим доступа: <http://www.library.ru/1/kb/books/libinfocenter>. – Загл. с экрана.

183. *Михнова И. Б.* Библиотека. Население. Местная власть. К проблеме информационного сотрудничества [Текст] : сб. материалов и документов / Ред.-сост. И. Б. Михнова ; МОНФ. – М., 1999. – 126 с.

184. *Мотульский Р. С.* Библиотека в социуме: предназначение и функции [Электронный ресурс] / Р. С. Мотульский. – Режим доступа: http://old.nlb.by/director/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=152. – Загл. с экрана.

185. *Мотульский Р. С.* Библиотека как социальный институт [Электронный ресурс] / Р. С. Мотульский. – Мн.: Бел. гос. ун-т культуры, 2002. – С. 3–7, 13–230, 232–

278, 332–374. – Режим доступа: http://old.nlb.by/director/images/stories/docs/CD-ROM/soc_inst/soc_inst.htm. – Загл. с экрана.

186. *Мотульский Р. С.* Вечна ли библиотека? [Электронный ресурс] / Р. С. Мотульский. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2001/tom/sec1/Doc10.HTML>. – Загл. с экрана.

187. *Мотульский Р. С.* Теория библиотечного дела [Текст] : учеб. пособие для библиотечных факультетов университетов, институтов культуры и педагогических вузов по курсу «Библиотечное дело: теория и история» / Р. С. Мотульский / Бел. ун-т культуры ; ред. Л. А. Демешко. – Мн., 1993. – 210 с.

188. *Найдорф М. И.* Исторически пульсирующая библиотека. Культурные революции и социокультурный институт [Электронный ресурс] / М. И. Найдорф. – Режим доступа: http://www.countries.ru/library/politic/historically_pulsating_library.htm. – Загл. с экрана.

189. Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства [Електронний ресурс]. – К., 2006. – Вип. 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/fpu/pub/06_nir1.pdf. – Назва з екрана.

190. Національна парламентська бібліотека Японії [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Національна_парламентська_бібліотека_Японії. – Назва з екрана.

191. *Недбай В. В.* Сучасні політичні комунікації: медійно-технологічний аспект [Текст] : монографія / В. В. Недбай ; Одес. нац. юрид. акад. – О. : Фенікс, 2009. – 328 с.

192. *Ненов І. Г.* Засоби масової інформації України в умовах політичного інформування суспільства [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук / Ненов Іван Георгійович ; Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова – О., 1976. – 25 с.

193. Новейший философский словарь [Электронный ресурс]. – 3-е изд., исправл. – Мн. : Книжный Дом. 2003. – 1280 с. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/277.php. – Загл. с экрана.

194. *Новикова Н. О.* Дитячі бібліотеки України як компонент культури (історіографія дослідження) [Електронний ресурс] / Н. О. Новикова // Національна бібліотека України для дітей. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=84>. – Назва з екрана.

195. О единой системе межведомственного электронного взаимодействия [Электронный ресурс] : постановление правительства Российской Федерации от 08.09.2010 г. № 697. – Режим доступа: <http://government.ru/gov/results/12192/>. – Загл. с экрана.

196. Об утверждении устава федерального государственного бюджетного учреждения «Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина» [Электронный ресурс] : постановление правительства Российской Федерации от 8.04.2009 г. № 309. – Режим доступа: <http://www.nbrkomi.ru/content/542/Устав%20Президентской%20библиотеки%20им.%20Б.Н.%20Ельцина.doc>. – Загл. с экрана.

197. *Ольшанский Д. В.* Политический PR [Текст] / Д. В. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с.

198. *Омельчук В. Е.* Национальная библиография Украины [Текст] / В. Е. Омельчук // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / редкол.:

А. С. Онищенко (пред.) [и др.]. – К., 2000. – Вып. 1. – С. 186–195.

199. *Онищенко А. С.* Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадського как многопрофильный научно-исследовательский центр [Текст] / А. С. Онищенко, В. Г. Попрочкая // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / редкол.: А. С. Онищенко (пред.) [и др.]. – К. : НБУВ, 2003. – Вып. 2. – С. 15–39.

200. *Онищенко О. С.* Вернадський та його внесок у заснування та розвиток Національної бібліотеки Української держави [Текст] / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 2003. – № 2. – С. 2–9.

201. *Онищенко О. С.* Національні бібліотечно-інформаційні ресурси: базові проблеми формування [Текст] : матеріали Міжнар. наук. конф. «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 14–30.

202. Організація центрів правової інформації [Електронний ресурс] : метод. поради / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад. І. А. Пилипенко. – Донецьк : Сх. вид. дім, 2008. – 24 с. – Режим доступу: <http://www.library.donetsk.ua/texts/cpi2009.pdf>. – Назва з екрана.

203. *Орешкіна М. О.* Вплив ідеологічного фактора та командно-адміністративних методів управління на діяльність бібліотек УРСР у 40–80-і рр. ХХ ст. [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Орешкіна Марина Олександрівна ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – 21 с.

204. *Ортега-и-Гассет Х.* Восстание масс [Текст] / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : АСТ, 2003. – 512 с.

205. *Пальчук В. Е.* Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у забезпеченні владних структур України (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Пальчук Валентина Едуардівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 19 с.

206. *Панарин А.* Философия политики [Текст] / А. Панарин. – М. : Новая школа, 1996. – 424 с.

207. *Паршукова Г. Б.* Власть над культурным пространством [Электронный ресурс] / Г. Б. Паршукова // Библиотечное дело. – 2009. – № 07(97). Режим доступа: <http://www.bibliograf.ru/issues/2009/4/123/0/895>. – Загл. с экрана.

208. *Патнам Р. Д.* Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії [Текст] / Р. Д. Патнам. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 302 с.

209. *Підкова І. З.* Просвіта [Електронний ресурс] // І. З. Підкова, Р. М. Шуст // Довідник з історії України : у 3 т. – Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/pages/content.php?page=663>. – Назва з екрана.

210. *Підлуцька І.* Політична комунікація: український досвід [Текст] / І. Підлуцька // Медіа-навігатор. – 2001. – № 2. – С. 7–13.

211. *Плешкевич Е. А.* Документальный подход в библиотековедении и библиографоведении: этапы формирования и направления развития [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... д-р. пед. наук : 05.25.03 / Плешкевич Евгений Александрович ; Москов. гос. ун-т культ. и искусств. – Казань, 2012. – Режим доступа: http://www.ceninauku.ru/page_29173.htm. – Загл. с экрана.

212. Почекаев Р. Ю. История связей с общественностью [Электронный ресурс] : учеб. пособие / Р. Ю. Почекаев. – СПб. : Питер, 2007. – 288 с. – Режим доступа: <http://pr-page.narod.ru/10.mht>. – Загл. с экрана.

213. Почепцов Г. Г. Информация и дезинформация [Текст] / Г. Г. Почепцов. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2001. – 256 с.

214. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации [Электронный ресурс] / Г. Г. Почепцов. – М., 1998. – Режим доступа: http://safety.spbstu.ru/el-book/books/pocheptsov/pocheptsov_kom.htm. – Загл. с экрана.

215. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации [Электронный ресурс] / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2001. – 656 с. – Режим доступа: <http://lib.socio.msu.ru/l/library>. – Загл. с экрана.

216. Права людини: ідеї, норми, реальність [Текст] : бібліогр. покажч. / підгот.: З. П. Бондаровська, С. П. Тимошук ; ред. О. А. Таубеншлак ; Упр. культури і туризму Одес. облдержадміністрації, Одес. обл. унів. наук. б-ка ім. М. Грушевського, Від. юрид. л-ри. – О., 2008. – 60 с.

217. Президентские библиотеки США [Электронный ресурс] // Википедия. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Президентские_библиотеки_США. – Загл. с экрана.

218. Про бібліотеки і бібліотечну справу [Електронний ресурс] : Закон України № 32/95 від 27 січ. 1995 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – С. 45. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

219. Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань : наказ ВАК України від 14.12.2007 р. № 867 [Текст] // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 99. – С. 152–153.

220. Про доповнення переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь [Електронний ресурс] : постанова від 13.12.2006 р. № 1718 / Кабінет Міністрів України // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1718-2006-п>. – Назва з екрана.

221. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України № 2657-XII від 2 жовт. 1992 р. // Відом. Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – С. 650. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>. – Назва з екрана.

222. Про концепцію ідеології державотворення в Україні [Електронний ресурс] : постанова Президії Нац. акад. наук України № 227 від 10.07.1996 р. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.2932.0>. – Назва з екрана.

223. Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної [Електронний ресурс] : указ Президента України від 05.04.1996 р., документ 244/96 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/244/96>. – Назва з екрана.

224. Про Національну програму інформатизації [Електронний ресурс] : Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27. – С. 181. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=74%20F98%20D%E2%F0&p=1181903521686018>. – Назва з

екрана.

225. Про Національну програму правової освіти населення [Електронний ресурс] : указ Президента України від 18.10.2001 р., документ 992/2001 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>. – Назва з екрана.

226. Про Національну юридичну бібліотеку [Електронний ресурс] : указ Президента України від 23.07.1999 р., документ 921/99 // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/921/99>. – Назва з екрана.

227. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V // Відо. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Режим доступу: [http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537 %2 D16&p=1181903521686018](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537%2D16&p=1181903521686018). – Назва з екрана.

228. Про утворення Фонду «Національної Бібліотеки Української Держави» [Електронний ресурс] : Закон Ради міністрів Української Держави від 2.08.1918 р. // Державний Вісник. – 1918. – № 32. – С. 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/18_lib.html. – Назва з екрана.

229. Програма ПЦПІ [Електронний ресурс] // Інформація для всіх. – Режим доступу : www.ifar.ru/pcpi. – Загл. с екрана.

230. Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/00_uiv.html. – Загл. с екрана.

231. *Пролєєв С. В.* Метафізика влади [Текст] / С. В. Пролєєв ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К. : Наук. думка, 2005. – 324 с.

232. Протокол № 14 Комітету Національної бібліотеки Української Держави 18 жовтня 1918 року [Електронний ресурс] // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського / О. С. Онищенко, В. А. Смолій, Л. А. Дубровіна. – К., 2011. – Т. 1. – Кн. 1. – Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA/978-966-02-6293-5/978-966-02-6293-5.pdf>. – Назва з екрана.

233. *Ревак Н. Г.* Латинська мова [Електронний ресурс] : (для не спец. ф-тів) / Н. Г. Ревак, В. Т. Сулим. – 2-ге вид., випр. і допов. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 415 с. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/84/3/>. – Назва з екрана.

234. Рекомендации для библиотек правительственных департаментов [Электронный ресурс] / под ред. Н. Болт и С. Бёрдж. – Гаага : штаб-квартира ИФЛА, 2008. – 65 с. – Режим доступу: <http://archive.ifla.org/VII/s4/pubs/Profrep114.pdf>. – Загл. с екрана.

235. *Рикер П.* Конфликт интерпретаций [Текст] : очерки о герменевтике / пер. с фр. вступ., ст. И. С. Вдовиной / П. Рикер. – М. : Канон-Пресс-Ц : Кучково поле, 1995. – 624 с. – (Переизд. в 2002).

236. *Різун В. В.* Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій (наукова стаття, оприлюднено 12 лютого 2011 р.) [Електронний ресурс] / В. В. Різун // Інститут журналістики : наукова сторінка професора Володимира Різуну. – К., 2011. – Режим доступу: http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf. – Назва з екрана.

237. *Рубанова Т. Д.* История библиотечного дела: Давний мир – Средние века –

Эпоха Просвещения [Текст] : учеб. пособие / Т. Д. Рубанова ; ЧГАКИ. – Челябинск : [ЧГАКИ], 2003. – 112 с.

238. Рудых З. С. Роль нелегальных библиотек Иркутской губернии в пропаганде марксистско-ленинской литературы (1900–1907) [Текст] / З. С. Рудых // Науч. б-ки Сибири и Дал. Востока. – 1972. – Вып. 11. – С. 30–37.

239. Сажок О. В. Організація бібліотек сільськими церковними братствами Волинської губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть / О. В. Сажок // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2010. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/natural/nvnu/istor/2010_22/R1/Sazhok.pdf. – Назва з екрана.

240. Сафронова О. В. Опыт информационно-аналитической работы Исследовательской службы конгресса США: пределы и возможности адаптации [Электронный ресурс] / О. В. Сафронова // Аналит. вестн. – М., 2005. – Вып. 3 : Проблемы совершенствования аналитического обеспечения законодательного процесса. – Режим доступа: <http://iam.duma.gov.ru/node/2/4625/16345>. – Загл. с экрана.

241. Северин Л. С. Система бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Северин Людмила Степанівна ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2005. – 24 с.

242. Седых О. И. Особенности развития политической рекламы в западноевропейской средневековой культуре и в эпоху Нового времени [Электронный ресурс] / О. И. Седых. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/8._NPE_2007/Philosophia/20602.doc.htm. – Загл. с экрана.

243. Селиверстова Е. Т. О функциях библиотек [Текст] / Е. Т. Селиверстова // Библиотека. – 1992. – № 1. – С. 27–29.

244. Селиверстова Е. Т. Функциональный характер потребностей как основа типологии библиотек [Текст] / Е. Т. Селиверстова // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1991. – № 4. – С. 6–12.

245. Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії [Текст] : навч. посіб. / Л. А. Ситниченко. – М. : Либідь, 1996. – 176 с.

246. Скворцов В. В. Библиотековедение, библиотеки и информация / В. В. Скворцов // Информационное общество: культурологические аспекты и проблемы : тез. докл. междунар. науч. конф. Краснодар-Новороссийск, 17–19 сентяб. 1997 г. – Краснодар, 1997. – С. 262–264.

247. Скворцов В. В. Библиотековедение: сущность, методология, статус [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Скворцов Виктор Васильевич ; Моск. гос. ун-т культуры. – М., 1997. – 39 с. – Режим доступа: <http://www.referun.com/n/bibliotekovedenie-suschnost-metodologiya-status>. – Загл. с экрана.

248. Скворцов В. В. Современная концепция библиотеки [Электронный ресурс] / В. В. Скворцов // Сайт Кафедры библиотековедения Москов. гос. ун-та культ. и искусств. – Режим доступа: http://libconfs.narod.ru/2002/4/s/s4_p16.htm. – Загл. с экрана.

249. Слободяник М. С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції [Електронний ресурс] / М. С. Слободяник. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bdil/2009_4/2.pdf. – Назва з екрана.

250. Слободяник М. С. Бібліотека. Документ. Комунікації: вибрані праці

[Текст] / М. С. Слободяник ; уклад. О. Кириленко, за наук. ред. В. Г. Чернеця. – К. : Ліра-К, 2010. – 308 с.

251. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій [Текст] / М. С. Слободяник ; відп. ред.: О. С. Онищенко. – К., 1995. – 268 с.

252. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій [рукопис] : дис. ... д-ра іст. наук : 05.25.03 / Слободяник Михайло Семенович ; НАН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського. – К., 1995. – 410 с.

253. *Слободяник М. С.* Перспективная модель научной библиотеки [Текст] / М. С. Слободяник // Інформаційна та культурологічна освіта на зламі тисячоліть. – Х., 1999. – Ч. 2. – С. 99–105.

254. *Слободяник М. С.* Системно-функціональна модель библиотеки [Текст] / М. С. Слободяник // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 10-я юбил. междунар. конф. «Крым 2003» : тр. конф. – М., 2003. – Т. 2. – С. 759–760.

255. *Слободяник М. С.* Трансформація змісту діяльності національної бібліотеки в період формування інформаційного суспільства [Текст] / М. С. Слободяник // Вісн. Харк. держ. акад. культури / Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 1999. – Вип. 1. – С. 30–38.

256. *Сладнева Н. А.* Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Н. А. Сладнева // Информационные ресурсы России. – 2001. – № 2(57). – С. 14–21. – Режим доступа: <http://abfarida.narod.ru/sladneva.htm>. – Загл. с экрана.

257. *Сладнева Н. А.* Информационные ресурсы в информационном обществе: онтологический статус и методология [Электронный ресурс] / Н. А. Сладнева. – Режим доступа: http://www.aselibrary.ru/datadocs/doc_912_si.pdf. – Загл. с экрана.

258. *Соколов А. В.* Информационный подход к документной коммуникации [Текст] : пособие для вузов / А. В. Соколов. – Л., 1988. – 85 с.

259. *Соколов А. В.* Общая теория социальной коммуникации [Электронный ресурс] : учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с. – Режим доступа: <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/23490/>. – Загл. с экрана.

260. *Соколов А. В.* Социальные функции библиотечной и библиографической деятельности [Текст] / А. В. Соколов // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1984. – № 6. – С. 19–27.

261. *Соловьев А. И.* Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации [Текст] / А. И. Соловьев // Полис. – 2002. – № 3. – С. 5–18.

262. *Солонська Н. Г.* Бібліотека Ярослава Мудрого: бібліографічне моделювання як засіб наукової реконструкції бібліотеки Київської Русі [Електронний ресурс] / Н. Г. Солонська. – 2005. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/rksu/v_10/PDF_10/rksu_2005_10_40.PDF. – Назва з екрану.

263. *Солонська Н. Г.* Давньоруська бібліотека як поліфункціональна система та як утворення в системі культури Київської Русі [Текст] / Н. Г. Солонська // Культура народів Причорномор'я. – 2005. – № 60. – Т. 1. – С. 9–19.

264. Солонська Н. Г. Історія бібліотек України в контексті культурології (на прикладі бібліотеки Ярослава Мудрого) [Електронний ресурс] / Н. Г. Солонська // Наук. вісн. України. – Режим доступу: <http://visnyk.com.ua/stattya/4230-istorija-bibliotek-ukrayini-v-konteksti-kulturologiyi-na-prikladi-biblioteki-jaroslava-mudrogo.html>. – Назва з екрана.

265. Солонська Н. Г. Книжна культура Київської Русі та Бібліотека Ярослава Мудрого в контексті наукових поглядів Михайла Грушевського (на матеріалах фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) [Текст] / Н. Г. Солонська // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 100. – Т. 2. – С. 37–44.

266. Солонська Н. Г. Стародавні бібліотеки Київської Русі в контексті спеціальних історичних дисциплін [Електронний ресурс] / Н. Г. Солонська. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/JournALL/sid/11/2/5.pdf>. – Назва з екрана.

267. Соляник А. А. Система поставок документів електронних ресурсів бібліотек: організаційно-управлінський аспект [Електронний ресурс] / А. А. Соляник. – Режим доступу: <http://www.gpntb/win/inter-events/crimea2002/trud/sec1114/Doc60.HTML>. – Назва з екрана.

268. Соляник А. Пріоритетні напрями вдосконалення документопостачання бібліотек України [Текст] / А. Соляник // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 1. – С. 7–10.

269. Соляник А. Термінологічний аспект проблем документопостачання бібліотечних фондів [Текст] / А. Соляник // Вісн. Кн. палати: – 2006. – № 6. – С. 30–33.

270. Стародубова Н. З. Публичные центры правовой информации: история вопроса и настоящее их состояние [Электронный ресурс] / Н. З. Стародубова. – Библиотека. – 2005. – № 4. – С. 54–56. – Режим доступа: http://www.library.ru/1/kb/articles/article.php?a_uid=167. – Загл. с экрана.

271. Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход [Текст] : [монография] / Ю. Н. Столяров. – М. : Книга, 1981. – 255 с.

272. Столяров Ю. Н. Библиотековедение [Текст] : избранное, 1960–2000 годы / Ю. Н. Столяров. – М. : Пашков дом, 2001. – 555 с.

273. Столяров Ю. Н. Документ: инвариантная и вариативная компоненты дефиниции [Текст] / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2010. – № 11. – С. 25–33.

274. Столяров Ю. Н. Документ как частный случай информации [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров. – Режим доступа: www.gpntb.ru/win/inter-events/.142.pdf. – Загл. с экрана.

275. Столяров Ю. Н. Документный ресурс [Текст] : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Ю. Н. Столяров. – М. : Либерей-Бибинформ, 2009. – 224 с.

276. Столяров Ю. Н. Интеллектуальная память человечества и последствия вооруженных социальных конфликтов [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров. – Режим доступа: <http://merkulov.tripod.com/TEXTS/I060320.HTM>. – Загл. с экрана.

277. Столяров Ю. Н. Материально-техническая база библиотеки как предмет изучения / Ю. Н. Столяров // Российское библиотековедение: XX век. Направления развития, проблемы и итоги [Текст] : опыт монографического исследования / сост. Ю. П. Мелентьева. – М. : ФАИР-ПРЕСС : ПАШКОВ ДОМ, 2003. – Ч. 2, гл. 14. – С. 377–388. – (Специальный издательский проект для библиотек).

278. Столяров Ю. Н. Научный миф о специальных методах документально-

коммуникационных дисциплин [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров // Научные и технические библиотеки. – 2006. – № 10. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2006&num=10&art=1> – Загл. с экрана.

279. *Столяров Ю. Н.* Сущностные функции библиотеки [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров. – Режим доступа: http://schoollibrary.ioso.ru/index.php?news_id=144. – Загл. с экрана.

280. *Столяров Ю. Н.* Сущность информации [Текст] : [монография] / Ю. Н. Столяров // Междунар. акад. информатизации, Отд-ние библиотековедения. – М., 2000. – 107 с.

281. *Столяров Ю. Н.* Термины, производимые от слова документ [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb2000/10/f10_09.html. – Загл. с экрана.

282. *Столяров Ю. Н.* У нашей науки есть особые функции [Текст] / Ю. Н. Столяров // Библиотека. – 1998. – № 10. – С. 40–42.

283. *Столяров Ю. Н.* Эволюция библиотечного фондоведения [Текст] : монография / Ю. Н. Столяров, Н. Н. Кушнаренко, А. А. Соляник ; под ред. Ю. Н. Столярова. – М. : ФАИР, 2007. – 688 с.

284. *Суліма Є. М.* Глобальний соціальний порядок постіндустріалізму [Текст] : монографія. – 2-ге вид., допов. / Є. М. Суліма. – К. : Генеза, 2004. – 334 с.

285. Теория и практика связей с общественностью [Текст] / А. В. Кочеткова, В. Н. Филиппов, Я. Л. Скворцов – СПб. : Питер, 2009. – 240 с.

286. *Тикунова И. П.* Концептуальная модель современной библиотеки: социально-философский анализ [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Тикунова Ирина Петровна ; Помор. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Архангельск : [б.и.], 20078 с. – Режим доступа: http://tikunova-i.narod.ru/ni/koncept_avt.htm. – Загл. с экрана.

287. *Тикунова И. П.* Концептуальная модель современной библиотеки: социально-философский анализ [Электронный ресурс] : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 : защищена 13.03.2007 / Тикунова Ирина Петровна ; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Помор. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова»: Архангельск : [б. и.], 20029 с. – Режим доступа: http://tikunova-i.narod.ru/ni/koncept_dis.htm#p1. – Загл. с экрана.

288. *Турунок С. Г.* Интернет и политический процесс [Электронный ресурс] / С. Г. Турунок // Общественные науки и современность. – 2001. – № 2. – С. 51–63. – Режим доступа: <http://www.ict.edu.ru/ft/003982/006 t URONOK.pdf>. – Загл. с экрана.

289. *Тюменев А. И.* Восток и Микены [Электронный ресурс] / А. И. Тюменев // Вопросы истории. – 1959. – № 12. – Режим доступа: http://Annales.info/greece/small/vost_mik.htm. – Загл. с экрана.

290. Україна в глобалізованому світі [Текст] : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т світової економіки і міжнар. відносин, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. Г. Білорус (голова) [та ін.]. – К., 2007–176 с.

291. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) [Текст] : наук.-бібліогр. вид. / редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.] ; уклад.: А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєва [та ін.] ; наук. ред. В. Ю. Омельчук ; НАН України,

Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – 816 с.

292. *Фирсов В. Р.* Библиотека – сердце информационного общества [Электронный ресурс] / В. Р. Фирсов // Библ. дело. – 2003. – № 12 (12). – Режим доступа: <http://bibliograf.ru/issues/2003/11/24/26/160/>. – Загл. с экрана.

293. *Фирсов В. Р.* Социальная роль библиотек в свете «новой технократической волны» [Текст] / В. Р. Фирсов // Критика буржуазных философских и социологических концепций культуры : сб. науч. тр. / Ленингр. гос. ин-т культуры им Н. К. Крупской. – Л., 1986. – С. 72–80.

294. *Фирсов В. Р.* Сущностные функции библиотечной деятельности: культуроведческий поход [Текст] / В. Р. Фирсов // Науч. и техн. б-ки. – 1985. – № 5. – С. 15–20.

295. *Філіпова Л. Я.* Аналітична складова інформаційної діяльності: уточнення сутності, ознак і процесів [Текст] / Л. Я. Філіпова, І. В. Захарова // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – Х., 2009. – Вип. 28. – С. 44–52.

296. *Фінклер Ю. Е.* Мас-медіа та влада: технологія взаємин [Текст] / Ю. Е. Фінклер. – Л. : Аз-Арт, 2003. – 212 с. – Бібліогр.: С. 198–211.

297. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие [Текст] : пер. с нем. / Ю. Хабермас. – СПб. : Алетейя, 2000. – 379 с.

298. *Ханинсон Я. Г.* Библиотека политических ссыльных в Средне-Колымске (1896–1905) [Текст] / Я. Г. Ханинсон // Библиотеки СССР: Опыт работы. – 1959. – Вып. 12. – С. 182–188.

299. *Хренов Н. А.* Публика в фокусе истории и теории коммуникации [Электронный ресурс] / Н. А. Хренов // Историческая психология и социология истории. – 2010. – Т. 3. – № 1. – Режим доступа: <http://www.socio.nauki.ru/journal/articles/126876/>. – Загл. с экрана.

300. Центр правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/kolafantom2/ss-7638773>. – Назва з екрана.

301. *Цянь Сыма.* Исторические записки: («Шицзи») [Электронный ресурс] : Т. VII; пер. с кит., предисл. Р. В. Вяткина, коммент. Р. В. Вяткина, А. Р. Вяткина. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996. (Памятники письменности Востока, XXXII, 7). – Режим доступа: http://daolao.ru/sima_qian/sima_qian.htm. – Загл. с экрана.

302. *Чачко А. С.* Базовые ценности и трансформация современной библиотеки [Текст] / А. С. Чачко // Библиотековедение. – 2000. – № 4. – С. 26–30.

303. *Чачко А. С.* Развивающаяся библиотека в информационном обществе [Текст] : науч.-метод. пособие / А. С. Чачко. – М. : Либерия, 2004. – 88 с.

304. *Чачко А. С.* Современная библиотека в процессе трансформаций [Текст] / А. С. Чачко. – К. : [б. и.], 2003. – 138 с.

305. *Чичановский А. А.* Пореформенные средства массовой информации: фактор демократизации общества или показатель его духовной интерации? [Текст] / А. А. Чичановский // Власть и нравственность. – М. : Славянский мир, 1997. – С. 136–159.

306. *Чічановський А.* Функціонування ЗМК як політичний процес [Текст] // Публіцистика і політика : зб. наук. пр. політол. спрямованості / А. Чічановський, В. Шкляр, О. Стариш ; за заг. ред. А. А. Чічановського. – К. : Грамота, 2007. – Вип. 1

(4). – С. 7–29.

307. *Швецова-Водка Г.* Бібліотека як документальна комунікаційна система / Г. Швецова-Водка // Бібл. вісн. – 2001. – № 6. – С. 3–7.

308. *Швецова-Водка Г. М.* Документознавство [Текст] : навч. посіб. / Г. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 398 с.

309. *Швецова-Водка Г. Н.* Документ в свете ноокоммуникологии [Текст] : науч.-практ. пособие / Г. Н. Швецова-Водка. – М. : Литера, 2010. – 384 с. – (Серия «Современная библиотека» ; вып. 65.).

310. *Швецова-Водка Г. Н.* Документоведческие термины [Электронный ресурс] / Г. Н. Швецова-Водка // Документ в системе социальных коммуникаций : сб. материалов III Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием. – Томск : Томский гос. ун-т, 2008. – 448 с. – С. 40–42. – Режим доступа: http://www.if.tsu.ru/chair5/works/Conference_2007.pdf. – Загл. с экрана.

311. *Швецова-Водка Г. Н.* Общая теория документа и книги [Текст] : учеб. пособие / Г. Н. Швецова-Водка. – М. : Рыбари ; К. : Знания, 2009. – 487 с.

312. *Шемаєва Г. В.* Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку: автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 [Електронний ресурс] / Шемаєва Ганна Василівна; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2009. – 42 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/355932.html>. – Назва з екрана.

313. *Шемаєва Г. В.* Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку [рукопис] : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Шемаєва Ганна Василівна; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2009. – 446 с.

314. *Шемаєва Г. В.* Електронні періодичні видання наукових установ України у системі наукових комунікацій [Електронний ресурс] / Г. В. Шемаєва // Бібл. вісн. – 2006. – № 5. – С. 8–13. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/2006-05.html. – Назва з екрана.

315. *Шемаєва Г. В.* Комунікаційні навігатори наукових електронних ресурсів: створення та використання [Текст] / Г. В. Шемаєва // Вісн. Кн. палати : наук.-практ. журн. – К., 2007. – № 5. – С. 32–36.

316. *Шемаєва Г. В.* Система науково-галузевих комунікацій: теоретико-методологічне обґрунтування [Текст] / Г. В. Шемаєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : наук. журн. – 2009. – № 1. – С. 72–77.

317. *Шрайберг Я. Л.* Избранные труды [Текст] / Я. Л. Шрайберг. – М. : ГПНТБ России, 2002. – 623 с.

318. *Шрайберг Я. Л.* Первое десятилетие информационного века: влияние информационно-электронной среды на роль и позицию библиотек в развивающемся обществе [Текст] : ежегод. докл. конф. «Крым», год 2010 / Я. Л. Шрайберг. – Судак ; М. : Изд.-препрогр. центр ГПНТБ России, 2010. – 77 с.

319. *Ясьмо В.* Бібліотеки України в соціально-культурному контексті на порозі ХХІ ст. / В. Ясьмо // Бібліотека у демократичному суспільстві. – К., 1995. – С. 3–5.

320. An Act To improve the operation of the legislative branch of the Federal Government [Electronic resource] : Public Law 91–510. 91 st Congress, H. R. 17654. October 26, 1970. – Mode of access: Public Law 91–510. 91 st Congress, H. R. 17654.

October 26, 1970. – Title from the screen.

321. *Bales S.* Aristotle's contribution to scholarly communication [Electronic resource] : PhD diss / Stephen Bales. – [Knoxville] : University of Tennessee, 2008. – 283 p. – Mode of access: http://af.attachmail.ru/cgi-bin/readmsg/Balesdissertation2008_corrected.pdf?rid=2374349827385957646311047126641875739769&file=Balesdissertation2008_corrected.pdf&id=13300100520000000499;0;1&mode=attachment&channel=/. – Title from the screen.

322. *Barber B.* Three scenarios for the future of technology and strong democracy [Text] / B. Barber // Political Science Quart. – 1998–1999. – Vol. 113, N 4 (Winter). – P. 573–589.

323. *Bellerby R.* Communication in medieval times: how messages were sent [Electronic resource] / R. Bellerby. – 2010. – Dec. 23. – Mode of access: <http://www.suite101.com/content/communication-in-medieval-times-how-messages-were-sent-a324209>. – Title from the screen.

324. *Berti M.* The ancient library at Alexandria [Electronic resource] : a model for classical scholarship in the age of million book libraries / M. Berti, V. Costa // Orbis terrarum: essays in scholarship and technology : proceedings of the International Symposium on the Scaife Digital Library. – Lexington, Kentucky, 2009. – Mode of access: http://www.perseus.tufts.edu/publications/Berti-Costa_Alexandria_Kentucky.pdf. – Title from the screen.

325. *Casson L.* Libraries in the Ancient World [Electronic resource] / Lionel Casson. – [New Haven, CT] : Yale University Press, 2001. – 177 p. – Mode of access: http://www.awphoto.biz/ancient_world_paper.pdf. – Title from the screen.

326. *Chien Lin Sharon.* Libraries and Librarianship in China 1998 [Electronic resource] / Sharon Chien Lin. – C. 1–3 – Mode of access: http://books.google.com.ua/books?id=nVPalcvlLJ0C&pg=PA1&lpg=PA1&dq=libraries+of+ancient+China&source=bl&ots=zfAA0ddKrV&sig=XiM7GorlDbqRYpE9qhWgKouH8Jg&redir_esc=y. – Title from the screen.

327. Church Libraries [Electronic resource] // Beautiful-libraries.com. – Mode of access: <http://www.beautiful-libraries.com/6200-1.html>. – Title from the screen.

328. Congressional Research Service fiscal year 2009 Annual Report [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.loc.gov/crsinfo/about/crs09_annrpt.pdf. – Title from the screen.

329. *Dahl R. A.* Democracy and its critics [Text] / R. A. Dahl. – New Haven : Yale univ. press, 1989. – 397 p.

330. *Dix T. K.* «Public Libraries» in Ancient Rome: ideology and reality [Text] / T. Keith Dix // Libraries & Culture. – Summer, 1994. – Vol. 29, N 3. – P. 282–296.

331. *Etzioni A.* The spirit of community: rights, responsibilities, and the communitarian agenda [Text] / A. Etzioni. – New York, 1993. – 323 p.

332. *Fielden J.* Private libraries in Ancient Rome [Electronic resource] / Jerry Fielden. – Mode of access: <http://www.jerryfielden.net/essays/privatelibs.htm>. – Title from the screen.

333. *Fincke J.* The Babylonian texts of Nineveh [Electronic resource] : report on the British Museum's Ashurbanipal Library Project, AfO 50 (2003/2004) / J. Fincke. – P. 123. – Mode of access: http://knp.prs.heacademy.ac.uk/downloads/fincke_afo50.pdf. – Title from

the screen.

334. *Foster B. R.* Before the muses: an anthology of Akkadian literature [Text] / B. R. Foster. – 3 rd ed. – Bethesda, MD : CDL Press, 2005. – 1044 p.

335. *Grossman L. K.* The electronic republic: reshaping democracy in America [Text] / L. K. Grossman. – New York, 1995. – 304 p.

336. Guildhall Library [Electronic resource] // City of London. – Mode of access: http://www.cityoflondon.gov.uk/corporation/LGNL_Services/Leisure_and_culture/Libraries/City_of_London_libraries/guildhall_lib.htm. – Title from the screen.

337. *Harris M. H.* History of libraries in the Western world [Text] / Michael H. Harris. – 4 th ed. – Metuchen, N.J. : Scarecrow Press, Inc., 1995. – 306 p. – Mode of access: http://books.google.com.ua/books?id=KQ3FmadbMvkC&pg=PA69&hl=uk&source=gb_s_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false. – Title from the screen.

338. History and Mission [Electronic resource] // Congressional Research Service. – Mode of access: <http://www.loc.gov/crsinfo/about/history.html>. – Title from the screen.

339. House of Lords Library [Electronic resource] // Wikipedia. – Mode of access: http://en.wikipedia.org/wiki/House_of_Lords_Library. – Title from the screen.

340. IFLA Strategic Plan 2010–2015 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ifla.org/files/hq/gb/strategic-plan/2010–2015.pdf>. – Title from the screen.

341. *Katz W. A.* Rothstein on reference – with some help from friends [Text] / W. A. Katz, C. A. Bunge. – New York : Haworth Press, 1989. – 646 p.

342. *Kramer S. N.* The Sumerians: their history, culture and character [Text] / Samuel Noah Kramer. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 1963. – 355 p.

343. *Krasner-Khait B.* Survivor: The History of the Library / B. Krasner-Khait // History magazine. – 2001. – Mode of access: <http://www.history-magazine.com/libraries.html>. – Title from the screen.

344. Library and research services for parliaments section [Electronic resource] : strategic plan 2008–2009 // IFLA. – Mode of access: <http://archive.ifla.org/VII/s3/annual/sp03–2009.htm>. – Title from the screen.

345. Library: effects of the Reformation and religious wars [Electronic resource] // Britannica. – Mode of access: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/339421/library/62016/Effects-of-the-Reformation-and-religious-wars>. – Title from the screen.

346. Mary Beard W. Cleopatra's Books / W. Mary Beard // London Review of Books. – 1990. – Vol. 12, N 3. – 8.02. – Mode of access: <http://www.lrb.co.uk/v12/n03/mary-beard/cleopatras-books>. – Title from the screen.

347. National Diet Library Law [Electronic resource] : Law № 5, 9.02.1948 // National Diet Library. – Mode of access: <http://www.ndl.go.jp/en/aboutus/laws.html>. – Title from the screen.

348. *Negroponte N.* Being Digital [Text] / N. Negroponte. – New York, 1995. – 255 p.

349. *Nelles P.* Renaissance Libraries [Electronic resource] / P. Nelles. – International Dictionary of Library History. – 2001. – Mode of access: <http://www.historyofinformation.com/index.php?id=336>. – Title from the screen.

350. *Phillips H. A.* The Great Library of Alexandria? [Electronic resource] / Heather

A. Phillips // *Library Philosophy and Practice*. – August 2010. – Mode of access: <http://unllib.unl.edu/LPP/phillips.htm>. – Title from the screen.

351. Political communication [Text] // *Címszó az international encyclopedia of communications / szerk. E. Barnouw*. – 3. kötetéből. – New York : Oxford Univ. Press, 1989. – Mode of access: <http://www.fil.hu/uniworld/egyetem/restricted/polfiz/cikk19.htm>. – Title from the screen.

352. Research briefings [Electronic resource] // www.parliament.uk – Mode of access: <http://www.parliament.uk/briefing-papers/lords-library-notes/>. – Title from the screen.

353. *Rubin R. E.* Foundations of Library and Information Science (3 rd ed) [Electronic resource] / Richard E. Rubin. – New York : Neal-Schuman Publishers, 2010. – 471 p. – Mode of access: <http://174.120.140.87/uploads/pdf/0424-foundations-of-library-and-information-science-third-edition.pdf>. – Title from the screen.

354. Rule of St. Benedict [Electronic resource] / Catholic Encyclopedia. – Mode of access: <http://www.newadvent.org/cathen/02436a.htm>. – Title from the screen.

355. Services for the National Diet – providing legislative support / Research Planning Division, Research and Legislative Reference Bureau // *National Diet Library Newsletter*. – 2008, June – № 161. – Mode of access: http://www.ndl.go.jp/en/publication/ndl_newsletter/161/611.html. – Title from the screen.

356. *Spoon J. C.* Ancient libraries of Greece and Rome [Electronic resource] : a summary of research findings 1999 / Jacalyn C. Spoon. – Mode of access: http://www.ithaca.edu/history/journal/papers/sp02_ancientlibraries.html. – Title from the screen.

357. Strategic Priorities 2009–2010 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ifla.org/en/strategic-plan/strategic-priorities-2009-2010>. – Title from the screen.

358. *Vleeschauwer H. J. De.* Library history in library science [Text] / Herman Jean De Vleeschauwer. – Pretoria, 1959. – T. 2. – 132 c.

359. *Wellisch H. H.* Ebla: The world's oldest library [Text] / Hans H. Wellisch // *The journal of library history*. – Summer 1981. – Vol. 16, N 3. – P. 488–500.

360. *Yi Zhixian.* History of Library Developments in China [Electronic resource] / Zhixian Yi. – 2013. – Mode of access: <http://library.ifla.org/143/1/164-yi-en.pdf>. – Title from the screen.

Наукове видання

ГРАНЧАК Тетяна

**БІБЛІОТЕКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУПРОВОДІ
УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ: ПОЛІТИКО-
КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ**

Монографія

Редактори: Т. Дубас, О. Федоренко, Ю. Шлапак
Технічний редактор Т. Дубас
Комп'ютерна верстка: Г. Булахова

Підп. до друку 14.02.2014. Формат 70x100/16. Друк офс.
Ум. друк. арк. 14,83. Обл.-вид. арк. 12,51.
Наклад 300 пр. Зам. № 2.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.